

JHUSOC

Journal of Humanities & Social Sciences

วารสาร มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (มสส.)

ปีที่ 24 ฉบับ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม) 2569

Vol. 24 No.2 (May-August) 2026

ISSN: 2774-1451 (Online)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University

ชื่อเดิม วารสารวิชาการ รมยสาร / ISSN 2774-1451

เจ้าของ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

ที่ปรึกษากองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริราณี จุโฑปะมา
อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
siranee.ch@bru.ac.th

บรรณาธิการ

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพดล ชีระวงศ์ภิญโญ
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
noppadon.tr@bru.ac.th

รองบรรณาธิการ

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สถาพร วิชัยรัมย์
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
sathaporn.wc@bru.ac.th
- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ พันธุ์ศิริ
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
somsak.ps@bru.ac.th
- อาจารย์ ดร.สากล พรหมสถิตย์
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
sakon.pt@bru.ac.th

กองบรรณาธิการ

- ศาสตราจารย์ ดร.ชลวิทย์ เจียรจิตต์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
cholvit@g.swu.ac.th
- ศาสตราจารย์ ดร.เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
tham38@hotmail.com

- ศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
somsak.0610@gmail.com
- ศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
supachai.si@msu.ac.th
- ศาสตราจารย์ ดร.ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร
มหาวิทยาลัยศิลปากร
thongphon.p@gmail.com
- รองศาสตราจารย์ ดร.เอกฉัตร จารุเมธีชน
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ekkachat06@gmail.com
- รองศาสตราจารย์ ดร.โกวิทย์ พิมพวง
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
bigko009@hotmail.com
- รองศาสตราจารย์ ดร.กตัญญู แก้วหานาม
มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์
dr.kathanyoo@ksu.ac.th
- รองศาสตราจารย์ ดร.จิรายุ ทรัพย์สิน
มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
jirayu2515@srnu.ac.th
- รองศาสตราจารย์ ดร.นวมินทร์ ประชานันท์
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
nawaminpt@yahoo.com
- รองศาสตราจารย์ ดร.อักรพนธ์ เนื้อไม้หอม
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
akkarapon.nm@bru.ac.th

- รองศาสตราจารย์ ดร.บุญยเสนอ ตริวิเศษ
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
bunsanoetw@bru.ac.th
- อาจารย์ ดร.ชินานาง สวัสดิ์รัมย์
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
chinanangsw@live.bru.ac.th

ตรวจสอบภาษาอังกฤษ

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์สิทธิศักดิ์ พงษ์ธรรมมินทร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
sittisak.pp@bru.ac.th
- อาจารย์พุทชาติ ลิ้มศิริเรืองไร
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
puttachart.ls@bru.ac.th

เตรียมต้นฉบับและจัดทำรูปเล่ม

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุ่งนภา จะนนท์
rungnapa.jn@live.bru.ac.th
- นางสาวจรัสรัตน์ อุ๋นรัมย์
nittya.or@bru.ac.th
- นายสิปปนนท์ ตั้งชูกุล
sippanon.tc@bru.ac.th

ประชาสัมพันธ์และกราฟิกดีไซน์

- นายสุรพงศ์ กันถัด
surapong.kt@bru.ac.th

เผยแพร่ปีละ 3 ฉบับ (ม.ค.- เม.ย. / พ.ค.- ส.ค. / ก.ย.- ธ.ค.)

Former Name: Rommayasan / ISSN 1686-0101

Publisher

Faculty of Humanities and Social Sciences Buriram Rajabhat University

Editorial Advisory Board

Associate Professor Dr. Siranee Jutopama

President of Buriram Rajabhat University (BRU)

siranee.ch@bru.ac.th

Editor-in-Chief

- Assistant Professor Dr. Noppadon Theerawongpinyo
Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University
noppadon.tr@bru.ac.th

Deputy Editors

- Assistant Professor Dr. Sathaporn Wichairam
Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University
sathaporn.wc@bru.ac.th
- Assistant Professor Dr. Somsak Phansiri
Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University
somsak.ps@bru.ac.th
- Dr. Sakon Phromsathit
Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University
sakon.pt@bru.ac.th

Editorial Board

- Associate Professor Dr. Cholvit Jeanrajit
Srinakharinwirot University
cholvit@g.swu.ac.th
- Professor Dr. Kriengkrai Charoentanawat
Chulalongkorn University
tham38@hotmail.com

- Professor Dr. Somsak Samukkethum
National Institute of Development Administration
somsak.0610@gmail.com
- Professor Dr. Supphachai Singyabut
Mahasarakham University
supachai.si@msu.ac.th
- Professor Dr. Thongphon Phonhomsakha Na Sakonnakhon
Silpakorn University
thongphon.p@gmail.com
- Associate Professor Dr. Ekkachat Jarumetheechon
Buriram Buddhist College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
ekkachat06@gmail.com
- Associate Professor Dr. Kowit Pimpuang
Kasetsart University
bigko009@hotmail.com
- Associate Professor Dr. Kathanyoo Kaewhanam
Kalasin University
dr.kathanyoo@ksu.ac.th
- Associate Professor Dr. Jirayu Sinsap
Surindra Rajabhat University
jirayu2515@srnu.ac.th
- Associate Professor Dr. Nawamin Prachanant
Buriram Rajabhat University
nawaminpt@yahoo.com
- Associate Professor Dr. Akkarapon Nuemaihom
Buriram Rajabhat University
akkarapon.nm@bru.ac.th

- Associate Professor Dr. Bunsanoe Triwiset
Buriram Rajabhat University
bunsanoe.tw@bru.ac.th
- Dr. Chinanang Sawadram
Buriram Rajabhat University
chinanang.sw@live.bru.ac.th

English Language Editors

- Assistant Professor Sittisak Phongthammin
Buriram Rajabhat University
sittisak.pp@bru.ac.th
- Puttachart Limsiriruengrai
Buriram Rajabhat University
puttachart.ls@bru.ac.th

Manuscript Preparation and Layout

- Assistant Professor Dr. Runghapa Janan
runghapa.jn@live.bru.ac.th
- Jaralrat Oonram
nittyia.or@bru.ac.th
- Sippanon Tangchukul
sippanon.tc@bru.ac.th

Public Relations and Graphic Design

- Surapong Kuntud
surapong.kt@bru.ac.th

Periodicity

Three issues per year (January-April, May-October, September-December)

“มนุษยสังคมสาร” คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ มีนโยบายในการรับตีพิมพ์เผยแพร่บทความที่ครอบคลุมสาขาวิชาหลัก (Main subject Category) คือ Social Sciences และจะต้องอยู่ใน 3 กลุ่มสาขาวิชา (Subject areas) คือ 1) Arts and Humanities, 2) Economics, Econometrics and Finance, 3) Social Sciences ซึ่งจะต้องอยู่ใน 5 กลุ่มย่อย (Sub-subject areas) คือ 1) General Arts and Humanities, 2) Language and Linguistics, 3) General Economics, Econometrics and Finance, 4) General Social Sciences, 5) Sociology and Political Sciences

“มนุษยสังคมสาร” มีกำหนดการเผยแพร่ปีละ 3 ฉบับ (มกราคม-เมษายน / พฤษภาคม-สิงหาคม / กันยายน-ธันวาคม)

ทุกบทความใน “มนุษยสังคมสาร” จะต้องผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer reviewer) ในสาขาที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นบุคคลภายนอกจากหลายสถาบัน อย่างน้อย 3 คน โดยผู้ทรงคุณวุฒิไม่ทราบชื่อผู้สนับสนุนบทความนั้น (Double-blind peer review) ทั้งนี้ เพื่อให้บทความมีคุณภาพและได้มาตรฐานทางวิชาการ บทความที่ส่งมาขอรับการตีพิมพ์ใน “มนุษยสังคมสาร” จะต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น ผู้สนับสนุนบทความจะต้องปฏิบัติตามระบบการอ้างอิงเอกสารและหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยอย่างเคร่งครัด

ผู้สนับสนุนที่จะส่งบทความมาตีพิมพ์เผยแพร่ใน “มนุษยสังคมสาร” จะต้องส่งผลการคัดลอกหรือลอกเลียนผลงาน (Plagiarism) ด้วยโปรแกรมอักษราวิสุทธิ ผ่านเว็บไซต์ <http://plag.grad.chula.ac.th/> โดยร้อยละของดัชนีความซ้ำซ้อนของบทความไม่เกินร้อยละ 10 ทั้งนี้ ให้ผู้สนับสนุนแนบผลการคัดลอกหรือลอกเลียนผลงานส่งมาที่วารสารพร้อมกับบทความด้วย

ข้อความภายในบทความที่ตีพิมพ์ใน “มนุษยสังคมสาร” ทั้งหมด รวมถึงรูปภาพประกอบ ตาราง เป็นลิขสิทธิ์ของ “มนุษยสังคมสาร” การนำเนื้อหา ข้อความหรือข้อคิดเห็น รูปภาพ ตารางที่ปรากฏในบทความไปจัดพิมพ์เผยแพร่ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ ต้องได้รับอนุญาตจากกองบรรณาธิการวารสารอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร วารสารอนุญาตให้สามารถนำไฟล์บทความไปเผยแพร่ต่อเพื่อประโยชน์ทางวิชาการได้ แต่ต้องแสดงที่มาจากวารสาร โดยห้ามแก้ไขตัดแปลงเนื้อหาใด ๆ ที่ปรากฏในวารสารนี้ ทศนะและความคิดเห็น ตลอดจนข้อผิดพลาดใด ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นในบทความใน “มนุษยสังคมสาร” ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้สนับสนุนบทความนั้น โดยไม่เกี่ยวข้องกับกองบรรณาธิการ

Journal of Humanities & Social Sciences (JHUSOC) is the academic journal of the Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University. The journal has a policy for publishing articles covering the main subject category of Social Sciences. This category includes the following three subject areas: 1) Arts and Humanities, 2) Economics, Econometrics, and Finance, and 3) Social Sciences. Moreover, the manuscripts must also be under the following five sub-subject areas: 1) General Arts and Humanities, 2) Language and Linguistics, 3) General Economics, Econometrics, and Finance, 4) General Social Sciences, and 5) Sociology and Political Sciences.

The journal is published three times a year: January-April, May-August, and September-December.

All articles in this journal must be reviewed by at least three (3) external peer reviewers in the relevant fields from different institutes. More importantly, the authors' and reviewers' identities are concealed from each other (Double-blind peer review) in order to have the articles with high quality and academic standards. The articles submitted for publication in JHUSOC have not already been published elsewhere or are not under consideration by peer reviewers for publication in other journals. The authors must strictly comply with the reference system and the criteria for the publication of academic or research articles set by the journal.

The authors who will submit their articles to be published in JHUSOC must submit the plagiarism results obtained from the Akkaravisut program via the website <http://plag.grad.chula.ac.th/> of which the similarity index for plagiarism check is not more than 10%. Moreover, the authors must also attach these results to the journal together with their articles.

All messages in the articles published in JHUSOC, including illustrations, and tables, are the copyright of the journal, so the use of contents, messages or comments, pictures, and tables in a particular article in various formats for commercial purposes must have the written permission from the journal editorial board. However, the article files used for academic purposes are permitted by the journal, but the journal citation is needed. The journal contents cannot be modified. Moreover, the views, opinions, and errors that may be found in the articles published in JHUSOC are the responsibility of the authors, and the editorial board is not responsible for these.

วารสารมนุษยศาสตร์ (มสส.) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ปีที่ 24 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม) 2569 ฉบับนี้ ประกอบด้วยบทความวิจัย จำนวน 13 บทความ เป็นบทความภาษาไทย จำนวน 12 บทความ และบทความภาษาอังกฤษ จำนวน 1 บทความ โดยวารสารทุกฉบับได้รับเลขมาตรฐานสากลประจำวารสาร (ISSN) จากหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งทำให้วารสารมีความน่าเชื่อถือทางด้านวิชาการมากขึ้น อีกทั้งบทความทุกเรื่องได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในฉบับปัจจุบันนี้ มีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก โดยเนื้อหาของบทความวิจัยดังกล่าวครอบคลุมทั้งเนื้อหาด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ทั้งนี้วารสารคำนึงถึงมาตรฐานและคุณภาพทางวิชาการ โดยเฉพาะมาตรฐานในการพิจารณาบทความวิจัยและบทความวิชาการทุกเรื่องต้องผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านนั้น ๆ จำนวนทั้งสิ้น 3 ท่าน จากหลายสถาบัน นอกจากนี้ ทั้ง 13 บทความ ได้ผ่านการตรวจคัดลอกผลงานและความซ้ำซ้อน (Plagiarism/ Similar index) ด้วยโปรแกรมอักขราวิสุทธิ์แล้ว ซึ่งเป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้โดยวารสาร

ในนามของกองบรรณาธิการ ใคร่ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Reviewers) ทุกท่าน ที่ได้สละเวลาอันมีค่าในการพิจารณาและกลั่นกรองเนื้อหาเพื่อให้บทความมีความเข้มข้นทางวิชาการ พร้อมนี้ขอขอบคุณผู้พิมพ์ (Authors) ที่มอบความไว้วางใจเลือกวารสารของเราเป็นพื้นที่เผยแพร่ผลงานอันทรงคุณค่า รวมถึงขอขอบคุณคณะทำงานและกองบรรณาธิการทุกท่านที่ร่วมแรงร่วมใจบริหารจัดการวารสารอย่างเต็มกำลัง ความมุ่งมั่นเหล่านี้ล้วนเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้วารสารดำรงไว้ซึ่งมาตรฐานระดับสากล พร้อมทำหน้าที่เป็นสื่อกลางส่งต่อองค์ความรู้เพื่อการต่อยอด และสร้างประโยชน์ให้แก่แวดวงวิชาการ สังคม และประเทศชาติอย่างยั่งยืน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพดล อีระวงศ์ภิญโญ
บรรณาธิการ

Volume 24, Issue 2 (May–August 2026) of the Journal of Humanities and Social Sciences (JHUSOC), Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University, comprises 13 research articles: 12 in Thai and 1 in English. The journal is registered with an International Standard Serial Number (ISSN) issued by the National Library, which further strengthens its academic credibility. All of the articles published in this issue are of considerable interest, covering a wide range of content across the humanities and social sciences. The journal remains firmly committed to maintaining high academic standards and quality. In particular, all research and academic articles undergo peer review by three qualified experts in the relevant field, drawn from multiple institutions. In addition, all 13 articles have been screened for plagiarism and textual similarity using the Akarawisut (อักขราวิสุทธิ์) plagiarism-detection system, in accordance with the journal's established requirements.

On behalf of the Editorial Board, I would like to express my sincere gratitude to all peer reviewers for dedicating their valuable time to reviewing and refining the content, thereby strengthening the academic rigor of each article. I would also like to thank the authors for placing their trust in our journal as a venue for disseminating their valuable scholarly work. My appreciation also extends to the editorial staff and Editorial Board for their dedicated, collective efforts in managing the journal. These efforts are instrumental in upholding the journal's international standards and strengthening its role as a platform for disseminating and advancing knowledge, for the lasting benefit of the academic community, society, and the nation.

Assistant Professor Dr. Noppadon Teerawongpinyo
Editor-in-Chief

ชุมชนนวัตกรรมในการลดความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิตจากธรรมชาติ และกิจกรรมของมนุษย์ อำเภอแม่สอต จังหวัดตาก Community Innovation to Mitigate the Risk of Threats to Quality of Life from Natural and Human Activities, Mae Sot District, Tak Province อิสราพร กล่อมกล้านุ่ม / สุภาสพงษ์ รุ้ทำนอง / บัญชา วัฒนาทัศนีย์ Isaraporn Klomklumnum / Suphatphong Ruthamnong / Bancha Wattanatadsanee	131
อิทธิพลของการดูแลแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการ ในคลินิกทันตกรรม: กรณีศึกษา ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ Influence of Patient-Centered Care on Patient Satisfaction in Dental Clinics: A Case Study of Nai Mueang Subdistrict, Mueang District, Buriram Province วิชณุ กীরติพงศ์ภักดี / นิตยานันท์ จิตวรรณรัตน์ Wissanu Keeratipongpakdee / Nitayanan Jittawannarat	146
รัฐศาสตร์ในจิตรกรรม: การวิเคราะห์เชิงสร้างสรรค์ กรณีศึกษา จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ วัดบุญวาทย์วิหาร จังหวัดลำปาง Political Science in Painting: A Creative Analysis, a Case Study of the Mural Paintings in the Ordination Hall of Wat Bunyawat Wihan, Lampang Province อนันต์ อุปสอต / ศยามล อินทียศ Anan Upasod / Sayamon Inthiyod	161
แนวคิดและข้อคิดผ่านฉากการปรากฏตัวของตัวละคร “พระมหาเถรคันฉ่อง” ในภาพยนตร์ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 1 องค์ประกันหงสา Concepts and Reflections Conveyed through the Appearance of the Character “Phra Maha Thera Khan Chong” in the Film “The Legend of King Naresuan Part I: Hongsawadee’s Hostage” พงษ์กฤษฏ์ จิโน / ศยามล อินทียศ Pongkit Jino / Sayamon Inthiyod	174

พิธีชิงจีเซ็งเม้ง เคารพสุสานบรรพชนนิรนามจีนไทย: กรณีศึกษา มูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์	187
---	-----

The Gongji Qingming Ceremony through a Case Study of the Sawang
Chanyatham Foundation, Buriram Province

วิภาดา ทองธรรมศิริ

Wipada Thongtamsiri

ความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคประชาชน ในการป้องกัน และปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยี	200
--	-----

Collaborative Governance Among Public, Private, Civil Society and People
Sectors for Prevention and Suppression of Technology-Related Crimes

ปิพัฒน์พันธุ์ บูระพันธ์ / สุวรรณิ์ แสงมหาชัย

Pattanapant Boorapant / Suwannee Sangmahachai

การศึกษาความสัมพันธ์ในการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์ ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล	215
--	-----

A Study of the Relationship in Purchasing Decision-Making for Lubricant Oil
Products Among Automobile Users in Bangkok and Its Vicinity

อภิจิรา ปริฉัตรตระกูล / องอาจ สิงห์ลำพอง

Apijira Parichattrakul / Ongart Singlumpong

Linguistic Landscape of the Chanthaboon Riverfront Community: Language Use and Language Choice on Shop Signs	230
---	-----

Kanpicha Boonmak / Sattawat Chaiyasit / Praweenuch Sotkomkham

นวัตกรรม e-Book วรรณกรรมพื้นบ้านทางพุทธศาสนาเล่มแม่ข่ายเพื่อส่งเสริมการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของเยาวชนกลุ่มเปราะบางที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม	243
---	-----

An Innovative e-Book of Buddhist Folk Literature in the Mekong River Basin to
Promote the Propagation of Buddhism among Vulnerable Youth from
Multicultural Contexts

นพรัตน์ กันทะพิกุล / ปณิดา จินประชา / เขมินตรา ตันธิกุล / พิมภัสสร เต็ดขาด

Nopparat Kantapikul / Panadda Jeenpracha / Khemmintra Tantikul /

Pimpatsorn Dedkhad

การสร้างเส้นทางการเรียนรู้จากโครงการการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ภายใต้กรอบ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดพะเยา Creating Learning Routes from the Creative Economy in Accordance with SDGs Projects Aligning with Tourist Attractions in Phayao Province กรณัฏฐ์ ตรีรัตน์ คะวัตกุล / พัทฒพิตตา ศรีสมพงษ์ / กิตติพิชญ์ กิตติพรไพบูลย์ / พันธุ์พิชญา ปัญญาฟู Krantharat Khawatkun / Phatpitta Sreesoonpong / Kittipit Kittipornpaiboon/ Phanphitchaya Panyafu	255
การพัฒนารูปแบบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านอย่างยั่งยืนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม ของชุมชนบ้านยางลาว Developing a Sustainable Folk Museum Exhibition Through Ban Yang Lao Community Participation กฤษณ์ ปิตาทะสังข์ / จริยาภรณ์ ปิตาทะสังข์ / คณางค์ ช่อชู Krit Pitathasang / Chariyaporn Pitathasang / Kakanang Chorchoo	270
การสร้างสรรค์กราฟิกหนังสือภาพถ่ายงานหัตถกรรมพื้นบ้าน บ้านโคกเพชร ตำบลโคกม้า อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ Graphic Creation of a Photographic Book of Local Handicrafts in Ban Khok Phet, Khok Ma Subdistrict, Prakhon Chai District, Buriram Province ชาลิสา เกื้อประโคน / รุ่งนภา จะนันท์ / สมศักดิ์ จีวัฒนา Chalisa Kueapraphon / Rungngpa Janan / Somsak Jeewattana	284
การพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสารของผู้นำชุมชนเทศบาลเมืองทุ่งสง The Development of Communicative Competence among Community Leaders in Thung Song Municipality กานต์ บุญศิริ Karn Boonsiri	296

**ชุมชนนวัตกรรมในการลดความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิตจากธรรมชาติ
และกิจกรรมของมนุษย์ อำเภอแม่สวด จังหวัดตาก**
**Community Innovation to Mitigate the Risk of Threats to Quality of Life from
Natural and Human Activities, Mae Sot District, Tak Province**

อิสราพร กล่อมกล้านุ่ม^{1*} / สุภาพพงษ์ ภูพานอง² / บัญชา วัฒนาทัศนีย์³

Isaraporn Klomklumnum / Suphatphong Ruthamnong / Bancha Wattanatadsanee

¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

Faculty of Humanities and Social Sciences, Kamphaeng Phet Rajabhat University

อีเมล : is-mk@hotmail.com

²คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

Faculty of Humanities and Social Sciences, Kamphaeng Phet Rajabhat University

อีเมล : suphatphong_r@kpru.ac.th

³คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

Faculty of Humanities and Social Sciences, Kamphaeng Phet Rajabhat University

อีเมล : bancha_w@kpru.ac.th

DOI: <https://doi.org/10.14456/jhusoc.2026.10>

Received: 7 April 2026 ; Revised: 29 April 2026 ; Accepted: 14 May 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องชุมชนนวัตกรรมในการลดความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิตจากธรรมชาติและกิจกรรมของมนุษย์ อำเภอแม่สวด จังหวัดตาก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. สืบเสาะภาคสนามชุมชนต้นแบบในการลดความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิตจากธรรมชาติและกิจกรรมของมนุษย์ 2. พัฒนาชุดองค์ความรู้ในการลดความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิตสำหรับชุมชน 3. พัฒนาชุมชนนวัตกรรมด้านการจัดการความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิตโดยใช้นวัตกรรมภูมิสารสนเทศ 4. ถ่ายทอดองค์ความรู้จากชุมชนนวัตกรรมด้านการจัดการความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิตโดยใช้นวัตกรรมภูมิสารสนเทศ รูปแบบการวิจัยแบบผสมผสานบูรณาการเครื่องมือภูมิสารสนเทศร่วมกับการสำรวจภาคสนามและการจัดการความรู้ร่วมกับภาคีเครือข่าย ผลการศึกษาพบว่า 1) การสำรวจชุมชนต้นแบบ 5 แห่งที่มีความโดดเด่นด้านการจัดการความเสี่ยงภัยช่วยให้ผู้เข้าร่วมเกิดการเรียนรู้องค์ความรู้ใหม่ด้วยความพึงพอใจในระดับมาก 2) สามารถพัฒนาชุดองค์ความรู้ในลักษณะตัวแบบการเรียนรู้และนวัตกรรม (LIP) ที่บูรณาการคู่มือการจัดการความเสี่ยงของชุมชน 3) เกิดการพัฒนาชุมชนนวัตกรรม 5 แห่ง ครอบคลุมการจัดการน้ำท่วม ไฟป่า การเผาในที่โล่ง อุบัติเหตุจราจร และโรคระบาดร่วมกับการลักลอบข้ามแดน โดยสร้างนวัตกรรมชุมชนได้รวม 43 คน และ 4) มีการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อขยายผลการเรียนรู้สู่คนในชุมชนด้วยความพึงพอใจในระดับมากระหว่างชุมชน

คำสำคัญ : ชุมชนนวัตกรรม, ภูมิสารสนเทศ, การจัดการความเสี่ยง, อำเภอแม่สวด

¹ Corresponding author's E-mail: is-mk@hotmail.com

Abstract

This research focuses on innovative communities for reducing quality-of-life risks from natural and human-induced threats in Mae Sot District, Tak Province, addressing multi-dimensional threats in the area. The objectives are: 1) to conduct field surveys of model communities that effectively reduce quality-of-life risks from natural and human activities to develop innovative communities; 2) to develop a body of knowledge for reducing quality-of-life risks within these communities by integrating community-based and geoinformatics knowledge; 3) to cultivate innovative communities specializing in risk management using geoinformatics innovations; and 4) to transfer knowledge from these innovative communities to expand learning outcomes. The research utilized a mixed-methods approach, integrating geoinformatics tools with field surveys and collaborative knowledge management involving local stakeholders. The findings reveal that: 1) field surveys of five model communities with outstanding risk management facilitated the acquisition of new knowledge among participants, resulting in a high level of satisfaction; 2) a comprehensive body of knowledge was developed in the form of a Learning and Innovation Platform (LIP), integrating community risk management manuals with innovative hazard maps and Geographic Information System (GIS) skills training; 3) five innovative communities were established, covering the management of floods, wildfires and haze, agricultural open burning, traffic accidents, and epidemics/illegal border crossings, producing a total of 43 community innovators; and 4) the knowledge transfer successfully expanded learning among community members with high satisfaction.

Keywords: Innovative Communities, Geoinformatics, Risk Management, Mae Sot District

บทนำ

การพัฒนาสังคม (Social Development) ในมิติร่วมสมัยมุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนโครงสร้างสังคมผ่านการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้คนและสถาบันมีความเจริญก้าวหน้า โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการเสริมสร้างขีดความสามารถของชุมชนในการรับมือและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างยั่งยืน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2557) หัวใจสำคัญของการดำเนินงานนี้คือการขับเคลื่อนสู่การเป็น “ชุมชนนวัตกรรม” (Innovative Community) ซึ่งหมายถึงการสร้างแพลตฟอร์มการเรียนรู้และนวัตกรรม (Learning and Innovation Platform: LIP) ผ่านกลไกการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ เพื่อให้ชุมชนสามารถวิเคราะห์ปัญหา เลือกใช้เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับบริบท และออกแบบแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน (สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.), 2563)

อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญบริเวณชายแดนไทย-เมียนมา ตั้งอยู่บนพิกัดภูมิศาสตร์ที่รายล้อมด้วยเทือกเขาถนนธงชัยและมีแม่น้ำเมยเป็นแนวกันพรมแดน จากความสำคัญด้านตำแหน่งที่ตั้งตามแนวระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor) อำเภอแม่สอดจึงได้รับการสนับสนุนให้เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน (Special Border Economic Zone) เพื่อเป็นศูนย์กลางการค้าและการลงทุนที่เชื่อมต่อกับเมืองเมียวดี (สำนักงานจังหวัดตาก ศาลากลางจังหวัดตาก, 2564) การพัฒนาดังกล่าวนำมาซึ่งการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านการคมนาคม

การท่องเที่ยว และโครงสร้างพื้นฐาน อย่างไรก็ตาม ภายใต้การเติบโตนี้ อำเภอมะสอยยังเผชิญกับผลกระทบในมิติต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างมีนัยสำคัญ เช่น ปัญหาน้ำท่วม ภัยแล้ง ชุมชนแออัด อาชญากรรม และแรงงานต่างด้าว (สำนักงานจังหวัดตาก ศาลากลางจังหวัดตาก, 2564)

จากการสำรวจและวิเคราะห์ปัญหาเชิงพื้นที่ พบว่าอำเภอมะสอยเผชิญกับ “ภัยคุกคามคุณภาพชีวิต” อันหมายถึง ปัจจัยหรือเหตุการณ์ทั้งจากธรรมชาติและกิจกรรมของมนุษย์ที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ สุขภาพ ความปลอดภัย และความมั่นคงในการดำรงชีวิตของประชาชนในระดับชุมชน ซึ่งมีลักษณะซับซ้อน เชื่อมโยงหลายมิติ และอาจไม่ได้รุนแรงในระดับภัยพิบัติขนาดใหญ่ แต่สามารถสะสมและส่งผลกระทบในระยะยาวต่อคุณภาพชีวิตได้ รวม 11 กลุ่มเรื่อง ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่ ภัยจากธรรมชาติ ได้แก่ ปัญหาน้ำท่วม ภัยแล้ง และแผ่นดินถล่ม ภัยจากกิจกรรมของมนุษย์ ได้แก่ การเผาในที่โล่ง ด้านเกษตรกรรม การบุกรุกพื้นที่ป่า อุบัติเหตุจลาจล ความแออัดจากการขยายตัวของเมืองแบบกระจายกระจายมลพิษทางอากาศ และความเสี่ยงจากการกระทำผิดกฎหมายบริเวณชายแดน และภัยที่เกิดจากทั้งสองปัจจัย ได้แก่ ปัญหาไฟป่า และความเสี่ยงจากโรคระบาดหรืออุบัติใหม่

อย่างไรก็ตาม แนวทางการจัดการปัญหาในพื้นที่ที่ผ่านมา ส่วนใหญ่ยังคงเป็นลักษณะการบริหารจัดการแบบบนลงล่าง (Top-Down Approach) ซึ่งเน้นการแก้ไขเฉพาะหน้าและขาดการบูรณาการข้อมูลเชิงพื้นที่ร่วมกับองค์ความรู้ของชุมชน ส่งผลให้ไม่สามารถจัดการกับความซับซ้อนของภัยคุกคามที่มีลักษณะเชื่อมโยงหลายมิติได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังพบข้อจำกัดในด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน และการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการตัดสินใจเชิงพื้นที่อย่างเป็นระบบ ด้วยเหตุนี้ แนวคิด “ชุมชนนวัตกรรม” จึงมีความสำคัญในฐานะทางเลือกใหม่ที่มุ่งเน้นการบูรณาการองค์ความรู้จากชุมชนร่วมกับเทคโนโลยีภูมิสารสนเทศ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการวิเคราะห์และจัดการความเสี่ยงเชิงพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมและยั่งยืน ซึ่งยังพบว่ามีการศึกษาประยุกต์ใช้ในบริบทพื้นที่ชายแดนที่มีความซับซ้อนอย่างอำเภอมะสอยค่อนข้างจำกัด

งานวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งเน้นการบูรณาการนวัตกรรมภูมิสารสนเทศ (Geoinformatics) เข้ากับองค์ความรู้ในระดับพื้นที่ เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างองค์ความรู้เชิงพื้นที่สำหรับการลดความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิต การพัฒนาชุดองค์ความรู้ในลักษณะแพลตฟอร์มการเรียนรู้และนวัตกรรม (LIP) จะช่วยยกระดับความสามารถของชุมชนในการจัดการความเสี่ยงภัยได้อย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ การสร้าง “นวัตกรรมชุมชน” และการประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย ทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสถาบันวิชาการ นับเป็นกลไกสำคัญที่จะขับเคลื่อนการเรียนรู้ไปสู่การปฏิบัติจริง อันจะนำไปสู่การสร้างชุมชนนวัตกรรมที่เข้มแข็งและสามารถจัดการปัญหาภัยคุกคามคุณภาพชีวิตได้อย่างยั่งยืนในพื้นที่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) สำรวจภาคสนามชุมชนต้นแบบในการลดความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิตจากธรรมชาติและกิจกรรมของมนุษย์ เพื่อการพัฒนาชุมชนนวัตกรรม
- 2) พัฒนาชุดองค์ความรู้ในการลดความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิตจากธรรมชาติและกิจกรรมของมนุษย์สำหรับชุมชนนวัตกรรม โดยบูรณาการองค์ความรู้จากชุมชนและองค์ความรู้ภูมิสารสนเทศ
- 3) พัฒนาชุมชนนวัตกรรมด้านการจัดการความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิตจากธรรมชาติและกิจกรรมของมนุษย์โดยใช้นวัตกรรมภูมิสารสนเทศ
- 4) ถ่ายทอดองค์ความรู้จากชุมชนนวัตกรรมด้านการจัดการความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิตจากธรรมชาติและกิจกรรมของมนุษย์โดยใช้นวัตกรรมภูมิสารสนเทศ เพื่อขยายผลการเรียนรู้

การทบทวนวรรณกรรม

1) ชุมชนนวัตกรรม

ชุมชนนวัตกรรมเป็นแนวคิดการพัฒนาพื้นที่ที่มุ่งเสริมสร้างศักยภาพของคนในชุมชนให้สามารถเรียนรู้ รับ และปรับใช้นวัตกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างยั่งยืน โดยยึดหลักการพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area-Based Development) ที่เน้นการมีส่วนร่วมของภาคีทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ เอกชน วิชาการ และประชาสังคม ผ่านกลไกการเรียนรู้ร่วมและการสร้าง “นวัตกรรมชาวบ้าน” ซึ่งเป็นแกนนำในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ แนวคิดดังกล่าวยังตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี (Technology disruption) โดยเปลี่ยนวิกฤตเป็นโอกาสในการยกระดับเศรษฐกิจฐานรากและลดความเหลื่อมล้ำ (หน่วยบริหารและจัดการทุนวิจัยด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.), 2563)

2) ภูมิสารสนเทศกับการจัดการความเสี่ยงภัย

ภูมิสารสนเทศเป็นเครื่องมือสำคัญในการวิเคราะห์และจัดการความเสี่ยงภัยพิบัติ โดยอาศัยการบูรณาการเทคโนโลยีหลัก ได้แก่ ระบบกำหนดตำแหน่งบนพื้นโลก (Global Positioning System: GPS) การรับรู้จากระยะไกลหรือรีโมตเซนซิง (Remote Sensing) และระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information System: GIS) เพื่อจัดเก็บ วิเคราะห์ และแสดงผลข้อมูลเชิงพื้นที่อย่างเป็นระบบ เทคโนโลยีเหล่านี้ช่วยให้สามารถติดตามการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม วิเคราะห์พื้นที่เสี่ยง และสนับสนุนการตัดสินใจเชิงพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการสร้างแผนที่เสี่ยงภัย การวิเคราะห์เชิงซ้อน (Overlay) และแบบจำลองเชิงพื้นที่ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการวางแผนป้องกันและบรรเทาภัยพิบัติ (สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ, 2553; สุภาสพงษ์ รู้ทำนอง, 2564)

3) แนวคิดในการจัดการภัย

การจัดการภัยพิบัติเป็นกระบวนการที่ครอบคลุมก่อน ระหว่าง และหลังการเกิดภัย โดยมุ่งลดความสูญเสียและเสริมสร้างความสามารถในการฟื้นตัวของชุมชน แนวคิดสำคัญประกอบด้วยการประเมินความเสี่ยง (Risk Assessment) ซึ่งพิจารณาจากความเป็นไปได้ของการเกิดภัยร่วมกับความเปราะบางของพื้นที่ การวางแผนเชิงกลยุทธ์ เฉพาะกิจ และฉุกเฉิน ตลอดจนการใช้มาตรการลดความสูญเสีย เช่น ระบบเตือนภัย การควบคุมการใช้ที่ดิน และการสร้างความตระหนักรู้ของประชาชน ทั้งนี้การมีส่วนร่วมของชุมชนและการบูรณาการข้อมูลเชิงพื้นที่เป็นหัวใจสำคัญในการจัดการภัยอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน (กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย, 2557)

4) การจัดการภัยพิบัติในพื้นที่ชายแดน

พื้นที่ชายแดนเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะจากการเชื่อมต่อระหว่างรัฐ ส่งผลให้มีความหลากหลายทางสังคม เศรษฐกิจ และการเคลื่อนย้ายของประชากร ซึ่งนำไปสู่ความซับซ้อนของความเสี่ยงภัย โดยภัยพิบัติในพื้นที่ลักษณะนี้มักมีลักษณะเป็น “ภัยข้ามพรมแดน” ที่ส่งผลกระทบต่อกหลายพื้นที่พร้อมกัน การจัดการภัยพิบัติจึงมีความท้าทายมากกว่าพื้นที่ทั่วไป เนื่องจากต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างหลายหน่วยงานและหลายประเทศ รวมถึงการจัดการข้อมูลและการตัดสินใจที่แตกต่างกันในแต่ละระบบ ขณะเดียวกัน พื้นที่ชายแดนยังมีความเปราะบางสูงจากข้อจำกัดด้านโครงสร้างพื้นฐานและนโยบาย แนวคิดความยืดหยุ่นของพื้นที่ชายแดนจึงเน้นการจัดการภัยอย่างบูรณาการ ครอบคลุมทั้งการป้องกัน การเตรียมความพร้อม การตอบสนอง และการฟื้นฟู โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมและการใช้ข้อมูลเชิงพื้นที่ในการตัดสินใจ (Kanteler & Bakouros, 2024; Rigaud et al., 2020)

กรอบแนวคิดการวิจัย

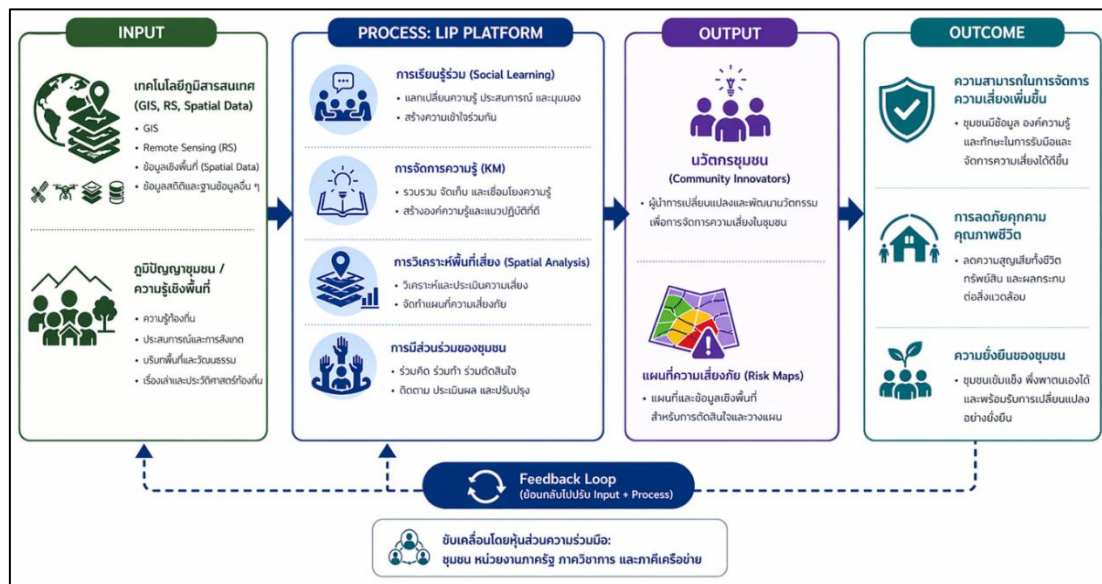
การวิจัยนี้พัฒนาขึ้นภายใต้แนวคิดการบูรณาการองค์ความรู้เชิงพื้นที่และการเรียนรู้ของชุมชน โดยมีรากฐานจากทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) ซึ่งอธิบายว่าการเรียนรู้เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการมีส่วนร่วมของผู้คนในบริบทจริง และแนวคิดการจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM) ที่มุ่งเน้นการสร้าง การถ่ายทอด และการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ทั้งแบบชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) และแบบฝังลึก (Tacit Knowledge) ภายในชุมชน

กรอบแนวคิดนี้อธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลของกระบวนการพัฒนาชุมชนนวัตกรรม โดยเริ่มจากปัจจัยนำเข้า (Input) ซึ่งประกอบด้วย (1) เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศ เช่น GIS และข้อมูลรีโมตเซนซิง และ (2) องค์ความรู้และภูมิปัญญาชุมชนที่สะท้อนบริบทพื้นที่จริง ทั้งสองส่วนนี้ถูกนำมาบูรณาการผ่านกระบวนการ (Process) ในรูปแบบแพลตฟอร์มการเรียนรู้และนวัตกรรม ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการสร้างการเรียนรู้ร่วม การวิเคราะห์ปัญหา และการออกแบบแนวทางการจัดการความเสี่ยงอย่างมีส่วนร่วม

กระบวนการดังกล่าวนำไปสู่ผลลัพธ์ (Output) ได้แก่ การพัฒนานวัตกรรมชุมชนที่มีทักษะด้านการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ และการจัดทำแผนที่ความเสี่ยงเชิงพื้นที่ที่สามารถนำไปใช้ในการตัดสินใจได้จริงในระดับชุมชน นอกจากนี้ ผลลัพธ์ยังส่งผลต่อผลลัพธ์ระยะยาว (Outcome) คือ การยกระดับขีดความสามารถของชุมชนในการจัดการความเสี่ยงคุกคามคุณภาพชีวิตอย่างเป็นระบบและยั่งยืน โดยความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้งหมดอยู่ในลักษณะวงจรการเรียนรู้ (Learning Cycle) ที่สามารถย้อนกลับเพื่อพัฒนาองค์ความรู้และปรับปรุงกระบวนการได้อย่างต่อเนื่อง (ภาพ 1)

ภาพ 1

กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

1) ภาพรวมขั้นตอนการวิจัย

การวิจัยนี้เริ่มต้นจากการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคีเครือข่ายในพื้นที่ เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนนวัตกรรมและนวัตกรรมชุมชน จากนั้นสร้างกิจกรรมการสำรวจภาคสนามชุมชนต้นแบบที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practice) ในการลดความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิตจากธรรมชาติและกิจกรรมของมนุษย์ เพื่อการพัฒนาชุมชนนวัตกรรม โดยกระบวนการนี้มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการระบุปัญหา วิเคราะห์สถานการณ์ สะท้อนศักยภาพของพื้นที่ และการเรียนรู้จากชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการภัยเชิงพื้นที่ อันเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาชุมชนนวัตกรรม

ในขั้นตอนถัดมา มีการสังเคราะห์และพัฒนาชุดองค์ความรู้ในการลดความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิต โดยบูรณาการองค์ความรู้จากชุมชนร่วมกับองค์ความรู้ด้านภูมิสารสนเทศ เช่น ข้อมูล GIS ข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียม และข้อมูลเชิงสถิติจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งครอบคลุมประเด็นความเสี่ยงหลากหลายด้าน อาทิ น้ำท่วม ภัยแล้ง ไฟป่า มลพิษทางอากาศ และโรคระบาด ทั้งนี้ การพัฒนาองค์ความรู้ดำเนินการในรูปแบบของแพลตฟอร์มการเรียนรู้และนวัตกรรม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทของพื้นที่

จากนั้น งานวิจัยได้ดำเนินการพัฒนาชุมชนนวัตกรรมด้านการจัดการความเสี่ยงภัยในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก โดยคัดเลือกชุมชนต้นแบบจำนวน 5 ชุมชน ที่มีลักษณะปัญหาและบริบทความเสี่ยงแตกต่างกัน ได้แก่ การจัดการน้ำท่วม ไฟป่า การเผาในที่โล่ง อุบัติเหตุจราจร และปัญหาชายแดนและโรคระบาด กระบวนการพัฒนามุ่งเน้นการสร้างนวัตกรรมชุมชน การออกแบบกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ และการใช้เครื่องมือภูมิสารสนเทศในการวิเคราะห์และตัดสินใจเชิงพื้นที่ เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถของชุมชนในการจัดการความเสี่ยงอย่างเป็นระบบและยั่งยืน

สุดท้าย เป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้จากชุมชนนวัตกรรมสู่กลุ่มเป้าหมายอื่น เพื่อขยายผลการเรียนรู้ในระดับพื้นที่และระดับเครือข่าย โดยจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้และประเมินผลความพึงพอใจของผู้เข้าร่วม รวมถึงการจัดทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) ระหว่างชุมชนและสถาบันการศึกษา เพื่อสนับสนุนการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องในระยะยาว กระบวนการดังกล่าวช่วยให้เกิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและการต่อยอดนวัตกรรมด้านการจัดการความเสี่ยงภัยในบริบทของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) ผู้ให้ข้อมูล (Key informants)

ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ในการวิจัยนี้เป็นกลุ่มนวัตกรรมชุมชน รวมทั้ง บุคคลที่มีบทบาทสำคัญและมีความรู้เชิงลึกเกี่ยวกับบริบทพื้นที่และการจัดการความเสี่ยงภัยในระดับชุมชน และกลุ่มผู้ได้รับองค์ความรู้จากการขยายผล มีวิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยนี้ประกอบด้วยกลุ่มนวัตกรรมชุมชน จำนวน 43 คน ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญที่มีความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับปัญหาและการจัดการความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิตในพื้นที่ โดยทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก (Tacit knowledge) สะท้อนบริบทและศักยภาพของชุมชนร่วมพัฒนาแนวทางการจัดการความเสี่ยง และเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนชุมชนนวัตกรรม รวมถึงมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่กลุ่มเป้าหมายอื่นในพื้นที่ศึกษา

นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มผู้เข้าร่วมกิจกรรมสำรวจภาคสนาม จำนวน 50 คน ซึ่งทำหน้าที่ให้ข้อมูลเชิงพื้นที่จากสถานการณ์จริง เช่น ตำแหน่งพื้นที่เสี่ยงภัย ลักษณะปัญหา และบริบทของชุมชน โดยข้อมูลที่ได้จากกลุ่มนี้มีความสำคัญต่อการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ การระบุปัญหา และการคัดเลือกชุมชนต้นแบบในการพัฒนาชุมชนนวัตกรรมด้านการจัดการความเสี่ยง

ในส่วนของการพัฒนาและตรวจสอบองค์ความรู้ มีการใช้กลุ่มนวัตกรรมชุมชนร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จำนวน 50 คน เป็นผู้ให้ข้อมูล โดยกลุ่มนี้มีบทบาทในการให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และการประเมินความเหมาะสมของชุดองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้น ทั้งในด้านเนื้อหา กระบวนการ และความสามารถในการนำไปประยุกต์ใช้จริงในพื้นที่ ซึ่งช่วยให้การพัฒนาองค์ความรู้มีความสอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชน

สุดท้าย กลุ่มผู้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ จำนวน 200 คน ทำหน้าที่เป็นผู้ให้ข้อมูลในด้านผลลัพธ์ของการดำเนินงาน โดยให้ข้อมูลเกี่ยวกับระดับการรับรู้ ความเข้าใจ การนำองค์ความรู้ไปใช้ และระดับความพึงพอใจต่อกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ข้อมูลจากกลุ่มนี้ถูกนำมาใช้ในการประเมินประสิทธิภาพของการถ่ายทอดและการขยายผลนวัตกรรม ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการยืนยันความสำเร็จและความยั่งยืนของการพัฒนาชุมชนนวัตกรรมในพื้นที่ศึกษา

3) เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยนี้ประกอบด้วยเครื่องมือด้านภูมิสารสนเทศและเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยในส่วนของเครื่องมือด้านเทคโนโลยี ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) และการวิเคราะห์ข้อมูลรีโมตเซนซิง (Remote Sensing) เพื่อประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่ร่วมกับแผนที่ภูมิประเทศ มาตราส่วน 1:50,000 แผนที่ฐาน และแผนที่เฉพาะเรื่อง รวมถึงการใช้เครื่องรับสัญญาณระบบกำหนดตำแหน่งบนพื้นโลก (GPS) สำหรับการเก็บข้อมูลตำแหน่งจริงในภาคสนาม เครื่องมือดังกล่าวช่วยให้สามารถจัดเก็บ วิเคราะห์ และแสดงผลข้อมูลเชิงพื้นที่ได้อย่างเป็นระบบ และมีความแม่นยำ รองรับการใช้วิเคราะห์ความเสี่ยงในหลากหลายมิติ

นอกจากนี้ ยังมีการใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงสังคมและการประเมินผลกิจกรรมในแต่ละขั้นตอนของการวิจัย โดยประกอบด้วยแบบประเมินกิจกรรมสำรวจภาคสนามชุมชนต้นแบบ แบบประเมินการพัฒนาชุดองค์ความรู้เพื่อสนับสนุนแนวทางการลดความเสี่ยง แบบประเมินกิจกรรมการพัฒนาชุมชนนวัตกรรมและนวัตกรรมชุมชน และแบบประเมินการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อขยายผลการเรียนรู้ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลความคิดเห็น ระดับความพึงพอใจ และข้อเสนอแนะจากผู้เข้าร่วมกิจกรรม เครื่องมือทั้งหมดได้รับการออกแบบให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย และสามารถสะท้อนผลการดำเนินงานทั้งในด้านกระบวนการและผลลัพธ์ได้อย่างครอบคลุม

โดยแบบประเมินที่ใช้ในการวิจัยนี้ได้ผ่านการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือในด้านความเชื่อมั่น (Reliability) โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha) จากการทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มเป้าหมาย พบว่า ค่าความเชื่อมั่นของแบบประเมินโดยรวมอยู่ที่ 0.89 ซึ่งอยู่ในระดับดีมาก แสดงให้เห็นว่าเครื่องมือมีความสอดคล้องภายในและสามารถนำไปใช้เก็บข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4) การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยนี้ดำเนินการแบบผสมผสานระหว่างข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ เพื่อให้ครอบคลุมทั้งมิติด้านพื้นที่และมิติทางสังคม โดยเริ่มจากการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียม Landsat 8 ข้อมูลจุดความร้อนจาก MODIS และ VIIRS รวมถึงข้อมูลสถิติด้านประชากร สุขภาพ สิ่งแวดล้อม และภัยพิบัติ ซึ่งนำมาใช้เป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์ลักษณะพื้นที่ ความเสี่ยง และแนวโน้มของภัยคุกคามคุณภาพชีวิตในพื้นที่ศึกษา

ในส่วนของข้อมูลปฐมภูมิ มีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสำรวจภาคสนามในชุมชนต้นแบบ โดยใช้เครื่องมือ GPS ในการบันทึกตำแหน่งพื้นที่สำคัญและพื้นที่เสี่ยง ร่วมกับการสังเกต การสัมภาษณ์ และการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับปัญหา สถานการณ์ และศักยภาพของพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีการดำเนินกิจกรรมภายใต้กระบวนการพัฒนาชุมชนนวัตกรรม เช่น การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การประชุมกลุ่มย่อย และการพัฒนานวัตกรรมชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพที่สะท้อนมุมมองและประสบการณ์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

พร้อมกันนี้ ได้มีการเก็บข้อมูลจากการประเมินผลกิจกรรมในแต่ละขั้นตอนของการวิจัย โดยใช้แบบประเมินที่ออกแบบไว้เพื่อวัดระดับความพึงพอใจ ความเข้าใจ และความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมกิจกรรม ทั้งในกิจกรรมสำรวจภาคสนาม การพัฒนาชุดองค์ความรู้ การพัฒนาชุมชนนวัตกรรม และการถ่ายทอดองค์ความรู้ ข้อมูลที่ได้จากการประเมินถูกนำมาวิเคราะห์เชิงสถิติและเชิงเนื้อหา เพื่อสะท้อนประสิทธิภาพของกระบวนการดำเนินงานและใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนในการปรับปรุงและพัฒนากิจกรรมให้มีความเหมาะสม

ในส่วนของการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้มีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) โดยใช้การเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่ง (Data Triangulation) ได้แก่ ข้อมูลจากนวัตกรรมชุมชน ผู้เข้าร่วมกิจกรรม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับการใช้หลายวิธีการเก็บข้อมูล (Method Triangulation) เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตภาคสนาม และการจัดกิจกรรมมีส่วนร่วมของชุมชน นอกจากนี้ ยังมีการตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลโดยการเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์เชิงพื้นที่จากข้อมูลภูมิสารสนเทศกับข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม รวมถึงการนำผลการวิเคราะห์กลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบความถูกต้อง (Member Checking) เพื่อยืนยันความสอดคล้องกับบริบทจริงของพื้นที่ศึกษา

5) การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยนี้ใช้แนวทางแบบบูรณาการทั้งการวิเคราะห์เชิงพื้นที่และการวิเคราะห์เชิงสถิติร่วมกับการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา เพื่อให้สามารถอธิบายสถานการณ์ความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิตได้อย่างครอบคลุม โดยในส่วนของการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ ใช้เทคโนโลยีระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) และข้อมูลรีโมตเซนซิงในการประมวลผลข้อมูลเชิงพื้นที่จากหลายแหล่ง เช่น ข้อมูลภูมิประเทศ การใช้ประโยชน์ที่ดิน ข้อมูลอุทกนิยมิวิทยา และข้อมูลจุดความร้อน เพื่อนำมาวิเคราะห์และสร้างแผนที่แสดงพื้นที่อันตราย (Hazard) พื้นที่เปราะบาง (Vulnerability) และพื้นที่เสี่ยง (Risk) โดยอาศัยเทคนิคการวิเคราะห์เชิงซ้อน (Overlay analysis) และแบบจำลองเชิงพื้นที่ เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจและการวางแผนจัดการความเสี่ยงในระดับชุมชน

ในส่วนของการวิเคราะห์ปริมาณที่ได้จากแบบประเมินกิจกรรม มีการวิเคราะห์โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าเฉลี่ย (Mean) และการแปลผลระดับความพึงพอใจตามเกณฑ์ที่กำหนด เพื่อสะท้อนความคิดเห็นและระดับความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรมในแต่ละขั้นตอนของการวิจัย ขณะเดียวกัน ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการจัดกิจกรรมมีส่วนร่วมของชุมชน จะถูกนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อสังเคราะห์ประเด็นสำคัญ แนวทางการจัดการความเสี่ยง และบทเรียนที่เกิดขึ้นจาก

กระบวนการพัฒนาชุมชนนวัตกรรม ทั้งนี้ผลการวิเคราะห์จากทุกมิติจะถูกนำมาบูรณาการร่วมกัน เพื่ออธิบายภาพรวมของสถานการณ์ พัฒนาการความรู้ และสนับสนุนการตัดสินใจในการจัดการความเสี่ยงภัยในพื้นที่ศึกษาอย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัย

1) ผลการสำรวจภาคสนามชุมชนต้นแบบในการลดความเสี่ยงภัยเพื่อการพัฒนาชุมชนนวัตกรรมพบว่า การดำเนินการสำรวจภาคสนามได้ศึกษาชุมชนต้นแบบจำนวน 5 แห่ง ได้แก่ (1) ชุมชนบ้านต้นผึ้ง ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นต้นแบบด้านการจัดการไฟฟ้า การเผาในที่โล่ง และหมอกควัน (2) ชุมชนคลองแม่ข่า เทศบาลนครเชียงใหม่ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นต้นแบบด้านการจัดการความแออัดและการฟื้นฟูพื้นที่เมือง (3) ชุมชนต้นตอง ตำบลพิชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นต้นแบบด้านการจัดการไฟฟ้าและการใช้ทรัพยากรป่าไม้ (4) ชุมชนหนองบึงไก่ ตำบลนาบ่อคำ อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งเป็นต้นแบบด้านการจัดการน้ำเพื่อรับมือภัยแล้งและน้ำท่วม และ (5) สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นต้นแบบด้านการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศในการจัดการความเสี่ยง โดยมีส่วนร่วมกิจกรรมจาก 10 ตำบลในอำเภอสอด ตำบลละ 5 คน รวมทั้งสิ้น 50 คน ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้เชิงพื้นที่ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จริงจากพื้นที่ต้นแบบ ทั้งนี้ ชุมชนต้นแบบแต่ละแห่งมีลักษณะเด่นและแนวทางการจัดการความเสี่ยงที่แตกต่างกันตามบริบทของพื้นที่ เช่น การจัดการไฟฟ้าและหมอกควัน การจัดการน้ำ การจัดการความแออัดในเมือง และการใช้เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศในการบริหารจัดการภัย

ผลการศึกษาในเชิงเนื้อหาพบว่า ชุมชนต้นแบบสามารถพัฒนาแนวทางการจัดการความเสี่ยงที่อาศัย “ฐานความรู้จากชุมชน” ร่วมกับการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย โดยเฉพาะการกำหนดกติกาชุมชน การสร้างระบบเฝ้าระวัง และการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน เช่น การทำแนวกันไฟ การจัดการเชื้อเพลิงในพื้นที่ป่า การจัดการน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย และการฟื้นฟูระบบนิเวศในพื้นที่เมือง นอกจากนี้ ยังพบว่าหลายชุมชนสามารถต่อยอดองค์ความรู้ไปสู่การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ เช่น การแปรรูปวัสดุจากป่า การพัฒนาพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว และการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชน ซึ่งช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากควบคู่กับการลดความเสี่ยงภัย ในด้านกระบวนการเรียนรู้ พบว่า การสำรวจภาคสนามช่วยให้ผู้เข้าร่วมเกิดการเรียนรู้เชิงประจักษ์ (Experiential learning) และสามารถเปรียบเทียบสถานการณ์ของพื้นที่ตนเองกับพื้นที่ต้นแบบทำให้เกิดความเข้าใจเชิงระบบเกี่ยวกับสาเหตุของปัญหา แนวทางการจัดการ และปัจจัยความสำเร็จของชุมชนต้นแบบ อีกทั้งยังส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างพื้นที่ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาชุมชนนวัตกรรมในพื้นที่ศึกษา ทั้งนี้ โดยภาพรวมผลการสำรวจภาคสนามสะท้อนให้เห็นว่าการเรียนรู้จากชุมชนต้นแบบเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของคนในพื้นที่ และเป็นฐานในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านการจัดการความเสี่ยงภัยคุณภาพชีวิตที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน ทั้งนี้ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความพึงพอใจต่อกระบวนการเรียนรู้ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.36$, $SD = 0.73$) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพของกระบวนการสำรวจภาคสนามในการสนับสนุนการพัฒนาชุมชนนวัตกรรมอย่างเป็นรูปธรรม

2) ผลการพัฒนาชุดองค์ความรู้ในการลดความเสี่ยงภัยคุณภาพชีวิตจากธรรมชาติและกิจกรรมของมนุษย์สำหรับชุมชนนวัตกรรม โดยบูรณาการองค์ความรู้จากชุมชนและองค์ความรู้ภูมิสารสนเทศ พบว่าสามารถพัฒนาชุดองค์ความรู้ที่มีลักษณะเป็นการบูรณาการระหว่างองค์ความรู้จากชุมชน (Community knowledge) และองค์ความรู้ภูมิสารสนเทศ (Geoinformatics knowledge) ได้อย่างเป็นระบบ โดย

องค์ความรู้จากชุมชนประกอบด้วยความรู้จากกระบวนการจัดการความรู้ของคนในพื้นที่ ประสบการณ์ในการจัดการภัย การเรียนรู้จากการสำรวจภาคสนามชุมชนต้นแบบ และการจัดทำคู่มือแนวทางการลดความเสี่ยงภัย ขณะที่องค์ความรู้ภูมิสารสนเทศประกอบด้วยการใช้ข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ข้อมูลรีโมตเซนซิง และกระบวนการวิเคราะห์เชิงพื้นที่เพื่อสร้างแผนที่พื้นที่อันตราย (Hazard) พื้นที่เปราะบาง (Vulnerability) และพื้นที่เสี่ยง (Risk) ซึ่งสามารถนำไปใช้สนับสนุนการตัดสินใจเชิงพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ ชุดองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้นยังมีลักษณะเป็นแพลตฟอร์มการเรียนรู้และนวัตกรรม (Learning and Innovation Platform: LIP) ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน หน่วยงาน และนักวิชาการ โดยครอบคลุมองค์ความรู้ 5 กลุ่มหลัก ได้แก่ (1) องค์ความรู้จากกระบวนการจัดการความรู้ของชุมชน (2) องค์ความรู้จากการสำรวจภาคสนาม (3) องค์ความรู้จากข้อมูลเชิงพื้นที่และภูมิสารสนเทศ (4) องค์ความรู้จากการวิเคราะห์พื้นที่เสี่ยง และ (5) องค์ความรู้จากกระบวนการพัฒนานวัตกรรมชุมชนและชุมชนนวัตกรรม ซึ่งแต่ละองค์ความรู้มีบทบาทในการสนับสนุนการลดความเสี่ยงภัยในมิติที่แตกต่างกัน แต่สามารถเชื่อมโยงกันเป็นระบบเดียว ผลการประเมินชุดองค์ความรู้โดยภาพรวมพบว่า ผู้เข้าร่วมประเมินมีความพึงพอใจในระดับมาก โดยเฉพาะด้านความเหมาะสมและความสอดคล้องกับการนำไปใช้งานในพื้นที่ที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ขณะที่ด้านกระบวนการมีส่วนร่วมมีค่าเฉลี่ยต่ำกว่าด้านอื่นเล็กน้อย เนื่องจากองค์ความรู้บางส่วน เช่น การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่และการประมวลผลข้อมูลภูมิสารสนเทศ เป็นกระบวนการที่ดำเนินการโดยคณะผู้วิจัยเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมชุดองค์ความรู้ดังกล่าวสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการวางแผนและจัดการความเสี่ยงภัยในระดับชุมชนได้อย่างเหมาะสม

3) ผลการพัฒนาชุมชนนวัตกรรมด้านการจัดการความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิตจากธรรมชาติและกิจกรรมของมนุษย์โดยใช้นวัตกรรมภูมิสารสนเทศ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก พบว่า สามารถพัฒนาชุมชนนวัตกรรมได้จำนวน 5 แห่ง โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) เป็นหน่วยงานเจ้าภาพหลักในการขับเคลื่อนในแต่ละประเด็น ได้แก่ (1) ชุมชนนวัตกรรมด้านการจัดการน้ำท่วม พื้นที่ตำบลท่าสายลวด โดยเทศบาลตำบลท่าสายลวดเป็นหน่วยงานหลัก (2) ชุมชนนวัตกรรมด้านการจัดการไฟฟ้าและหมอกควัน พื้นที่ตำบลพะวอ โดยองค์การบริหารส่วนตำบลพะวอเป็นหน่วยงานหลัก (3) ชุมชนนวัตกรรมด้านการจัดการการเผาในที่โล่งด้านเกษตรกรรม พื้นที่ตำบลพระธาตุผาแดง โดยองค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุผาแดงเป็นหน่วยงานหลัก (4) ชุมชนนวัตกรรมด้านการจัดการอุบัติเหตุจราจรและปัญหาในเขตชุมชนเมือง พื้นที่ตำบลท่าสายลวด โดยองค์การบริหารส่วนตำบลท่าสายลวดเป็นหน่วยงานหลัก และ (5) ชุมชนนวัตกรรมด้านการจัดการการกระทำผิดกฎหมาย การลักลอบข้ามแดน และโรคระบาด พื้นที่ตำบลแม่ตาวและตำบลแม่ปะ โดยเทศบาลตำบลแม่ตาวและองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ปะเป็นหน่วยงานหลัก

กระบวนการพัฒนาดังกล่าวส่งผลให้เกิดการสร้างนวัตกรรมชุมชนจำนวน 43 คน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการนำองค์ความรู้และเทคโนโลยีภูมิสารสนเทศไปใช้ในการวิเคราะห์และจัดการความเสี่ยงในพื้นที่ ทั้งนี้ นวัตกรรมชุมชนจะได้รับองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการภัย ทั้งนี้หาโดยทั่วไปและเนื้อหาที่ถูกออกแบบมาให้เรียนรู้เฉพาะแต่ละหน่วยชุมชนนวัตกรรม โดยนวัตกรรมชุมชนมีการพัฒนาศักยภาพด้านองค์ความรู้และทักษะเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน โดยเฉพาะด้านการใช้ข้อมูลเชิงพื้นที่ การอ่านและแปลผลแผนที่ และการวางแผนจัดการความเสี่ยงเชิงระบบ รวมถึงมีความสามารถในการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ผลการประเมินยังพบว่ามีค่าความพึงพอใจต่อกระบวนการพัฒนาในระดับมาก ($\bar{X} = 4.00$, $SD = 0.82$) สะท้อนถึงความเหมาะสมของรูปแบบการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ทั้งนี้ ในภาพรวมการพัฒนาชุมชนนวัตกรรมครั้งนี้ทำให้เกิดกลไกความร่วมมือระหว่างชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม โดย อปท. ในฐานะหน่วยงานเจ้าภาพมีบทบาท

สำคัญในการสนับสนุนและผลักดันการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ขณะที่นวัตกรรมชุมชนทำหน้าที่เป็นแกนนำในการขับเคลื่อนกิจกรรมและขยายผลองค์ความรู้ไปสู่ระดับชุมชน ซึ่งนำไปสู่การเสริมสร้างขีดความสามารถในการจัดการความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิตได้ กิจกรรมการเรียนรู้แสดงได้ดังภาพ 2

ภาพ 2

กิจกรรมเพื่อพัฒนาทักษะด้านภูมิสารสนเทศให้กับนวัตกรรมชุมชน

4) ผลการถ่ายทอดองค์ความรู้จากชุมชนนวัตกรรมด้านการจัดการความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิตจากธรรมชาติและกิจกรรมของมนุษย์โดยใช้นวัตกรรมภูมิสารสนเทศ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เพื่อขยายผลการเรียนรู้ พบว่า ทุกชุมชนนวัตกรรมสามารถดำเนินการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่กลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยมีการจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ที่หลากหลาย เช่น การอบรมเชิงปฏิบัติการ การสาธิต การใช้เครื่องมือภูมิสารสนเทศ การนำเสนอแผนที่ความเสี่ยง และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน ซึ่งเนื้อหาการถ่ายทอดมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะความเสี่ยงของแต่ละพื้นที่ เช่น การจัดการน้ำท่วม ไฟป่า หมอกควัน อุบัติเหตุจลาจล และปัญหาสุขภาพและความมั่นคงชายแดน ผลการถ่ายทอดองค์ความรู้พบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความเข้าใจในประเด็นความเสี่ยงและสามารถนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ในบริบทของตนเองได้ดีขึ้น โดยเฉพาะการใช้ข้อมูลและแผนที่เชิงพื้นที่ในการวิเคราะห์ปัญหาและวางแผนจัดการความเสี่ยง นอกจากนี้ ยังพบว่ากระบวนการถ่ายทอดที่ดำเนินการโดย “นวัตกรรมชุมชน” ช่วยให้การสื่อสารองค์ความรู้มีความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่และเข้าถึงประชาชนได้มากยิ่งขึ้น ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและการยอมรับในระดับชุมชน

ในด้านการประเมินผล พบว่า ผู้เข้าร่วมการถ่ายทอดองค์ความรู้มีความพึงพอใจต่อกระบวนการถ่ายทอดในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.92$, $SD = 0.79$) สะท้อนให้เห็นถึงประสิทธิภาพของรูปแบบการถ่ายทอดที่เน้นการมีส่วนร่วม การปฏิบัติจริง และการใช้กรณีศึกษาจากพื้นที่จริงเป็นฐานในการเรียนรู้ อีกทั้งยังช่วยเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการขยายผลและต่อยอดองค์ความรู้ในระยะยาว ทั้งนี้ โดยภาพรวมการถ่ายทอดองค์ความรู้จากชุมชนนวัตกรรมครั้งนี้สามารถขยายผลการเรียนรู้สู่ระดับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดการยกระดับความรู้ ความเข้าใจ และศักยภาพของประชาชนในการจัดการความเสี่ยงภัยคุกคามคุณภาพชีวิต รวมถึงสร้างกลไกการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาและต่อยอดได้อย่างยั่งยืนในอนาคต

สรุปและอภิปรายผล

1) ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการสำรวจภาคสนามชุมชนต้นแบบมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างองค์ความรู้ด้านการจัดการความเสี่ยงภัยในระดับพื้นที่ โดยเฉพาะการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงของชุมชนต้นแบบ ซึ่งช่วยให้ผู้เข้าร่วมสามารถเข้าใจทั้งกระบวนการจัดการปัญหาและบริบทเชิงพื้นที่ได้อย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้นำท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ยังเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้การจัดการความเสี่ยงเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน สอดคล้องกับแนวคิดของอภิมุข สดมพฤกษ์ และนรินทร์ ดารงชัย (2566) ที่ว่าการขับเคลื่อนการจัดการภัยพิบัติจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของหลายภาคส่วน โดยเฉพาะภาครัฐและเครือข่ายในพื้นที่ที่ทำหน้าที่สนับสนุนและผลักดันเชิงนโยบาย

2) ในด้านการพัฒนาชุดองค์ความรู้ พบว่า การบูรณาการองค์ความรู้จากชุมชนร่วมกับองค์ความรู้ภูมิสารสนเทศเป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการจัดการความเสี่ยง เนื่องจากองค์ความรู้จากชุมชนสะท้อนบริบทจริง ขณะที่ภูมิสารสนเทศช่วยเสริมความแม่นยำและการตัดสินใจเชิงพื้นที่ ทำให้สามารถวิเคราะห์และจัดลำดับความสำคัญของความเสี่ยงได้อย่างเป็นระบบ ทั้งในด้านภัยธรรมชาติและภัยจากกิจกรรมของมนุษย์ เช่น น้ำท่วม ไฟป่า มลพิษ และปัญหาชายแดน ผลดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของนักรบ เถียรอำ จิตนันท์ ขวัญเนตร และอังศุมาริน สุขย์รัตนโชค (2566) ที่ชี้ให้เห็นว่าการใช้ข้อมูลเชิงพื้นที่และเทคโนโลยีภูมิสารสนเทศสามารถสนับสนุนการวิเคราะห์สถานการณ์และการวางแผนจัดการความเสี่ยงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกัน การพัฒนาองค์ความรู้ในลักษณะนี้ยังเอื้อต่อการยอมรับของชุมชน เนื่องจากเป็นองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงกับความต้องการและบริบทพื้นที่โดยตรง

3) สำหรับผลการพัฒนาชุมชนนวัตกรรม พบว่าการสร้างนวัตกรรมชุมชนและการมี อปท. เป็นหน่วยงานเจ้าภาพหลัก เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จ เนื่องจากช่วยให้เกิดกลไกการขับเคลื่อนที่ชัดเจนและต่อเนื่อง โดยนวัตกรรมชุมชนสามารถนำองค์ความรู้และเครื่องมือภูมิสารสนเทศไปประยุกต์ใช้ในการจัดการความเสี่ยงในพื้นที่ได้จริง ทั้งในด้านการวิเคราะห์ข้อมูล การจัดทำแผนที่ และการวางแผนเชิงพื้นที่ ผลลัพธ์ดังกล่าวสะท้อนถึงการยกระดับศักยภาพของชุมชนในด้านองค์ความรู้และทักษะเชิงเทคโนโลยี ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของธนะพัฒน์ วิริต และคณะ (2568) ที่พบว่าการใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ช่วยเพิ่มระดับการรับรู้และความเข้าใจของชุมชนต่อการจัดการความเสี่ยงภัย โดยเฉพาะในด้านการวิเคราะห์พื้นที่เสี่ยง

4) ในส่วนของการถ่ายทอดองค์ความรู้ พบว่า การถ่ายทอดโดยนวัตกรรมชุมชนเป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากสามารถสื่อสารองค์ความรู้ให้สอดคล้องกับบริบทและภาษาของชุมชนได้ดี อีกทั้งการใช้ข้อมูลภูมิสารสนเทศ เช่น แผนที่พื้นที่เสี่ยง ข้อมูลจุดความร้อน และข้อมูลจากดาวเทียม ช่วยให้ผู้รับการถ่ายทอดสามารถเข้าใจสถานการณ์ได้อย่างเป็นรูปธรรมและนำไปใช้ได้จริง ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับการศึกษาของสุภาสพงษ์ รุ่งทำนอง (2566) ที่ได้พัฒนาชุดองค์ความรู้เพื่อสนับสนุนการจัดการไฟและหมอกควันไฟในพื้นที่จังหวัดตากบนพื้นฐานการประยุกต์ใช้ภูมิสารสนเทศ แล้วพบว่าการใช้ข้อมูลเชิงพื้นที่และเทคโนโลยีภูมิสารสนเทศเป็นเครื่องมือสำคัญในการสนับสนุนการตัดสินใจและการจัดการความเสี่ยงในระดับพื้นที่

ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (Policy Recommendation)

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอแม่สอด เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และเทศบาล ควรนำผลลัพธ์จากงานวิจัยไปบรรจุในแผนพัฒนาท้องถิ่น (Local Development Plan) ภายใต้ “โครงการด้านการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย” และ “โครงการพัฒนาระบบข้อมูลและสารสนเทศเพื่อการบริหารจัดการท้องถิ่น” โดยเฉพาะการพัฒนาและใช้ แผนที่ความเสี่ยงภัยเชิงพื้นที่ (Spatial Risk Map) เป็นเครื่องมือหลักในการวางแผนเชิงรุก นอกจากนี้ ควรผลักดันให้เกิด “โครงการพัฒนาศักยภาพนวัตกรรมชุมชนด้านภูมิสารสนเทศ” เพื่อสร้างกลไกบุคลากรในพื้นที่ให้สามารถใช้และพัฒนาข้อมูลเชิงพื้นที่ได้อย่างต่อเนื่อง รวมถึงบูรณาการเข้ากับแผนป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยประจำปี เพื่อให้เกิดการจัดสรรงบประมาณและการดำเนินงานอย่างยั่งยืน

2) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ (Practical Recommendation)

การใช้ข้อมูลภูมิสารสนเทศในการจัดการความเสี่ยงจำเป็นต้องมีระบบการบำรุงรักษาข้อมูล (Data Maintenance) อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากข้อมูลเชิงพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เช่น การใช้ที่ดิน สภาพแวดล้อม และรูปแบบความเสี่ยงในพื้นที่ ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรร่วมกับนวัตกรรมชุมชนในการจัดทำ ระบบปรับปรุงข้อมูลเป็นระยะ (Periodic Update) เช่น การอัปเดตข้อมูลทุก 6 เดือน หรือ 1 ปี พร้อมทั้งกำหนดกลไกการจัดเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม เช่น การใช้แอปพลิเคชันมือถือหรือระบบฐานข้อมูลออนไลน์ เพื่อให้ชุมชนสามารถรายงานข้อมูลพื้นที่เสี่ยงได้แบบเรียลไทม์ และควรมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้แผนที่ความเสี่ยงมีความทันสมัยและสามารถนำไปใช้ในการตัดสินใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป (Recommendations for Future Research)

ควรมีการขยายผลการศึกษาและทดสอบความยืดหยุ่นของตัวแบบชุมชนนวัตกรรมไปยังพื้นที่ชายแดนอื่นหรือพื้นที่ที่มีบริบทความเสี่ยงซับซ้อนในภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อพัฒนามาตรฐานการจัดการภัยคุกคามคุณภาพชีวิตให้มีความเป็นสากลและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การวิจัยในระยะต่อไปควรเน้นการพัฒนาต่อยอดทางเทคโนโลยีโดยการบูรณาการระบบเซนเซอร์ตรวจวัดแบบทันเวลา (IoT) ร่วมกับปัญญาประดิษฐ์ (AI) เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการพยากรณ์และแจ้งเตือนภัยล่วงหน้าที่น่าเชื่อถือ ควบคู่ไปกับการศึกษาเชิงประเมินผลกระทบทางสังคมและเศรษฐกิจ (Social and Economic Impact Assessment) เพื่อวิเคราะห์ความคุ้มค่าของการลงทุนเพื่อสร้างความยั่งยืนในระดับฐานราก

เอกสารอ้างอิง

- กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย. (2557). *การลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน*. สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ สำนักงานประเทศไทย.
- ธนะพัฒน์ วิริต, ฤกษ์ กงษ์เกิด, ธนชัย บำเพ็ญอยู่, และธรรศ กิตติวงษ์จร. (2568). การประเมินความพึงพอใจของชุมชนต่อการใช้อุปกรณ์ GIS ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวิเคราะห์พื้นที่เสี่ยงภัย: กรณีศึกษาอำเภอสังขละ จังหวัดกาญจนบุรี. *วารสารสหวิทยาการวิจัยและวิชาการ*, 5(4), 918-921. <https://doi.org/10.60027/iarj.2025.284186>
- นักรบ เถียรอำ, จุตินันท์ ขวัญเนตร, และอังศุมารินทร์ สุขย์รัตนโชค. (2566). บุหรี่เถื่อน: ข้อเสนอมาตรการเชิงนโยบายการแก้ไขลักลอบนำเข้าทางชายแดนไทย-กัมพูชาในเขตจังหวัดภาคตะวันออก. *วารสารมนุษยศาสตร์ (มสส.)*, 21(2), 248-250. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jhusoc/article/view/270162>
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2557). *ประมวลสาระชุดวิชานโยบายการวางแผนและการพัฒนาคุณภาพการศึกษา หน่วยที่ 1-5*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สุภาสพงษ์ ฐิ์ทำนอง. (2564). *ภูมิสารสนเทศสำหรับการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติ*. มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.
- สุภาสพงษ์ ฐิ์ทำนอง, สุวิทย์ วงษ์บุญมาก, อิศราพร กล่อมกล้านุ่ม, ภัสตร์ศิริ พลายละหาร, และศุภฤทธิ ธาราพิทยนรา. (2567). การพัฒนาชุดองค์ความรู้เพื่อสนับสนุนการจัดการไฟและหมอกควันไฟในพื้นที่จังหวัดตากบนพื้นฐานการประยุกต์ใช้ภูมิสารสนเทศ. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 7(4), 2371-2390. https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jmhs1_s/article/view/272126
- สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ. (2563). *ชุมชนนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน*. <https://nriis.go.th/FileUpload/AttatchFile/News/256312221100350483994.pdf>
- สำนักงานจังหวัดตาก. (2564). *ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอำเภอแม่สอด*. สำนักงานจังหวัดตาก.
- สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ. (2553). *ตำราเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศศาสตร์*. กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี.
- หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่. (2563). *ชุมชนนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน*. <https://www.nxpo.or.th/A/wp-content/uploads/2019/12/>

อภิมุข สดมพฤษ, และนารีนุช ดำรงชัย. (2566). แนวคิด "เมืองพี่เมืองน้อง" กับยุทธศาสตร์การพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย-สปป.ลาว. *วารสารมนุษยสังคมสาร*, 21(1), 159-160.

<https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jhusoc/article/view/264964>

Kanteler, D., & Bakouros, I. (2024). Enhancing cross-border disaster management in the Balkans: a framework for collaboration part I. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 13(15), 1-28. <https://doi.org/10.1186/s13731-024-00374-8>

Rigaud, E., Fiedrich, F., Klein, M., Schulte, Y., Adrot, A., Kanaan, N., Mahdavian, F., Wiens, M., & Schultmann, F. (2020). Borderland resilience studies. In A. L. Hughes, F. McNeill, & C. Zobel (Eds.), *CoRe Paper-Data and Resilience: Opportunities and Challenges: Proceedings of the 17th ISCRAM Conference* (pp. 338-355). ISCRAM.

อิทธิพลของการดูแลแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการใน
คลินิกทันตกรรม: กรณีศึกษา ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

Influence of Patient-Centered Care on Patient Satisfaction in Dental Clinics:
A Case Study of Nai Mueang Subdistrict, Mueang District, Buriram Province

วิชญ์ กิรติพงศ์ภักดี¹ / นิตยานันท์ จิตววรรณรัตน์²

Wissanu Keeratipongpakdee / Nitayanan Jittawannarat

¹ทันตแพทย์ คลินิกทันตกรรมฟ.ฟัน อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

Dentist, For Fun Dental Clinic, Mueang, Buri Ram

อีเมล : oodent@gmail.com

²ทันตแพทย์ชำนาญการพิเศษ โรงพยาบาลบุรีรัมย์

Dentist, Senior Professional Level, Buri Ram Hospital

อีเมล : niddent@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.14456/jhusoc.2026.11>

Received: 6 June 2026 ; Revised: 30 June 2026 ; Accepted: 3 August 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาการดูแลแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางของคลินิกทันตกรรมในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ (2) ศึกษาความพึงพอใจของผู้รับบริการ และ (3) ศึกษาอิทธิพลของการดูแลแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการ กลุ่มตัวอย่างคือผู้รับบริการในคลินิกทันตกรรม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 400 คน ได้มาโดยการสุ่มอย่างง่าย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสอบถามซึ่งมีค่าความตรงเชิงเนื้อหา (IOC) อยู่ระหว่าง 0.67-1.00 และค่าความเชื่อมั่นสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคของแบบสอบถามทั้งฉบับเท่ากับ 0.908 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ ผลการวิจัยพบว่าการดูแลแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางของคลินิกทันตกรรมโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านการเคารพสิทธิและความต้องการของผู้ป่วยมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ความพึงพอใจของผู้รับบริการโดยรวมอยู่ในระดับมาก ผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณพบว่า การดูแลแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางทั้ง 5 ด้านร่วมกันส่งผลเชิงบวกต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยพยากรณ์ความพึงพอใจของผู้รับบริการได้ร้อยละ 47.9 ($R^2 = .479$) โดยด้านการดูแลเอาใจใส่มีอิทธิพลมากที่สุด ผลการวิจัยสนับสนุนสมมติฐานที่ตั้งไว้

คำสำคัญ : การดูแลแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง, ความพึงพอใจของผู้รับบริการ, คลินิกทันตกรรม, ผู้รับบริการทางทันตกรรม

¹ Corresponding author's E-mail: oodent@gmail.com

Abstract

This research article presents a quantitative study with three main objectives: (1) to examine the level of patient-centered care provided by dental clinics in Nai Mueang Subdistrict, Mueang District, Buriram Province; (2) to examine the level of satisfaction among service recipients; and (3) to investigate the influence of patient-centered care on the satisfaction of service recipients. The sample consisted of 400 service recipients from dental clinics in Nai Mueang Subdistrict, Mueang District, Buriram Province, selected using simple random sampling. The research instrument was a questionnaire with an index of item-objective congruence (IOC) ranging between 0.67 and 1.00, and a Cronbach's alpha reliability coefficient of 0.908 for the entire survey. Data analysis was conducted using frequency, percentage, mean, standard deviation, and multiple regression analysis. The results revealed that the overall level of patient-centered care provided by the dental clinics was high, with the dimension of respect for patients' rights and needs receiving the highest mean score. Furthermore, the overall satisfaction of service recipients was also high. Multiple regression analysis demonstrated that all five dimensions of patient-centered care collectively had a statistically significant positive effect on service recipients' satisfaction at the 0.05 level. Together, they accounted for 47.9% of the variance in service recipients' satisfaction ($R^2 = .479$), with attentive care being the most influential dimension. The research findings thus supported all stated hypotheses.

Keywords: Patient-Centered Care, Patient Satisfaction, Dental Clinic, Dental patient

บทนำ

ระบบบริการสุขภาพในปัจจุบันได้เปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการให้บริการที่ยึดโรคหรือยึดผู้ให้บริการเป็นศูนย์กลาง (provider-centered care) มาสู่การให้บริการที่ยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง (patient-centered care) ซึ่งให้ความสำคัญกับการตอบสนองต่อความต้องการ ความคาดหวัง และค่านิยมของผู้ป่วยแต่ละราย สถาบันการแพทย์แห่งสหรัฐอเมริกาได้กำหนดให้การดูแลแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางเป็นหนึ่งในหกมิติคุณภาพของระบบบริการสุขภาพที่พึงประสงค์ในศตวรรษที่ 21 ควบคู่กับความปลอดภัย ประสิทธิภาพ ความทันเวลา ประสิทธิภาพ และความเสมอภาค (Institute of Medicine, 2001) แนวคิดดังกล่าวมุ่งเน้นการดูแลที่เคารพและตอบสนองต่อความชอบ ความต้องการ และค่านิยมเฉพาะของผู้ป่วย โดยให้ค่านิยมของผู้ป่วยเป็นแนวทางในการตัดสินใจทางคลินิกทุกขั้นตอน

แนวคิดการดูแลแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางมีรากฐานมาจากกรอบแนวคิดของสถาบันพิกเกอร์ (Picker Institute) ที่พัฒนาโดย (Gerteis et al, 1993) ซึ่งระบุองค์ประกอบสำคัญ 8 ประการ ได้แก่ การเคารพในค่านิยมและความต้องการของผู้ป่วย การประสานและบูรณาการการดูแล การให้ข้อมูลและการสื่อสาร ความสะดวกสบายทางกาย การสนับสนุนทางอารมณ์ การมีส่วนร่วมของครอบครัวและเพื่อน ความต่อเนื่องของการดูแล และการเข้าถึงบริการ ต่อมา (Mead & Bower, 2000) ได้สังเคราะห์กรอบมโนทัศน์เชิงสังคมศาสตร์ที่อธิบายความเป็นศูนย์กลางของผู้ป่วยใน 5 มิติ คือ มุมมองเชิงชีวิตสังคม การมองผู้ป่วยใน

ฐานะบุคคล การแบ่งปันอำนาจและความรับผิดชอบ การสร้างสัมพันธภาพเชิงบำบัด และการมองผู้ให้บริการในฐานะบุคคล กรอบแนวคิดเหล่านี้ได้กลายเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาคุณภาพบริการสุขภาพทั่วโลก

ในบริบทของบริการทันตกรรม การดูแลแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางมีความสำคัญเป็นพิเศษ เนื่องจากผู้รับบริการจำนวนมากมีความวิตกกังวลและความกลัวต่อการรักษาทางทันตกรรม การสื่อสารที่ดี การให้ข้อมูลที่เพียงพอ และการเปิดโอกาสให้ผู้ป่วยมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จึงเป็นปัจจัยที่ช่วยลดความวิตกกังวลและเสริมสร้างความไว้วางใจ (Scambler & Asimakopoulou, 2014) ได้เสนอแบบจำลองการดูแลแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางสำหรับงานทันตกรรมโดยเฉพาะ ที่เน้นการเปลี่ยนการดูแลที่ดีให้กลายเป็นการดูแลที่ยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางอย่างแท้จริง ขณะที่การทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบของ (Mills et al, 2014) ยืนยันว่าการดูแลแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางมีความเชื่อมโยงกับผลลัพธ์ด้านสุขภาพช่องปากและประสบการณ์ของผู้ป่วยที่ดีขึ้น

ความพึงพอใจของผู้รับบริการถือเป็นตัวชี้วัดผลลัพธ์ที่สำคัญของคุณภาพบริการสุขภาพ (Donabedian, 1988) ได้เสนอกรอบการประเมินคุณภาพบริการในมิติโครงสร้าง กระบวนการ และผลลัพธ์ โดยจัดให้ความพึงพอใจของผู้ป่วยเป็นผลลัพธ์ที่สะท้อนคุณภาพของกระบวนการให้บริการ ส่วน (Linder-Pelz, 1982) ได้พัฒนาทฤษฎีความพึงพอใจของผู้ป่วยบนพื้นฐานของแบบจำลองคุณค่าและความคาดหวัง โดยอธิบายว่าความพึงพอใจเป็นการประเมินเชิงบวกต่อมิติต่าง ๆ ของบริการสุขภาพ นอกจากนี้ (Parasuraman et al, 1988) ได้พัฒนาเครื่องมือ SERVQUAL สำหรับวัดคุณภาพบริการใน 5 มิติ คือ ความเป็นรูปธรรมของบริการ ความน่าเชื่อถือ การตอบสนอง การให้ความมั่นใจ และการเอาใจใส่ ซึ่งหลายมิติมีความสอดคล้องกับองค์ประกอบของการดูแลแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง

ความพึงพอใจของผู้รับบริการมีความสำคัญต่อสถานบริการสุขภาพในหลายมิติ กล่าวคือ ผู้รับบริการที่มีความพึงพอใจมีแนวโน้มที่จะปฏิบัติตามคำแนะนำในการรักษา กลับมาใช้บริการซ้ำ และแนะนำสถานบริการให้แก่ผู้อื่น ซึ่งส่งผลต่อความยั่งยืนและภาพลักษณ์ของสถานบริการในระยะยาว ในบริบทของบริการทันตกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ (Luo et al, 2018) ได้พัฒนาเครื่องมือวัดความพึงพอใจในบริการทันตกรรมที่ครอบคลุมมิติด้านทัศนคติของผู้ให้บริการ ค่าใช้จ่าย ความสะดวก การจัดการความเจ็บปวด คุณภาพการรักษา และการป้องกัน ขณะที่ (Bahrami et al, 2018) ได้ประยุกต์ใช้เครื่องมือ SERVQUAL ในการประเมินคุณภาพบริการคลินิกทันตกรรม และพบว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างความคาดหวังกับการรับรู้ของผู้รับบริการในทุกมิติ ซึ่งสะท้อนความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพบริการอย่างต่อเนื่อง

สำหรับประเทศไทย (ยุทธนา คำนิล, สุรศักดิ์ แก้วเอี่ยม และผกาภรณ์ พันธูดี พิศาลธุรกิจ, 2566) ได้พัฒนาแนวคิดการดูแลทางทันตกรรมแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางสำหรับทันตแพทย์ในระบบบริการสุขภาพปฐมภูมิของประเทศไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความตื่นตัวของวงการทันตสาธารณสุขไทยต่อแนวคิดดังกล่าว อย่างไรก็ตาม งานวิจัยไทยส่วนใหญ่ยังคงมุ่งเน้นการสำรวจระดับความพึงพอใจโดยรวม เช่น การศึกษาของ (จุฑาภรณ์ คำโยค, วลัยพร ราชคมน์ และวรัญญา เขยตุ้ย, 2559; วรยา มณีสังกา และรัชนิวรรณ ภูมิสะอาด, 2559) โดยยังมีงานวิจัยจำนวนน้อยที่ศึกษาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างองค์ประกอบของการดูแลแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางกับความพึงพอใจในบริบทคลินิกทันตกรรมระดับพื้นที่อย่างเป็นระบบ จึงเป็นช่องว่างทางวิชาการที่ผู้วิจัยเห็นว่าควรได้รับการศึกษา

ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นพื้นที่ศูนย์กลางเศรษฐกิจและการบริการของจังหวัด มีคลินิกทันตกรรมทั้งภาครัฐและเอกชนให้บริการแก่ประชาชนจำนวนมาก การแข่งขันด้านคุณภาพบริการจึงมีความเข้มข้น และการสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้รับบริการกลายเป็นปัจจัยสำคัญต่อความยั่งยืนของสถานบริการ ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาอิทธิพลของการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการในคลินิกทันตกรรม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพบริการทันตกรรมในพื้นที่ และเป็นแนวทางสำหรับสถานบริการอื่น ๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกันต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางของคลินิกทันตกรรมในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์
2. เพื่อศึกษาระดับความพึงพอใจของผู้รับบริการในคลินิกทันตกรรม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์
3. เพื่อศึกษาอิทธิพลของการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางที่มีต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการในคลินิกทันตกรรม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

สมมติฐานการวิจัย

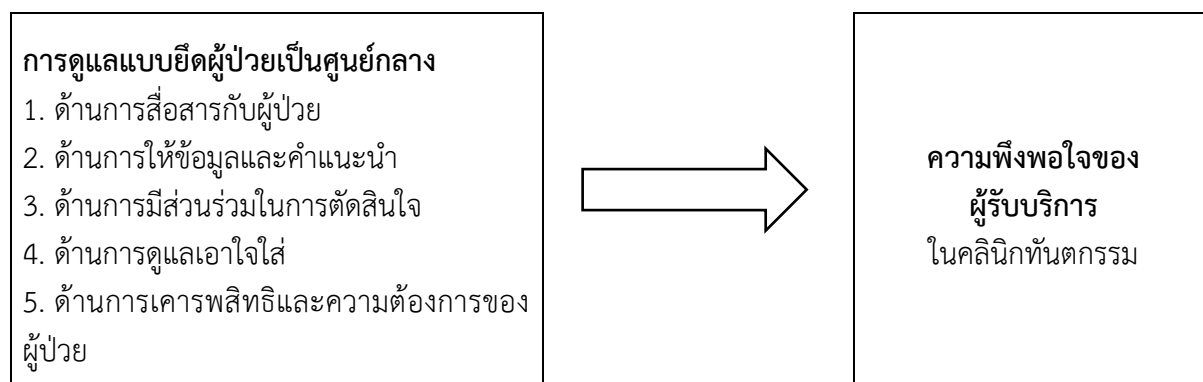
การดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางส่งผลเชิงบวกต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการในคลินิกทันตกรรม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยโดยมีตัวแปรอิสระ คือ การดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง ซึ่งประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่ ด้านการสื่อสารกับผู้ป่วย ด้านการให้ข้อมูลและคำแนะนำ ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ด้านการดูแลเอาใจใส่ และด้านการเคารพสิทธิและความต้องการของผู้ป่วย และมีตัวแปรตาม คือ ความพึงพอใจของผู้รับบริการในคลินิกทันตกรรม โดยกำหนดให้องค์ประกอบทั้ง 5 ด้านของการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางส่งผลต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการ ทั้งนี้ องค์ประกอบทั้ง 5 ด้านของการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางที่ใช้เป็นตัวแปรอิสระในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยสังเคราะห์ขึ้นจากฐานแนวคิดและทฤษฎีของกรอบสถาบันฟิกเกอร์ (Gerteis et al., 1993) กรอบมโนทัศน์ความเป็นศูนย์กลางของผู้ป่วยของ (Mead and Bower, 2000) และแบบจำลองการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางสำหรับงานทันตกรรมของ (Scambler and Asimakopoulou, 2014) โดยด้านการสื่อสารกับผู้ป่วยและด้านการให้ข้อมูลและคำแนะนำพัฒนาจากองค์ประกอบ ด้านการให้ข้อมูลและการสื่อสาร ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจพัฒนาจากแนวคิดการแบ่งปันอำนาจและการตัดสินใจร่วมกัน ด้านการดูแลเอาใจใส่พัฒนาจากองค์ประกอบด้านการสนับสนุนทางอารมณ์ และด้านการเคารพสิทธิและความต้องการของผู้ป่วยพัฒนาจากองค์ประกอบ ด้านการเคารพในค่านิยมและความต้องการของผู้ป่วย ดังภาพ 1

ภาพ 1

กรอบแนวคิดการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาอิทธิพลของการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง 5 ด้าน ที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการในคลินิกทันตกรรม
2. ขอบเขตด้านประชากร ประชากรที่ศึกษา คือ ผู้รับบริการในคลินิกทันตกรรม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์
3. ขอบเขตด้านพื้นที่ ดำเนินการศึกษาในเขตตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์
4. ขอบเขตด้านระยะเวลา ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงปี พ.ศ. 2568

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้ข้อมูลเกี่ยวกับระดับการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางและระดับความพึงพอใจของผู้รับบริการในคลินิกทันตกรรม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งสามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาคุณภาพการให้บริการทางทันตกรรม
2. ได้ทราบถึงอิทธิพลขององค์ประกอบการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางที่มีต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดแนวทางและลำดับความสำคัญในการปรับปรุงการให้บริการให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้รับบริการ
3. ผู้บริหารและบุคลากรทางทันตกรรมสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประกอบการวางแผน กำหนดนโยบาย และพัฒนากลยุทธ์การให้บริการที่มุ่งเน้นผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง เพื่อยกระดับคุณภาพบริการและเพิ่มความพึงพอใจของผู้รับบริการ
4. ผลการวิจัยสามารถใช้เป็นฐานข้อมูลเชิงวิชาการและเอกสารอ้างอิงสำหรับการศึกษาวิจัยด้านการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง คุณภาพบริการสุขภาพ และความพึงพอใจของผู้รับบริการในบริบทของบริการทันตกรรมและบริการสุขภาพอื่น ๆ ต่อไป
5. ผลการวิจัยสามารถสนับสนุนการพัฒนาระบบบริการสุขภาพที่มุ่งเน้นผู้รับบริการเป็นศูนย์กลาง อันจะนำไปสู่การสร้างเชื่อมั่น ความไว้วางใจ และประสิทธิผลในการให้บริการทางทันตกรรมอย่างยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงสำรวจแบบภาคตัดขวาง (Cross-sectional Survey Research) โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้รับบริการคลินิกทันตกรรม เพื่อศึกษาอิทธิพลของการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการ

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้รับบริการในคลินิกทันตกรรม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งมีจำนวนไม่แน่นอน เนื่องจากผู้รับบริการมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ผู้วิจัยจึงกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ (Cochran, 1977) สำหรับกรณีที่ไม่ทราบจำนวนประชากรที่แน่นอน ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 และค่าความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ร้อยละ 5 ดังสมการ $n = Z^2pq/e^2$ เมื่อกำหนดให้ $p = 0.5$, $q = 0.5$, $Z = 1.96$ และ $e = 0.05$ จะได้ขนาดกลุ่มตัวอย่างขั้นต่ำเท่ากับ 385 คน ผู้วิจัยได้เพิ่มจำนวนกลุ่มตัวอย่างเป็น 400 คน เพื่อป้องกันความคลาดเคลื่อนจากแบบสอบถามที่ไม่สมบูรณ์ และเพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย (Chanuan Uakarn, Chaokromthong, & Sintao, 2021) โดยใช้การสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) จากผู้รับบริการที่มารับบริการในคลินิกทันตกรรมและยินดีให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม

3. ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

ตัวแปรอิสระ (Independent Variables) คือ การดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านการสื่อสารกับผู้ป่วย (2) ด้านการให้ข้อมูลและคำแนะนำ (3) ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (4) ด้านการดูแลเอาใจใส่ และ (5) ด้านการเคารพสิทธิและความต้องการของผู้ป่วย (Mead & Bower, 2000)

ตัวแปรตาม (Dependent Variable) คือ ความพึงพอใจของผู้รับบริการในคลินิกทันตกรรม (Linder-Pelz, 1982)

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นจากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Checklist) ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และความถี่ในการใช้บริการคลินิกทันตกรรม

ตอนที่ 2 การดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง จำนวน 10 ข้อ ครอบคลุมองค์ประกอบทั้ง 5 ด้าน มีลักษณะเป็นมาตราประมาณค่า 5 ระดับ (Likert Scale) ตั้งแต่ระดับมากที่สุด (5) ถึงน้อยที่สุด (1)

ตอนที่ 3 ความพึงพอใจของผู้รับบริการ จำนวน 7 ข้อ มีลักษณะเป็นมาตราประมาณค่า 5 ระดับ เช่นเดียวกับการแปลความหมายค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็น ใช้เกณฑ์การแบ่งช่วงคะแนนแบบอันตรภาคชั้น (Class Interval) ตามแนวทางของ (บุญชม ศรีสะอาด, 2560) ดังนี้ ค่าเฉลี่ย 4.50-5.00 หมายถึง มากที่สุด 3.50-4.49 หมายถึง มาก, 2.50-3.49 หมายถึง ปานกลาง, 1.50-2.49 หมายถึง น้อย และ 1.00-1.49 หมายถึง น้อยที่สุด

5. การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามไปตรวจสอบคุณภาพ ดังนี้ (1) ความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่านตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ (Item-Objective Congruence: IOC) ผลปรากฏว่าค่า IOC ของข้อคำถามมีค่าระหว่าง 0.67-1.00 ซึ่งผ่านเกณฑ์ที่กำหนด (IOC ≥ 0.50) และ (2) ความเชื่อมั่น (Reliability) โดยนำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Try-out) กับผู้รับบริการที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 คน แล้วคำนวณค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) ได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามด้านการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางเท่ากับ 0.834 ด้านความพึงพอใจของผู้รับบริการเท่ากับ 0.895 และทั้งฉบับเท่ากับ 0.908 ซึ่งผ่านเกณฑ์ที่กำหนด ($\alpha \geq 0.70$)

6. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยแจกแบบสอบถามให้แก่ผู้รับบริการในคลินิกทันตกรรม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 400 ชุด พร้อมชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัยและการพิทักษ์สิทธิของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยข้อมูลที่ได้อาจถูกเก็บเป็นความลับและนำเสนอผลในภาพรวม ได้รับแบบสอบถามกลับคืนที่มีความสมบูรณ์ครบถ้วนทั้ง 400 ชุด คิดเป็นอัตราการตอบกลับร้อยละ 100

7. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ โดยใช้สถิติ ดังนี้ (1) สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่ออธิบายข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ระดับการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง และระดับความพึงพอใจของผู้รับบริการ (บุญชม ศรีสะอาด, 2560) และ (2) สถิติเชิงอนุมาน ได้แก่ การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's Product-Moment Correlation Coefficient) และการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) ด้วยวิธี Enter เพื่อศึกษาอิทธิพลของการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางที่มีต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการ โดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อตกลงเบื้องต้นของการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Hair et al, 2010) ทั้งด้านความสัมพันธ์เชิงเส้น การแจกแจงปกติของส่วนเหลือ ความเป็นเอกพันธ์ของความแปรปรวน และภาวะพหุสัมพันธ์ (Multicollinearity) ของตัวแปรอิสระเรียบร้อยแล้ว

8. การพิทักษ์สิทธิและจริยธรรมการวิจัย

การศึกษานี้ไม่ได้ผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ เนื่องจากเป็นการวิจัยที่มีความเสี่ยงต่ำ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิที่เผยแพร่ต่อสาธารณะ และไม่ส่งผลกระทบต่อผู้เข้าร่วมวิจัยเพราะผู้เข้าร่วมวิจัยเป็นผู้มาใช้บริการบริการทางทันตกรรม ไม่ใช่กลุ่มเปราะบาง การศึกษานี้จะปฏิบัติตามหลักจริยธรรมเพื่อคุ้มครองสวัสดิภาพของผู้เข้าร่วม ข้อมูลส่วนบุคคลทั้งหมดจะถูกทำให้ไม่สามารถระบุตัวตนได้เพื่อรักษาความลับ และการเข้าถึงข้อมูลจะจำกัดเฉพาะทีมวิจัยเท่านั้น ผู้ให้ข้อมูลทุกท่านได้รับคำชี้แจงวัตถุประสงค์และให้ความยินยอมเข้าร่วมการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 400 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 227 คน (ร้อยละ 56.8) มีอายุระหว่าง 21-30 ปี มากที่สุด จำนวน 116 คน (ร้อยละ 29) มีระดับการศึกษาปริญญาตรีมากที่สุด จำนวน 204 คน (ร้อยละ 51) ประกอบอาชีพพนักงานเอกชนมากที่สุด จำนวน 103 คน (ร้อยละ 25.8) และมีความถี่ในการใช้บริการคลินิกทันตกรรมปีละ 2-3 ครั้งมากที่สุด จำนวน 180 คน (ร้อยละ 45)

2. ผลการวิเคราะห์ระดับการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง

ผลการวิเคราะห์ระดับการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางของคลินิกทันตกรรม พบว่าโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.14$, S.D. = 0.47) เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่าทุกข้ออยู่ในระดับมาก โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ท่านรู้สึกมั่นใจในการดูแลรักษาที่ได้รับ และบุคลากรปฏิบัติต่อท่านด้วยความสุภาพและให้เกียรติ รายละเอียดดังตาราง 1

ตาราง 1

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของระดับการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง รายข้อ

ข้อคำถาม	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
ทันตแพทย์อธิบายข้อมูลการรักษาอย่างชัดเจน	4.12	0.73	มาก
ท่านได้รับข้อมูลเกี่ยวกับทางเลือกในการรักษาอย่างเพียงพอ	3.99	0.76	มาก
ทันตแพทย์เปิดโอกาสให้ซักถามข้อสงสัย	4.15	0.75	มาก
ท่านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับแผนการรักษา	3.79	0.71	มาก
บุคลากรให้ความเอาใจใส่ต่อความต้องการของท่าน	4.19	0.75	มาก
บุคลากรปฏิบัติต่อท่านด้วยความสุภาพและให้เกียรติ	4.24	0.74	มาก
คลินิกให้ความสำคัญกับความสะดวกสบายของผู้ป่วย	4.15	0.78	มาก
ทันตแพทย์รับฟังความคิดเห็นและความกังวลของท่าน	4.18	0.78	มาก
ท่านรู้สึกว่าคลินิกเคารพสิทธิของผู้ป่วย	4.26	0.71	มาก
ท่านรู้สึกมั่นใจในการดูแลรักษาที่ได้รับ	4.28	0.77	มาก
ภาพรวม	4.14	0.47	มาก

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยด้านการเคารพสิทธิและความต้องการของผู้ป่วยมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = 4.26$) รองลงมาคือด้านการดูแลเอาใจใส่ ($\bar{X} = 4.17$) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ($\bar{X} = 3.79$) รายละเอียดดังตาราง 2

ตาราง 2

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของระดับการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง รายด้าน (n = 400)

องค์ประกอบรายด้าน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
ด้านการสื่อสารกับผู้ป่วย	4.13	0.65	มาก
ด้านการให้ข้อมูลและคำแนะนำ	3.99	0.76	มาก
ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ	3.79	0.71	มาก
ด้านการดูแลเอาใจใส่	4.17	0.65	มาก
ด้านการเคารพสิทธิและความต้องการ	4.26	0.63	มาก
ภาพรวม	4.14	0.47	มาก

3. ผลการวิเคราะห์ระดับความพึงพอใจของผู้รับบริการ

ผลการวิเคราะห์ระดับความพึงพอใจของผู้รับบริการในคลินิกทันตกรรม พบว่าโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.27$, S.D. = 0.54) เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่าทุกข้ออยู่ในระดับมาก รายละเอียดดังตาราง 3

ตาราง 3

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของระดับความพึงพอใจของผู้รับบริการ รายข้อ

ความพึงพอใจ	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
ท่านพึงพอใจต่อการให้บริการของคลินิกทันตกรรมโดยรวม	4.29	0.69	มาก
ท่านพึงพอใจต่อการดูแลของทันตแพทย์	4.26	0.68	มาก
ท่านพึงพอใจต่อการให้บริการของบุคลากร	4.26	0.69	มาก
ท่านพึงพอใจต่อบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมของคลินิก	4.30	0.67	มาก
ท่านพึงพอใจต่อระยะเวลาในการรับบริการ	4.26	0.67	มาก
ท่านยินดีที่จะกลับมาใช้บริการอีกในอนาคต	4.27	0.70	มาก
ท่านจะแนะนำคลินิกนี้ให้ผู้อื่น	4.25	0.68	มาก
ภาพรวม	4.27	0.54	มาก

4. ผลการวิเคราะห์อิทธิพลของการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางต่อความพึงพอใจ

ก่อนการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สันระหว่างองค์ประกอบของการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางทั้ง 5 ด้านกับความพึงพอใจของผู้รับบริการ พบว่าทุกด้านมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความพึงพอใจอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์อยู่ระหว่าง 0.398 ถึง 0.557 ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระดับปานกลาง และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ทุกคู่มีค่าต่ำกว่า 0.80 จึงไม่เกิดปัญหาภาวะร่วมเส้นตรงพหุ รายละเอียดดังตาราง 4

ตาราง 4

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางรายด้านกับความพึงพอใจของผู้รับบริการ

องค์ประกอบของการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง	r	p-value
ด้านการสื่อสารกับผู้ป่วย	0.446***	< 0.001
ด้านการให้ข้อมูลและคำแนะนำ	0.406***	< 0.001
ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ	0.398***	< 0.001
ด้านการดูแลเอาใจใส่	0.557***	< 0.001
ด้านการเคารพสิทธิและความต้องการ	0.540***	< 0.001

หมายเหตุ: ** $p < 0.01$

ผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ พบว่าการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางทั้ง 5 ด้านร่วมกันส่งผลต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ($F = 72.37$, $p < 0.001$) โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (R) เท่ากับ 0.692 และสามารถร่วมกันพยากรณ์ความพึงพอใจของผู้รับบริการได้ร้อยละ 47.9 ($R^2 = 0.479$, Adjusted $R^2 = 0.472$) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่าองค์ประกอบทั้ง 5 ด้านส่งผลเชิงบวกต่อความพึงพอใจอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติทุกด้าน โดยด้านการดูแลเอาใจใส่มีอิทธิพลมากที่สุด ($\beta = 0.297$, $t = 6.88$, $p < 0.001$) รองลงมาคือด้านการเคารพสิทธิและความต้องการของผู้ป่วย ($\beta = 0.266$) ด้านการสื่อสารกับผู้ป่วย ($\beta = 0.170$) ด้านการให้ข้อมูลและคำแนะนำ ($\beta = 0.133$) และด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ($\beta = 0.100$) ตามลำดับ รายละเอียดดังตาราง 5

ตาราง 5

ผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณของการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการ

ตัวแปรพยากรณ์	B	SE	β	t	p
ค่าคงที่ (Constant)	1.044	0.172	-	6.05	< 0.001
ด้านการสื่อสารกับผู้ป่วย	0.140	0.034	0.170***	4.09	< 0.001
ด้านการให้ข้อมูลและคำแนะนำ	0.093	0.029	0.133**	3.19	0.002
ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ	0.076	0.032	0.100*	2.38	0.018
ด้านการดูแลเอาใจใส่	0.245	0.036	0.297***	6.88	< 0.001
ด้านการเคารพสิทธิและความต้องการ	0.226	0.037	0.266***	6.17	< 0.001

หมายเหตุ: $R = 0.692$, $R^2 = 0.479$, Adjusted $R^2 = 0.472$, $F = 72.37$, $p < 0.001$; * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

นอกจากนี้ ผลการตรวจสอบข้อตกลงเบื้องต้นพบว่า ค่าสถิติ Durbin-Watson เท่ากับ 2.024 ซึ่งอยู่ในช่วงที่ยอมรับได้ (ใกล้เคียง 2) แสดงว่าส่วนเหลือมีความเป็นอิสระต่อกัน และค่า Variance Inflation Factor (VIF) ของตัวแปรอิสระทุกตัวมีค่าอยู่ระหว่าง 1.30 ถึง 1.41 ซึ่งต่ำกว่า 10 แสดงว่าไม่เกิดปัญหาภาวะร่วมเส้นตรงพหุระหว่างตัวแปรอิสระ ผลการวิจัยจึงสนับสนุนสมมติฐานที่ตั้งไว้

สรุปผล

การวิจัยเรื่องอิทธิพลของการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการในคลินิกทันตกรรม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ สามารถสรุปผลได้ดังนี้

1. ระดับการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางของคลินิกทันตกรรมโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.14$, S.D. = 0.47) โดยด้านการเคารพสิทธิและความต้องการของผู้ป่วยมีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาคือด้านการดูแลเอาใจใส่ ส่วนด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด แต่ยังคงอยู่ในระดับมาก
2. ระดับความพึงพอใจของผู้รับบริการในคลินิกทันตกรรมโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.27$, S.D. = 0.54) โดยทุกข้อมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก
3. การดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางทั้ง 5 ด้านร่วมกันส่งผลเชิงบวกต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($R = 0.692$, $R^2 = 0.479$, $F = 72.37$, $p < 0.001$) สามารถร่วมกันพยากรณ์ความพึงพอใจได้ร้อยละ 47.9 โดยด้านการดูแลเอาใจใส่มีอิทธิพลมากที่สุด รองลงมาคือด้านการเคารพสิทธิและความต้องการของผู้ป่วย ด้านการสื่อสารกับผู้ป่วย ด้านการให้ข้อมูลและคำแนะนำ และด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ตามลำดับ ผลการวิจัยจึงสนับสนุนสมมติฐาน

อภิปรายผล

1. ระดับการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางของคลินิกทันตกรรม

ผลการวิจัยพบว่า ระดับการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.14$) โดยด้านการเคารพสิทธิและความต้องการของผู้ป่วยมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = 4.26$) ขณะที่ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = 3.79$)

องค์ความรู้ใหม่ของงานวิจัยนี้ คือ รูปแบบที่ไม่สม่ำเสมอระหว่างองค์ประกอบ กล่าวคือ คลินิกทันตกรรมในพื้นที่ทำได้ดีที่สุดในมิติที่เป็น มารยาทและการให้เกียรติ (การเคารพสิทธิ) ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องกับบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมไทยและสามารถปฏิบัติได้โดยไม่ต้องปรับโครงสร้างบริการมากนัก แต่ทำได้น้อยที่สุดในมิติที่ต้อง แบ่งปันอำนาจการตัดสินใจ ให้ผู้ป่วย ซึ่งต้องอาศัยการเปลี่ยนบทบาทความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างทันตแพทย์กับผู้ป่วย ข้อค้นพบนี้ชี้ว่าการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางในบริบทไทยยังพัฒนาไปในลักษณะ เชิงรับ มากกว่า เชิงรุก ซึ่งเป็นช่องว่างเชิงปฏิบัติที่ยังไม่ถูกกล่าวถึงในงานสำรวจความพึงพอใจของไทยที่ผ่านมา

ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับกรอบสถาบันฟิกเกอร์และกรอบมโนทัศน์ของ (Mead and Bower, 2000) ที่ใช้เป็นฐานสร้างตัวแปร และสอดคล้องกับ (Yu et al., 2023) ที่พบว่ามิติการเคารพในค่านิยมและความต้องการของผู้ป่วยเป็นมิติเด่นที่สถานบริการมักทำได้ดี ขณะที่มิติการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมักเป็นจุดอ่อนร่วมของระบบบริการในหลายบริบท

2. ระดับความพึงพอใจของผู้รับบริการในคลินิกทันตกรรม

ผลการวิจัยพบว่า ระดับความพึงพอใจของผู้รับบริการโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.27$) และทุกข้ออยู่ในระดับมาก

องค์ความรู้ใหม่ของงานวิจัยนี้จะเห็นได้ว่า ความพึงพอใจที่อยู่ในระดับมากนี้สูงกว่าระดับการดูแลแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางโดยรวม (4.27 เทียบกับ 4.14) ซึ่งเป็นนัยที่น่าสนใจว่า ความพึงพอใจของผู้รับบริการอาจไม่ได้ถูกกำหนดโดยการดูแลแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางเพียงอย่างเดียว แต่ยังได้รับอิทธิพลจากปัจจัยเชิงประสบการณ์อื่น เช่น การได้รับการบรรเทาความเจ็บปวด ผลการรักษาที่เห็นได้จริง หรือความคาดหวังเริ่มต้นที่สูงขึ้นของผู้ป่วยทันตกรรม การที่ความพึงพอใจสูงจึงอธิบายได้ตามทฤษฎีความพึงพอใจของ (Linder-Pelz, 1982) ว่าเมื่อบริการที่ได้รับเท่ากับหรือเกินความคาดหวัง ผู้ป่วยจะประเมินผลในเชิงบวก และตามกรอบของ (Donabedian, 1988) ที่จัดความพึงพอใจเป็นผลลัพธ์ที่สะท้อนคุณภาพของกระบวนการบริการ

ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับ (กัญญวีย์ ศรีสวัสดิ์พงษ์, 2567) ที่พบว่าผู้รับบริการทันตกรรมในโรงพยาบาลของรัฐมีความพึงพอใจโดยรวมในระดับสูง และสอดคล้องกับ (Tao and Liu, 2025) ที่พบว่ากระบวนการดูแลที่ยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางสัมพันธ์กับความพึงพอใจและความตั้งใจกลับมาใช้บริการซ้ำในระดับสูงเช่นกัน

3. อิทธิพลของการดูแลแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางที่มีต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการ

ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบทั้ง 5 ด้านร่วมกันส่งผลเชิงบวกต่อความพึงพอใจอย่างมีนัยสำคัญและพยากรณ์ได้ร้อยละ 47.9 ($R^2 = 0.479$) โดยด้านการดูแลเอาใจใส่มีอิทธิพลมากที่สุด ($\beta = 0.297$) รองลงมาคือด้านการเคารพสิทธิ ($\beta = 0.266$) ด้านการสื่อสาร ($\beta = 0.170$) ด้านการให้ข้อมูล ($\beta = 0.133$) และด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ($\beta = 0.100$) ตามลำดับ

องค์ความรู้ใหม่ของงานวิจัยนี้ ประการแรก งานวิจัยนี้สามารถจัดลำดับอิทธิพลเชิงสาเหตุ (relative influence) ของแต่ละองค์ประกอบได้ ซึ่งให้ข้อมูลเชิงนโยบายที่นำไปใช้จัดสรรทรัพยากรได้จริงว่าควรลงทุนพัฒนาด้านใดก่อน ประการที่สอง พบ ภาวะการเอาใจใส่ นำหน้า (affective primacy) กล่าวคือ มิติเชิงอารมณ์อย่างการดูแลเอาใจใส่มีอิทธิพลเหนือกว่ามิติเชิงเทคนิคและเชิงข้อมูล (การสื่อสาร การให้ข้อมูล การมีส่วนร่วม) ผลที่พบเช่นนี้อาจเป็นเพราะบริการทันตกรรมมีลักษณะเฉพาะคือผู้รับบริการจำนวนมากมีความวิตกกังวลและความกลัวต่อการรักษา (dental anxiety) การได้รับการเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดจึงทำให้ลดภัยคุกคามทางอารมณ์ ก่อนที่ผู้ป่วยจะประมวลผลข้อมูลเชิงเหตุผล ทำให้มิติอารมณ์มีน้ำหนักต่อการประเมินประสบการณ์มากกว่ามิติอื่น ประการที่สาม ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมีทั้ง ระดับต่ำสุด และอิทธิพลต่ำสุด สอดคล้องกันอย่างเป็นระบบ ซึ่งสะท้อนบริบทวัฒนธรรมไทยที่ผู้ป่วยไว้วางใจให้ทันตแพทย์เป็นผู้ตัดสินใจ อย่างไรก็ตามการที่ด้านนี้ยังคงมีนัยสำคัญทางสถิติชี้ว่าการเปิดโอกาสให้ผู้ป่วยร่วมตัดสินใจยังมีคุณค่าและไม่ควรละเลย เพียงแต่ต้องออกแบบให้สอดคล้องกับวัฒนธรรม เช่น การให้ทางเลือกพร้อมคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ

หลังจากอภิปรายผลของงานวิจัยนี้แล้ว เมื่อเทียบกับงานของนักวิชาการอื่น พบความสอดคล้องดังนี้ ภาวะการเอาใจใส่ นำหน้าสอดคล้องกับ (Aldossary et al., 2023) ที่พบว่าปัจจัยด้านทันตแพทย์ หรือผู้ให้บริการเป็นตัวพยากรณ์ความพึงพอใจที่สำคัญที่สุด และสอดคล้องกับมิติการเอาใจใส่ (empathy) ในแนวคิด SERVQUAL ตลอดจนองค์ประกอบการสนับสนุนทางอารมณ์ในกรอบสถาบันฟิกเกอร์ ภาพรวมที่การดูแลแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางส่งผลเชิงบวกต่อความพึงพอใจสอดคล้องกับ (Tao and Liu, 2025) และ (Yu et al., 2023) ที่ยืนยันความเชื่อมโยงระหว่าง การดูแลแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางกับความพึงพอใจและ

ผลลัพธ์บริการที่ดีขึ้น ส่วนค่า $R^2 = 0.479$ ที่ชี้ว่ายังมีปัจจัยอื่นอีกร้อยละ 52.1 สอดคล้องกับ (กัญญวลัย ศรีสวัสดิ์พงษ์, 2567) ที่พบว่า การเข้าถึงบริการ ปัจจัยด้านเจ้าหน้าที่ ด้านผลิตภัณฑ์ และการให้ความเชื่อมั่น ล้วนมีอิทธิพลต่อความพึงพอใจในบริการทันตกรรม จึงควรพัฒนาควบคู่กับการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง

โดยสรุป ผลการวิจัยยืนยันว่าการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการในคลินิกทันตกรรม ซึ่งสอดคล้องกับกรอบโมเดลของ (Mead & Bower, 2000) และการทบทวนวรรณกรรมในงานทันตกรรมของ (Mills et al, 2014) ที่ยืนยันความเชื่อมโยงระหว่างการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางกับประสบการณ์และผลลัพธ์ที่ดีของผู้ป่วย

ทั้งนี้ ค่าสัมประสิทธิ์การพยากรณ์ ($R^2 = 0.479$) ที่แสดงว่าการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางทั้ง 5 ด้านสามารถร่วมกันอธิบายความแปรปรวนของความพึงพอใจได้ร้อยละ 47.9 สะท้อนให้เห็นว่ายังมีปัจจัยอื่น ๆ อีกประมาณร้อยละ 52.1 ที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการ ซึ่งอาจรวมถึงปัจจัยด้านคุณภาพบริการตามแนวคิด SERVQUAL ของ (Parasuraman et al, 1988) เช่น ความเป็นรูปธรรมของสถานบริการ ความน่าเชื่อถือของบริการ ตลอดจนปัจจัยด้านค่าใช้จ่าย ความสะดวกในการเข้าถึงบริการ และระยะเวลารอคอยตามที่ (Luo et al, 2018; Bahrami et al, 2018) ได้ชี้ให้เห็น ดังนั้น การพัฒนาความพึงพอใจของผู้รับบริการอย่างครอบคลุมจึงควรพิจารณาปัจจัยเหล่านี้ควบคู่ไปกับการพัฒนาการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง

ผลการวิจัยครั้งนี้มีนัยเชิงปฏิบัติที่สำคัญต่อการบริหารจัดการคลินิกทันตกรรมในพื้นที่ กล่าวคือผู้บริหารสามารถใช้ผลการจัดลำดับอิทธิพลขององค์ประกอบทั้ง 5 ด้านเป็นแนวทางในการจัดสรรทรัพยากรและกำหนดลำดับความสำคัญในการพัฒนาบริการได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการลงทุนพัฒนาด้านการดูแลเอาใจใส่และการเคารพสิทธิของผู้ป่วยซึ่งมีอิทธิพลสูงสุด อันจะนำไปสู่การยกระดับความพึงพอใจและความภักดีของผู้รับบริการได้อย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับข้อเสนอแนะเชิงนโยบายของ (ยุทธนา คำนิล และคณะ, 2566) ที่เสนอให้บูรณาการแนวคิดการดูแลแบบยัดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางเข้าสู่ระบบบริการทันตกรรมปฐมภูมิของไทยอย่างเป็นระบบ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 คลินิกทันตกรรมควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาการดูแลเอาใจใส่ผู้ป่วยเป็นลำดับแรก เนื่องจากเป็นองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจมากที่สุด โดยอาจจัดอบรมบุคลากรด้านทักษะการดูแลด้วยความเอาใจใส่และการสร้างสัมพันธภาพเชิงบำบัด

1.2 ควรเสริมสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ให้ความสำคัญกับการเคารพสิทธิและความต้องการของผู้ป่วย เช่น การจัดทำแนวปฏิบัติในการชี้แจงสิทธิผู้ป่วย และการเปิดโอกาสให้ผู้ป่วยแสดงความคิดเห็น

1.3 ควรพัฒนาทักษะการสื่อสารและการให้ข้อมูลของทันตแพทย์และบุคลากร โดยเฉพาะการอธิบายข้อมูลการรักษาและทางเลือกในการรักษาอย่างชัดเจนและเพียงพอ เพื่อลดความวิตกกังวลของผู้ป่วย

1.4 ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ป่วยในการตัดสินใจเกี่ยวกับแผนการรักษามากขึ้น เนื่องจากเป็นด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด โดยอาจใช้เครื่องมือช่วยตัดสินใจ (Decision Aids) เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจร่วมกัน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาปัจจัยอื่น ๆ ที่อาจส่งผลต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการเพิ่มเติม เช่น คุณภาพบริการตามแนวคิด SERVQUAL ค่าใช้จ่าย ความสะดวกในการเข้าถึงบริการ และระยะเวลารอคอย เพื่อให้ได้ตัวแบบที่อธิบายความพึงพอใจได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

2.2 ควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังคลินิกทันตกรรมในพื้นที่อื่น ๆ และใช้กรอบการสุ่มตัวอย่างที่ครอบคลุมประชากรมากขึ้น เพื่อเพิ่มความสามารถในการอ้างอิงผลการวิจัยไปสู่ประชากรและเปรียบเทียบผลระหว่างพื้นที่

2.3 ควรศึกษาด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพหรือแบบผสมผสาน (Mixed Methods) เพื่อให้เข้าใจมุมมองและประสบการณ์ของผู้รับบริการในเชิงลึก โดยเฉพาะในมิติด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่สัมพันธ์กับบริบทวัฒนธรรมไทย

2.4 ควรศึกษาเปรียบเทียบระหว่างคลินิกทันตกรรมภาครัฐและเอกชน หรือศึกษาในเชิงระยะยาว (Longitudinal Study) เพื่อติดตามการเปลี่ยนแปลงของความพึงพอใจและความภักดีของผู้รับบริการ

เอกสารอ้างอิง

กัญญวลัย ศรีสวัสดิ์พงษ์. (2567). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจในการเข้ารับบริการทันตกรรมของผู้มารับบริการ โรงพยาบาลสิรินธร จังหวัดขอนแก่น. *วารสารอนามัยสิ่งแวดล้อมและสุขภาพชุมชน*, 9(2), 789-796.

จุฑาภรณ์ คำโยค, วลัยพร ราชคมน์, และวรัญญา เขยตุ้ย. (2559). ความพึงพอใจของผู้รับบริการต่อการให้บริการ โรงพยาบาลทันตกรรม คณะทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. *Mahidol R2R e-Journal*, 3(2), 93-108. <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/mur2r/article/view/242971>

บุญชม ศรีสะอาด. (2560). การวิจัยเบื้องต้น (พิมพ์ครั้งที่ 10). สุวีริยาสาส์น.

ยุทธนา คำนิล, สุรศักดิ์ เก้าเอี้ยน, และผกาภรณ์ พันธวุฒิ พิศาลธุรกิจ. (2566). การพัฒนาแนวคิดการดูแลทางทันตกรรมแบบยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางสำหรับทันตแพทย์ในระบบบริการสุขภาพปฐมภูมิของประเทศไทย. *วิทยาสารทันตสาธารณสุข*, 28, 14-31.

<https://he02.tci-thaijo.org/index.php/ThDPHJo/article/view/259404>

วรายา มณีลังกา, และรัชนิวรรณ ภูมิสะอาด. (2559). ความพึงพอใจของผู้รับบริการที่มีต่อการให้บริการของคลินิกบริการทันตสาธารณสุข วิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดขอนแก่น. *วารสารทันตภิบาล*, 27(1), 133-143. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/TDNJ/article/view/73208>

Aldossary, M. S., Ismail, E. H., Almutawaa, M. M., Alhajri, S. M., Almuaddi, A. M., & El Dalatony, M. M. (2023). Exploring predictors of patient satisfaction in dental services: A secondary analysis study. *Patient Preference and Adherence*, 17, 3259-3263. <https://doi.org/10.2147/PPA.S433352>

Bahrami, M. A., Kiani, M. M., Montazeralfaraj, R., Falah Zadeh, H., & Mohammad Zadeh, M. (2018). Assessing the quality of dental services using SERVQUAL model. *Dental Research Journal*, 15(6), 430-436.

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6243813/>

Cochran, W. G. (1977). *Sampling techniques* (3rd ed.). John Wiley & Sons.

Donabedian, A. (1988). The quality of care: How can it be assessed? *JAMA*, 260(12), 1743-1748. <https://doi.org/10.1001/jama.1988.03410120089033>

Gerteis, M., Edgman-Levitan, S., Daley, J., & Delbanco, T. L. (Eds.). (1993). *Through the patient's eyes: Understanding and promoting patient-centered care*. Jossey-Bass.

- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Pearson.
- Institute of Medicine. (2001). *Crossing the quality chasm: A new health system for the 21st century*. National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/10027>
- Linder-Pelz, S. (1982). Toward a theory of patient satisfaction. *Social Science & Medicine*, 16(5), 577-582. [https://doi.org/10.1016/0277-9536\(82\)90311-2](https://doi.org/10.1016/0277-9536(82)90311-2)
- Luo, J. Y. N., Liu, P. P., & Wong, M. C. M. (2018). Patients' satisfaction with dental care: A qualitative study to develop a satisfaction instrument. *BMC Oral Health*, 18, Article 15. <https://doi.org/10.1186/s12903-018-0477-7>
- Mead, N., & Bower, P. (2000). Patient-centredness: A conceptual framework and review of the empirical literature. *Social Science & Medicine*, 51(7), 1087-1110. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(00\)00098-8](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(00)00098-8)
- Mills, I., Frost, J., Cooper, C., Moles, D. R., & Kay, E. (2014). Patient-centred care in general dental practice-A systematic review of the literature. *BMC Oral Health*, 14, 64. <https://doi.org/10.1186/1472-6831-14-64>
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1988). SERVQUAL: A multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality. *Journal of Retailing*, 64(1), 12-40.
- Scambler, S., & Asimakopoulou, K. (2014). A model of patient-centred care-Turning good care into patient-centred care. *British Dental Journal*, 217(5), 225-228. <https://doi.org/10.1038/sj.bdj.2014.755>
- Tao, W., & Liu, T. (2025). Evaluating the effectiveness of patient-centered standardized prophylaxis processes in enhancing patient satisfaction and return intentions. *Behavioral Sciences*, 15(1), 24. <https://doi.org/10.3390/bs15010024>
- Uakarn, C., Chaokromthong, K., & Sintao, N. (2021). Sample size estimation using Yamane and Cochran and Krejcie and Morgan and Green formulas and Cohen statistical power analysis by G*Power and comparisons. *APHEIT International Journal of Interdisciplinary Social Sciences and Technology*, 10(2), 76-86. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/ATI/article/view/254253>
- Yu, C., Xian, Y., Jing, T., Bai, M., Li, X., Li, J., Liang, H., Yu, G., & Zhang, Z. (2023). More patient-centered care, better healthcare: The association between patient-centered care and healthcare outcomes in inpatients. *Frontiers in Public Health*, 11, 1148277. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1148277>

รัฐศาสตร์ในจิตรกรรม: การวิเคราะห์เชิงสร้างสรรค์
กรณีศึกษา จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดบุญวาทย์วิหาร จังหวัดลำปาง
Political Science in Painting: A Creative Analysis, a Case Study of the Mural
Paintings in the Ordination Hall of Wat Bunyawat Wihan, Lampang Province

อนันต์ อุปสอด¹ / ศยามล อินทียศ²

Anan Upasod / Sayamon Inthiyod

¹สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่นที่ยั่งยืน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
 Sustainable Local Development Strategy Program, Faculty of Humanities and Social Sciences,
 Lampang Rajabhat University

อีเมล : ananupasod9541@gmail.com

²สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

Political Science Program, Faculty of Social Sciences, Mahamakut Buddhist University, Lanna Campus

อีเมล : poyesean@hotmail.com

DOI: <https://doi.org/10.14456/jhusoc.2026.12>

Received: 7 May 2026 ; Revised: 21 May 2026 ; Accepted: 4 August 2026

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์แนวคิดทางรัฐศาสตร์ที่สะท้อนอยู่ในจิตรกรรมฝาผนัง 2) ศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างจิตรกรรมกับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในช่วงเวลาที่สร้างสรรค์ และ 3) เสนอแนวทางการใช้ศิลปะจิตรกรรมเป็นเครื่องมือในการศึกษารัฐศาสตร์เชิงสร้างสรรค์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้ทรงคุณวุฒิ ด้านพระพุทธศาสนา รัฐศาสตร์ สังคม และศิลปกรรม ผลการวิจัยพบว่า 1) จิตรกรรมฝาผนังวัดบุญวาทย์วิหาร จำนวน 81 ภาพ มิได้ทำหน้าที่เพียงการบอกเล่าพุทธประวัติและชาดก แต่ยังทำหน้าที่เป็น “บทความทางการเมือง” ที่สะท้อนอุดมการณ์ทางการเมืองและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยเฉพาะอุดมการณ์ “ธรรมราชา” ที่เน้นย้ำความชอบธรรมของผู้ปกครองผ่านคุณธรรมและการเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก 2) ในมิติทางเศรษฐกิจ ภาพเขียนสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจทางโลกและเศรษฐกิจแห่งบุญผ่านการสละทรัพย์สินเพื่อค้ำจุนศาสนา ขณะที่ในมิติสังคม จิตรกรรมทำหน้าที่เป็น “เอกสารทางสังคม” ที่บันทึกโครงสร้าง ค่านิยม และการเปลี่ยนแปลงของอำนาจการปกครองในช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นช่วงที่ลำปางอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิต 3) จิตรกรรมฝาผนังสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารทางการเมืองและเป็นสื่อการเรียนการสอนรัฐศาสตร์เชิงสร้างสรรค์ เพื่อให้เข้าใจถึงพลวัตความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนาและสังคมไทยได้อย่างเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ : รัฐศาสตร์ในจิตรกรรม, วัดบุญวาทย์วิหาร พระอารามหลวง, อุดมการณ์ทางการเมือง, ธรรมราชา, รัฐศาสตร์เชิงสร้างสรรค์

² Corresponding author's E-mail: poyesean@hotmail.com

Abstract

This research aimed to: 1) analyze political science concepts reflected in the murals; 2) examine the connection between the murals and the political, economic, and social contexts during their creation; and 3) propose guidelines for using mural art as a tool for creative political science studies. The study employed a qualitative research methodology, including document analysis, in-depth interviews, and focus group discussions with experts in Buddhism, political science, sociology, and fine arts. The findings revealed that the 81 murals at Wat Bunyawat Wihan Phra Aram Luang in Lampang do not merely function as religious narratives of the Buddha's life and Jataka tales. Instead, they act as "political articles" reflecting political ideologies and power relations. Notably, the "Dhammaraja" (Righteous King) ideology was emphasized, whereby the ruler's legitimacy is grounded in virtue and the patronage of Buddhism. Economically, the paintings depicted the relationship between the secular economy and the "merit economy," illustrating the use of wealth to support religion. Socially, the murals served as "social documents" recording the structure, values, and shifts in governing power during the reign of King Rama VI, a period when Lampang was under the rule of Chao Bunyawat Wongmanit. The research suggested that murals can be utilized as political communication tools and educational media for creative political science studies to provide a concrete understanding of the dynamics between the state, religion, and Thai society.

Keywords: Political Science in Murals, Wat Bunyawat Wihan Phra Aram Luang Lampang, Political Ideology, Dhammaraja, Creative Political Science

บทนำ

ในมิติของรัฐศาสตร์สมัยใหม่ การศึกษารัฐและการเมืองไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการวิเคราะห์โครงสร้างสถาบันทางการเมือง นิติบัญญัติ หรือการบริหารราชการแผ่นดินในรูปแบบที่เป็นทางการเท่านั้น แต่ยังขยายขอบเขตไปสู่การสำรวจ "วัฒนธรรมทางการเมือง" (Political Culture) และ "สัญลักษณ์ทางอำนาจ" ที่แฝงเร้นอยู่ในมิติต่าง ๆ ของสังคม (Inglehart, 1997) ศิลปะในฐานะที่เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรม มิได้ทำหน้าที่เพียงเพื่อความสุนทรีย์หรือการจรรโลงใจเท่านั้น แต่ศิลปะคือ "ภาษา" ชนิดหนึ่งที่ทำหน้าที่สื่อสารอุดมการณ์ ความเชื่อ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง (Edelman, 1995) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของสังคมไทยที่ความสัมพันธ์ระหว่าง "รัฐ" และ "ศาสนา" มีความแนบแน่นและเกี่ยวพันกันมาอย่างยาวนาน จิตรกรรมฝาผนังในศาสนสถานจึงกลายเป็นพื้นที่สำคัญในการประทับชุดความคิดทางการเมือง (Political Imprinting) ที่รัฐหรือชนชั้นนำต้องการส่งผ่านไปยังประชาชน

จิตรกรรมฝาผนังวัดบุญวาทย์วิหาร พระอารามหลวง จังหวัดลำปาง ถือเป็นกรณีศึกษาที่มีความโดดเด่นและมีนัยสำคัญทางประวัติศาสตร์การเมืองไทยอย่างยิ่ง จิตรกรรมเหล่านี้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยามกำลังเผชิญกับการปรับตัวเข้าสู่ความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ (Modern State) และการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง (Centralization) ขณะเดียวกันในพื้นที่ส่วนภูมิภาคอย่างนครลำปาง ก็เป็นช่วงเวลาของเจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิต เจ้าผู้ครองนคร

ลำปางองค์สุดท้าย ผู้ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานการพัฒนาเมืองและแสดงความจงรักภักดีต่อสยาม ดังนั้น จิตรกรรมฝาผนังจำนวน 81 ภาพภายในพระอุโบสถแห่งนี้ จึงเปรียบเสมือน “จดหมายเหตุทางรัฐศาสตร์” ที่บันทึกสภาวะการเปลี่ยนผ่านของอำนาจและการหลอมรวมอุดมการณ์ทางศาสนาเข้ากับการเมืองการปกครองอย่างเป็นรูปธรรม

ปัญหาสำคัญที่นำมาสู่การวิจัยครั้งนี้คือ การที่จิตรกรรมฝาผนังส่วนใหญ่มักถูกตีความเพียงในแง่ของพุทธประวัติหรือทศชาติชาดก เพื่อการกล่อมเกลாதงศัลยกรรมเพียงอย่างเดียว (ปรีญญาณี ประสพเนตร, 2542) ส่งผลให้ “รหัสลับทางการเมือง” ที่ซ่อนอยู่ภายใต้พู่กันและลายเส้นถูกละเลยไป การขาดการวิเคราะห์เชิงลึกในมิติรัฐศาสตร์ทำให้เรามองไม่เห็นภาพสะท้อนของความชอบธรรม (Legitimacy) และการใช้อำนาจนำ (Hegemony) ที่สอดแทรกอยู่ในภาพพุทธประวัติ เช่น การนำเสนอภาพลักษณะของกษัตริย์ในฐานะ “ธรรมราชา” (Dhammaraja) ซึ่งเป็นอุดมการณ์หลักที่ค้ำจุนระบอบการปกครองของไทยมาทุกยุคสมัย (จักร์ พันธุ์ชูเพชร, 2557) หากปราศจากกระบวนการวิเคราะห์เชิงสร้างสรรค์ที่เชื่อมโยงศิลปะเข้ากับบริบททางสังคมและเศรษฐกิจแล้ว คุณค่าของจิตรกรรมเหล่านี้อาจถูกจำกัดอยู่เพียงโบราณวัตถุที่รอวันเสื่อมสลาย โดยมีได้ทำหน้าที่เป็นบทเรียนทางการเมืองให้กับคนรุ่นหลัง

การวิจัยครั้งนี้ไม่ได้พิจารณาเพียงภาพลักษณะภายนอก แต่ต้องการเจาะลึกไปถึง 3 มิติสำคัญ: มิติทางรัฐศาสตร์: วิเคราะห์ว่าภาพเขียนเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรม (Legitimation) อย่างไร ตัวอย่างเช่น การนำเสนอภาพ “มหาภิเนษกรรม” หรือ “การออกมหาภิเนษกรรม” ในพุทธประวัติ อาจถูกตีความในแง่ของความรับผิดชอบของผู้ปกครองต่อสังคม (Social Responsibility) และการยอมสละอำนาจเพื่อประโยชน์สุขของปวงชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องสัญญาประชาคมในรูปแบบหนึ่ง นอกจากนี้ การนำเสนอภาพโครงสร้างทางอำนาจในภาพนรก-สวรรค์ ยังสะท้อนถึงการควบคุมทางสังคม (Social Control) ผ่านความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ มิติทางเศรษฐศาสตร์: จิตรกรรมสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “เศรษฐกิจทางโลก” และ “เศรษฐกิจแห่งบุญ” (Merit Economy) ภาพการบริจาคทานในพระเวสสันดรชาดก มิได้สะท้อนเพียงความใจบุญ แต่สะท้อนถึงการใช้ทรัพยากรและความมั่งคั่งเพื่อสร้าง “ทุนทางสังคม” (Social Capital) และความมั่นคงในอำนาจของผู้ปกครองท้องถิ่นในสมัยนั้น มิติทางสังคมศาสตร์: จิตรกรรมทำหน้าที่เป็น “เอกสารทางสังคม” (Social Document) ที่บันทึกวิถีชีวิต การแต่งกาย และการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาในนครลำปาง ซึ่งสิ่งเหล่านี้คือตัวบ่งชี้การเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคมและการจัดลำดับชั้นทางสังคม (Social Stratification) ในยุคอาณานิคมที่สยามต้องปรับปรุงตนเองให้เป็น “อารยะ” (Civilized) เพื่อหลีกเลี่ยงการตกเป็นเมืองขึ้น

ความสำคัญประการสุดท้ายของการวิจัยนี้ คือการเสนอแนวทาง “รัฐศาสตร์เชิงสร้างสรรค์” (Creative Political Science) ซึ่งเป็นการนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนและการสื่อสารสาธารณะ ในยุคปัจจุบันที่สื่อภาพ (Visual Media) มีอิทธิพลต่อความคิดของผู้คน การกลับไปทำความเข้าใจสื่อภาพโบราณอย่างจิตรกรรมฝาผนัง จะช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถฝึกทักษะการวิพากษ์ (Critical Thinking) และการถอดรหัสสัญลักษณ์เชิงอำนาจในโลกสมัยใหม่ได้ดียิ่งขึ้น การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์หรือนวัตกรรมทางการศึกษาจากข้อมูลวิจัย จะช่วยให้การศึกษารัฐศาสตร์ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในตำรา แต่สามารถสัมผัสได้จากผนังพระอุโบสถใกล้ตัว ด้วยเหตุนี้ การศึกษาเรื่อง “รัฐศาสตร์ในจิตรกรรม: กระบวนการวิเคราะห์เชิงสร้างสรรค์ กรณีศึกษาจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดบุญญาวาสวิหาร” จึงเป็นการทำงานเชิงรุกเพื่อรื้อฟื้นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมล้านนา ให้กลับมาทำหน้าที่เป็นเข็มทิศทางการเมืองและสังคมสำหรับคนรุ่น

ปัจจุบัน อันจะนำไปสู่ความตระหนักรู้ในสิทธิ หน้าที่ และพลวัตของอำนาจที่อยู่รอบตัวเราอย่างรอบด้านและยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อให้การดำเนินงานวิจัยเป็นไปอย่างเป็นระบบและตอบโจทย์ความสำคัญข้างต้น ผู้วิจัยจึงกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ 3 ประการ ดังนี้:

- 1) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดทางรัฐศาสตร์ที่สะท้อนอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังของพระอุโบสถวัดบุญญาวาสวิหาร โดยเน้นการศึกษาการถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมือง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และโครงสร้างทางสังคม
- 2) เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างจิตรกรรมฝาผนังกับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในช่วงเวลาที่สร้างสรรค์ (รัชสมัยรัชกาลที่ 6) โดยพิจารณาผลกระทบของนโยบายรัฐและความเปลี่ยนแปลงของอำนาจการปกครองในท้องถิ่น
- 3) เพื่อเสนอแนวทางในการใช้ศิลปะจิตรกรรมเป็นเครื่องมือในการศึกษารัฐศาสตร์เชิงสร้างสรรค์ ผ่านกระบวนการวิเคราะห์ที่สามารถประยุกต์ใช้กับการสื่อสารอำนาจและอุดมการณ์ในบริบทไทยสมัยใหม่

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รัฐศาสตร์ในจิตรกรรม: กระบวนการวิเคราะห์เชิงสร้างสรรค์ กรณีศึกษาจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดบุญญาวาสวิหาร” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมุ่งเน้นการตีความสัญลักษณ์และการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงลึก โดยมีรายละเอียดขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ระเบียบวิธีวิจัยและรูปแบบการวิจัย ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methodology) โดยเน้นการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) จากภาพจิตรกรรมฝาผนัง และการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์สังคม (Social History Research) เพื่อเชื่อมโยงภาพเขียนเข้ากับบริบททางการเมืองและสังคมในสมัยรัชกาลที่ 6 และสมัยของเจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิต

2. แหล่งข้อมูลและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยกำหนดแหล่งข้อมูลออกเป็น 2 ส่วนหลัก คือ

2.1 แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source): ได้แก่ ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดบุญญาวาสวิหาร จำนวนทั้งสิ้น 81 ภาพ (แบ่งเป็นภาพพุทธประวัติ 63 ภาพ และชาดก/ตำนาน 18 ภาพ)

2.2 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants): ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้เชี่ยวชาญ 4 ด้าน จำนวนด้านละ 3-5 ท่าน รวมทั้งสิ้น 15 ท่าน ประกอบด้วย:

กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาและคตินิยม

กลุ่มนักวิชาการด้านรัฐศาสตร์และการปกครอง

กลุ่มนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลำปาง)

กลุ่มศิลปินและนักวิชาการด้านจิตรกรรมไทย

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบบันทึกการวิเคราะห์ภาพจิตรกรรม: ใช้สำหรับบันทึกรายละเอียด องค์ประกอบภาพ และสัญลักษณ์ที่ปรากฏในแต่ละภาพ

2. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview): ชนิดแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เพื่อดึงทัศนะของผู้เชี่ยวชาญต่อการตีความรัฐศาสตร์ในมิติต่าง ๆ

3. ประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion): เพื่อหาข้อสรุปและแนวทางการสร้างสรรค์นวัตกรรมจากงานวิจัย

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนดังนี้:

ขั้นที่ 1: การสำรวจและบันทึกภาพ ดำเนินการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อบันทึกภาพถ่ายจิตรกรรมฝาผนังทั้ง 81 ภาพอย่างละเอียด พร้อมศึกษาประวัติความเป็นมาของวัดและการสร้างภาพ

ขั้นที่ 2: การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) ศึกษาค้นคว้าจากพงศาวดาร จดหมายเหตุ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์นครลำปางและอุดมการณ์รัฐไทยในสมัยรัชกาลที่ 6

ขั้นที่ 3: การสัมภาษณ์เชิงลึก ลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญตามประเด็นที่กำหนด

ขั้นที่ 4: การจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ เพื่อวิพากษ์ผลการวิเคราะห์และสรุปแนวทางการประยุกต์ใช้จิตรกรรมเป็นสื่อการสอนรัฐศาสตร์เชิงสร้างสรรค์

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูล 3 รูปแบบ (Triangulation) เพื่อความเที่ยงตรง:

การวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์ (Semiotic Analysis): วิเคราะห์ความหมายที่ซ่อนอยู่ภายใต้ภาพลักษณ์และสัญลักษณ์ทางอำนาจ

การวิเคราะห์บริบท (Contextual Analysis): เชื่อมโยงข้อมูลจากภาพกับสถานการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจในอดีต

การสังเคราะห์ข้อมูล (Data Synthesis): นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการศึกษาเอกสารมาประมวลผลตามวัตถุประสงค์การวิจัย และนำเสนอในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

6. การตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ทั้งด้านข้อมูล (Data) ด้านบุคคล (Person) และด้านทฤษฎี (Theory) เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลที่ได้รับจากแหล่งต่าง ๆ ก่อนนำมาสรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาและวิเคราะห์ภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดบุญวาทย์วิหาร จำนวน 81 ภาพ (พุทธประวัติ 63 ภาพ และชาดก/ตำนาน 18 ภาพ) ผู้วิจัยได้ดำเนินการสังเคราะห์ข้อมูลผ่านกระบวนการถอดรหัสสัญลักษณ์และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ โดยสามารถจำแนกผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. แนวคิดทางรัฐศาสตร์ที่สะท้อนผ่านจิตรกรรมฝาผนัง

ผลการวิเคราะห์ภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้ง 81 ภาพในพระอุโบสถวัดบุญวาทย์วิหาร พระอารามหลวงพบว่าภาพจิตรกรรมเหล่านี้ ไม่ได้ทำหน้าที่เพียงบอกเล่าเรื่องราวทางพุทธศาสนา แต่ยังฝังรหัสอุดมการณ์ทางการเมือง โครงสร้างอำนาจ และลำดับชั้นทางสังคมไว้อย่างแนบเนียนในภาษาของภาพ กลุ่มภาพรัฐศาสตร์ทั้ง 5 ภาพที่คัดเลือกไว้สะท้อนมิตินี้ได้อย่างชัดเจน ภาพพระราชพิธีอภิเษกสมรสพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางสิริมหามายา (ภาพที่ 5) แสดงให้เห็นการสถาปนาความชอบธรรมทางการเมืองผ่านพิธีกรรม ผู้สร้างได้ถ่ายทอดแนวคิดที่ว่าอำนาจของกษัตริย์มิใช่เพียงเรื่องโลกียะ แต่ได้รับการรับรองจากสวรรค์ผ่านเหล่าเทพที่โปรยดอกไม้ทิพย์จากเบื้องบน ที่สอดคล้องกับทฤษฎีความชอบธรรมตามจารีตประเพณีของ Max Weber ในขณะที่ภาพโปรดขูลี 3 พี่น้อง (ภาพที่ 42) สะท้อนยุทธศาสตร์การขยายอำนาจนำทางจิตวิญญาณด้วย “อำนาจละมุนหรืออำนาจโน้มน้า” (Soft Power) โดยพระพุทธเจ้าทรงเปลี่ยนผู้นำทางความคิดของสังคมนคร ซึ่งนำไปสู่การ

เปลี่ยนทิศทางศรัทธาของมวลชนทั้งหมดในลักษณะที่ทฤษฎีเครือข่าย (Network Theory) ที่อธิบายได้ว่าเป็น การเปลี่ยน “ศูนย์กลาง” ของทิศทางในสังคม

ภาพโปรตพระเจ้าพิมพิสาร (ภาพที่ 45) แสดงต้นแบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างศาสนจักรกับ อาณาจักรอย่างชัดเจนที่สุด การที่กษัตริย์ผู้ทรงอำนาจยอมประทับนั่งฟังธรรมและถวายพระเวฬุวันมหาวิหาร คือการสร้างระบบที่ศาสนามอบความชอบธรรมให้รัฐ ขณะที่รัฐมอบความมั่นคงทางทรัพยากรให้สถาบัน ศาสนา โมเดลนี้ได้กลายเป็นรากฐานของรัฐพุทธในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงประเทศไทย ส่วนภาพโทณ พราหมณ์ใกล้เคียงสงครามแย่งชิงพระบรมสารีริกธาตุ (ภาพที่ 62) เป็นกรณีศึกษาคลาสสิกของการใกล้เคียง โดยบุคคลที่สาม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหลักธรรมสามารถนำมาแก้วิกฤตการณ์ระหว่างรัฐได้ และภาพพระมหา อุทิศปราบพญามาร (ภาพที่ 80) สร้างกฎบัตรเชิงตำนานที่ให้ความชอบธรรมแก่บทบาทของสถาบันสงฆ์ใน ฐานะ “ผู้พิทักษ์” รัฐพุทธ

2. ความเชื่อมโยงกับบริบทการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในสมัยรัชกาลที่ 6

ผลการวิเคราะห์กลุ่มภาพเศรษฐกิจและสังคมรวม 10 ภาพ เผยให้เห็นว่าจิตรกรรมฝาผนังวัดบุญวาทย์ วิหารสะท้อนพลวัตทางสังคมของช่วงเปลี่ยนผ่านในรัชสมัยรัชกาลที่ 6 อย่างมีนัยสำคัญ ภาพกองเกวียนนาย พาณิชย์และตปัสสะ-ภัลลิกะถวายภัตตาหาร (ภาพที่ 35 และ 36) ชี้ให้เห็นบทบาทของชนชั้นพ่อค้าในฐานะ กลไกขับเคลื่อนทั้งเศรษฐกิจและการเผยแผ่ศาสนา ซึ่งสะท้อนนโยบายส่งเสริมการค้าและการพัฒนาเศรษฐกิจ ที่รัฐสยามกำลังดำเนินอยู่ในช่วงเวลานั้น ภาพชุดเวสสันดรชาดก โดยเฉพาะกัณฑ์หิมพานต์ ทานกัณฑ์ และวน ประเวศน์ (ภาพที่ 65, 66 และ 67) สะท้อนอุดมการณ์ทางสังคมที่ซับซ้อน ในด้านหนึ่งเชิดชูอุดมคติของ “ธรรมราชา” ผู้สละสิ่งรักเพื่อประโยชน์ส่วนรวม แต่ในอีกด้านหนึ่งก็แสดงให้เห็นว่าอำนาจการปกครองต้อง อิงกับการยอมรับของมวลชน ประเด็นนี้มีความหมายเป็นพิเศษในบริบทของรัชสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งสถาบัน พระมหากษัตริย์กำลังปรับตัวสู่ความทันสมัยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก

ส่วนกลุ่มภาพสังคมศาสตร์ ได้แก่ภาพโปรตยสกุลบุตร ภาพถวายบุรพเพตพลี กัณฑ์ชูชก กัณฑ์กุมาร และกัณฑ์มัทรี (ภาพที่ 41, 46, 68, 71 และ 72) สะท้อนโครงสร้างทางสังคมผ่านมิติที่หลากหลาย ทั้งบทบาท ของชนชั้น ความสัมพันธ์เชิงเพศสภาพ การจัดการมรดกและความตาย และพลวัตของครอบครัวภายใต้แรง กดดันทางสังคม ภาพเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าจิตรกรรมฝาผนังในยุครัชกาลที่ 6 ทำหน้าที่เป็นกลไกถ่ายทอด ค่านิยมสำคัญของรัฐ ได้แก่ ความกตัญญู ความเสียสละ และการดำรงไว้ซึ่งความสงบเรียบร้อยของสังคม

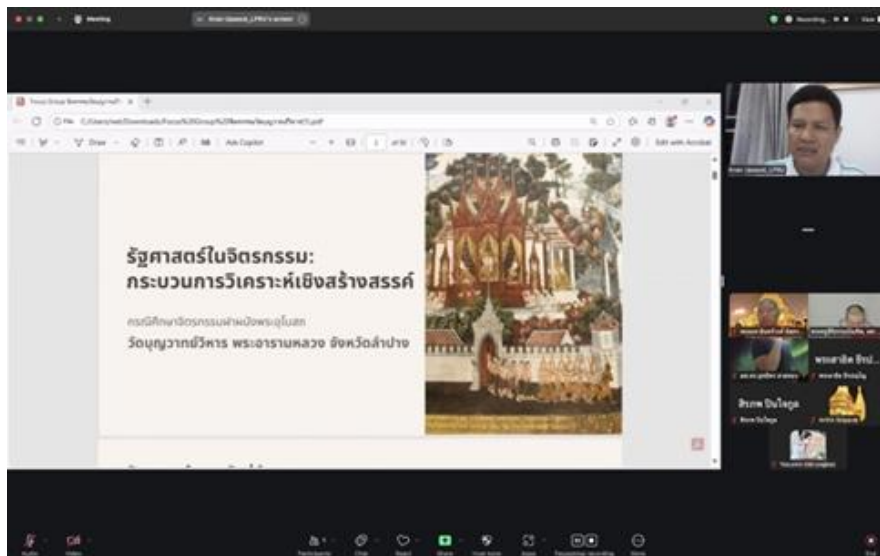
3. แนวทางการใช้จิตรกรรมเป็นเครื่องมือศึกษารัฐศาสตร์เชิงสร้างสรรค์

จากการวิเคราะห์ภาพ 15 ภาพผ่านกรอบผสมผสาน 6 ประเด็น ได้แก่ บริบทประวัติศาสตร์ สัญลักษณ์ในภาพ ความหมายเชิงสังคม-การเมือง ประเด็นรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ การวิเคราะห์ตัวละคร และมิติเศรษฐกิจ การวิจัยนี้เสนอกรอบการวิเคราะห์ที่สามารถประยุกต์ใช้กับจิตรกรรมฝาผนังในฐานะ เครื่องมือสื่อสารอำนาจและอุดมการณ์ได้จริงในบริบทไทยสมัยใหม่ กระบวนการดังกล่าวเริ่มจากการ “ถอดรหัสสัญลักษณ์” เพื่อตีความองค์ประกอบทางทัศนศิลป์ในฐานะข้อความทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นการ จัดวางตำแหน่งตัวละคร การใช้สี สถาปัตยกรรม หรือเครื่องแต่งกาย จากนั้นจึงนำทฤษฎีทางรัฐศาสตร์มา เชื่อมโยง เช่น ทฤษฎีอำนาจนำ (Hegemony) ทฤษฎีความชอบธรรม (Legitimacy) หรือแนวคิดอำนาจละมุน หรืออำนาจโน้มนำ (Soft Power) เพื่อสร้างบทสนทนาข้ามศาสตร์ระหว่างประวัติศาสตร์ศิลปะและรัฐศาสตร์ การวิเคราะห์ในลักษณะนี้ไม่เพียงช่วยให้เข้าใจการสื่อสารอุดมการณ์ในอดีต หากยังให้กรอบในการวิเคราะห์สื่อ และศิลปะร่วมสมัยที่รัฐและสังคมการเมืองไทยใช้ขับเคลื่อนอุดมการณ์ในปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วย

ดังนั้น กระบวนการวิเคราะห์เชิงสร้างสรรค์สู่รัฐศาสตร์เชิงสร้างสรรค์ จากการสังเคราะห์ผลการวิจัย ผู้วิจัยได้เสนอแนวทางการใช้จิตรกรรมเป็นเครื่องมือในการศึกษารัฐศาสตร์เชิงสร้างสรรค์ โดยการเปลี่ยนสถานะจาก “ผู้ชม” เป็น “ผู้ตีความ” (Interpreter) ผ่านโมเดลการถอดรหัส 3 ระดับ คือ 1) การมองเห็นเชิงประจักษ์ 2) การตีความเชิงอุดมการณ์ และ 3) การประยุกต์สู่บริบทสังคมร่วมสมัย เพื่อให้งานศิลปะท้องถิ่นกลายเป็นสื่อการเรียนรู้ที่สร้างความตระหนักรู้ถึงพลวัตของรัฐและสังคมไทยได้อย่างเป็นรูปธรรม

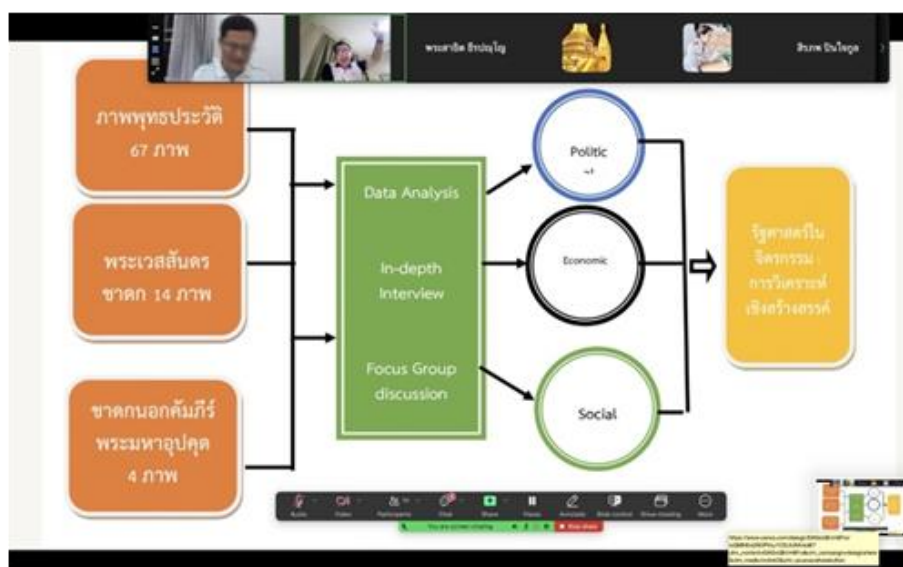
ภาพ 1

กิจกรรมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

ภาพ 2

ผู้วิจัยได้เสนอกรอบแนวคิดการวิจัยให้กับผู้ทรงได้ร่วมวิพากษ์

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รัฐศาสตร์ในจิตรกรรม: กระบวนการวิเคราะห์เชิงสร้างสรรค์ กรณีศึกษา จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดบุญวาทย์วิหาร” ไม่ได้เป็นเพียงการถอดรหัสสภาพทางศาสนาในเชิงสุนทรียศาสตร์ แต่เป็นการสำรวจ “พื้นที่ทับซ้อน” ระหว่างความศรัทธากับอำนาจการปกครอง ซึ่งสามารถอภิปรายผลในมิติวิชาการเชิงลึกได้ดังนี้

1. จิตรกรรมในฐานะเครื่องมือสถาปนาความชอบธรรม (Legitimizing Power through Art)

ผลการวิจัยที่พบว่าภาพจิตรกรรมสะท้อนอุดมการณ์ “ธรรมราชา” อย่างเข้มข้นนั้น สอดคล้องกับแนวคิดของ Max Weber เรื่องความชอบธรรมในการใช้อำนาจ (Legitimate Authority) โดยเฉพาะความชอบธรรมแบบจารีตประเพณี (Traditional Authority) จิตรกรรมฝาผนังวัดบุญวาทย์วิหารทำหน้าที่เป็น “สื่อทางการเมือง” ที่ตอกย้ำว่า อำนาจปกครองของเจ้าผู้ครองนครลำปางและกษัตริย์แห่งสยาม มิได้มาจากการบังคับขู่เข็ญ แต่มาจาก “บุญบารมี” และ “ทศพิธราชธรรม” ในฉากพุทธประวัติที่เน้นย้ำถึงการสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม (มหาภิเนษกรมณ์) เป็นการสร้างชุดคำอธิบาย (Narrative) ให้กับประชาชนว่า ผู้ปกครองคือ “โพธิสัตว์” ผู้ชี้นำทางจิตวิญญาณและทางโลกไปพร้อมกัน ซึ่งความสัมพันธ์นี้ช่วยลดแรงเสียดทานทางการเมืองในยุคที่สยามกำลังเปลี่ยนผ่านสู่การรวมศูนย์อำนาจ (Centralization) ในสมัยรัชกาลที่ 6 งานวิจัยนี้จึงชี้ให้เห็นว่า ศิลปะคือกลไกของ “Soft Power” ที่รัฐใช้ในการกล่อมเกลாதองเมือง (Political Socialization) มานานก่อนที่คำนี้จะถูกนิยามขึ้นในปัจจุบัน

2. พื้นที่แห่งความขัดแย้งและการประนีประนอม: อาณาจักร vs ศาสนจักร

ความโดดเด่นของจิตรกรรมวัดบุญวาทย์วิหารคือการสะท้อนพลวัตระหว่าง “อำนาจรัฐ” และ “อำนาจสงฆ์” ในเชิงวิชาการ เราพบว่ามีการใช้สัญลักษณ์ในภาพเพื่อแสดงขอบเขตของอำนาจ (Territoriality of Power) เช่น การจัดวางตำแหน่งของพระพุทธรูปเจ้าหรือพระสงฆ์ให้สูงกว่าขุนนางและกษัตริย์ในเชิงระนาบ แต่ในขณะเดียวกัน รายละเอียดของภาพก็มักแสดงให้เห็นว่ากษัตริย์หรือเจ้าเมืองเป็นผู้อุปถัมภ์สูงสุด สภาวะนี้สะท้อนถึงทฤษฎี “สองอำนาจอหลัก” (Dual Sovereignty) ที่เกือหนุนกัน การที่เจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิตทรงอุปถัมภ์การเขียนภาพเหล่านี้ คือการส่งสัญญาณทางการเมืองว่า นครลำปางยังคงมีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมและศาสนา แม้ว่าอำนาจทางการเมืองการปกครองจะถูกดึงเข้าสู่กรุงเทพฯ มากขึ้นก็ตาม จิตรกรรมจึงเป็นพื้นที่การเจรจาต่อรอง (Negotiation) ระหว่างตัวตนท้องถิ่นกับอำนาจรัฐชาติสมัยใหม่

3. เศรษฐกิจแห่งบุญ: การเปลี่ยนทุนทางวัตถุให้เป็นทุนทางสัญลักษณ์

ในมิติเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy) งานวิจัยพบการสะท้อนของ “เศรษฐกิจแห่งบุญ” (Merit Economy) ที่ปรากฏในภาพเวสสันดรชาดก การวิเคราะห์ผ่านแนวคิด Pierre Bourdieu เรื่อง “ทุนทางสัญลักษณ์” (Symbolic Capital) แสดงให้เห็นว่า การบริจาคทานหรือการสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่ มิใช่เพียงการทำบุญตามคติศาสนา แต่เป็นการลงทุนเพื่อเปลี่ยน “ทุนทางวัตถุ” (เงินทอง/ทรัพยากร) ให้กลายเป็น “ทุนทางสังคม” และ “ความชอบธรรมทางการเมือง” ภาพวิถีชีวิตชาวลำปางที่แทรกอยู่ในภาพจิตรกรรม เช่น ฉากการค้าขาย สินค้าจากต่างประเทศ และความรุ่งเรืองของหัวเมืองเหนือ เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ถึงความมั่งคั่งจากการค้าไม้และเกษตรกรรม ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้ผู้นำท้องถิ่นมีทรัพยากรมากพอที่จะสร้างงานศิลปะเพื่อประกาศเกียรติยศ การศึกษาในส่วนนี้จึงช่วยเปลี่ยนมุมมองที่มีต่อจิตรกรรม จากการมองว่าเป็นเรื่อง “ตักสิล” มาเป็นการมองเห็น “การบริหารจัดการทรัพยากร” เพื่อความมั่นคงของรัฐ

4. จิตรกรรมในฐานะเอกสารทางสังคมและมานุษยวิทยา (Social Document)

ในเชิงสังคมศาสตร์ จิตรกรรมฝาผนังที่นี้คือ “จดหมายเหตุภาพถ่าย” (Visual Archive) ที่บันทึกการเปลี่ยนแปลงของสังคมลำปาง จากสังคมจารีตสู่สังคมกึ่งสมัยใหม่ เราพบภาพการแต่งกายแบบสากลนิยมที่ผสมผสานกับผ้าพื้นเมือง สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกที่ปรากฏในฉากเมืองโบราณ สิ่งเหล่านี้สะท้อนถึงการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion) และนโยบายสร้างความวิไล (Civilization) ในสมัยรัชกาลที่ 6 นอกจากนี้ การจัดลำดับชั้นทางสังคม (Social Stratification) ที่ปรากฏในภาพผ่านการแบ่งโซนพื้นที่ของ “ชนชั้นนำ” และ “ไพร่ฟ้า” (ภาพกาก) เป็นการบันทึกโครงสร้างสังคมแบบฐานันดรในอดีตได้อย่างชัดเจนที่สุด การศึกษาวิเคราะห์ภาพ “กาก” หรือภาพตัวประกอบชาวบ้าน ยังเผยให้เห็น “วัฒนธรรมต่อต้าน” (Counter-culture) เล็ก ๆ ผ่านอารมณ์ขันและกิริยาที่ไม่อยู่ในระเบียบ ซึ่งเป็นการลดทอนความตึงเครียดของโครงสร้างอำนาจที่เข้มงวดบนผนังวัด

5. รัฐศาสตร์เชิงสร้างสรรค์: การคืนชีวิตให้มรดกทางวัฒนธรรม

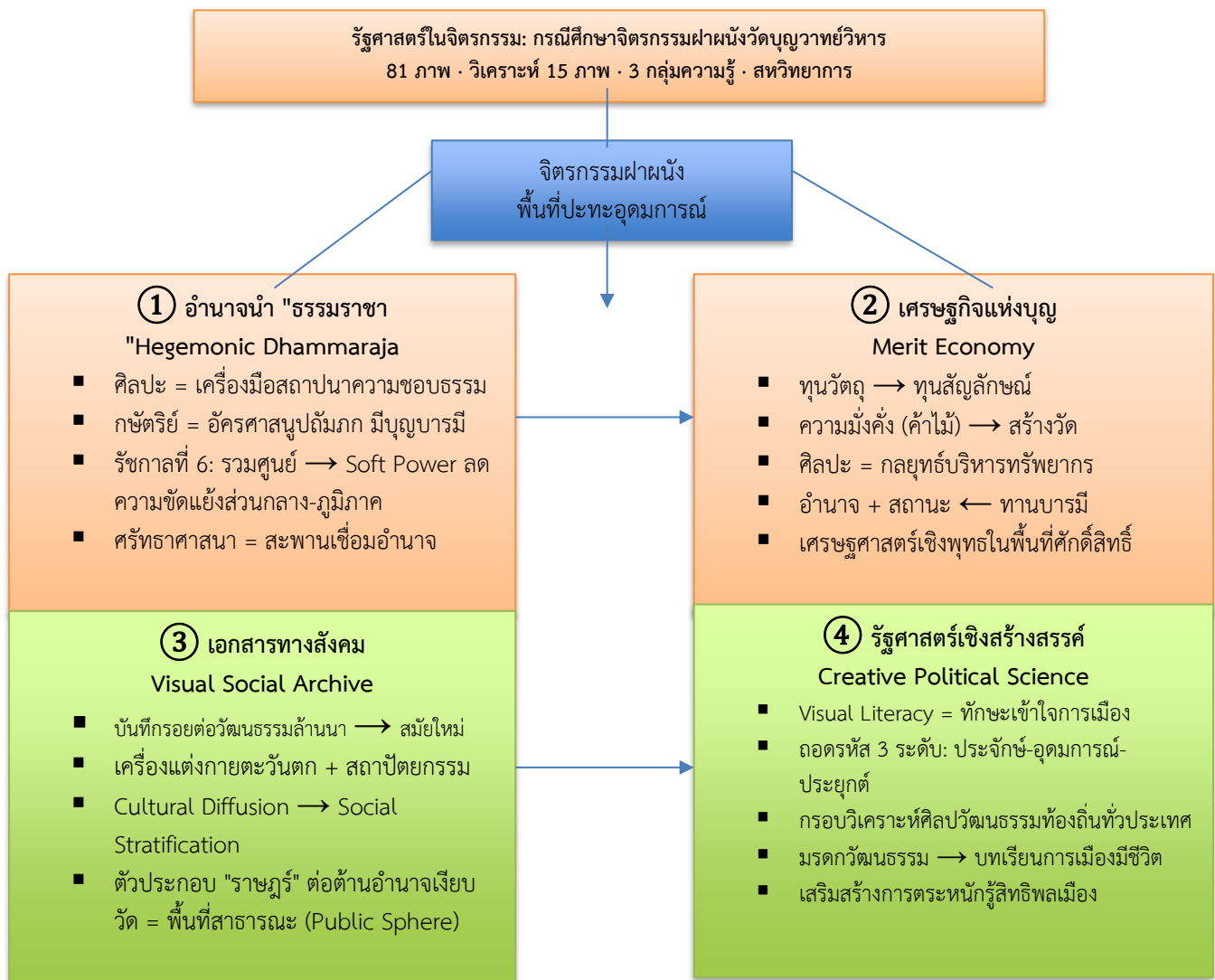
ผลสรุปที่สำคัญที่สุดของงานวิจัยนี้คือการเสนอแนวคิด “รัฐศาสตร์เชิงสร้างสรรค์” (Creative Political Science) ซึ่งเป็นการก้าวข้ามขีดจำกัดของรัฐศาสตร์แบบแข็งตัว (Hard Science) ไปสู่การเป็นศาสตร์ที่บูรณาการกับมานุษยวิทยาและศิลปศาสตร์ ผู้วิจัยเห็นว่าการสอนรัฐศาสตร์ในสังคมไทยไม่ควรอ้างอิงเพียงทฤษฎีตะวันตก แต่ควรดึงเอา “ต้นทุนทางวัฒนธรรม” (Cultural Capital) ที่มีอยู่บนฝาผนังวัดมาเป็นสื่อเรียนรู้ กระบวนการวิเคราะห์เชิงสร้างสรรค์ที่ได้จากงานวิจัยนี้ สามารถนำไปพัฒนาเป็นหลักสูตรการเรียนรู้ การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์การเมือง หรือแม้แต่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมที่อิงจากข้อมูลวิจัย (Research-based products) เช่น การนำตัวละครหรือสัญลักษณ์ทางการเมืองในภาพมาสื่อสารใหม่ในรูปแบบดิจิทัล เพื่อให้คนรุ่นใหม่เข้าใจถึงพลวัตของรัฐ สิทธิ และหน้าที่ ผ่านรากเหง้าของตนเอง

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “รัฐศาสตร์ในจิตรกรรม: กระบวนการวิเคราะห์เชิงสร้างสรรค์ กรณีศึกษา จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดบุญวาทย์วิหาร” ผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้ที่แสดงถึงความเชื่อมโยงเชิงลึกระหว่างมรดกทางศิลปกรรมกับโครงสร้างอำนาจและวิถีชีวิตในบริบทประวัติศาสตร์ลำปางและรัฐไทย โดยสามารถจำแนกเป็นองค์ความรู้หลักได้ดังนี้

ภาพ 3

แผนผังการวิเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา (New Knowledge Flow Chart)

กระบวนการวิเคราะห์ 6 ขั้นตอน

1. การสถาปนาอำนาจผ่านอุดมการณ์ธรรมราชา (Hegemonic Construction of Dhammaraja)

องค์ความรู้ประการแรกคือการค้นพบว่า จิตรกรรมฝาผนังทำหน้าที่เป็น “พื้นที่ประทับอุดมการณ์” (Ideological Imprinting Space) ที่ทรงพลัง ผลการวิเคราะห์ภาพพุทธประวัติและชาดกจำนวน 81 ภาพ ชี้ให้เห็นว่าศิลปะได้ถูกนำมาใช้เพื่อสถาปนาความชอบธรรม (Legitimation) ให้กับชนชั้นปกครองผ่านแนวคิด “ธรรมราชา” โดยการฉายภาพกษัตริย์และเจ้าเมืองในฐานะองค์อัครศาสนูปถัมภกที่เปี่ยมด้วยบุญบารมี ความกลมลึกในประเด็นนี้คือการเห็นพลวัตของ “อำนาจที่นุ่มนวล” (Soft Power) ในช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นยุคแห่งการรวมศูนย์อำนาจจากท้องถิ่นสู่ส่วนกลาง จิตรกรรมได้กลายเป็นเครื่องมือในการประนีประนอมอำนาจระหว่าง “ส่วนกลาง” (กรุงเทพฯ) และ “ส่วนภูมิภาค” (นครลำปาง) โดยใช้ความศรัทธาทางศาสนาเป็นจุดเชื่อมโยง เพื่อลดทอนความขัดแย้งเชิงโครงสร้างและสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบจงรักภักดีที่มีอัตลักษณ์ท้องถิ่นผสมผสานอยู่

2. ปรากฏการณ์ “เศรษฐกิจแห่งบุญ” (The Phenomenon of Merit Economy)

งานวิจัยชิ้นนี้ขยายพรมแดนความรู้สู่มิติเศรษฐศาสตร์การเมือง โดยพบปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยนิยามว่า “เศรษฐกิจแห่งบุญ” (Merit Economy) ซึ่งสะท้อนผ่านรายละเอียดในภาพเวสสันดรชาดก องค์ความรู้ที่ค้นพบคือ กระบวนการเปลี่ยน “ทุนทางวัตถุ” (Material Capital) ให้กลายเป็น “ทุนทางสัญลักษณ์” (Symbolic Capital) ของชนชั้นนำลำปาง รายละเอียดของภาพเขียนที่แสดงถึงความมั่งคั่งของเศรษฐกิจหัวเมืองเหนือ ทั้งการค้าไม้และวิถีชีวิตขุนนาง มิได้สะท้อนเพียงความร่ำรวย แต่แสดงถึงกลยุทธ์การบริหารทรัพยากรที่นำความมั่งคั่งทางโลกกลับมาหล่อเลี้ยงสถาบันศาสนาเพื่อแลกกับความมั่นคงทางอำนาจและสถานะทางสังคม องค์ความรู้นี้ช่วยให้เข้าใจว่าศิลปะในศาสนสถานมิได้เกิดจากความศรัทธาที่บริสุทธิ์เพียงอย่างเดียว แต่มีมิติของการจัดการทรัพยากรและการสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจสังคมกำกับอยู่เบื้องหลัง

3. จิตรกรรมในฐานะ “เอกสารทางสังคมและพลวัตสมัยใหม่” (Visual Social Archive)

ในเชิงสังคมศาสตร์ องค์ความรู้ที่ได้รับคือการมองจิตรกรรมในฐานะ “จดหมายเหตุภาพถ่ายทางสังคม” (Visual Social Document) ที่บันทึกรอยต่อของการเปลี่ยนผ่านวัฒนธรรมล้านนาไปสู่ความวิไล (Civilization) ตามมาตรฐานสากล การแทรกรายละเอียดการแต่งกายแบบยุโรป สถาปัตยกรรมตะวันตก และเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าไปในฉากพุทธประวัติโบราณ สะท้อนถึงการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion) ที่มีผลต่อการจัดลำดับชั้นทางสังคม (Social Stratification) การวิเคราะห์ภาพ “กาก” หรือตัวประกอบชาวบ้านยังเผยให้เห็นพื้นที่ของวัฒนธรรมราษฎร์ที่ซ้อนทับอยู่กับวัฒนธรรมหลวง แสดงถึงความพยายามของสามัญชนในการสอดแทรกอัตลักษณ์และอารมณ์ขันเพื่อตอบโต้กับโครงสร้างอำนาจที่เข้มงวด ทำให้จิตรกรรมฝาผนังวัดบุญวาทย์วิหารมีสถานะเป็นพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) ที่บันทึกความเคลื่อนไหวของทุกชนชั้นในสังคมลำปางยุคอาณานิคม

4. นวัตกรรมแห่งการตีความ: รัฐศาสตร์เชิงสร้างสรรค์ (Creative Political Science)

องค์ความรู้สุดท้ายที่ถือเป็นคู่มือการใหม่ต่อแวดวงวิชาการ คือการเสนอโมเดล “รัฐศาสตร์เชิงสร้างสรรค์” ซึ่งเป็นกระบวนการวิเคราะห์ที่ก้าวพ้นจากการเรียนการสอนในตำราสู่การตีความเชิงสัญลักษณ์ผ่านสื่อทัศนศิลป์ องค์ความรู้นี้เสนอว่า “การอ่านภาพ” (Visual Literacy) คือทักษะสำคัญในการทำความเข้าใจการเมืองไทย กระบวนการถอดรหัส 3 ระดับ (ประจักษ์นิยม-อุดมการณ์นิยม-ประยุตนิยม) ที่ได้จากงานวิจัยนี้ สามารถนำไปใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นทั่วประเทศ เพื่อคืนชีวิตให้

มรดกทางวัฒนธรรมกลับมาทำหน้าที่เป็น “บทเรียนทางการเมืองที่มีชีวิต” ซึ่งช่วยสร้างความตระหนักรู้ในสิทธิหน้าที่ และพลวัตอำนาจให้กับพลเมืองในยุคปัจจุบันได้อย่างลุ่มลึกและเป็นรูปธรรม

ดังนั้นองค์ความรู้จากการวิจัยนี้พิสูจน์ให้เห็นว่า จิตรกรรมฝาผนังวัดบุญวาทย์วิหารมิได้เป็นเพียงเงาสท้อนของอดีต แต่คือโครงสร้างทางความคิดที่กำหนดทิศทางของอำนาจและสังคมไทย ซึ่งต้องอาศัยการวิเคราะห์แบบสหวิทยาการเพื่อเข้าถึงความหมายที่ซ่อนอยู่ได้รอบรู้ทุกสปีดต่อไป

ข้อเสนอแนะ

เพื่อให้ผลการวิจัยเรื่อง “รัฐศาสตร์ในจิตรกรรม: กระบวนการวิเคราะห์เชิงสร้างสรรค์ กรณีศึกษา จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดบุญวาทย์วิหาร” เกิดประโยชน์สูงสุดในวงกว้าง ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะแบ่งออกเป็น 3 ส่วนหลัก ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ (Academic Recommendations)

การบูรณาการสหวิทยาการ: ควรมีการส่งเสริมการศึกษาวิจัยในลักษณะสหวิทยาการ (Interdisciplinary) ระหว่างรัฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมานุษยวิทยา กับศิลปกรรมศาสตร์ให้มากขึ้น เพื่อก้าวพ้นการศึกษาศิลปะในเชิงสุนทรียภาพเพียงอย่างเดียว ไปสู่การวิเคราะห์ “การเมืองเรื่องของสัญลักษณ์” (Politics of Symbols) ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจพลวัตอำนาจในประวัติศาสตร์ไทยได้อย่างรอบด้าน

การพัฒนาทฤษฎีการสื่อสารอำนาจท้องถิ่น: ควรมีการนำผลการวิจัยไปขยายผลเพื่อพัฒนาเป็นทฤษฎีหรือกรอบแนวคิดเกี่ยวกับ “รัฐศาสตร์ภาคปฏิบัติในระดับท้องถิ่น” โดยเฉพาะการใช้ศาสนสถานเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรม (Legitimacy) เพื่อเปรียบเทียบกับบริบทของหัวเมืองอื่นในประเทศไทย ว่ามีการสร้างชุดคำอธิบายทางการเมืองที่เหมือนหรือต่างจากนครลำปางอย่างไร

การสร้างนิยามใหม่ของรัฐศาสตร์เชิงสร้างสรรค์: ควรมีการส่งเสริมการทำวิจัยที่เน้นกระบวนการ “วิเคราะห์เชิงสร้างสรรค์” (Creative Analysis) เพื่อให้วิชารัฐศาสตร์สามารถเข้าถึงได้ง่ายผ่านการถอดรหัสสื่อทัศนศิลป์ ซึ่งจะเป็นการเปิดพรมแดนใหม่ของการศึกษารัฐศาสตร์ที่ไม่จำกัดอยู่เพียงในตำรา

2. ข้อเสนอแนะด้านการประยุกต์ใช้ในมิติต่าง ๆ (Applied Recommendations)

ด้านการศึกษา: สถาบันการศึกษาและมหาวิทยาลัยในพื้นที่ควรมุ่งองค์ความรู้จากจิตรกรรมฝาผนังวัดบุญวาทย์วิหาร ไปบูรณาการในรายวิชาที่เกี่ยวข้อง เช่น รัฐศาสตร์เบื้องต้น ประวัติศาสตร์การเมือง และวิศวกรรมสังคม (Social Engineer) เพื่อให้ผู้เรียนเห็นภาพตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมในท้องถิ่นควรพัฒนา “คู่มือการเรียนรู้รัฐศาสตร์จากภาพ” หรือสื่อดิจิทัลคอนเทนต์ (Digital Content) ที่สรุปเนื้อหาการถอดรหัสสัญลักษณ์เชิงอำนาจ เพื่อเป็นสื่อการสอนที่ทันสมัยและกระตุ้นการคิดวิเคราะห์ (Critical Thinking) ให้แก่เยาวชน

ด้านการท่องเที่ยว: ควรมีการยกระดับวัดบุญวาทย์วิหารให้เป็น “แหล่งเรียนรู้ทางการเมืองและสังคม” มากกว่าเพียงแค่สถานที่ท่องเที่ยวทางศาสนา โดยการจัดทำป้ายอธิบายภาพ (Storytelling) ที่สอดแทรกมิติด้านประวัติศาสตร์การเมืองและวิถีชีวิตฝึกอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นหรือมัคคุเทศก์น้อยให้มีความรู้ในการ “ถอดรหัสภาพ” เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) ที่สร้างมูลค่าเพิ่มผ่านการแปลความหมายที่ลึกซึ้ง (Interpretation)

ด้านการอนุรักษ์: การอนุรักษ์ในยุคสมัยใหม่ไม่ควรหยุดเพียงการซ่อมแซมโครงสร้างทางกายภาพ แต่ต้องมีการ “อนุรักษ์ความหมาย” (Semantic Conservation) โดยการทำฐานข้อมูลดิจิทัล (Digital Archive) จัดเก็บภาพถ่ายความละเอียดสูงพร้อมคำอธิบายเชิงวิเคราะห์ เพื่อป้องกันการสูญหายของรหัสลับทางประวัติศาสตร์หากตัวภาพจริงเสื่อมสภาพตามกาลเวลา ส่งเสริมให้ชุมชนและคณะสงฆ์มีส่วนร่วมในการบริหาร

จัดการพื้นที่พระอุโบสถในฐานะ “พิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต” เพื่อสร้างความรู้สึกรู้สึกเป็นเจ้าของและความตระหนักในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงรากเหง้าของตนเอง

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไป (Suggestions for Future Research)

การเปรียบเทียบเชิงพื้นที่: ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบกิจกรรมผ่านงานในวัดอื่น ๆ ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5-6 ในเขตมณฑลพายัพ เพื่อวิเคราะห์ว่า “นโยบายรวมศูนย์อำนาจ” ส่งผลต่อการเปลี่ยนรูปศิลปะในแต่ละท้องถิ่นเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

การศึกษาเชิงปริมาณหรือการรับรู้: ในการวิจัยครั้งต่อไปอาจเพิ่มการศึกษาเชิงปริมาณเพื่อสำรวจ “การรับรู้และความเข้าใจ” ของคนรุ่นใหม่ที่มีต่อสัญลักษณ์ทางการเมืองในจิตรกรรม เพื่อนำข้อมูลมาพัฒนาสื่อการเรียนรู้ให้ตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

การวิจัยเชิงสร้างสรรค์และนวัตกรรม: ควรมีการศึกษาเพื่อพัฒนา “ผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม” (Cultural Products) เช่น สื่อความจริงเสมือน (VR/AR) หรือการออกแบบสินค้าเชิงสร้างสรรค์ที่ได้แรงบันดาลใจจากสัญลักษณ์ทางการเมืองในภาพจิตรกรรม เพื่อเป็นการสร้างรายได้กลับคืนสู่ชุมชนและวัดอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

จักษ์ พันธุ์เพชร. (2557). รัฐศาสตร์. ปีที่เอส เพรส.

ปริตตา ก่ออนันตกุล. (2536). ภาษาของจิตรกรรมไทย [รายงานการวิจัย]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปฏิเวธ เสาร์คง, นิรันดร์ จันทวงศ์, เผ่าไทย พันธุ์คง, และณัฐพงษ์ ยาละ. (2565). โครงการล้านนาใหม่: การสร้างสรรค์ทางศิลปวัฒนธรรมเพื่อเศรษฐกิจสร้างสรรค์ [รายงานการวิจัย]. มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.

อนันต์ อุปสอด, และศยามล อินทียศ. (2567). รัฐศาสตร์ในจิตรกรรม: กระบวนการวิเคราะห์เชิงสร้างสรรค์กรณีศึกษาจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดบุญญาวาสวิหาร พระอารามหลวง จังหวัดลำปาง [รายงานการวิจัย]. มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.

Edelman, M. (1995). *From art to politics: How artistic creations shape political conceptions*. University of Chicago Press.

Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton University Press

Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology* (G. Roth & C. Wittich, Eds.). University of California Press.

แนวคิดและข้อคิดผ่านฉากการปรากฏตัวของตัวละคร “พระมหาเถรคันฉ่อง”
ในภาพยนตร์ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 1 องค์ประกันหงสา
Concepts and Reflections Conveyed through the Appearance of the
Character “Phra Maha Thera Khan Chong” in the Film “The Legend of King
Naresuan Part I: Hongsawadee’s Hostage”

พงษ์กฤษฎี จิโน¹ / ศยามล อินทียศ²
Pongkit Jino / Sayamon Inthiyod

¹วิทยาลัยพหุวิทยาการและสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Multidisciplinary and Interdisciplinary School, Chiang Mai University

อีเมล : Pongkit11@gmail.com

²มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
Mahamakut Buddhist University, Lanna Campus

อีเมล : Poyesean@hotmail.com

DOI: <https://doi.org/10.14456/jhusoc.2026.13>

Received: 18 May 2026 ; Revised: 30 June 2026 ; Accepted: 4 August 2026

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มุ่งวิเคราะห์แนวคิดและข้อคิดผ่านตัวละคร “พระมหาเถรคันฉ่อง” ในภาพยนตร์เรื่องตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาค 1: องค์ประกันหงสา (พ.ศ. 2550) โดยพิจารณาบทบาทของตัวละครดังกล่าวในฐานะผู้นำทางปัญญาและศาสนา ควบคู่กับการประกอบสร้างภาพลักษณ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในฐานะผู้นำที่เข้มแข็งและเด็ดขาด สอดคล้องกับแนวคิดจักรพรรดิราช (King of Kings) ที่เน้นความเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจและความชอบธรรมในการปกครอง ผลการศึกษาพบว่า ภาพยนตร์นำเสนอกระบวนการเติบโตของสมเด็จพระนเรศวรผ่านการฝึกฝนและการอบรมสั่งสอนอย่างเข้มงวดจากพระมหาเถรคันฉ่อง ทั้งด้านวิชาการ การทหาร และคุณธรรม เช่น ความเมตตา การให้อภัย และความรับผิดชอบต่อผู้อื่น อันเป็นรากฐานของผู้นำที่ผสานอำนาจกับคุณธรรม นอกจากนี้ตัวละครดังกล่าวยังทำหน้าที่เสริมความชอบธรรมแก่โครงสร้างอำนาจ ในฐานะที่ปรึกษาและผู้กำกับทิศทางทางศีลธรรม ขณะที่บทสนทนาในเรื่องยังสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่าง “ศาสนา” กับ “การเมือง” ซึ่งอธิบายได้ด้วยแนวคิดจักรพรรดิราชและแนวคิดมณฑล (Mandala) อันเป็นกรอบสำคัญในการเข้าใจโครงสร้างอำนาจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ข้อค้นพบชี้ว่า ภาพยนตร์เรื่องนี้ไม่ได้เป็นเพียงสื่อบันเทิง หากเป็นพื้นที่ถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองและศีลธรรม ผ่านการผสมผสานระหว่างอำนาจ คุณธรรม และความเชื่อเรื่องบุญบารมี ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการกำหนดความหมายและการรับรู้ต่อบทบาทของผู้นำในสังคมไทย

คำสำคัญ : จักรพรรดิราช, ทศพิธราชธรรม, ภาพยนตร์ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 1 องค์ประกันหงสา, พระมหาเถรคันฉ่อง

¹ Corresponding author's E-mail: Pongkit11@gmail.com

Abstract

This study analyzes the concepts and moral insights conveyed through the character “Phra Maha Thera Khanchong” in the film *The Legend of King Naresuan, Part 1: The Hostage of Hongsawadi* (2007). It examines the character’s role as an intellectual and spiritual guide, alongside the construction of King Naresuan’s image as a strong and decisive leader, an image consistent with the concept of the *Chakravartin* (King of Kings), which emphasizes centralized authority and legitimacy in governance. The findings reveal that the film portrays King Naresuan’s development through rigorous training and mentorship under Phra Maha Thera Khanchong, encompassing academic knowledge, military skills, and moral virtues such as compassion, forgiveness, and responsibility toward others, qualities that form the foundation of a leader who unites power with virtue. Moreover, the character serves to legitimize the structure of authority, functioning as both an advisor and a moral compass to the king. The film’s dialogue further reflects the intertwined relationship between religion and politics, which may be interpreted through the concepts of the *Chakravartin* and the Mandala model (also referred to as the “candlelight” theory), both of which provide key frameworks for understanding power structures in Southeast Asia. The study concludes that the film functions not merely as entertainment but as a medium for transmitting political and moral ideology through the interweaving of power, virtue, and belief in accumulated merit (*bun barami*). These elements play a significant role in shaping the meaning and public perception of leadership within Thai society.

Keywords: King of Kings, The Ten Kingly Virtues,
The Legend of King Naresuan Part I: Hongsawadee’s Hostage,
Phra Maha Thera KhanChong

บทนำ

ภาพยนตร์ ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาค 1: องค์ประกันหงสา เป็นภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2550 มีเนื้อหาที่เริ่มต้นจาก พุทธศักราช 2106 พระเจ้าบุเรงนอง พระเจ้ากรุงหงสาวดีจากราชวงศ์ตองอู มีความต้องการช้างเผือกของพระมหาจักรพรรดิ กษัตริย์กรุงอโยธยา ตามแนวคิดของจักรพรรดิราช พระมหาธรรมราชาเจ้า เมืองสองแคว อันเป็นเมืองหลวงของหัวเมืองฝ่ายเหนือ (พิษณุโลก สุโขทัย, กำแพงเพชร, เมืองพิศตร เป็นต้น) ผู้เป็นพระบิดาของสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งมีพระนามเดิมว่าพระนเรศ ในขณะนั้น ได้ยอมแพ้และเข้าร่วมกับพระเจ้าบุเรงนอง ในสงครามช้างเผือก ผ่านเหตุการณ์สำคัญในปรากฏในพงศาวดาร เช่น สงครามช้างเผือก การตีไค้ชน สงครามเสียกรุงครั้งที่ 1 จนกระทั่ง พระนเรศและคณะได้เสด็จเดินทางกลับเมืองพิษณุโลกสองแคว (ชาตรีเฉลิม ยุคล, ม.จ. : 2550) อย่างไรก็ตาม บทความนี้มุ่งความสนใจไปที่ “การปรากฏตัวของพระมหาเถรคันฉ่อง” ในภาพยนตร์ดังกล่าวเป็นสำคัญ เนื่องจากตัวละครนี้มีความคลุมเครือในเชิงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) (วิกิเดีย: 2569) ได้กล่าวถึงพระภิกษุชาวมอญรูปหนึ่งในรัชสมัยของพระเจ้านันทบุเรง โอรสของพระเจ้า

บุเรงนอง แห่งกรุงหงสาวดี ซึ่งมีบทบาทเป็นพระอาจารย์ของพระนเรศวรเท่านั้น (อิมว้าง : 2569) ซึ่งการนำเสนอตัวละครพระมหาเถรคันฉ่องในภาพยนตร์ดังกล่าวจึงอาจเป็นผลจากกระบวนการ “เติมเต็ม” และ “ตีความ” ของผู้สร้าง ที่พยายามเสริมสร้างมิติด้านเนื้อหาและความน่าสนใจของเรื่องราวในการถ่ายทอดของบทภาพยนตร์ ซึ่งมีความแตกต่างจากการอ้างอิงจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์โดยตรง บทความนี้จึงพยายามอธิบายการปรากฏตัวของตัวละครชื่อ พระมหาเถรคันฉ่อง ในภาพยนตร์ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 1 องค์ประกันหงสา ผ่านคำถามสำคัญว่า การปรากฏตัวของพระมหาเถรคันฉ่องในภาพยนตร์ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 1 องค์ประกันหงสา ผู้สร้างได้สอดแทรกข้อคิดหรือแนวคิดใดบ้าง

ดังนั้น บทความฉบับนี้จึงมุ่งวิเคราะห์การสื่อความหมายของตัวละคร “พระมหาเถรคันฉ่อง” ในฐานะเครื่องมือการตีความประวัติศาสตร์ใหม่ โดยประเด็นแรกจะพิจารณาการขยายบทบาทจากพระภิกษุในพงศาวดารสู่การเป็น “ผู้วางรากฐานทางสติปัญญา” ให้แก่สมเด็จพระนเรศวร ซึ่งสะท้อนความพยายามของผู้สร้างในการเชื่อมโยงสถาบันทางศาสนาเข้ากับอุดมการณ์การกอบกู้ชาติ เพื่อสร้างความชอบธรรมเชิงจริยธรรมที่เหนือกว่าพมดแดนด้านเชื้อชาติ นอกจากนี้ จะทำการสำรวจแนวคิดเรื่อง “ความเป็นธรรมสากล” ผ่านการตัดสินใจของตัวละครที่เป็นชาวมอญแต่เลือกเข้าข้างฝ่ายธรรมะ ซึ่งเป็นกลวิธีในการสอดแทรกอุดมการณ์ชาตินิยมสมัยใหม่ผ่านสื่อบันเทิง ท้ายที่สุดนี้จะสรุปให้เห็นว่าการปรากฏตัวของตัวละครนี้มีใช่เพียงการแต่งเติมเพื่อสร้างอรรถรส แต่เป็นการใช้ “พื้นที่ทางจินตนาการ” เพื่อกล่อมเกลารับรู้ของผู้คนในสังคมปัจจุบัน ให้เห็นถึงภาพลักษณ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์และที่ปรึกษาคู่บารมีในมิติที่ลึกซึ้งและมีความเป็นมนุษย์มากยิ่งขึ้น อันเป็นการเชื่อมประสานระหว่างหลักฐานทางประวัติศาสตร์และบริบททางสังคมการเมืองในโลกยุคใหม่ได้อย่างมีนัยสำคัญ

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การตีความและการสร้างความหมายของตัวละคร “พระมหาเถรคันฉ่อง” ในภาพยนตร์ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาค 1
2. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการปรากฏตัวของตัวละครพระมหาเถรคันฉ่องกับแนวคิดอุดมการณ์ชาตินิยมและจริยธรรมที่ส่งผลต่อการรับรู้ของผู้ชม

บทบทวนงานศึกษาภาพยนตร์ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ภาพยนตร์ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้รับความสนใจจากนักวิชาการในหลากหลายมิติ โดยงานศึกษาที่ผ่านมาสะท้อนให้เห็นว่าภาพยนตร์ชุดนี้มีได้ทำหน้าที่เพียงสื่อบันเทิง แต่ยังเป็นพื้นที่ของการตีความประวัติศาสตร์และการผลิตความหมายทางสังคมอย่างมีนัยสำคัญ จองชัย วงศ์ทรายทอง, สมิหรา จิตตลดากร และปิยนดา บุณนาค (2560) ชี้ให้เห็นว่าภาพลักษณ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในสังคมไทยก่อนยุคภาพยนตร์ถูกตอกย้ำในฐานะ “มหาบุรุษ” และ “จอมทัพ” ผ่านเหตุการณ์สำคัญอย่างการประกาศอิสรภาพและการทำยุทธหัตถี จนพระองค์ได้รับการยกย่องในลักษณะมนุษย์กึ่งเทวดา ดังปรากฏในพิธีบวงสรวงและการสักการะ ณ อนุสรณ์สถานต่างๆ อย่างไรก็ตาม ภาพยนตร์ได้เพิ่มมิติ “ความเป็นมนุษย์” ให้แก่ตัวละคร โดยนำเสนอกระบวนการเติบโต อารมณ์ความรู้สึก และการสั่งสมประสบการณ์ควบคู่กับความยิ่งใหญ่ ทำให้ผู้ชมสามารถเข้าถึงและเข้าใจพระองค์ในมิติที่ลึกซึ้งมากขึ้น

ในด้านของการสื่อสารทางการเมือง องอาจ สิงห์ลำพอง (2556) วิเคราะห์ว่าภาพยนตร์นำเสนอสมเด็จพระนเรศวรในฐานะ “ผู้นำสมัยใหม่” ที่เปี่ยมวิสัยทัศน์และมีความรักต่อแผ่นดินอย่างลึกซึ้ง ตัวละครนี้ทำหน้าที่สะท้อนอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านการเน้นย้ำความสำคัญของการปกป้องเอกราชและความเสียสละเพื่อส่วนรวม ดังนั้น *ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช* จึงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือถ่ายทอดอุดมการณ์ที่ปลูกฝังความรักชาติ (Nationalism) และหล่อหลอมความเชื่อของผู้ชมในวงกว้าง

เมธาวิณ สาระยาน และคณะ (2560) ขยายการวิเคราะห์ไปสู่มิติของอำนาจและคุณธรรม โดยชี้ว่าภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์มักสอดแทรกอุดมการณ์ทางการเมืองเพื่อส่งเสริมความชอบธรรมในการใช้อำนาจ โดยเฉพาะการอ้างอิงบริบทสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของกรุงศรีอยุธยา ขณะเดียวกัน ภาพยนตร์ยังแทรกแนวคิดทางพระพุทธศาสนาผ่านตัวละครที่ยึดถือทศพิธราชธรรมและจักรวรรดิวัตร ตัวอย่างที่ชัดเจนคือฉากที่สมเด็จพระนเรศวรทรง “เห็นแจ้ง” ในหลักธรรมเมื่อพบพระสังฆราชของพระเจ้านันทบุเรง จนตัดสินใจพระทัยยุติสงครามและหันมาทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การผกผันระหว่าง “อำนาจ” กับ “คุณธรรม” เช่นนี้ทำให้ภาพลักษณ์ของผู้นำมีความชอบธรรมทั้งในเชิงการเมืองและศีลธรรมควบคู่กัน กำพล จำปาพันธ์ (2557) ตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ต่อการที่ภาพยนตร์มีแนวโน้มกลายเป็น “ภาพจำ” ของประชาชน โดยเฉพาะการใช้คำว่า “ตำนาน” ในชื่อเรื่องซึ่งเอื้อต่อการเข้าถึงของคนทั่วไปมากกว่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์โดยตรง กรณีการนำเสนอ “ยุทธหัตถี” ใน ภาค 5 แสดงให้เห็นว่าผู้ชมจำนวนมากรับรู้ประวัติศาสตร์ผ่านการตีความของภาพยนตร์เป็นหลัก ทั้งที่พงศาวดารฝ่ายพม่ากลับบันทึกเหตุการณ์แตกต่างออกไปอย่างมีนัยสำคัญ ข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นว่าภาพยนตร์มีบทบาทสำคัญในการ “สร้าง” และ “ตอกย้ำ” ความทรงจำร่วมของสังคม และเรียกร้องให้ผู้ชมมีวิจารณญาณในการเปรียบเทียบหลักฐานจากหลายมุมมอง

เมื่อสังเคราะห์งานศึกษาทั้งหมด จะเห็นได้ว่า *ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช* เป็นพื้นที่ที่ซับซ้อนซึ่งการเล่าเรื่อง อุดมการณ์ชาตินิยม และจริยธรรมทางพุทธศาสนาต่างทำงานร่วมกันอย่างแยกไม่ออก ภาพยนตร์ทำหน้าที่ทั้งเป็นเครื่องมือกล่อมเกลாதาสังคม (Socializing Agent) สื่อสะท้อนอุดมการณ์รัฐ และพื้นที่แห่งการผลิตความหมายซึ่งส่งผลต่ออัตลักษณ์และวัฒนธรรมของชาติไม่น้อยไปกว่าบันทึกทางประวัติศาสตร์โดยตรง ความหลากหลายของมุมมองในงานวิชาการเหล่านี้ยืนยันว่าการศึกษาศิลปะภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ด้วยสายตาเชิงวิพากษ์มีความสำคัญยิ่งต่อการทำความเข้าใจพลวัตระหว่างสื่อ ความทรงจำ และอำนาจในสังคมไทยร่วมสมัย

ขอบเขตและระเบียบวิธีในการค้นคว้าข้อมูล

วิเคราะห์ภาพยนตร์เรื่อง ภาพยนตร์ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 1 องค์ประกันหงสา เป็นการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและการวิเคราะห์ตัวบทภาพยนตร์ เพื่อศึกษาการนำเสนอแนวคิดและข้อคิดผ่านตัวละครพระมหาเถรคันฉ่องในภาพยนตร์เรื่อง ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาค 1 องค์ประกันหงสา แหล่งข้อมูลประกอบด้วยภาพยนตร์และเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ แนวคิดจักรพรรดิราช ชาตินิยม และบทบาทของศาสนาในการปกครอง ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยรับชมภาพยนตร์และคัดเลือกฉากที่ตัวละครพระมหาเถรคันฉ่องปรากฏ พร้อมถอดบทสนทนาและบันทึกบริบทที่เกี่ยวข้อง จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา โดยจัดหมวดหมู่ประเด็นด้านการเมือง การปกครอง ศาสนา คุณธรรม และภาวะผู้นำ แล้วเชื่อมโยงผลการวิเคราะห์กับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเปรียบเทียบกับเอกสารวิชาการเพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของผลการศึกษา

ผลการศึกษา

จากการปรากฏตัวของตัวละคร พระมหาเถรคันฉ่อง ในภาพยนตร์ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 1 องค์ประกันหงสา จำนวน 7 ฉาก โดยฉากที่สำคัญที่จะยกอธิบายในบทความ มีดังต่อไปนี้

1. ฉากแรกพบ

พระมหาเถรคันฉ่อง : “พวกเจ้ามารบกวนการวิปัสสนา ด้วยเหตุอันใดฤ”

พระนเรศ : “พ่อยุ่หวับาอินนงให้ ข้ามาฝึกศัตราวุธ ณ ที่แห่งนี้”

พระนเรศ : “พ่อยุ่หวับาอินนงให้ ข้ามาพบกับพระคุณท่านด้วยเรื่องอันใด”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “พระองค์มอบให้ข้าเป็นผู้ฝึกศิลปวิทยาการแก่พระองค์ สืบไปเบื้องหน้า พระองค์จะต้องเสวยราชย์รั้งแผ่นดินโดยเดีย พระองค์จำต้องฝึกกระบวณยุทธ์ให้เนืองทหารทุกคน นี่เป็นพระบรมราชโองการของมหาบพิตรบาอินนง วันพรุ่งนี้ พรองค์จึงเร่งรัด มาที่วัดของอาตมา หน้าประตูโดยเดีย อาตมานี้แหละจะเป็นจะลงแรกฝึกพระองค์ให้เชี่ยวชาญ”

ฉากนี้ได้กล่าวถึงพระเจ้าบุเรงนองที่ได้ฝากพระมหาเถรคันฉ่องให้เป็นพระอาจารย์ของพระนเรศ ซึ่งเป็นฉากแรกที่ผู้ชมได้เห็นพระมหาเถรคันฉ่องในภาพยนตร์ และยังกล่าวถึงความเป็นของพระนเรศที่จะต้องฝึกศิลปวิทยาการ ให้เป็นผู้นำในอนาคต

2. ฉาก ก่อนการตีไก่

พระมหาเถรคันฉ่อง : “คราวนี้เช็ดหรือยัง ขนไก่นั้นบาปมหันต์ มหาบพิตรกลับไปบรรทมได้แล้ว วันรุ่งพรุ่งนี้ ยังต้องต่อคาถา เรียนมอญบาลี ตั้งแต่ฟ้าสาง”

พระนเรศ : “พระเจ้า 5 พระองค์ สามารถเอาชนะไก่ของมังสามเกียดได้ไหม ขอรับ”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “บรมพิตร ยังอยากลิ้มรสห่วยของอาตมา กระนั้นหรือ”

พระนเรศ : “มันสามารถเอาชนะไก่ของมังสามเกียดได้หรือขอรับ”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “ไก่ของมังสามเกียด เข้าลักษณะของไก่ของ... คล่องกว่าพระเจ้า 5 พระองค์ของมหาบพิตรหนักหนา มันทึ 3 หน ไก่ของบรมพิตรตีได้ หนเดียวมิตันกัน หากไก่ของบรมพิตรแตกบ่อย เกรงว่าจะแพ้ได้

พระนเรศ : ...

พระมหาเถรคันฉ่อง : “เกรงอันใด อาตมาก็ใคร่จะเห็นไก่มังสามเกียด ปราชัยเช่นกัน”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “เอาซานหมากของอาตมาให้ไก่ของมหาบพิตรกิน หนึ่งจะเหนียวเป็นเท่าทวี เดียวไก่ของมังสามเกียดที่ว่าคม หาได้ระคายหนังมันไม่”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “ข้าก่อนมหาบพิตร หากไก่บรมพิตรมีชัยคราวนี้ จะไม่เล่นชนไก่อีก”

พระนเรศ : “ขอรับหลวงตา”

ฉากนี้ได้กล่าวถึงแสดงถึงคุณธรรมผ่านความเมตตา และศีล ผ่านการไม่ไปเล่นชนไก่ พระมหาเถรคันฉ่องไม่ได้เพียงห้ามปราม แต่ใช้วิธีชี้แนะและตั้งเงื่อนไข เพื่อปลูกฝังวินัย ความยับยั้งชั่งใจ และการคิดอย่างมีเหตุผลให้กับพระนเรศวรในวัยเยาว์และยังแสดงให้เห็นความเป็นปुरुชนของพระมหาเถรคันฉ่อง ความอยากเห็นชัยชนะของไก่ของพระนเรศ

3. จาก การแจ้งพระอาการของพระมหินทราธิราช

ฉากสนทนาระหว่างพระมหาเถรคันฉ่องกับพระนเรศกล่าวถึง พระอาการของพระมหินทราธิราชผู้มีศักดิ์เป็นน้า และได้ให้พระนเรศไปเฝ้าครั้งสุดท้าย

พระมหาเถรคันฉ่อง : “สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าจะเสด็จสู่สวรรคาลัยในบัดนี้แล้ว มหาบพิตรสมควรเสด็จไปเข้าเฝ้าเป็นครั้งสุดท้าย แม้ว่าราชวงศ์สุวรรณภูมิของพระมหินทราธิราชและวงศ์พระร่วงของมหาบพิตรจะเป็นอริศัตรูกันแต่เดิม แต่ผู้ที่จะก้าวขึ้นมาเป็นใหญ่เหนือแผ่นดินอโยธยาในภายภาคหน้า ต้องรู้จักการให้อภัย”

ฉากนี้ได้กล่าวถึง พระมหาเถรคันฉ่องได้สั่งสอนพระนเรศภายใต้คุณธรรมการให้ทาน-การให้อภัย คือสิ่งที่ผู้นำจะต้องมี

4. จาก ศัตรวาทของอโยธา

ภายหลังจากการเสด็จสู่สวรรคาลัยของพระมหินทราธิราชเจ้า ปรางภูมิกล่องสมบัติในวัดของพระมหาเถร พระนเรศและพระสหาย แอบเข้าไปดูเครื่องศัตรวาทโบราณในวัด และพยายามสัมผัส แต่พระมหาเถรคันฉ่องห้ามไว้ มีบทสนทนาระหว่างพระมหาเถรคันฉ่องกับพระนเรศดังนี้

พระมหาเถรคันฉ่อง : “อย่าทรงแตกต้อง บารมีของพระองค์ยังไม่มีเพียงพอที่จะสัมผัสเครื่อง ศัตรวาทเหล่านี้”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “ที่มหาบพิตรต้องทันทักก็ด้วยพระองค์ทำการมิบังควร ต่อไปนี้ห้ามมิให้สัมผัสเครื่อง ศัตรวาทเหล่านี้เป็นอันขาด”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “มหาบพิตร มีเรื่องข้องใจอันใด ก็เร่งถามมา”

พระนเรศ : “ ศัตรวาทในหีบนั้นเป็นของใคร เหตุไฉนข้าจึงมีอาจแตะต้องได้”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “ของทั้งนั้นล้วนเป็นเครื่องต้นของบุรพกษัตริย์แห่งอโยธยา ผู้ที่มีบุญบารมีเทียบพระมหาจักรพรรดิราช มีสิทธิ์จะจับต้องได้”

พระนเรศ : “แลเหตุใด จะเก็บไว้อารามนี้”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “พ่ออยู่หวัวยินนองน้ำมันมาจากอโยธยา ภายหลังจากทำศึกกับสยามประเทศ หากแต่ภายหลังจากเกิดอาเพศหลายประการ พระโหราธิบดีทายทักว่าบารมีของพ่ออยู่หวัวยินนองมีมิพอ”

พระนเรศ : “บารมีล้นฟ้าเหนือปฐพี แล้วเหตุใดจึงยังมีพอรักษาสสมบัติพวกนี้ได้ล่ะ”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “ถึงมีก็จริงอยู่ แต่ยังไม่ถึงพระจักรพรรดิราช จึงเกิดอาเพศ นานานั้นประการ”

พระนเรศ : “แล้วเหตุใดจึงเป็นทีนี้ล่ะหลวงตา”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “นั่นก็เป็นคำทำนายของพระโหราธิบดีเช่นกัน พระโหราฯกำชับให้ข้าดูแลเครื่อง ศัตรวาทเหล่านี้ ซ้ำยังทำนายว่า ต่อไปเบื้องหน้า จะเกิดผู้มีบารมีพอจะครอบครองเครื่องราชศัตรวาทเหล่านั้น เมื่อนั้นก็จะหมดภาระข้า”

ฉากนี้กล่าวถึง “บุญบารมีและความชอบธรรมของอำนาจ” โดยชี้ว่าอำนาจและสัญลักษณ์แห่งกษัตริย์มิได้ขึ้นอยู่กับกำลังเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยบารมีที่สั่งสม จึงเป็นการปูพื้นให้เห็นว่าองค์ดำในอนาคตอาจเป็นผู้มีคุณสมบัติที่ครบถ้วน

5. จาก การถวายมณีนิจน์เข้าวัง

การสนทนาระหว่างพระมหาเถรคันฉ่องกับพระสุพรรณกัลยา การถวายมณีนิจน์เพื่อเป็นข้ารับใช้ในวัง มีบทสนทนาระหว่างพระมหาเถรคันฉ่องและพระสุพรรณกัลยาดังนี้

พระมหาเถรคันฉ่อง : “ข้ามีเรื่องจะให้พระองค์ช่วย”

พระสุพรรณกัลยา : “ให้ข้าช่วยการอันใดฤ”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “ข้ามีลูกศิษย์อยู่นางหนึ่ง ข้าเลี้ยงมาตั้งแต่มันแบเบาะ มันเป็นเด็กกำพร้า บัดนี้นางเติบโตใหญ่เข้าวัยกำหนดใกล้จะเป็นสาวสะพรั่งเต็มตัวแล้ว อาตมาใครจะถวายให้พระนาง เอมันเข้าไปรับใช้ในวัง”

พระสุพรรณกัลยา : “พระคุณท่านไม่ต้องเป็นห่วง ข้าจะรับนางเข้าไปในวัง แล้วเด็กนางนี้มีนามว่าอะไร”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “มันชื่อมณีนิจน์ มันคงจะดีใจที่จะได้เข้ามาอยู่ในวังเป็นแน่”

5. จาก การถวายมณีนิจน์เข้าวัง (ต่อ)

การสนทนาระหว่างพระมหาเถรคันฉ่องและมณีนิจน์ มีบทสนทนาระหว่างพระมหาเถรคันฉ่องและมณีนิจน์ดังนี้

มณีนิจน์ : “ไม่เอา ไม่เอา ข้าไม่ไป ข้าไม่ยอมไป”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “มณีนิจน์เจ้าจะโตเป็นผู้ใหญ่แล้วในเมื่อเจ้าโตเป็นผู้ใหญ่เจ้าจะอยู่ร่วมกับสงฆ์ไม่ได้ เข้าใจไหม”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “หากเจ้าอยู่ที่นี้ต่อไปแล้วไซ้ เจ้าก็จะเป็นเด็กวัดที่ไร้ค่า แต่ถ้าเจ้าถวายตัวกับพระพี่นางสุพรรณกัลยา เจ้าจะได้รับการฝึกปรือให้เป็นชาววัง”

มณีนิจน์ : “หลวงตาจะไม่เมตตาข้าแล้วไซ้ไหม”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “จะรักหรือไม่รัก จะเมตตาหรือไม่เมตตา เจ้าก็ต้องไปอยู่กับพระพี่นางสุพรรณกัลยา”

ฉากนี้กล่าวถึงพระมหาเถรคันฉ่องที่มีความชำนาญด้านทรัพยากรบุคคล โดยเด็กผู้หญิงจะมีค่ามีลำดับขั้นก็ต่อเมื่อได้รับการอบรมที่เหมาะสม

6. จาก การนิมนต์ของพระเจ้าบุเรงนอง และความลับของมณีนิจน์

พระเจ้าบุเรงนองได้นิมนต์พระมหาเถรคันฉ่องเข้ามาในพระราชวัง โดยมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับการเรียนรู้วิชาและเหตุการณ์ในอนาคตของพระนเรศ และความลับของมณีนิจน์

พระมหาเถรคันฉ่อง : “เจริญพร มหาบพิตรนิมนต์อาตมาด้วยเหตุอันใดฤ”

พระเจ้าบุเรงนอง : “นิมนต์พระคุณท่าน”

พระเจ้าบุเรงนอง : “พระท่านจะรู้ว่า พระองค์ดำจากเจ้าฟ้าพระพิษณุโลกสองแควได้ร่ำเรียนกระบวณวิชาความรู้ได้มากน้อยเท่าใดแล้ว”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “เจริญพร องค์ดำทรงเรียนซึ่งกระบวณความจนอาตมาไม่มีอะไรสั่งสอนได้อีกต่อไปแล้ว”

พระเจ้าบุเรงนอง : “พระครูท่าน คิดว่าสักวันหนึ่งองค์ดำจะเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ได้”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “เจริญพร อาตมาไม่มีข้อกังขาเลย แม้แต่น้อย ถ้ามีอันเป็นการบังอาจจนเกิดไปอาตมาของท่านายว่า ในวันข้างหน้าองค์ดำนี้ จะเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่เท่าพระองค์ก็เป็นได้”

พระเจ้าบุเรงนอง : “มีผู้เคยทำเยี่ยงที่พระคุณท่านทำน่าย ตั้งแต่แรกที่ยอดค้ำเสด็จมาเฝ้าข้าที่เมืองพระพิษณุโลกสองแคว”

พระเจ้าบุเรงนอง : “มีผู้เคยทำเยี่ยงที่พระคุณท่านทำน่าย ตั้งแต่แรกที่ยอดค้ำเสด็จมาเฝ้าข้าที่เมืองพระพิษณุโลกสองแคว”

ฉากย้อนอดีตนี้จะตัดไปถึงคำทำนายของพระโหราธิบดี ณ เมืองพิษณุโลก ซึ่งเป็นการสนทนาเกี่ยวกับดวงชะตาของพระเจ้าบุเรงนองกับพระนเรศ

พระโหราธิบดี : “ต่อไปพระองค์ดำผู้นี้ จะถึงที่บรมกษัตรา สามารถชิงฉัตรเอาชนะไปทั่วทิศทิศเฉกเช่นเดียวกับพระองค์”

พระเจ้าบุเรงนอง : “ฉะนั้น ข้าควรประหารองค์ดำ มิให้เป็นเสี้ยนหนามสืบไปเบื้องหน้า”

พระโหราธิบดี : “พระองค์ทรงหาทำเช่นนั้นไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า ด้วยดวงพระชะตาของพระนเรศและดวงพระชะตาของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทนั้น ผูกพัน อนุเคราะห์ เกื้อหนุนกันยิ่งนัก จะแยกออกจากกันมิได้ หากแม้สังหารพระนเรศก็เท่ากับทำลายราชวงศ์ต้องอุของพระองค์เอง”

ฉากจะตัดมาที่การสนทนาระหว่างพระเจ้าบุเรงนองและพระมหาเถรคันฉ่อง

พระเจ้าบุเรงนอง : “เมื่อหมดบุญข้าแล้ว ประเทศราชที่เคยสวามิภักดิ์หงสาก็จะหันกลับมารุมขย้ำหางสาวดี ประหนึ่งฝูงแร้งฝูงกา การนั้นหงสาก็จะพินาศย่อยยับ ราชวงศ์ต้องอยู่ที่ข้าเพียงสร้าง จะหมดสิ้นชื่อ ก็เห็นแต่องค์ดำเท่านั้นที่จะดำรงรักษาสายเลือดข้าไว้ได้”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “องค์ดำสืบสายชาติสยามาแต่วงศ์พระร่วง หาได้ร่วมวงศ์เกตุวงศ์ตองอูเดียวกับพระองค์ไม่”

พระเจ้าบุเรงนอง : “กัมณจันทร์ยังไกลละ พระคุณท่าน มณีจันทร์เป็นความนัยที่รู้กันอยู่แค่เราสอง พระคุณท่านผู้เป็นพระปราชญ์แห่งข้า และข้าเป็นบิดาบังเกิดเกล้าของมณีจันทร์ ลูกอันเกิดแก่กับแม่นางจันทรา ธิดาของสมิงสอดดู กบฏรามัญที่คิดคดทรยศลอบปลงพระชนม์ เจ้าเหนือหัวเม็งกะวาจะเวที”

พระเจ้าบุเรงนอง : “หากมิได้พระคุณท่าน มณีจันทร์คงมีพันพระราชอาญาตามจารีตประเพณีตายตกไปตามแม่นางจันทราและสมิงสอดดู”

พระมหาเถรคันฉ่อง : “มหาบพิตรไม่ต้องกังวลใจ อาตมาจะสั่งสอนองค์ดำ เหมือนเมื่อครั้งที่อาตมาเคยถ่ายทอดสรรพวิทยาให้กับพระองค์ ส่วนเรื่องมณีจันทร์นั้นก็ขึ้นอยู่กับบุพเพสันนิวาสของท่านสองว่าได้เคยทำบุญร่วมชาติ ตักบาตรร่วมขันมาแต่ปางก่อนหรือไม่ ก็แต่บุญแต่กรรม หากมีผู้ใดฝันชะตาได้ไม่”

สาระสำคัญเริ่มจากการที่พระเจ้าบุเรงนองทรงสอบถามถึงความสามารถของ “องค์ดำ” (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช) ซึ่งพระมหาเถรคันฉ่องยืนยันว่าได้เรียนรู้จนสมบูรณ์ และยังทำนายว่าในอนาคตจะทรงเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ได้ แม้กระทั่งทักเตือนพระเจ้าบุเรงนอง ต่อมาในฉากย้อนอดีต พระโหราธิบดีได้ทำนายเช่นเดียวกันว่าองค์ดำจะยิ่งใหญ่และมีชัยเหนือดินแดนทั้งปวง ทำให้พระเจ้าบุเรงนองทรงลงเล็งขั้นคิดจะกำจัดองค์ดำเพื่อป้องกันภัยในอนาคต แต่ก็ถูกหักทวนด้วยเหตุผลเรื่อง “ดวงชะตาที่เกื้อหนุนกัน” หากทำร้ายจะกระทบต่อราชวงศ์ของพระองค์เอง และการเชื่อมโยงราชวงศ์ฝ่ายการแต่งงานระหว่างพระนเรศและมณีจันทร์

บทสนทนาชี้ให้เห็นความเชื่อเรื่อง “บุญ-กรรม-ชะตา” ควบคู่กับการเมืองและอำนาจ โดยองค์ดำถูกวางให้เป็นทั้ง “ภัย” และ “ความหวัง” ในสายตาพระเจ้าบุเรงนอง ขณะที่พระมหาเถรคันฉ่องทำหน้าที่เป็นผู้ชี้แนะทางปัญญา เชื่อมโยงอำนาจทางโลกเข้ากับหลักธรรมและโชคชะตาอย่างลึกซึ้ง

7. ฉากสุดท้าย

พระนเรศ : ข้าเสียใจที่ไม่ได้กราบลาท่าน

พระมหาเถรคันฉ่อง : “อาตมาเข้าใจ มหาบพิตรมีภารกิจใหญ่หลวงในภายภาคหน้า อาตมาใคร่มาเตือนมหาบพิตร สรรพวิทยาที่อาตมาสอนมหาบพิตร หากมีความสำคัญไม่ ที่สำคัญที่สุด คือ มหามิตรและบริวารที่จะตายแทนพระองค์ได้ เพราะมันรู้ว่า พระองค์จะตายแทนตัวมันได้เช่นเดียวกัน นั่นคืออาวุธที่ดีที่สุดที่พระองค์จะมีได้ เนื่องสรรพวิทยาทั้งปวง ให้พระองค์จงแคล้วคลาด กลับถึงอโยธยาจากโดยปราศจากภยันตรายทั้งปวง พระนเรศแห่งสยามประเทศ”

ฉากนี้ได้กล่าวถึงคุณธรรมที่เกี่ยวกับข้าทาสบริวาร นั่นคือการดูแลหรือความเข้าใจกันและกัน ระหว่างนายบ่าวเป็นเรื่องสำคัญ เรื่องนี้เกี่ยวกับผู้นำในงานต่าง ๆ

จากการศึกษาฉากการปรากฏตัวของตัวละคร “พระมหาเถรคันฉ่อง” ในภาพยนตร์ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 1 องค์ประกันหงสา จะเห็นแนวคิดและข้อคิดต่างๆที่ปรากฏในบทสนทนา ดังต่อไปนี้ การสอนเรื่อง ความเมตตา การให้อภัย การเสียสละ ศิล-ปัญญา เวร-กรรมและบุญญาบารมี เรื่องเหล่านี้สอดคล้องกับธรรมะ โดย ความเมตตา การให้อภัย การเสียสละ ศิล-ปัญญา เป็นเรื่องของบารมี นั่นคือ

โดยบารมี 10 หรือทศบารมี คือ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงคุณธรรมอันยิ่งยวดของผู้มุ่งสู่ความเป็นพระพุทธเจ้า หรือใช้เป็นแนวทางพัฒนาตนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยมี 10 ประการ 1. ทานบารมี - การให้ การเสียสละ ช่วยเหลือผู้อื่น 2. ศีลบารมี - การรักษาศีล ความประพฤติที่ดีงาม 3. เนกขัมมบารมี - การละกิเลส การออกจากความยึดติดทางโลก 4. ปัญญาบารมี - ความรู้ ความเข้าใจในความจริง 5. วิริยบารมี - ความเพียร ความพยายามไม่ย่อท้อ 6. ขันติบารมี - ความอดทน อดกลั้น 7. สัจจบารมี - ความจริง ความซื่อสัตย์ 8. อธิษฐานบารมี - ความตั้งใจมั่น ความแน่วแน่ 9. เมตตาบารมี - ความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น 10. อุเบกขาบารมี - ความวางเฉยอย่างมีปัญญา ไม่ลำเอียง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์และ คณะ ; 2564)

ทศบารมีข้างต้น เมื่อรวมกับการกล่าวถึงข้าทาสบริวารแล้ว ยังสอดคล้องกับเรื่อง ทศพิธราชธรรม หรือราชธรรม 10 คือจริยวัตรและคุณธรรม 10 ประการสำหรับผู้ปกครองหรือผู้นำ ดังนี้ 1. ทาน-การให้ เสียสละเพื่อประโยชน์ของประชาชน 2. ศีล-การประพฤติดี รักษาความสุจริต 3. บริจาค-การสละความสุขส่วนตนเพื่อส่วนรวม 4. อาชวะ-ความซื่อตรง จริงใจ ไม่คดโกง 5. มัททวะ-ความอ่อนโยน สุภาพ ไม่ถือตัว 6. ตปะ-ความเพียร ความเคร่งครัดในการปฏิบัติหน้าที่ 7. อักโกธะ-ไม่โกรธ ไม่ใช้อารมณ์ในการตัดสินใจ 8. อวิหิงสา-ไม่เบียดเบียนผู้อื่น 9. ขันติ-ความอดทน อดกลั้นต่อความยากลำบาก 10. อวิโรธนะ-ความเที่ยงธรรม ไม่ลำเอียง ยึดประโยชน์ส่วนรวม (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ; รศ.ดร. 2556)

สำหรับฉากศัตราวุธของอโยธยา ได้กล่าวถึง แนวคิดจักรพรรดิราช (King of Kings) แนวคิดนี้เชื่อมโยง “อำนาจ” เข้ากับ “ศีลธรรม” กล่าวคือ ผู้ที่จะเป็นจักรพรรดิราชได้ ต้องไม่ใช่เพียงผู้ชนะในสงคราม แต่ต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรมสูงส่ง จนได้รับการยอมรับทั้งทางโลก และ ปกครองโดยยึดหลักธรรม เช่น ทศพิธราชธรรม แนวคิดเป็นแนวคิดผู้นำทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยโบราณ-ต้นสมัยใหม่ โดยเฉพาะประเทศที่นับถือศาสนาพุทธ (เอนก มากอนันต์ : 2562 : หน้า 27-32) อีกฉากหนึ่งที่กล่าวถึงแนวคิดผู้นำทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือการสมรส ซึ่งปรากฏในบทสนทนายหว่างพระเจ้าบุเรงนองและพระมหาเถรคันฉ่องที่กล่าวถึงความลับของมณีจันทร์ กล่าวถึงภาพยนตร์เรื่องนี้นำเสนอ การเมืองผ่านเครือญาติ (Kinship

Politics) อันเป็นผลมาจากความยืดหยุ่นแบบ “มณฑล (Mandala)” รัฐหนึ่งอาจมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับหลายศูนย์อำนาจ เจ้าหญิงมีบทบาทสำคัญในฐานะ “ตัวเชื่อมอำนาจ” ด้วยเหตุนี้การสมรสจึงเป็นเครื่องมือสร้าง “สมดุลอำนาจ” ของผู้นำทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (สายชล สัตยานุรักษ์ : 2558 : หน้า 42)

บทสรุปเชิงวิพากษ์: พระมหาเถรคันฉ่องกับการสร้างสรรค์ตัวตนในโลกแผ่นฟิล์ม

การวิเคราะห์ตัวละคร “พระมหาเถรคันฉ่อง” ในภาพยนตร์ *ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาค 1* เผยให้เห็นกระบวนการสร้างสรรค์ที่ยกระดับบุคคลในพงศาวดารสู่ฐานะ “แกนกลางทางจิตวิญญาณ” (Spiritual Core) ที่ทรงอิทธิพลต่อการรับรู้ประวัติศาสตร์ของผู้ชมร่วมสมัย หลักฐานใน *พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)* ระบุบทบาทของพระมหาเถรคันฉ่องเพียงในฐานะพระภิกษุชาวอมญผู้แจ้งข่าวแผนประทุษร้ายของหงสาวดีก่อนเหตุการณ์ประกาศอิสรภาพ ณ เมืองแครง แต่ในบริบทภาพยนตร์ ความจริงชุดนี้ถูกตีความใหม่ (Re-interpretation) อย่างแนบเนียน ด้วยการสร้างตัวละครให้เป็น “พระอาจารย์” (The Great Mentor) ผู้หล่อหลอมอัตลักษณ์และบุคลิกภาพขององค์ประกันตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ตัวละครจึงทำหน้าที่เป็น “กลไกการเล่าเรื่อง” (Narrative Device) ที่อุดช่องว่างทางประวัติศาสตร์กระแสหลักทิ้งไว้ โดยอธิบายถึงความเด็ดเดี่ยวและภูมิปัญญาของสมเด็จพระนเรศวรผ่านการสั่งสอนทั้งด้านวิชาการ ยุทธศาสตร์ และหลักธรรมในการปกครอง ในทางมานุษยวิทยา ตัวละครนี้สะท้อนบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะศูนย์กลางวิทยาการของสังคมไทยโบราณ ยิ่งกว่านั้น การที่พระมหาเถรคันฉ่องซึ่งเป็นชาวอมญเลือกสนับสนุนสมเด็จพระนเรศวรยังสื่อสารแนวคิด “ความชอบธรรมทางจริยธรรม” ที่ก้าวข้ามเส้นแบ่งเชื้อชาติ การปรากฏตัวในฉากสำคัญตั้งแต่การสอนธรรมะจนถึงการช่วยตัดสินพระทัยในยามวิกฤตตอกย้ำความสำคัญของ “Soft Power” เบื้องหลังชัยชนะทางทหาร และช่วยสร้างภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรในฐานะ “กษัตริย์นักปราชญ์” ผู้มีพระอาจารย์คู่บารมี ดังนั้น พระมหาเถรคันฉ่องในภาพยนตร์คือความสำเร็จของการนำเศษเสี้ยวแห่งอดีตมาปรุงแต่งด้วยศิลปะการเล่าเรื่อง เพื่อ “เติมเต็ม” ประวัติศาสตร์ให้มีความเป็นมนุษย์ การศึกษานี้ยืนยันว่าการกอบกู้เอกราชในการรับรู้ของภาพยนตร์มิได้เกิดจากกำลังทหารเพียงอย่างเดียว หากต้องอาศัยปัญญาและธรรมะเป็นเครื่องนำทาง อันเป็นคุณธรรมที่สังคมทุกยุคสมัยต่างถวิลหา

อภิปรายผล: มิติทางสัญลักษณ์และการกล่อมเกลாதองสังคม

จากการศึกษาข้างต้น สามารถนำมาอภิปรายผลในประเด็นสำคัญที่นอกเหนือจากองค์ความรู้ใหม่ได้ 3 ประเด็นหลัก ดังนี้:

1 การเติมเต็มช่องว่างด้วยอำนาจของการเล่าเรื่อง (Historical Filling)

พลังของสื่อภาพยนตร์ในการสร้าง “ความจริงชุดใหม่” ในความทรงจำสาธารณะปรากฏชัดผ่านการขยายความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาเถรคันฉ่องและพระนเรศวรวัยเยาว์ ณ วัดหน้าพระธาตุหงสาวดี ซึ่งเป็นการอธิบาย “ที่มาของอัจฉริยภาพ” ของผู้นำในเชิงจิตวิทยาตัวละคร ในมิติมานุษยวิทยา ภาพยนตร์นำเสนอสถาบันสงฆ์ในฐานะดักศิลาแห่งวิทยาการ ซึ่งช่วยให้บันทึกประวัติศาสตร์ที่เคยปรากฏเพียงในพงศาวดารมีความสมเหตุสมผลและมีชีวิตชีวามากขึ้น ทำให้ผู้ชมเข้าใจเบื้องหลังความแข็งแกร่งของวีรบุรุษไทยในมิติที่ลึกซึ้งกว่าการบันทึกข้อเท็จจริงตามแบบแผนดั้งเดิม

2 จริยธรรมสากลที่อยู่เหนือเส้นแบ่งเขตแดน (Universal Ethics)

ประเด็นที่น่าอภิปรายยิ่งคือบทบาทของพระมหาเถรคันฉ่องในฐานะ “คนนอก” ผู้เป็นพระภิกษุชาวมอญในแผ่นดินพม่า แต่กลับเป็นผู้สนับสนุนหลักของเจ้าชายแห่งอโยธยา การยอมเสี่ยงชีวิตเพื่อแจ้งข่าว ณ เมืองแครงสะท้อนแนวคิด “ความชอบธรรมที่ไม่จำกัดเชื้อชาติ” อย่างชัดเจน ในเชิงอุดมการณ์ ท่านทำหน้าที่เป็นตัวแทนของจริยธรรมสากลที่ยืนอยู่บนความถูกต้องมากกว่าความภักดีต่อรัฐที่อธรรม การนำเสนอเช่นนี้ช่วยลดทอนแนวคิดชาตินิยมแบบคับแคบ และเปลี่ยนกรอบการตีความสงครามเป็น “การต่อสู้เพื่อความยุติธรรมและอิสรภาพทางปัญญา” แทน

3 การสร้างภาพลักษณ์ร่วมสมัยและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (Soft Power & Ideology)

การปรากฏตัวของพระมหาเถรคันฉ่องคือการตอกย้ำอุดมการณ์ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ในบริบทร่วมสมัย ภาพยนตร์ทำหน้าที่เป็น “เครื่องมือกล่อมเกลாதงสังคม” (Socializing Agent) ที่สร้างความเชื่อมั่นในความสัมพันธ์เชิงสถาบันที่เกื้อกูลกันมาอย่างยาวนาน ยิ่งกว่านั้น การที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีทั้งพระแสงดาบและ “คำสอน” ของพระอาจารย์เป็นเกราะคุ้มกัน แสดงให้เห็นว่า Soft Power ทางปัญญาต้องเดินคู่ขนานไปกับ Hard Power ทางทหารเสมอ ตัวละครนี้จึงสื่อสารอุดมการณ์รัฐไทยผ่านศิลปะการแสดงได้อย่างทรงพลัง

โดยสรุป การตีความพระมหาเถรคันฉ่องในภาพยนตร์คือการสร้าง “สะพานข้ามกาลเวลา” ที่นำบุคคลในอดีตมาปรับโฉมเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมปัจจุบัน ผลการศึกษานี้ยืนยันว่า “ความจริงในภาพยนตร์” มีอิทธิพลต่อการสร้างอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของชาติไม่น้อยไปกว่า “ความจริงในตำรา” และเป็นเครื่องชี้วัดที่สำคัญว่าควรศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านแผ่นฟิล์มด้วยสายตาเชิงวิพากษ์มากยิ่งขึ้น ดังนั้น ผลการศึกษาครั้งนี้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และสมมติฐานทั้งสอง คือ วัตถุประสงค์แรกได้รับการตอบสนองผ่านการวิเคราะห์ฉากทั้งเจ็ดที่เผยให้เห็นถึงกระบวนการสร้างความหมายตัวละครพระมหาเถรคันฉ่องในฐานะ “ผู้วางรากฐานทางสติปัญญา” และกลไกการเล่าเรื่องที่อุดช่องว่างทางประวัติศาสตร์ และวัตถุประสงค์ที่สองเห็นได้ชัดผ่านการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครดังกล่าวกับแนวคิดจักรพรรดิราช ทศพิธราชธรรม และอุดมการณ์ชาตินิยม ซึ่งส่งผลต่อการรับรู้ทางสังคมของผู้ชม ผลการศึกษาจึงยืนยันว่าภาพยนตร์ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ผลิตอุดมการณ์ทางการเมืองและศีลธรรมได้อย่างมีนัยสำคัญ

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาจากการปรากฏตัวของตัวละคร “พระมหาเถรคันฉ่อง” ในภาพยนตร์ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ภาค 1 ผู้ศึกษาได้ค้นพบองค์ความรู้ใหม่ที่มีนัยสำคัญทางวิชาการ โดยสามารถจำแนกออกเป็นประเด็นหลักได้ดังนี้:

1. การสถาปนา “พื้นที่รอยต่อ” ระหว่างข้อเท็จจริงและจินตนาการประวัติศาสตร์ (The Construction of Para-Historical Space) องค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญคือการค้นพบกระบวนการที่ภาพยนตร์ใช้ตัวละครพระมหาเถรคันฉ่องเป็น “เครื่องมือในการเติมเต็มช่องว่างทางประวัติศาสตร์” (Historical Gap Filling) งานวิจัยชี้ให้เห็นว่า ผู้สร้างไม่ได้เพียงแต่สร้างตัวละครตามหลักฐานพงศาวดาร แต่ได้สถาปนาอัตลักษณ์ใหม่ในฐานะ “ผู้วางรากฐานทางสติปัญญา” ซึ่งทำหน้าที่อธิบายที่มาของอัจฉริยภาพในตัวสมเด็จพระนเรศวร การสร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์ในลักษณะนี้ส่งผลให้เกิดการยอมรับ “ความจริงทางเลือก” ในสังคมวัฒนธรรมร่วมสมัย ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของการสร้างประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต (Living History) ผ่านสื่อบันเทิง

2. การรื้อฟื้นโน้ตทัศน์ “จักรพรรดิราช” และ “มณฑล” ผ่านสื่อทัศน์ (Visualizing Mandala and Chakravartin Ideology) การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ค้นพบว่าฉากการปรากฏตัวของพระมหาเถรคันฉ่องทำหน้าที่เป็น “สื่อกลางในการอธิบายทฤษฎีการเมืองโบราณ” ได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะแนวคิด “จักรพรรดิราช” (King of Kings) และ “ทฤษฎีแสงเทียน” หรือระบบมณฑล (Mandala) ซึ่งมักเป็นนามธรรมในตำราวิชาการ ภาพยนตร์ได้ทำให้แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเหนือและรัฐใต้ (Asymmetrical Power Relations) ชัดเจนขึ้นผ่านบทสนทนาเชิงจริยธรรมและการเปรียบเทียบเชิงสัญลักษณ์ในฉากศัตรารัฐและฉากการตีไก่ ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าสื่อภาพยนตร์สามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการ “ถอดรหัส” ประชญาการเมืองโบราณให้เข้าถึงได้ในบริบทสมัยใหม่

3. จริยธรรมสากลในฐานะเครื่องมือสร้างความชอบธรรมเหนือรัฐพันธุ์กรรม (Transnational Ethics and Political Legitimacy) องค์ความรู้ใหม่ในมิติเชิงจริยศาสตร์พบว่า การเลือกนำเสนอตัวละครพระมหาเถรคันฉ่องซึ่งเป็น “ชาวมอญ” ให้เป็นผู้มอบ “ธรรมะ” และ “ปัญญา” แก่กษัตริย์ “ชาวไทย” เป็นการนำเสนอแนวคิด “จริยธรรมที่ข้ามพรมแดนรัฐและชาติพันธุ์” (Transnational Ethics) องค์ความรู้นี้ชี้ให้เห็นว่าความชอบธรรมในการกอบกู้อิสรภาพไม่ได้ตั้งอยู่บนรากฐานของชาตินิยมเชิงสายเลือดเพียงอย่างเดียว แต่ถูกกำกับด้วย “เกณฑ์ทางจริยธรรมสากล” ที่ตัวละครสงฆ์เป็นตัวแทน การค้นพบนี้ช่วยขยายขอบเขตการมองประวัติศาสตร์ไทยในสื่อบันเทิงว่ามีพลวัตในการสอดแทรกแนวคิดสากลนิยม (Universalism) ควบคู่ไปกับอุดมการณ์ชาตินิยมได้อย่างมีนัยสำคัญ

4. การบูรณาการ “Soft Power” ทางปัญญาเข้ากับ “Hard Power” ทางทหาร งานวิจัยชิ้นนี้สรุปภาพรวมขององค์ความรู้ในแง่ของความสมดุลแห่งอำนาจ โดยชี้ให้เห็นว่าภาพลักษณ์ของสมเด็จพระนเรศวรในภาพจำใหม่ถูกขัดเกลากับ “อำนาจโน้มน้า” (Soft Power) จากคำสอนของพระมหาเถรคันฉ่อง ซึ่งเปลี่ยนภาพลักษณ์จาก “กษัตริย์นักรบ” (Warrior King) เพียงมิติเดียว ให้กลายเป็น “กษัตริย์ธรรมิกราชา” (Dhammic King) ผู้ทรงปัญญา การวิเคราะห์นี้ส่งผลให้เกิดความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันสงฆ์และสถาบันกษัตริย์ในภาพลักษณ์เชิงร่วมสมัย ที่ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงความศรัทธา แต่เน้นไปที่ความสำคัญของการมี “ที่ปรึกษาทางยุทธศาสตร์” (Strategic Mentor) ในการขับเคลื่อนรัฐ

เอกสารอ้างอิง

กำพล จำปาพันธ์. (2557). *ตำนานสมเด็จพระนเรศวร: พงศาวดารบนแผ่นฟิล์มกับความขัดแย้งในวิถี*

ประวัติศาสตร์ปัจจุบัน. ศิลปวัฒนธรรม. <https://prachatai.com/journal/2014/06/53766>

จงชัย วงศ์ทรายทอง, สมิทธา จิตตลดากร และปิยนดา บุณนาค. (2560). ภาพลักษณ์และบทบาททางการเมือง

เมืองที่เปลี่ยนไปของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ศึกษาจากงานภาพยนตร์ “ตำนานสมเด็จพระ

นเรศวรมหาราช”. *วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ สาขามนุษยศาสตร์*

และสังคมศาสตร์, 12(3), 187-195

ชาติเรณิณ ยุคล ,ม.จ. (ผู้อำนวยการผลิตและผู้กำกับการแสดง). (2550). *ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 1*

องค์ประกันหงสา [ภาพยนตร์]. พร้อมมิเตอร์โปรดักชั่น.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์. (2564). *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย*. มติชน.

พระมหาพรหม ธรรมมหาโส. (2556). ทศพิธราชธรรม: 10 ตัวชี้วัดสำหรับผู้นำองค์กร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย. <https://www.mcu.ac.th/article/detail/14241>

- เมธาวิน สารยาน, สุภาภรณ์ ศรีดี และอุณาโลม จันทร์รุ่งมณีกุล. 2560. การอภิปรายความเชิงวิพากษ์ ภาพยนตร์ตำนานสมเด็จพระนเรศวร ภาค 6 ตอนอวสานหงสา. *วารสารเซนต์จอห์น*, ปี 2560, 135-148. https://sju.ac.th/pap_file/8192b29d851c0043430da6858b72e075
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2564). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. https://www.watnyanaves.net/uploads/File/books/pdf/dictionary_of_buddhism_pramuan-dhaama.pdf
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2558). *ประวัติศาสตร์รัฐไทยและสังคมไทย*. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สุนทร ชูตินธรานนท์. (2556). *พม่ารบไทย*. มติชน
- วิกิพีเดีย. (2569). พระมหาเถรคันฉ่อง. ใน วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. <https://th.wikipedia.org/wiki/พระมหาเถรคันฉ่อง>
- ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (2563). *ความหมายของ จักรพรรดิราช พิธีกรรมและสัญลักษณ์ที่สำคัญ*. ศิลปวัฒนธรรม. https://www.silpa-mag.com/history/article_5481
- องอาจ สิงห์ลำพอง. (2556). การอภิปรายความการสื่อสารทางการเมืองในภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ไทย เรื่องตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. *วารสารนิเทศศาสตร์ธุรกิจบัณฑิต*, 7(2).
- เอนก มากอนันต์. (2562). *จักรพรรดิราช: คดีอำนาจเบื้องหลังชนชั้นนำไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. มติชน.
- อิมว้าง. (2569). “พระมหาเถรคันฉ่อง” พระสงฆ์มอญ ได้รับสถาปนาเป็น “สมเด็จพระสังฆราช” จริงหรือ. ศิลปวัฒนธรรม. https://www.silpa-mag.com/history/article_84366

พิธีชิงจีเซ็งเม้ง เคารพสุสานบรรพชนนิรนามจีนไทย:
กรณีศึกษา มูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์
The Gongji Qingming Ceremony through a Case Study of the Sawang
Chanyatham Foundation, Buriram Province

วิภาดา ทองธรรมศิริ¹

Wipada Thongtamsiri

¹สาขาวิชาภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

English Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University

อีเมล : wipada.tt@bru.ac.th

DOI: <https://doi.org/10.14456/jhusoc.2026.14>

Received: 20 May 2026 ; Revised: 30 June 2026 ; Accepted: 4 August 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาขั้นตอนและรายละเอียดของพิธีชิงจีเซ็งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย และ 2) เพื่อศึกษาคุณค่าของพิธีชิงจีเซ็งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย กรณีศึกษา มูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลจากการวิจัยภาคสนาม ผ่านการมีส่วนร่วมในพิธี ร่วมกับการสัมภาษณ์ ผลการศึกษาพบว่า พิธีชิงจีมีลำดับขั้นตอนที่สะท้อนความเชื่อและแบบแผนพิธีของชาวจีน โดยเริ่มจากการไหว้ขอขอบคุณศาลเจ้าที่ ได้แก่ ศาลฮกเต็ก ศาลแป๊ะกง และศาลโหงวไต้หวัน ภายในพื้นที่สุสานสว่างจรรยาธรรม ก่อนเข้าสู่พิธีชิงจีเคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย นอกจากนี้ พิธีชิงจียังสะท้อนคุณค่าใน 3 มิติ ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดรายได้ เกิดเงินหมุนเวียนในตลาดและร้านค้าท้องถิ่น ด้านสังคมและจิตอาสาที่ส่งเสริมความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของกลุ่มมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน และด้านวัฒนธรรมที่ช่วยสืบทอดอัตลักษณ์ ความเชื่อ และประเพณีของมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน ให้ดำรงอยู่ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย จึงสะท้อนให้เห็นว่าพิธีชิงจีเซ็งเม้งไม่ได้มีความหมายเพียงในฐานะพิธีกรรมทางความเชื่อ แต่ยังเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงผู้คน และความทรงจำ

คำสำคัญ : พิธีชิงจี, เทศกาลเซ็งเม้ง, สุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย,
มูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน, จังหวัดบุรีรัมย์

Abstract

This academic article aims to: 1) examine the procedures and ritual practices of the Gongji Qingming Ceremony held at the Memorial Cemetery for Unidentified Chinese-Thai Ancestors; and 2) investigate the value of the Gongji Qingming Ceremony through a case study of the Sawang Chanyatham Foundation, Buriram Province. The study employed qualitative field research methods, including participant observation in the ceremony and interviews with key informants. The findings revealed that the Gongji Qingming Ceremony follows a sequence

¹ Corresponding author's E-mail: wipada.tt@bru.ac.th

of ritual practices that reflect traditional Chinese beliefs and ceremonial conventions. The ceremony begins with expressions of gratitude and offerings at the guardian shrines within the Sawang Chanyatham Cemetery, namely the Hok Tek Shrine, Pae Kong Shrine, and Ngow Thow Shrine, before proceeding to the Gongji ceremony at the Memorial Cemetery for Unidentified Chinese-Thai Ancestors. Furthermore, the ceremony demonstrates significant value in three major aspects. First, from an economic perspective, it generates income for the local community through the purchase of goods and services associated with the event. Second, from a social perspective, it promotes cooperation, volunteerism, and active participation among members of the Sawang Chanyatham Foundation. Third, from a cultural perspective, it contributes to preserving and transmitting the cultural identity, beliefs, and traditions of the Sawang Chanyatham Foundation, thus ensuring their continuity within contemporary Thai society.

Keywords: Gongji Qingming Ceremony, Qingming Festival, Memorial Cemetery for Unidentified Chinese-Thai Ancestors, Sawang Chanyatham Foundation, Buriram Province

บทนำ

ในทุกสังคมย่อมมีวัฒนธรรม เทศกาล ประเพณีที่แตกต่างกันออกไป ประเทศไทยเป็นหนึ่งในสังคมที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ และวัฒนธรรม ชาวไทยเชื้อสายจีนมีการไหว้เจ้า ไหว้บรรพบุรุษตามประเพณีในเทศกาลต่าง ๆ หลายครั้ง หากนับตามปฏิทินจีน ในรอบหนึ่งปี จะมีการไหว้เจ้า หรือไหว้บรรพบุรุษ รวม 8 เทศกาลสำคัญ หรือเรียกเป็นสำเนียงภาษาแต้จิ๋วว่า เตี้ยจิวสี่นี้เปี้ยโจ้ย (潮州时年八节) ได้แก่ เทศกาลตรุษจีน เทศกาลโคมไฟ เทศกาลเซ็งเม้ง เทศกาลไหว้บ๊ะจ่าง เทศกาลสารทจีน เทศกาลไหว้พระจันทร์ เทศกาลไหว้ขนมบัวลอย และเทศกาลไหว้สัปปะ (ถาวร สิกขโกศล, 2554, น. 158-159) จะเห็นได้ว่า เทศกาลเซ็งเม้ง (清明节) เป็น 1 ใน 8 เทศกาลที่สำคัญตามประเพณีในรอบปีปฏิทินจีน ก่อนจะเข้าสู่เทศกาลเซ็งเม้ง จะเป็นช่วง “วันซุงซุง” (春分) แปลได้ว่า กลางฤดูใบไม้ผลิ ตามประเพณีจีนถือเป็นวันเริ่มต้นฤดูกาลไหว้บรรพบุรุษ หรือการเปิดประตูสุสาน จะเห็นได้ว่าลูกหลานชาวไทยเชื้อสายจีนจะเริ่มไหว้บรรพบุรุษตามสุสานไปจนถึงช่วงเวลาดันเดือนเมษายนตามปฏิทินสมัยปัจจุบัน (วรัญญา อักโหมี, 2565, น. 21) ซึ่งกิจกรรมในเทศกาลเซ็งเม้งนั้น แฝงไปด้วยกุศโลบายที่บรรพบุรุษชาวจีนได้ส่งต่อมายังรุ่นสู่รุ่น นอกเหนือจากการไหว้บรรพบุรุษของตนเองแล้ว ชาวจีนที่ได้อพยพเข้ามาในประเทศไทย ยังมีความเชื่อเรื่องของการทำบุญให้กับร่างนินนาม (ศพไร้ญาติ) ซึ่งชาวจีนในจังหวัดบุรีรัมย์ ได้สร้างสุสานสำหรับศพไร้ญาติ โดยใช้ชื่อสุสานนี้ว่า “อนุสรณ์บรรพชนนินนามจีนไทย” (中泰西归万众墓) หรือภาษาพูดนิยมเรียก กงหมอ (公墓) บ่วงหยิ่งหมอ (万人墓) ซึ่งเป็นที่บรรจุอัฐิของร่างนินนาม หรือเหล่าดวงวิญญาณศพไร้ญาติ ที่ทางมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์ เคยได้ทำพิธีฌาปนกิจศพไร้ญาติมาแล้ว รวม 4 ครั้ง ซึ่งสุสาน “อนุสรณ์บรรพชนนินนามจีนไทย” สร้างตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2503 และในทุกปีทางมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์ จะทำพิธีเคารพ เช่นไหว้ตามประเพณี ที่เรียกว่า “กงจี” (公祭) ในวันที่ 3 เดือน 3 ตามปฏิทินจีน ซึ่งเป็นประเพณีปฏิบัติตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังคำกล่าวที่ว่า การเคารพเทิดทูนและเชนสรวงบูชาบรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้วเป็นกิจสำคัญของจีนทุกกลุ่ม เพียงแต่อาจคลายไปบ้างในบางถิ่น (ถาวร สิกขโกศล, 2554, น. 148)

พิธีกงจี้ (公祭) หมายถึง พิธีการวะหรือเคารพแบบสาธารณะ เป็นพิธีกรรมทางสังคมรูปแบบหนึ่ง โดยเป็นพิธีที่ผู้ประกอบพิธีไม่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับผู้เสียชีวิต เพื่อแสดงความเคารพและรำลึกถึงผู้วายชนม์ พิธีกงจี้เคารพเซ่นไหว้ ในเทศกาลเซ็งเม้ง เป็นประเพณีที่มูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์ ปฏิบัติมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน คำว่า พิธี สามารถแบ่งได้ 5 หน่วย คือ 1) เป็นการจัดงาน 2) จัดขึ้นตามลัทธิความเชื่อ 3) จัดขึ้นตามขนบธรรมเนียมประเพณี 4) เป็นการจัดขึ้นเพื่อความขลัง และ 5) เป็นการจัดขึ้นเพื่อความเป็นสิริมงคล (สุริยา รัตนกุล, 2555, น. 3) เป็นอีกประเพณีที่มูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถานให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เป็นเสมือนการแสดงความรักบูชาต่อบรรพชนจีนไทย และสะท้อนเรื่องจิตสาธารณะของชาวจีน ซึ่งเป็นรากเหง้าของชาวจีนที่ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาขงจื๊อ โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องการเคารพบรรพบุรุษ และการดำรงจารีตประเพณี เป็นคุณค่าที่สืบทอดมายาวนานและฝังรากอยู่ในความคิดของชาวจีนโพ้นทะเล (ณัฐธิดา สุขมนัส, 2539, น. 2) ดังนั้น พิธีกงจี้จึงยังคงสะท้อนการยึดถือหลัก “หลี่” (礼) ที่หมายถึง แบบแผนและระเบียบแห่งพิธีกรรม และหลัก “เหยิน” (仁) ที่หมายถึงมนุษยธรรมและความเมตตา อย่างไรก็ตาม พิธีกงจี้เซ็งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย ของมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่ายังมีปัญหาที่ไม่สามารถทำให้ลูกหลานคนรุ่นใหม่ในจังหวัด เข้าใจถึงอัตลักษณ์ประเพณีนี้ เพราะยังขาดความเข้าใจทางขั้นตอน รายละเอียดทางอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม พิธีกรรม และภาษาเป็นต้น จึงเป็นจุดเริ่มต้นให้ผู้เขียนทำการศึกษา โดยเริ่มต้นจาก ขั้นตอน รายละเอียด เช่น เครื่องเซ่นไหว้ ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของเครื่องเซ่นไหว้ ตลอดจนศึกษาคูณค่า ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและจิตอาสา และด้านวัฒนธรรม เพื่อธำรงอัตลักษณ์ และประเพณี ทำให้เข้าใจถึงรูปแบบประเพณี คุณค่าที่มีต่อสังคมในปัจจุบัน รวมถึงการสืบทอดประเพณีทางสังคมที่บรรพบุรุษชาวจีนต้องการส่งต่อให้ลูกหลานในจังหวัดบุรีรัมย์ได้เผยแพร่ อนุรักษ์ และปฏิบัติตามความเชื่อของตนสืบต่อไป

ข้อตกลงเบื้องต้น

บทความฉบับนี้มีคำศัพท์ที่ถอดเสียงเป็นภาษาจีนสำเนียงแต้จิ๋ว และใช้คำศัพท์ตามระบบภาษาแต้จิ๋ว ซึ่งในที่นี้จะใช้อักษรภาษาไทยในการกำกับเสียง ผู้เขียนได้อิงตามการออกเสียงของบุคลากรมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งอาจจะแตกต่างจากทางที่อื่น ๆ ที่มีการออกเสียงสำเนียงแต้จิ๋ว ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 1

คำศัพท์ที่ถอดเสียงเป็นภาษาจีนสำเนียงแต้จิ๋ว

ลำดับ	ภาษาจีน	สำเนียงแต้จิ๋ว	ลำดับ	ภาษาจีน	สำเนียงแต้จิ๋ว
1	潮州时年八节	เตี้ยจิวสี่นึ่งเป๊ยกโจ้ย	10	往生钱	อ่วงแซจี้
2	清明	เซ็งเม้ง	11	发粿	ฮวกก้วย
3	春分	ซุงฮุง	12	大桔	ไต่กิก
4	公墓	กงหมอ	13	丸	อี
5	公祭	กงจี้	14	苹果	เผ่งก้วย
6	福德老爷	ฮกเต็ก	15	弓蕉	เก็งเจีย

ตาราง 1 (ต่อ)

ลำดับ	ภาษาจีน	สำเนียงแต้จิ๋ว	ลำดับ	ภาษาจีน	สำเนียงแต้จิ๋ว
7	伯公老爷	แป๊ะกง	16	番梨	อั้งไล้
8	五土龙神	โหวงไต้หวัน	17	祝文	จิกบู้ง
9	三牲五果	ซาแซโหวงก้วย	18	祭文	จี้บู้ง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาขั้นตอนและรายละเอียดของพิธีงิ้วเซ่งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย กรณีศึกษา มูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์
2. เพื่อศึกษาคุณค่าของพิธีงิ้วเซ่งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย กรณีศึกษา มูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยภาคสนาม (Field Research) ศึกษาโดยการมีส่วนร่วมในพิธีงิ้วเซ่งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย
 2. การสัมภาษณ์ (Interview) เพื่อให้ทราบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพิธีงิ้วเซ่งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย จึงมุ่งเน้นสัมภาษณ์จากบุคคลที่มีความรอบรู้ในพิธี ในการศึกษาบทความนี้ ผู้เขียนได้มีการจดบันทึก สัมภาษณ์ผู้รู้ คือ คุณณรงค์ อารงอนันต์สกุล (ชิงแซอ่า) เมื่อปี พ.ศ. 2567 ตำแหน่ง อดีตหัวหน้าฝ่ายพิธีกรรมทางศาสนา และ คุณธนกร ทองธรรมศิริ ตำแหน่ง เลขานุการมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน
- นอกเหนือจากการวิจัยภาคสนาม และการสัมภาษณ์แล้ว ผู้เขียนได้ใช้การบันทึกวิดีโอ และการถ่ายภาพ เพื่อให้ได้ภาพถ่ายแต่ละสถานการณ์ที่ชัดเจน และเป็นประโยชน์มากยิ่งขึ้น

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่
บทความฉบับนี้ ผู้เขียนกำหนดพื้นที่ศึกษา คือ สุสานมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์
2. ขอบเขตด้านเวลา
บทความฉบับนี้ ผู้เขียนกำหนดระยะเวลาการศึกษาไว้ ดังนี้

ตาราง 2

กรอบกำหนดขอบเขตด้านพื้นที่และขอบเขตด้านเวลา

กิจกรรม	ช่วงระยะเวลา
เก็บข้อมูลภาคสนาม สัมภาษณ์ สรรวจ สังเกตการณ์ เข้าร่วม พิธีงิ้วเซ่งเม้ง สุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย ณ สุสานมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์	เมษายน 2567 / 2568 / 2569

ตาราง 2 (ต่อ)

กิจกรรม	ช่วงระยะเวลา
เขียนบทความ	เมษายน - มิถุนายน 2569
ตรวจสอบข้อมูล / แก้ไขให้สมบูรณ์	มิถุนายน - สิงหาคม 2569
เผยแพร่บทความ	สิงหาคม 2569

ขั้นตอนและรายละเอียดของพิธีงจีเซ่งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย

การศึกษาพิธีงจีเซ่งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนจีนไทย กรณีศึกษา มูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน มุ่งอภัยขัณฑ์ และรายละเอียดประเพณีที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยศึกษาดังนี้

ขั้นตอนของพิธีงจีเซ่งเม้งใหญ่ เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย

ในวันที่ 3 เดือน 3 (三月初三) ตามปฏิทินจีนของทุกปี มูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์ จะมีการทำพิธีงจีเซ่งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนจีนไทย เนื่องจากวันเวลาดังกล่าวนี้นี้ ตามบันทึกโบราณถือว่าเป็นเทศกาลโกวเซ่งเม้ง (古清明) หรือเหล่าเซ่งเม้ง (老清明) ซึ่งมีความหมายว่า เซ่งเม้งโบราณกาล โดยมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์ มีธรรมเนียมขั้นตอนในพิธี ดังนี้

1. ให้ขอขอบคุณศาลฮกเต็ก ศาลแป๊ะกง และศาลโหวงโหว

ในวันที่ 3 เดือน 3 ตามปฏิทินจีน สถานที่แห่งแรก และพิธีแรกที่ต้องปฏิบัติ คือ การให้ขอขอบคุณเจ้าที่ในสุสาน มูลนิธิสว่างจรรยาธรรมฯ จะเตรียมเครื่องเซ่นไหว้เทพเจ้า โดยจะมีชุดซาแซโหวงก้วย (三牲五果) หมายถึง ชุดเนื้อสัตว์ 3 อย่างและผลไม้ 5 อย่าง น้ำชา สุรา ธูป เทียนสีแดง กระดาษเงิน กระดาษทองสำหรับไหว้เทพเจ้า และรวมไปถึงหนังสือประพันธ์บทสรรเสริญเจ้าที่ หรือจิกบุง (祝文) บริเวณข้างในศาลเจ้าที่ ซึ่งจะวางเรียงตามลำดับเครื่องเซ่นไหว้ที่ถูกต้อง หลังจากถึงเวลาอันเหมาะสม นายพิธีจะกล่าวเปิดพิธี ดังตัวอย่าง 【公祭仪式开始。起鼓，再起鼓，三起鼓，奏大乐。】 ซึ่งในการกล่าวทั้งหมด จะเน้นการใช้สำเนียงภาษาจีนแต้จิ๋วเป็นหลัก และตักลองให้สัญญาณ และบรรเลงดนตรีจีนหล่อแก้วประกอบพิธี หลังจากนั้นเชิญประธาน คณะกรรมการ และชาวตลาดที่มาร่วมพิธีงจีเซ่งเม้ง ร่วมเซ่นไหว้ศาลฮกเต็ก ศาลแป๊ะกง และศาลโหวงโหวตามลำดับ โดยเริ่มจากประธานในพิธีจะเป็นผู้จุดเทียน จุดธูป ถวายสุรา ถวายดอกไม้สด ถวายน้ำชา ถวายจิกบุง (祝文) และหลังจากการถวายหนังสือประพันธ์บทสรรเสริญเจ้าที่แล้ว นายพิธีจะกล่าวคำประพันธ์บทสรรเสริญต่อเจ้าที่ เป็นสำเนียงภาษาจีนแต้จิ๋ว ซึ่งผู้เขียนได้จดบันทึกตัวอย่างคำประพันธ์บทสรรเสริญต่อเจ้าที่ (จิกบุงนิยมเขียนอักษรจีนตัวเต็ม) มีดังนี้

... “維之窀穸，仰賴神功，朝夕護佑，祀典宜崇 謹具牲醴，聊表寸衷，帷神鑒之，永奠厥封” ... 伏維尚饗

ผู้เขียนเรียบเรียงคำแปลเป็นภาษาไทยได้ว่า ... “ด้วยสุสานแห่งนี้เป็นที่สถิตของดวงวิญญาณบรรพชนขออาศัยบารมีแห่งเทพเจ้า โปรดคุ้มครองทั้งทิวาและราตรี พิธีบูชาจึงควรได้รับการประกอบอย่างสมเกียรติบัดนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายได้จัดเตรียมเครื่องเซ่นและสุรา เพื่อแสดงความอาลัยและกตัญญู ขอเทพเจ้าทรงโปรดรับรู้และเมตตา ให้สุสานแห่งนี้สงบ มั่นคง และเป็นสิริมงคลสืบไป” ...ขอน้อมกราบอัญเชิญ โปรดเสด็จมารับเครื่องสักการบูชาด้วยเทอญ (คุณณรงค์ อารังคือนันต์สกุล, สัมภาษณ์, 2567)

หลังจากนายพิธิกล่าวคำประพันธ์บทสรรเสริญต่อเจ้าที่เสร็จสิ้นแล้ว นายพิธิจะกล่าวเชิญคณะดนตรีจีน เริ่มบรรเลงดนตรีจีนหล่อแก้วประกอบอีกครั้ง และจะเริ่มกล่าวเชิญประธาน คณะกรรมการ และชาวตลาดที่มาร่วมพิธีงจี เริ่มการถวายสุรา และถวายเครื่องเซ่นไหว้อื่น ๆ จนครบ แล้วหลังจากนั้น จะถวายกระดาษเงินกระดาษทองปิดท้าย และเผาส่งกระดาษเงินกระดาษทอง เป็นอันเสร็จพิธีหน้าศาลเจ้าที่

ภาพ 1

ภาพศาลไถ่ตึง (ฮกเต็ก) ศาลแป๊ะกง และศาลโหวงโหว่ ตามลำดับ ณ สุสานมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน

ที่มา : ผู้เขียน บันทึกภาพ ณ วันที่ 19 เมษายน 2569 ณ สุสานมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์

ภาพ 2

ภาพการอ่านคำกล่าวสรรเสริญต่อหน้าศาลเจ้าที่ ในพิธีงจีเซ่งเม้ง

ที่มา : ผู้เขียน บันทึกภาพ ณ วันที่ 19 เมษายน 2569 ณ สุสานมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์

2. กงจี เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย

หลังจากไหว้ขอบคุณศาลเจ้าที่เสร็จสิ้น จะเริ่มทำพิธีงจี ซึ่งเป็นพิธีหลักในลำดับถัดมาเจ้าหน้าที่จัดเรียงเครื่องเซ่นไหว้ หน้าสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย เครื่องเซ่นไหว้โดยทั่วไปจะมีลักษณะคล้ายกับชุดไหว้เจ้าที่ แต่จัดเตรียมในปริมาณที่มากขึ้น นอกจากนี้ ยังนิยมจัดอาหารคาว ขนม และของโปรดต่าง ๆ ที่ผู้เซ่นไหว้เองชอบรับประทาน มาร่วมเซ่นไหว้ด้วย หลังจากถึงเวลาอันเหมาะสม นายพิธิจะกล่าวเปิดพิธี ดนตรีจีนหล่อแก้วบรรเลง หลังจากนั้นเชิญประธาน คณะกรรมการ และชาวตลาดที่มาร่วมพิธีงจี ร่วมเซ่นไหว้บรรพ

ชนนิรนามจีนไทย ตามลำดับอาวุโส ประธานจะเป็นผู้จุดเทียน จุดธูป ถวายเหล้า ถวายดอกไม้สด ถวายน้ำชา ถวายหนังสือประพันธ์บทไว้อาลัยบรรพชนจีนไทย หรือ จี้บຶ່ງ (祭文) ซึ่งจะมีเนื้อหาที่แตกต่างกับจี้กบຶ່ງ (祝文) และหลังจากการถวายจี้บຶ່ງแล้ว นายพิธีจะกล่าวคำประพันธ์บทไว้อาลัยต่อบรรพชนนิรนามจีนไทย โดยผู้เขียนได้บันทึก มีตัวอย่างบทไว้อาลัยบรรพชนจีนไทย (จี้บຶ່ງนิยมเขียนอักษรจีนตัวเต็ม) ดังนี้

... “吁呼！歲序易转，物換星移，寒食乍過，又屆清明 惊韶光流逝，感人世之滄桑，哀我生之須臾…，嗟乎！ 窃維先友，历盡艱苦，沐雨櫛風，披荆斩棘…願我先友之靈，保佑後昆，物阜年豐。” … 伏維尚饗

ผู้เขียนเรียบเรียงคำแปลเป็นภาษาไทยได้ว่า ...“โอ้หนอ กาลเวลาเวียนเปลี่ยน ฤดูกาลผันผ่านสรรพสิ่งแปรเปลี่ยน ดวงดาวเคลื่อนคล้อย เทศกาลหวนสือเพ่งผ่านพ้น บัดนี้เวียนมาถึงเซ่งเม้งอีกครั้ง ครั้นตระหนักถึงการไหลผ่านแห่งกาลเวลา ย่อมสะท้อนใจต่อความผันแปรแห่งโลกมนุษย์ และเศร้าสลดต่อความสั้นแห่งชีวิตคน... โอ้หนอ เมื่อนึกถึงบรรพชนและผู้ล่วงลับ ซึ่งได้ผ่านความทุกข์ยากนานัปการ ตรากตรำกลางแดดฝน ฝ่าฟันอุปสรรค และความยากลำบากทั้งปวง จนสร้างรากฐานและคุณูปการสืบมาถึงลูกหลานในวันนี้...ขอวิญญานแห่งบรรพชน โปรดคุ้มครองลูกหลาน ให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ พืชพรรณธัญญาหารบริบูรณ์ และมีความสุขทุกปี”... ขออัญเชิญดวงวิญญานแห่งบรรพชน โปรดมารับเครื่องเซ่นไหว้ และอำนวยการแก่ลูกหลานด้วยเทอญ (คุณณรงค์ อารังคือนันต์สกุล, สัมภาษณ์, 2567)

หลังจากนายพิธีกล่าวคำประพันธ์บทสรรเสริญต่อเจ้าที่เสร็จสิ้นแล้ว นายพิธีจะกล่าวเชิญคณะดนตรีจีน เริ่มบรรเลงดนตรีจีนหล่อไกวประกอบอีกครั้ง และจะเริ่มกล่าวเชิญประธาน คณะกรรมการ และชาวตลาดที่มาร่วมพิธีกบຶ່ງ เริ่มการถวายสุรา และถวายเครื่องเซ่นไหว้อื่น ๆ จนครบแล้ว จะถวายอ่องแซจี้ กระดาษเงิน กระดาษทองปิดท้าย และเผาอ่องแซจี้ หรือใบเบิกทางให้ดวงวิญญาน และกระดาษเงินกระดาษทอง ซึ่งชาวจีนเชื่อว่าดวงวิญญานยังคงอยู่ และยังสามารถรับสิ่งของเซ่นไหว้และเงินกระดาษที่คนเผาไปให้ได้ (Shiya & Onkam. 2020, p. 42) และจุดประทัดเป็นขั้นตอนสุดท้ายเป็นอันเสร็จพิธี

ภาพ 3

ภาพการอ่านคำกล่าวสรรเสริญต่อหน้ากงหม่อ ในพิธีกบຶ່ງ

ที่มา : ผู้เขียน บันทึกภาพ ณ วันที่ 31 มีนาคม 2568 ณ สุสานมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์

ภาพ 4

ภาพเผาส่งกระดาษเงินกระดาษทองตามความเชื่อของชาวจีน หลังทำพิธีกึ่งจี

ที่มา : ผู้เขียน บันทึกภาพ ณ วันที่ 31 มีนาคม 2568 ณ สุสานมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์

จากข้างต้น สรุปได้ว่า ขั้นตอนของพิธีกึ่งจีเซ็งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย ของมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์ จะจัดขึ้นในวันที่ 3 เดือน 3 ตามปฏิทินจีนของทุกปี โดยจะเริ่มจากการไหว้ขอขอบคุณศาลเจ้าที่ และทำพิธีกึ่งจีเคารพเซ้งไห้วหน้าสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย ซึ่งพิธีนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อ ประเพณี นอกจากนี้ หากเชื่อมโยงกับแนวคิดปรัชญาขงจื้อ จะพบว่าพิธีกึ่งจีเซ็งเม้ง สะท้อนหลัก “หลี่” (礼) หรือแบบแผนพิธีกรรม และหลัก “เหยิน” (仁) หรือมนุษยธรรม หรือความเมตตา ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมจีน ซึ่งพิจารณาได้จากบทประพันธ์กล่าวสรรเสริญศาลเจ้าที่ และบทประพันธ์ไว้อาลัย ที่มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันของมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์

รายละเอียดของพิธีกึ่งจีเซ็งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย

รายละเอียดของพิธีกึ่งจีเซ็งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย ศึกษาเกี่ยวกับเครื่องเซ่นไหว้ และความหมายเชิงสัญลักษณ์ของเครื่องเซ่นไหว้ ดังนี้

เครื่องเซ่นไหว้

ในวันทำพิธีกึ่งจีเซ็งเม้ง ของมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์ จะมีการเตรียมของไหว้ 4 ชุด ได้แก่ 1. ชุดไหว้ศาลไถ่ตัง หรือเทพเจ้าฮกตึ้ง (福德老爷) 2. ชุดไหว้ศาลแป๊ะกง (伯公老爷) 3. ชุดไหว้ศาลโหวงโหว หรือเทพเจ้าที่ดินทั้ง 5 ทิศ (五土龙神) โดยทั้ง 3 แห่งนี้เป็นเจ้าที่ประจำสุสานตามความเชื่อ และ 4. ชุดไหว้กงหม่อ หรือสุสานบรรพชนนิรนามจีนไทย (中泰万众公墓) ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ชุดไหว้ ได้แก่ ชุดกราบไหว้เจ้าที่ และชุดไหว้ระลึกบรรพชน ดังนี้

1. ชุดกราบไหว้เจ้าที่

การไหว้เจ้าที่เป็นการให้เกียรติและขอบคุณที่ช่วยดูแลสุสาน ซึ่งสุสานสว่างจรรยาธรรม มีศาลเจ้าที่ประจำสุสาน 3 แห่งด้วยกัน ได้แก่ ศาลฮกตึ้งเหล่าเอี้ย หรือเทพเจ้าฮกตึ้ง (福德老爷) ศาลแป๊ะกง (伯公老爷) และศาลโหวงโหว หรือเทพเจ้าที่ดินทั้ง 5 ทิศ (五土龙神) ซึ่งมีชุดไหว้ที่เป็นประเพณีปฏิบัติ ดังนี้ กระดาษรูป และรูป 5 ดอก เทียนแดง 1 คู่ ชุดไหว้ชาแซ (เนื้อสัตว์ 3 อย่าง) ชุดผลไม้ 5 อย่าง ข้าวสวย 5 ถ้วย ถ้วยน้ำชา หรือถ้วยเหล้า (จำนวนเท่ากับจำนวนข้าว) ถ้วยน้ำดื่ม (จำนวนเท่ากับจำนวนข้าว) ขนมมงคลต่าง ๆ เช่น ขนมอี๋ ขนมฮวกก้วย เป็นต้น และกระดาษเงินกระดาษทอง สำหรับชุดไหว้เจ้าที่

2. ชุดไหว้ระลึกบรรพชนนิรนาม

การเซ่นไหว้บรรพชนนิรนาม เป็นหัวใจหลักของพิธี เพื่อระลึกถึงคุณงามความดีและแสดงความปรารถนาดีให้แก่บรรพชนนิรนามจีนไทย สิ่งที่ต้องเตรียมในการไหว้ทั้งหมด มีความใกล้เคียงกับชุดกราบไหว้เจ้าที่ แต่จะมีจำนวนที่มากขึ้น ซึ่งมีชุดไหว้ที่เป็นประเพณีปฏิบัติ ดังนี้ เทียนแดง 1 คู่ กระถางธูป และธูปจำนวนมาก (ท่านละ 1 ดอก) ชุดไหว้ชาแซ ขนมนมกต่าง ๆ เช่น ขนมห่อ ขนมหวกกล้วย เป็นต้น หรือขนมอบอื่น ๆ ตามความต้องการของผู้ไปไหว้ ชุดผลไม้มงคล เช่น ส้ม แอปเปิ้ล กล้วย ส้มโอ และสับปะรด เป็นต้น ข้าวสวย อาหารคาวต่าง ๆ ถ้วยน้ำชา หรือถ้วยสุรา ถ้วยน้ำดื่ม กระดาษเงินกระดาษทอง และกระดาษอั่งขี้

ภาพ 5

ภาพเครื่องเซ่นไหว้สุสานบรรพชน

ที่มา : ผู้เขียน บันทึกภาพ ณ วันที่ 31 มีนาคม 2568 ณ สุสานมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์

ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของเครื่องเซ่นไหว้

เครื่องเซ่นไหว้ที่ใช้ในพิธีกึ่งจีเซ็งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย ไม่ได้เป็นสิ่งของสำหรับประกอบพิธีเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนระบบความเชื่อ ค่านิยม และมโนทัศน์ของชาวจีนที่ให้ความสำคัญกับความอุดมสมบูรณ์ ความเป็นสิริมงคล และความเมตตาจิตสาธารณะ ปรารถนาดีต่อผู้ล่วงลับ โดยการเลือกเครื่องเซ่นไหว้แต่ละประเภทมักสัมพันธ์กับความหมายเชิงมงคลที่สืบทอดผ่านวัฒนธรรมจีนมาอย่างต่อเนื่อง

ชาแซ (三牲) ในกลุ่มอาหารคาว เนื้อสัตว์ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของเครื่องเซ่นไหว้ เพราะสื่อถึงความสมบูรณ์ และการแสดงความเคารพอย่างสูงต่อเทพเจ้า หรือบรรพบุรุษ โดยชาแซ ประกอบไปด้วย 1) หมู มีความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์และความมั่งคั่ง 2) ไก่ สื่อถึงความเป็นสิริมงคล ความก้าวหน้า และความขยันขันแข็ง และ 3) เป็ด มีความหมายเชื่อมโยงกับความสำเร็จ ความเจริญในหน้าที่การงาน และการได้รับเกียรติหรือตำแหน่ง (Lan และ นริศ วศิโน, 2019, p. 358).

โหงวถั่ว (五果) ผลไม้ทั้ง 5 ซึ่งผลไม้มงคลเป็นอีกองค์ประกอบที่สะท้อนความหมายเชิงความเชื่อของชาวจีนอย่างชัดเจน ประกอบด้วย ส้มหรือไต่กิก (大桔) สื่อถึงโชคลาภและความเป็นสิริมงคล แอปเปิ้ลหรือฝ่งถั่ว (苹果) หมายถึงความสงบสุขและความร่มเย็น กล้วยหรือเก้งเจีย (弓蕉) มีความหมายถึงการเรียกโชคลาภและความเจริญเข้ามาในชีวิต ส้มโอหรืออั่ว (柚) สื่อถึงความสมบูรณ์พูนสุขและการมีกินมี

ใช้ ส่วนสับปรดหรืออั้งไล้ (番梨) เป็นสัญลักษณ์ของการเรียกทรัพย์และนำพาโชคลาภเข้ามา (ธนาคาร ทองธรรมสิริ, สัมภาษณ์, 2569)

สำหรับกลุ่มขนม มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเจริญงอกงามและความสัมพันธ์ภายในครอบครัว เช่น ขนมอี๋ (丸) หรือขนมบัวลอย สื่อถึงความรัก ความสมัครสมาน และความกลมเกลียวของสมาชิกในครอบครัว ขนมฮวกก้วย (发糕) หรือขนมถ้วยฟู สื่อถึงความเจริญรุ่งเรือง ความเฟื่องฟู และการงอกงามในชีวิต ทั้งนี้อาจมีการเลือกใช้นิยมชนิดอื่นเพิ่มเติมตามความเชื่อหรือความประสงค์ของผู้ประกอบพิธี ขนมฮวกเปา (发包) ซาลาเปาแบบไม่มีไส้ หมายถึง การห่อความสุข หรือขนม สิวท้อ (寿桃) ซาลาเปารูปทรงลูกท้อสีชมพู เป็นขนมมงคลตามความเชื่อของจีนที่สื่อถึงความมีอายุยืนยาว สุขภาพแข็งแรง และความเป็นสิริมงคล (ธนาคาร ทองธรรมสิริ, สัมภาษณ์, 2569)

ดังนั้น เครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกึ่งจี ไม่ว่าจะเป็นของคาว ผลไม้ หรือขนม จึงเป็นมากกว่าสิ่งของที่ใช้ในพิธี แต่เป็นตัวแทนของความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนค่านิยม ความหวังต่อความเป็นสิริมงคล ความกลมเกลียว ความโชคดี ความสุขเป็นต้น อันเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสืบทอดอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายจีน

คุณค่าของพิธีกึ่งจีเซ่งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย

พิธีกึ่งจีเซ่งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทยของมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์ นับเป็นประเพณีปฏิบัติสำคัญที่มีคุณค่าในหลายมิติ นอกจากจะเป็นประเพณีที่แสดงออกถึงมนุษยธรรมหรือความเมตตาต่อบรรพชนนิรนามจีนไทยแล้ว ยังมีบทบาทในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน กระตุ้นการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ และสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนให้ดำรงอยู่ในสังคมท้องถิ่น คุณค่าของพิธีดังกล่าว สามารถแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านเศรษฐกิจ 2) ด้านสังคมและจิตอาสา และ 3) ด้านวัฒนธรรม

1) ด้านเศรษฐกิจ

พิธีกึ่งจีเซ่งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทยของมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์ มีส่วนสำคัญในการช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจในพื้นที่ โดยเฉพาะในเขตชุมชนเมืองเก่า ย่านการค้า ตลาดสด ร้านจำหน่ายเครื่องเซ่นไหว้ ร้านอาหาร ร้านกระดาดเงินกระดาดทอง เป็นต้น พ่อค้าแม่ค้าในพื้นที่มีรายได้เพิ่มขึ้น เนื่องจากก่อนถึงวันเซ่งเม้งใหญ่ กลุ่มบุคลากรมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถานจำเป็นต้องออกไปจับจ่ายซื้อข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ประกอบพิธีเซ่นไหว้ สิ่งของที่นิยมใช้ในการประกอบพิธี ได้แก่ หมู เป็ด ไก่ ผลไม้มงคล ขนมมงคล อาหารคาวหวาน ธูป เทียน กระดาดเงินกระดาดทอง รวมถึงของใช้ประกอบพิธีอื่น ๆ จำนวนมาก การใช้จ่ายเหล่านี้ทำให้เกิดเงินหมุนเวียนในตลาดและร้านค้าท้องถิ่น

2) ด้านสังคมและจิตอาสา

พิธีกึ่งจีเซ่งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทยของมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นพิธีที่ทำให้คณะกรรมการมูลนิธิ คณะผู้สูงอายุ คณะก๊อญ คณะเก็งจู้ คณะหล่อโก้ว หน่วยกู้ภัยเยาวชน หรือประชาชนชาวตลาดมาช่วยกัน เช่น การทำขนม กลุ่มผู้สูงอายุจะช่วยการทำขนมมงคล และยังพับกระดาดเงินกระดาดทอง จัดเตรียมเครื่องเซ่นไหว้ ล้วนเป็นสิ่งที่กลุ่มผู้สูงอายุในมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถานร่วมกันทำ อีกทั้งคณะบุคลากรที่ดูแลสุสานมูลนิธิฯ ช่วยจัดเตรียมสถานที่ ทำความสะอาดสุสาน คณะกรรมการร่วมอำนวยความสะดวก คณะหล่อโก้วร่วมบรรเลงดนตรีจีนตามประเพณี ประชาชนที่เข้าร่วมช่วยแจกจ่ายอาหารเซ่นไหว้ สิ่งเหล่านี้สะท้อนจิตอาสา และการเสียสละเพื่อส่วนรวม

ภาพ 6

ภาพถ่ายกลุ่มอาวุโสร่วมกันทำซาลาเปา เพื่อเป็นขนมไหว้ในพิธีกฐี

ที่มา : เพจ Facebook มูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน บุรีรัมย์ วันที่ 18 เมษายน 2569

3) ด้านวัฒนธรรม

พิธีกฐีเซ่งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทยของมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นประเพณีที่ช่วยธำรงรักษาอัตลักษณ์ความเป็นจีนให้คงอยู่ในท้องถิ่น จังหวัดบุรีรัมย์มีชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีนที่ตั้งถิ่นฐานมายาวนาน โดยเฉพาะในเขตเมืองเก่า ย่านการค้า เช่น ถนนสุนทรเทพ ถนนสมรรถการ ถนนธานี ถนนหลักเมือง เป็นต้น (ธนากร ทองธรรมสิริ, 2564, น. 22) ซึ่งล้วนเป็นถนนสายอดีต เป็นพื้นที่สำคัญที่สะท้อนรากเหง้า ความเชื่อ และวัฒนธรรมของชาวจีนโพ้นทะเล พิธีกฐี สะท้อนวัฒนธรรมจีนแต่จิวที่มีคุณค่าและควรค่าแก่การอนุรักษ์ เช่น การเขียนจิกบุง และจิกบุงด้วยปากกาเป็นตัวอักษรจีนตัวเต็ม การอ่านจิกบุงและจิกบุงเป็นสำเนียงภาษาจีนแต่จิว ดนตรีแต่จิวหรือหลอโก้ว การเรียงลำดับในพิธีกฐีตามอาวุโส เป็นต้น

จากคุณค่าของพิธีกฐี จะเห็นได้ว่า พิธีนี้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการปลูกฝังให้ลูกหลานชาวไทยเชื้อสายจีนในจังหวัดบุรีรัมย์ ตระหนักถึงรากเหง้าและอัตลักษณ์ของตนเอง แม้สังคมปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ เทคโนโลยี และวิถีชีวิตสมัยใหม่ พิธีกฐีเซ่งเม้ง เคารพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทยของมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์ ยังมีคุณค่าในด้านการสืบสานวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้ขั้นตอนต่าง ๆ ผ่านการสังเกต การเข้าร่วม การช่วยเหลือ และการลงมือปฏิบัติจริง จึงได้ซึมซับความหมายของประเพณี และเมื่อเติบโตขึ้นก็สามารถรับหน้าที่ในการสืบทอดพิธีต่อจากผู้ใหญ่ได้ ด้วยเหตุนี้ พิธีกฐีจึงไม่ได้เป็นเพียงพิธีช่วงเดือนมีนาคมเมษายนเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม ความเชื่อ ภาษา ความทรงจำของชาวจีนในจังหวัดบุรีรัมย์ และอัตลักษณ์ความเป็นจีนไทยให้ดำรงอยู่ต่อไปในมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์ และสังคมบุรีรัมย์อย่างมั่นคง

ภาพ 7

ภาพถ่ายพิธีกิ่งจี่หน้ากงหม่อ เมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2567 ณ สุสานสว่างจรรยาธรรม

ที่มา : ผู้เขียน บันทึกภาพ ณ วันที่ 11 เมษายน 2566 ณ สุสานสว่างจรรยาธรรม จังหวัดบุรีรัมย์

สรุป

พิธีกิ่งจี่เซ่งเม้ง แกรงพสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย กรณีศึกษา มูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นประเพณีสำคัญที่มูลนิธิสว่างจรรยาธรรมฯ ได้สืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนาน โดยจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในวันที่ 3 เดือน 3 ตามปฏิทินจีน ณ สุสานสว่างจรรยาธรรมหรือหงษ์ขั้ว ซึ่งจะจัดพิธีบริเวณหน้าหลุมสุสานอนุสรณ์บรรพชนนิรนามจีนไทย พิธีดังกล่าวมีความสำคัญทั้งในฐานะพิธีทางความเชื่อ และในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่สะท้อนวิถีชีวิต ค่านิยม อัตลักษณ์ และความทรงจำร่วมของชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีนในท้องถิ่นบุรีรัมย์ ประเพณีนี้ไม่ได้เป็นเพียงการเซ่นไหว้ตามธรรมเนียมจีนเท่านั้น แต่ยังสะท้อนแนวคิดปรัชญาขงจื้อ สะท้อนหลัก “礼” หรือแบบแผนพิธีกรรม และหลัก “仁” หรือมนุษยธรรม หรือความเมตตา แก่บรรพชนนิรนามจีนไทย ซึ่งถือเป็นการแสดงออกถึงความเมตตาและจิตสาธารณะ พิธีดังกล่าวจึงมีความหมายลึกซึ้ง เพราะเป็นโอกาสให้ทุกคนร่วมประกอบพิธี ทำบุญอุทิศส่วนกุศล และสืบสานประเพณีให้คงอยู่ต่อไป ในอีกมิติหนึ่ง พิธีกิ่งจี่ยังเป็นพื้นที่แห่งความทรงจำร่วมของมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์ ที่เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตเข้าด้วยกัน ผ่านการรำลึกถึงบรรพชนกลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลผู้บุกเบิก และกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีนที่เคยมีบทบาทในการสร้างรากฐาน การประกอบพิธีในทุก ๆ ปี จะทำให้ความทรงจำเกี่ยวกับคนรุ่นก่อน ความยากลำบากของคนรุ่นก่อน ความสัมพันธ์ของคนในมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน หรือความสัมพันธ์ของชุมชนได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง พิธีนี้จึงไม่ได้เป็นเพียงการปฏิบัติตามธรรมเนียมเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างและรักษาความทรงจำทางสังคมที่ทำให้ผู้เข้าร่วมพิธีตระหนักถึงรากเหง้า ตัวตน และคุณค่าร่วมของตนเอง นอกจากนี้พิธีกิ่งจี่เซ่งเม้ง เป็นมากกว่าประเพณีประจำปี หากแต่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม เป็นพื้นที่แห่งความทรงจำร่วม ประเพณีนี้จึงควรค่าแก่การศึกษา บันทึก อนุรักษ์ และสืบทอด เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เข้าใจคุณค่าของวัฒนธรรมจีนโพ้นทะเลในจังหวัดบุรีรัมย์ และตระหนักถึงความสำคัญของการรักษามรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่านี้ให้คงอยู่ต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความฉบับนี้สำเร็จได้โดยได้รับการสั่งสอน ถ่ายทอดความรู้โดยตรงจากคุณณรงค์ อารงอนันต์สกุล (หยี่แปะ) และคุณธนากร ทองธรรมสิริ ขอขอบคุณหยี่แปะที่ถ่ายทอดความรู้ ให้ผู้เขียนได้มีโอกาสเป็นนายพิธี ในพิธีกฐี สอนคำอ่านจักขุและจักขุเป็นภาษาสำเนียงแต้จิ๋ว บอกความหมาย และขั้นตอนข้อควรจำในพิธี และได้เน้นย้ำให้ผู้เขียนอนุรักษ์ สืบทอดวัฒนธรรมจีนโพ้นทะเลต่อไป สุดท้ายนี้ขอขอบคุณตัวผู้เขียนเองที่รวบรวมความรู้ที่ได้รับมาถ่ายทอด จนสามารถเขียนงานบทความวิชาการออกมา เพื่อเผยแพร่พิธีกฐีซึ่งเมิ่งของมูลนิธิสว่างจรรยาธรรมสถาน จังหวัดบุรีรัมย์สำเร็จอย่างที่ตั้งใจไว้

เอกสารอ้างอิง

- ณัฐธิดา สุขมนัส. (2539). *ความเชื่อเรื่องฮวงจุ้ยในวิถีชีวิตของชาวไทยเชื้อสายจีนในกรุงเทพมหานคร* [วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- ถาวร ลิกโกศล. (2554). แต้จิ๋ว : จีนกลุ่มน้อยที่ยิ่งใหญ่. มติชน.
- ธนากร ทองธรรมสิริ และโอชัยญา บัวธรรม. (2564). แนวทางสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อสัมผัสประสบการณ์ท้องถิ่นในเขตพื้นที่เมืองเก่าบุรีรัมย์ อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี*, 3(1), 21-34.
- นริศ วศิโน และ Lan, Y. D. (2562). เทศกาลเซ็งเม้ง: กรณีศึกษาเปรียบเทียบชาวจีนแต้จิ๋วในจังหวัด กรุงเทพมหานคร และชาวจีนในเมืองซัวเถา. *วารสารศิลปกรรมบูรพา*, 20(3), 353-363.
- พงษ์ทัช จิตวิบูลย์ และปัญญา เทพสิงห์. (2560). ประเพณีเซ็งเม้ง : คุณค่าที่มีต่อสังคมใน เมืองหาดใหญ่. *วารสารมหาวิทยาลัยนครพนม*, 7(1), 72-80.
- วรัญญา อักโขมี. (2565). วัฒนธรรมด้านวันสำคัญ. *วารสารวัฒนธรรมจีนที่มีอิทธิพลในประเทศไทย*, 2(1), 20-24.
- ศิลปวัฒนธรรม. (2568). เซ็งเม้ง เทศกาลไหว้บรรพบุรุษ จีนกับในเมืองไทยต่างกันอย่างไร. https://www.silpa-mag.com/culture/article_130164
- สุริยา รัตนกุล. (2555). *พิธีกรรมในศาสนา เล่ม 1* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล.
- HakkaPeople (Thai). (2008). เทศกาลเซ็งเม้ง 清明节 ประเพณีเดือน 3. <https://hakkapeople.com/node/166.html>
- Shiya, L., & Onkam, I. (2020). ศึกษาเปรียบเทียบประเพณีในรอบปีของชาวจีนแต้จิ๋ว: กรณีศึกษาย่านเยาวราชประเทศไทยและจังหวัดก๊กเอี้ย มณฑลกว่างตุง สาธารณรัฐประชาชนจีน. *วารสารศิลปศาสตร์วิชาการและวิจัย*, 15(2), 28-45.

ความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคประชาชน
ในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยี
Collaborative Governance Among Public, Private, Civil Society
and People Sectors for Prevention and Suppression
of Technology-Related Crimes

พัฒนพันธ์ บุระพันธ์^{1*} / สุวรรณี แสงมหาชัย²

Pattanapant Boorapant / Suwannee Sangmahachai

¹สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Public Administration, Ramkhamhaeng University

อีเมล : pattanapant@gmail.com

²สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Public Administration, Ramkhamhaeng University

อีเมล : suwanneeru@yahoo.com

DOI: <https://doi.org/10.14456/jhusoc.2026.15>

Received: 26 June 2026 ; Revised: 21 July 2026 ; Accepted: 27 July 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบท เงื่อนไขตั้งต้น และสภาพปัญหาในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยีของประเทศไทย 2) วิเคราะห์รูปแบบ กระบวนการ และปัจจัยเชิงยุทธศาสตร์ที่มีผลต่อประสิทธิภาพของความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคประชาชน 3) เสนอรูปแบบการกำกับดูแลแบบร่วมมือที่เหมาะสม ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 24 คน จาก 4 ภาคส่วน การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการวิเคราะห์คำพิพากษาคดีหลอกลวงออนไลน์แบบผสมผสาน วิเคราะห์เนื้อหาเชิงตีความร่วมกับการตรวจสอบสามเส้า

ผลการวิจัยพบว่า 1) อาชญากรรมทางเทคโนโลยีของไทยเป็นปัญหาสาธารณะที่ซับซ้อนสูง ขยับเคลื่อนโดยเครือข่ายอาชญากรรมข้ามชาติเชิงอุตสาหกรรม มีความไม่สมดุลของอำนาจ-ทรัพยากร และปัญหาเชิงโครงสร้าง 5 ประเด็น ได้แก่ คอขวดกระบวนการยุติธรรม ช่องโหว่การตีความกฎหมาย ข้อจำกัดการกำกับดูแลคดีล้นมือ และข้อจำกัดข้ามชาติ 2) ความร่วมมือเป็น “กลไกคู่ตั้งรับ-เชิงรุก แบบหลายระดับ” ขยับเคลื่อนด้วยความไว้วางใจ พันธสัญญาร่วม และปัจจัยเชิงยุทธศาสตร์ 3 ประการ 3) รูปแบบที่เหมาะสมคือ โมเดลการกำกับดูแลแบบบูรณาการ 4 เสาหลักกับ 5 ชั้นกลไก ส่งผลให้จำนวนคดีและมูลค่าความเสียหายลดลง ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ได้แก่ ปรับปรุงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมให้รับมือกับความซับซ้อนของคดีไซเบอร์ ขยายปากเกร็ดโมเดล และกำหนด KPI ระดับชาติ

คำสำคัญ : ความร่วมมือ, การกำกับดูแลแบบร่วมมือ, ปัญหาสาธารณะที่ซับซ้อนสูง, อาชญากรรมทางเทคโนโลยี

¹ Corresponding author's E-mail: pattanapant@gmail.com

Abstract

This research aimed to: 1) examine the context, starting conditions, and problems of technology-related crime prevention and suppression in Thailand; 2) analyze the patterns, processes, and strategic factors affecting the effectiveness of collaboration among the public, private, civil society, and people sectors; and 3) propose an appropriate collaborative governance model. This qualitative study employed in-depth interviews with 24 key informants from the four sectors, participant observation, and documentary analysis of court judgments on hybrid online scam cases, using interpretive content analysis alongside triangulation.

The findings revealed that: 1) technology-related crime in Thailand is a highly complex public problem driven by industrialized transnational crime networks, marked by a power–resource imbalance and five structural problems: justice-process bottlenecks, legal-interpretation loopholes, regulatory limitations, case overload, and cross-border constraints; 2) collaboration operates as a “Reactive–Proactive Dual Mechanism in Multi-Level Governance,” driven by trust, joint commitments, and three strategic factors; and 3) the appropriate model is an integrated collaborative governance model combining four pillars with five mechanism layers, resulting in reductions in both the number of cases and financial damages. Policy recommendations include improving laws and the justice process to cope with the complexity of cyber cases, expanding the Pakkret grassroots model, and setting national KPIs.

Keywords: Collaboration, Collaborative Governance, Wicked Problem, Technology-Related Crimes

บทนำ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา การหลอกลวงและฉ้อโกงออนไลน์ ได้พัฒนาจากอาชญากรรมทั่วไปไปสู่ “อุตสาหกรรมอาชญากรรม” ที่ขับเคลื่อนด้วยปัญญาประดิษฐ์ เครื่องมือดิจิทัลต้นทุนต่ำ และเครือข่ายอาชญากรรมข้ามชาติ ซึ่งดำเนินงานในรูปแบบศูนย์หลอกลวงกระจายอยู่ในประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ เมียนมา กัมพูชา ลาว และฟิลิปปินส์ (United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC], 2024) องค์การพันธมิตรต่อต้านการหลอกลวง (Global Anti-Scam Alliance [GASA]) ประเมินการมูลค่าความเสียหายระดับโลกในปี ค.ศ. 2024 สูงถึงกว่า 1 ล้านล้านดอลลาร์สหรัฐ (GASA, 2024) ขณะที่ INTERPOL (2026) รายงานว่าจำนวนหมายประกาศสะกดกัน (Notices) และคำขอความร่วมมือระหว่างประเทศ (Diffusions) ที่เกี่ยวข้องกับการฉ้อโกงเพิ่มขึ้นร้อยละ 54 ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2024 สะท้อนว่าโลกกำลังเผชิญกับ “การปฏิวัติอุตสาหกรรมอาชญากรรม” ที่ขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยี

สำหรับประเทศไทย สถานการณ์อาชญากรรมออนไลน์ได้ทวีความรุนแรงจนกลายเป็นวิกฤตระดับชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม (2567) รายงานว่าตั้งแต่เดือนมีนาคม พ.ศ. 2565 ถึงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2567 มีเรื่องร้องเรียนผ่านระบบรับแจ้งความออนไลน์ (thaipoliceonline.com) สะสมรวม 739,494 คดี มูลค่าความเสียหายรวม 77,360 ล้านบาท เฉลี่ยวันละ 77 ล้านบาท เฉพาะปี พ.ศ. 2567 ปีเดียวมีคดี

มากกว่า 400,000 คดี มูลค่าความเสียหายกว่า 60,000 ล้านบาท ปรากฏการณ์ดังกล่าวมีลักษณะเป็น “ปัญหาสาธารณะที่ซับซ้อนสูง” ตามแนวคิดของ Rittel and Webber (1973) ที่มีมิติเชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อนทั้งด้านเทคโนโลยี กฎหมาย เศรษฐกิจ สังคม และพฤติกรรมมนุษย์ ส่งผลให้หน่วยงานภาครัฐเพียงลำพังไม่สามารถจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ สำนักงานข้าหลวงใหญ่เพื่อสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights [OHCHR], 2026) ได้เผยแพร่รายงานในชื่อ “A Wicked Problem” ระบุว่าอุตสาหกรรมหลอกลวงออนไลน์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีมูลค่าประมาณ 43,800 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ต่อปีเฉพาะในภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง โดยมีผู้ถูกบังคับเป็นแรงงานในศูนย์หลอกลวงไม่น้อยกว่า 300,000 คนจาก 66 ประเทศ

รัฐบาลไทยได้พัฒนากลไกความร่วมมือผ่านการประกาศใช้พระราชกำหนดมาตรการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยี พ.ศ. 2566 และฉบับที่ 2 พ.ศ. 2568 ตลอดจนการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมออนไลน์ (Anti Online Scam Operation Center: AOC 1441) เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2566 ภายใต้กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม ทำหน้าที่เป็นกลไกตั้งรับ (reactive mechanism) ในการรับแจ้งเหตุและไต่สวนคดี คู่ขนานกับศูนย์ต่อต้านการฉ้อโกงออนไลน์ (Anti-Cyber Scam Center: ACSC) ภายใต้สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงรุก (proactive mechanism) ในการสืบสวนและรื้อถอนเครือข่ายอาชญากรรมข้ามชาติ

จากบริบทดังกล่าวข้างต้น เมื่อพิจารณาการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบ พบว่างานวิจัยด้านการกำกับดูแลแบบร่วมมือ (collaborative governance) ส่วนใหญ่ยังมุ่งเน้นปัญหาสาธารณะแบบดั้งเดิม เช่น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สาธารณสุข และการศึกษา ขณะที่งานวิจัยที่นำกรอบทฤษฎีดังกล่าวมาประยุกต์ใช้กับปัญหาอาชญากรรมทางเทคโนโลยีอย่างเป็นระบบยังมีจำนวนน้อยมาก โดยเฉพาะในบริบทประเทศกำลังพัฒนา เช่น ประเทศไทย (Ansell & Gash, 2008; Emerson et al., 2012) การศึกษานี้มุ่งตอบช่องว่างงานวิจัย 3 ประการ ประการแรก ยังไม่มีการศึกษาอย่างเป็นระบบว่าเงื่อนไขตั้งต้น (starting conditions) และบริบทเชิงโครงสร้าง (structural context)ใด ที่ส่งผลต่อการเกิดขึ้นและการคงอยู่ของความร่วมมือพหุภาคีในการจัดการอาชญากรรมทางเทคโนโลยีของประเทศไทย ประการที่สอง ผลงานวิชาการที่พบและวรรณกรรมกระแสหลักตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่าความร่วมมือเกิดขึ้นโดยความสมัครใจ แต่กรณีของประเทศไทยใช้กฎหมาย กำหนด “ความรับผิดชอบ” บังคับให้ธนาคารพาณิชย์ ผู้ให้บริการโทรคมนาคม และแพลตฟอร์มดิจิทัลต้องเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายการป้องกันและปราบปราม จึงยังไม่มีคำตอบเชิงประจักษ์ว่าการบังคับเชิงกฎหมายเช่นนี้ส่งผลต่อคุณภาพของความร่วมมืออย่างไร ทั้งในมิติความไว้วางใจ ความสมัครใจ และความต่อเนื่องของความร่วมมือ และประการที่สาม “โมเดลสองศูนย์” (Dual-Center Model) ของไทยที่ศูนย์ AOC ทำหน้าที่กลไกตั้งรับ คู่ขนานกับศูนย์ ACSC ที่ทำหน้าที่กลไกเชิงรุก เป็นนวัตกรรมเชิงโครงสร้างที่แตกต่างจากโมเดลศูนย์เดียวของประเทศอื่นในภูมิภาค เช่น Anti-Scam Command ของสิงคโปร์ (Singapore Police Force, 2022) ซึ่งยังไม่เคยได้รับการวิเคราะห์ผ่านกรอบทฤษฎีการกำกับดูแลแบบร่วมมือในวรรณกรรมระดับสากลมาก่อน

ดังนั้น การศึกษาความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคประชาชนในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยี จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาแนวทางการกำกับดูแลที่สอดคล้องกับบริบทประเทศและสามารถสร้างความปลอดภัยทางไซเบอร์ที่ยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบท เงื่อนไขตั้งต้น และสภาพปัญหาในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยีของประเทศไทย
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ กระบวนการ และปัจจัยเชิงยุทธศาสตร์ที่มีผลต่อประสิทธิภาพของความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคประชาชน ในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยี
3. เพื่อเสนอรูปแบบการพัฒนาเครือข่ายการกำกับดูแลแบบร่วมมือ ที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดปัญหาสาธารณะที่ซับซ้อนสูงและการกำกับดูแลสาธารณะแนวใหม่

แนวคิด “wicked problem” ของ Rittel and Webber (1973) อธิบายว่า Wicked Problem มีลักษณะเฉพาะคือ ขอบเขตของปัญหาเปลี่ยนแปลงตามมุมมองของผู้มีส่วนได้เสีย ไม่มีเกณฑ์วัดความสำเร็จที่ตายตัว และเชื่อมโยงกับหลายมิติทั้งโครงสร้างสังคม กฎหมาย เทคโนโลยี เศรษฐกิจ และพฤติกรรมมนุษย์ Roberts (2000) ได้พัฒนาต่อยอดโดยเสนอกลยุทธ์การรับมือ 3 รูปแบบ คือ กลยุทธ์เชิงอำนาจ กลยุทธ์เชิงแข่งขัน และกลยุทธ์เชิงร่วมมือ (collaborative strategy) โดยชี้ว่าในสถานะที่ปัญหาซับซ้อนสูง กลยุทธ์เชิงร่วมมือเป็นแนวทางที่เหมาะสมที่สุด สอดคล้องกับ Grint (2005) ที่เสนอว่า wicked problem ต้องการ “ภาวะผู้นำ” แบบมีส่วนร่วม ไม่ใช่เพียง “การจัดการ” หรือ “การบัญชาการ” ในบริบทของอาชญากรรมทางเทคโนโลยี ลักษณะ wicked problem ปรากฏชัดเจนในหลายมิติ กล่าวคือ ปัญหาที่มีลักษณะข้ามพรมแดน (transboundary) ที่ผู้กระทำผิด เหยื่อ และกระแสมุ่งอยู่คนละเขตอำนาจศาล ทำให้ไม่มีหน่วยงานใดมีอำนาจและทรัพยากรเพียงพอรับมือได้เพียงลำพัง อีกทั้งรูปแบบอาชญากรรมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามพัฒนาการของเทคโนโลยี ซึ่งสะท้อนลักษณะสำคัญที่ Rittel and Webber (1973) ระบุไว้ว่าทุกความพยายามแก้ไขปัญหาย่อมเปลี่ยนธรรมชาติของปัญหานั้นเอง ดังนั้น กลยุทธ์เชิงร่วมมือของ Roberts (2000) ที่เปิดพื้นที่ให้ผู้มีส่วนได้เสียจากทุกภาคส่วนร่วมนิยามและแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับธรรมชาติของปัญหานี้มากที่สุด

Osborne (2006, 2010) เสนอกระบวนทัศน์ “การกำกับดูแลสาธารณะแนวใหม่” (New Public Governance: NPG) ที่ชี้ว่าการแก้ไขปัญหาสารณะที่ซับซ้อนต้องอาศัยกระบวนการที่เปิดให้ภาคส่วนต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย ตัดสินใจ และดำเนินการร่วมกัน บนพื้นฐานของเครือข่ายความร่วมมือ (network governance) มากกว่าการพึ่งพากระบวนราชการแบบลำดับชั้น (Hierarchical Bureaucracy) หรือกลไกตลาด (Market Mechanism) เพียงอย่างเดียว ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของอาชญากรรมทางเทคโนโลยีที่มีพลวัตเปลี่ยนแปลงรวดเร็วและข้ามพรมแดน กรอบ NPG วางอยู่บนหลักการสำคัญ คือ การยอมรับสภาพ “รัฐพหุนิยม” (plural state) ที่ตระหนักว่าหน่วยงานหลากหลายทั้งภาครัฐและนอกภาครัฐมีส่วนในการส่งมอบบริการสาธารณะ และ “สังคมพหุนิยม” (pluralist state) ที่ยอมรับว่ามีหลายค่านิยมและเป้าหมายที่อาจขัดแย้งกัน สอดคล้องกับ Rhodes (1997) ที่เสนอว่าการกำกับดูแลสมัยใหม่ดำเนินผ่าน “เครือข่ายที่จัดตัวเอง” (self-organizing networks) ซึ่งมีลักษณะพึ่งพาอาศัยกันระหว่างองค์การ มีการแลกเปลี่ยนทรัพยากร และมีกฎกติกาที่เกิดจากการเจรจาระหว่างสมาชิกเครือข่าย ขณะที่ Klijn and Koppenjan (2016) เสริมว่าเครือข่ายการกำกับดูแลที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยการจัดการความซับซ้อนและความไม่แน่นอนผ่านกลไกการ

สร้างความไว้วางใจเป็นแกนกลาง โดย Osborne เน้นว่ากลไกความไว้วางใจ และสัญญาเชิงสัมพันธ์ (relational contracts) มีความสำคัญในการประสานงานระหว่างภาคส่วนมากกว่าสัญญาเชิงบังคับ (formal contracts) หรือกลไกตลาดเพียงอย่างเดียว โดยข้อเสนอของนักวิชาการเหล่านี้สะท้อนให้เห็นในบริบทของความร่วมมือในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยีที่ต้องอาศัยเครือข่ายความร่วมมือหลายภาคส่วนในการจัดการปัญหาที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

2. แนวคิดการกำกับดูแลแบบร่วมมือและระบอบการกำกับดูแลแบบร่วมมือ

Ansell and Gash (2008) ได้พัฒนากรอบทฤษฎี “collaborative governance” จากการวิเคราะห์กรณีศึกษา 137 กรณีจากหลากหลายภาคนโยบาย โดยระบุว่าความสำเร็จของความร่วมมือขึ้นอยู่กับตัวแปรสำคัญ ได้แก่ (1) เงื่อนไขตั้งต้น ซึ่งรวมถึงประวัติความร่วมมือหรือความขัดแย้งในอดีต ความสมดุลของอำนาจ และทรัพยากร แรงจูงใจในการเข้าร่วม (2) การออกแบบเชิงสถาบัน (institutional design) (3) ภาวะผู้นำเชิงอำนวยความสะดวก (facilitative leadership) และ (4) กระบวนการความร่วมมือ (collaborative process) ที่ประกอบด้วยการสร้างความไว้วางใจ การสร้างพันธมิตรร่วมกัน และการสร้างความเข้าใจร่วมกัน

ต่อมา Emerson et al. (2012) ได้ขยายกรอบดังกล่าวเป็น “collaborative governance regime” (CGR) ที่ครอบคลุมมิติของบริบทระบบ (system context) ปัจจัยขับเคลื่อน พลวัตของความร่วมมือ (collaborative dynamics) และผลลัพธ์-การปรับตัว (outcomes-adaptation) ที่กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการระบุปัจจัยขับเคลื่อน 4 ประการ คือ ภาวะผู้นำ ผลประโยชน์ที่จะตามมา (consequential incentives) การพึ่งพาอาศัยกัน (interdependence) และความไม่แน่นอน กรอบ CGR มีลักษณะเป็นมิติซ้อน (nested dimensions) โดยบริบทระบบ ซึ่งครอบคลุมสภาพแวดล้อมทางกฎหมาย เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เป็นตัวกำหนดเงื่อนไขที่หล่อหลอมรูปแบบของระบอบการกำกับดูแลแบบร่วมมือ ภายในระบอบดังกล่าว พลวัตของความร่วมมือประกอบด้วย 3 องค์ประกอบที่ทำงานเป็นวงจรเสริมพลัง ได้แก่ การมีส่วนร่วมอย่างมีหลักการ (principled engagement) แรงจูงใจร่วม (shared motivation) และสมรรถนะในการดำเนินการร่วม (capacity for joint action) โดยผลลัพธ์ของความร่วมมือจะย้อนกลับไปปรับเปลี่ยนบริบทระบบและปัจจัยขับเคลื่อน สร้างวงจรการเรียนรู้และปรับตัวอย่างต่อเนื่อง (adaptation cycle) ทำให้กรอบ CGR ครอบคลุมกว้างกว่ากรอบของ Ansell and Gash (2008) ซึ่งเน้นกระบวนการภายในวงจรความร่วมมือเป็นหลัก

3. แนวคิดการกำกับดูแลแบบร่วมมือหลายภาคส่วน (PPPPs) และทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างองค์การ

ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างองค์การ (Inter-Organizational Relationship: IOR) ของ Oliver (1990) และ Pfeffer and Salancik (2003) อธิบายเหตุผลที่องค์การจากต่างภาคส่วนเลือกสร้างความร่วมมือเมื่อทรัพยากรของตนไม่เพียงพอต่อการรับมือปัญหาเพียงลำพัง สอดคล้องกับมุมมองของ Provan and Kenis (2008) ที่ระบุว่าในเครือข่ายที่ความไว้วางใจยังไม่สูงพอ สัญญาข้อตกลง และ กลไกและข้อบังคับทางกฎหมาย (legal mandate) เป็นกลไกการบริหารเครือข่ายที่ใช้ทดแทนได้ ทั้งนี้ Oliver (1990) ได้จำแนกแรงจูงใจในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างองค์การไว้หลายประการ อาทิ ความจำเป็น (necessity) ที่ไม่อาจดำเนินการได้เพียงลำพัง ความไม่สมมาตรของอำนาจและทรัพยากร (asymmetry) และการต่างตอบแทน (reciprocity) ขณะที่ Pfeffer and Salancik (2003) อธิบายผ่านทฤษฎีการพึ่งพาทรัพยากร (resource dependence theory) ว่าองค์การจะแสวงหาความร่วมมือกับองค์การอื่นเมื่อทรัพยากรที่จำเป็นอยู่นอกขอบเขตของตน ส่วน Provan and Kenis (2008) เสนอเพิ่มเติมว่ารูปแบบการบริหารเครือข่ายที่เหมาะสมขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ ได้แก่ ระดับความไว้วางใจ จำนวนสมาชิกเครือข่าย ฉันทามติด้านเป้าหมาย และความจำเป็นในสมรรถนะ

ระดับเครือข่าย โดยเฉพาะในเครือข่ายที่ยังอยู่ในระยะเริ่มต้น กลไกสัญญาข้อตกลงและข้อบังคับทางกฎหมาย จึงทำหน้าที่สร้างกรอบความร่วมมือที่ชัดเจนและบังคับใช้ได้ก่อนที่ความไว้วางใจจะพัฒนาขึ้น

สรุป จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า อาชญากรรมทางเทคโนโลยีเป็น wicked problem ที่ไม่อาจแก้ไขได้โดยภาคส่วนใดเพียงลำพัง จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการทัศน์การกำกับดูแลสาธารณะแนวใหม่ที่เปิดพื้นที่ให้หลายภาคส่วนเข้ามาเป็นหุ้นส่วนในการแก้ไขปัญหา โดยการศึกษาเรียนรู้การกรอบของ Ansell and Gash (2008), Emerson et al. (2012) และ Osborne (2010) เพื่อใช้วิเคราะห์ปรากฏการณ์ความร่วมมือในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยีของประเทศไทย ครอบคลุมตั้งแต่เงื่อนไขตั้งต้น กระบวนการความร่วมมือ ปัจจัยเชิงยุทธศาสตร์ ไปจนถึงผลลัพธ์และความยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคประชาชน ในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพตามแนวทางปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) ซึ่งมุ่งค้นหา “แก่นสาระของประสบการณ์” ตามที่บุคคลผู้อยู่ในปรากฏการณ์รับรู้และให้ความหมายจริง โดยผู้วิจัยระบอบคติและกรอบความเชื่อเดิมของตนเพื่อให้ความหมายปรากฏจากมุมมองของผู้ให้ข้อมูลเอง (Schutz, 1967; Moustakas, 1994) เหตุผลที่เลือกใช้แนวทางนี้เนื่องจากความร่วมมือระหว่างภาคส่วนเกิดขึ้นจริงผ่านการปฏิสัมพันธ์และการสร้างความไว้วางใจระหว่างผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งล้วนเป็นมิติเชิงอัตวิสัยที่ไม่อาจเข้าใจได้ครบถ้วนจากโครงสร้างองค์การหรือตัวบทกฎหมายเพียงลำพัง หากต้องเข้าถึงผ่าน “ประสบการณ์ที่ถูกใช้จริง” (lived experience) ของผู้ปฏิบัติงานโดยตรง (Creswell & Poth, 2018) ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นหลัก ผสานกับการวิเคราะห์เอกสาร (documentary analysis) ได้แก่ กฎหมาย คำพิพากษาคดีหลอกลวงฉ้อโกงออนไลน์แบบผสมผสาน (hybrid scam) รายงานผลการปฏิบัติการของศูนย์ AOC 1441 และศูนย์ ACSC ตลอดจนสถิติการรับแจ้งความออนไลน์ของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ เพื่อให้การวิเคราะห์มีความน่าเชื่อถือ ครอบคลุม และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยนี้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) ตามแนวคิดของ Marshall (1996) ที่เน้นการคัดเลือกบุคคลผู้มีความรู้ลึกและประสบการณ์ตรงในปรากฏการณ์ที่ศึกษา จำนวน 24 คน แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ (1) ภาครัฐ 11 ราย จากศูนย์ AOC 1441 กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม ศูนย์ ACSC สำนักงานตำรวจแห่งชาติ บช.สอท. บช.ก. กสทช. ธปท. พนักงานสอบสวน และเทศบาลนครปากเกร็ด (2) ภาคเอกชน 5 ราย จากธนาคารพาณิชย์ ผู้ให้บริการเครือข่ายโทรคมนาคม และผู้พัฒนาแอปพลิเคชัน (3) ภาคประชาสังคม 4 ราย จากสภาองค์กรของผู้บริโภค มูลนิธิอินเทอร์เน็ตร่วมพัฒนาไทย และเครือข่ายผู้บริโภค และ (4) ภาคประชาชน 4 ราย ทุกรายเป็นผู้มีประสบการณ์ตรงและมีบทบาทในกระบวนการนโยบายหรือการปฏิบัติการด้านการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยี

การได้มาซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) ตามแนวทางของ Patton (2015) โดยกำหนดเกณฑ์การคัดเลือก (inclusion criteria) แยกตามภาคส่วน ได้แก่ (1) ภาครัฐ เป็นผู้บริหารหรือผู้ปฏิบัติงานที่มีอำนาจหน้าที่โดยตรงด้านการกำกับดูแลหรือการบังคับใช้กฎหมาย และมีประสบการณ์ในกลไกความร่วมมือไม่น้อยกว่า 1 ปี (2) ภาคเอกชน เป็นผู้แทนองค์การในห่วงโซ่ปฏิบัติการที่ดูแลโครงสร้างพื้นฐานหรือข้อมูลดิจิทัล และมีบทบาทเชื่อมประสานกับภาครัฐโดยตรง (3) ภาคประชาสังคม

เป็นผู้แทนองค์การที่เฝ้าระวัง คัดกรอง หรือช่วยเหลือผู้เสียหายอย่างต่อเนื่อง และ (4) ภาคประชาชน เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ตรงในกลไกป้องกันระดับชุมชนหรือผู้ได้รับผลกระทบ ทั้งนี้ ทุกรายเข้าร่วมโดยสมัครใจและให้ความยินยอมก่อนการสัมภาษณ์ เกณฑ์ดังกล่าวทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่สะท้อนกลไกความร่วมมือ ปัญหาอุปสรรค และผลลัพธ์จากมุมมองของแต่ละภาคส่วนอย่างแท้จริง

การกำหนดจำนวนผู้ให้ข้อมูลใช้เกณฑ์การอิ่มตัวของข้อมูล (data saturation) ตามแนวทางของ Guest et al. (2006) โดยเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลควบคู่กันเป็นระยะ และถือว่าข้อมูลอิ่มตัวเมื่อการสัมภาษณ์รายใหม่ไม่ปรากฏแก่นสาระใหม่ ซึ่งพบว่าประเด็นเริ่มซ้ำตั้งแต่ประมาณรายที่ 20 ผู้วิจัยจึงสัมภาษณ์จนครบ 24 ราย เพื่อยืนยันความอึดตัวครบทุกภาคส่วน การสัมภาษณ์ใช้เวลาครั้งละประมาณ 1-2 ชั่วโมง ณ สถานที่ที่ผู้ให้ข้อมูลสะดวก ทั้งแบบเผชิญหน้า และแบบออนไลน์ผ่านโปรแกรมสนทนาแบบเห็นหน้า โดยขออนุญาตบันทึกเสียงและจดบันทึกภาคสนามทุกครั้ง

การสร้างเครื่องมือและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

เครื่องมือหลักในงานวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured in-depth interview) ออกแบบคำถามปลายเปิดให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยและกรอบแนวคิดของ Ansell and Gash (2008) และ Emerson et al. (2012) ครอบคลุม 4 มิติหลัก ได้แก่ บริบทและเงื่อนไขตั้งต้น กระบวนการร่วมมือ ปัจจัยเชิงยุทธศาสตร์ และผลลัพธ์-ความยั่งยืน แบบสัมภาษณ์ผ่านการตรวจสอบข้อคำถามโดยอาจารย์ที่ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญ และผ่านการทดลองสัมภาษณ์ก่อนเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นเครื่องมือหลัก ร่วมกับเครื่องบันทึกเสียงและการจดบันทึกภาคสนาม

การตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลใช้ 3 วิธีประกอบกันตามแนวทางของ Lincoln and Guba (1985) ได้แก่ (1) การตรวจสอบสามเส้า (triangulation) ด้านข้อมูล (ผู้ให้ข้อมูล 4 ภาคส่วนและเอกสารทุติยภูมิ) ด้านวิธีการ (สัมภาษณ์ สังเกตการณ์ วิเคราะห์เอกสาร) และด้านผู้วิจัย (ตรวจสอบการตีความร่วมกับอาจารย์ที่ปรึกษา) (2) การตรวจสอบโดยผู้ให้ข้อมูล (member checking) โดยส่งบทสรุปสาระสำคัญพร้อมการตีความกลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลยืนยันความถูกต้องและความตรงตามเจตนา หากพบความคลาดเคลื่อนจะแก้ไขก่อนการวิเคราะห์ขั้นสุดท้าย และ (3) การตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (peer debriefing) โดยนำแนวคำถาม ระบบรหัส และข้อค้นพบเบื้องต้นหารือกับอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญด้านรัฐประศาสนศาสตร์และอาชญากรรมทางเทคโนโลยีเป็นระยะ เพื่อทดสอบความสมเหตุสมผลของการตีความ อันเป็นการเพิ่มความน่าเชื่อถือ (credibility) และการยืนยันได้ (confirmability) ของผลการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลระหว่างเดือนธันวาคม พ.ศ. 2568 ถึงเดือนเมษายน พ.ศ. 2569 จาก 3 แหล่งหลัก ได้แก่ (1) การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 24 ราย ทยอยละประมาณ 1-2 ชั่วโมง (2) การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม ทั้งการติดตามปรากฏการณ์อาชญากรรมทางเทคโนโลยีผ่านสื่อ และการเข้าร่วมเวทีสัมมนาความร่วมมือหลายภาคส่วนระดับชาติและระดับท้องถิ่น โดยกำหนดประเด็นสังเกตไว้ล่วงหน้า ได้แก่ รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้แทนภาคส่วนต่าง ๆ การแสดงบทบาทและภาวะผู้นำในเวทีร่วม ท่าทีต่อข้อเสนอของภาคส่วนอื่น และบรรยากาศความไว้วางใจที่สะท้อนความเป็น “ชุมชนผู้ปฏิบัติงาน” พร้อมจดบันทึกภาคสนามอย่างเป็นระบบ และ (3) การวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กฎหมาย คำพิพากษาคดีหลอกลวงออนไลน์ แบบผสมผสาน รายงานผลการปฏิบัติการของศูนย์ AOC 1441 และศูนย์ ACSC และสถิติการรับแจ้งความออนไลน์ของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้แนวทางปรากฏการณ์วิทยาเชิงตีความ 4 ขั้นตอน โดยผู้วิจัยเข้ารหัสข้อมูลด้วยมือ (manual coding) ทั้งหมด เพื่อให้ใกล้ชิดกับข้อมูลมากที่สุดและตรวจสอบย้อนกลับได้ทุกขั้นตอน ได้แก่ (1) การทำความเข้าใจข้อมูลในระดับลึก (data immersion) ถอดบทสัมภาษณ์แบบคำต่อคำ อ่านบทพรรณซ้ำ ควบคู่กับการฟังเสียงบันทึก และแขวนอคติชั่วคราว (bracketing) (2) การสกัดประโยคสำคัญและการให้รหัส ชีตเน้นถ้อยคำที่สะท้อนประสบการณ์ตรง กำหนดรหัสเชิงพรรณนา และจัดทำสมุดรหัสนี้กนิยามพร้อมตัวอย่างข้อความ เพื่อความคงเส้นคงวาและร่องรอยการตรวจสอบ (audit trail) (3) การสังเคราะห์แก่นสาระร่วม (emergent themes) จัดกลุ่มรหัสเป็นหน่วยความหมาย (meaning units) และเปรียบเทียบความสอดคล้อง-แตกต่างของมุมมองระหว่าง 4 ภาคส่วน และ (4) การบูรณาการข้อค้นพบกับการอภิปรายกับดูแลแบบร่วมมือเพื่อสรุปผลตามวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ ทุกขั้นตอนใช้การตรวจสอบสามเส้า ด้านข้อมูล วิธีการ และผู้วิจัย ร่วมกับการตรวจสอบโดยผู้ให้ข้อมูล และผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อความโปร่งใสและความน่าเชื่อถือของกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาบริบท เจื่อนไขตั้งต้น และสภาพปัญหาในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยีของประเทศไทย พบว่า อาชญากรรมทางเทคโนโลยีของไทยเป็น “ปัญหาสาธารณะที่ซับซ้อนสูง” ที่ขับเคลื่อนโดยเครือข่ายอาชญากรรมข้ามชาติซึ่งมีโครงสร้างเชิงอุตสาหกรรม แบ่งหน้าที่เป็น 8 กลุ่มปฏิบัติการที่ทำงานสอดประสานกันอย่างเป็นระบบ เมื่อวิเคราะห์ตามตัวแปรเจื่อนไขตั้งต้น ของ Ansell and Gash (2008) พบความสัมพันธ์ที่ชัดเจนระหว่างเจื่อนไขตั้งต้นทั้ง 3 มิติกับการก่อรูปของความร่วมมือ กล่าวคือ (1) ความไม่สมดุลของอำนาจและทรัพยากร ที่ภาคเอกชนได้เปรียบเชิงเทคโนโลยีและข้อมูล ขณะที่ภาครัฐมีอำนาจตามกฎหมายแต่ขาดแคลนกำลังคนและการเข้าถึงพยานหลักฐาน เป็นแรงกดดันเชิงโครงสร้างที่ทำให้ “ไม่มีฝ่ายใดสามารถดำเนินการได้เพียงลำพัง” และผลักดันให้ทุกภาคส่วนต้องพึ่งพากัน (2) แรงจูงใจในการเข้าร่วม 3 รูปแบบ ได้แก่ เชิงกฎหมาย (legal compulsion) เชิงผลประโยชน์ (self-interest) และเชิงคุณค่า (value-driven motivation) ซึ่งเป็นตัวแปรที่กำหนดระดับความผูกพันของแต่ละภาคส่วนต่อเครือข่าย และ (3) ประวัติความร่วมมือที่พัฒนาจากภาวะ “ต่างคนต่างทำ” ไปสู่ “ชุมชนผู้ปฏิบัติงาน” (community of practice)

ขณะเดียวกัน สภาพปัญหาเชิงโครงสร้าง 5 ประเด็น ได้แก่ คอขวดกระบวนการยุติธรรมจากการไม่ยอมรับพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์เต็มรูปแบบ ช่องโหว่ของคำว่า “เท่าที่จำเป็น” ใน พ.ร.ก. มาตรา 4 และ 5 การครอบงำหน่วยงานกำกับดูแลในภาคโทรคมนาคม ภาวะคดียึดมือของพนักงานสอบสวน และข้อจำกัดการบังคับใช้กฎหมายข้ามชาติ เป็นตัวแปรเจื่อนไขที่จำกัดประสิทธิผลของความร่วมมือโดยตรง โดยเฉพาะภาวะ “คดียึดมือ” ซึ่งสะท้อนความไม่สมดุลเชิงทรัพยากรอย่างเป็นรูปธรรมที่สุด ดังที่พนักงานสอบสวนระดับพื้นที่สะท้อนว่า “พนักงานสอบสวน 1 คน รับคดีใหม่เข้ามาทุกวัน เฉลี่ยตำรวจ 1 คน รับ 1 คดีต่อวัน ทำให้ไม่มีเวลาไปทำคดีเก่า คดีออนไลน์ส่วนใหญ่มีการโอนเงินเป็นทอด ๆ 15-20 ทอด ก่อนแปลงเป็นสกุลเงินดิจิทัล ‘cryptocurrency’” (ผู้ให้ข้อมูลภาครัฐ R05, 11 มีนาคม 2569) สอดคล้องกับผู้แทนกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมที่ยืนยันว่าสภาพปัญหาดังกล่าวคือแรงขับเคลื่อนสำคัญของความร่วมมือ ดังคำกล่าวที่ว่า “ทุกภาคส่วนต่างตระหนักว่า ไม่สามารถทำงานแบบต่างคนต่างทำได้อีกต่อไป เพราะประชาชนจะเดือดร้อน” (ผู้ให้ข้อมูลภาครัฐ R01, 27 มีนาคม 2569) ข้อค้นพบส่วนนี้ชี้ว่า เจื่อนไขตั้งต้นเชิงลบ (ความไม่สมดุลและสภาพ

ปัญหา) กลับทำหน้าที่เป็น “ปัจจัยเร่ง” ให้เกิดความร่วมมือ เมื่อมีกลไกกฎหมายเข้ามาเปลี่ยนแรงกดดันให้เป็นพันธมิตร

2. ผลการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ กระบวนการ และปัจจัยเชิงยุทธศาสตร์ที่มีผลต่อประสิทธิภาพของความร่วมมือ พบว่า รูปแบบความร่วมมือของประเทศไทยมีลักษณะเป็น “กลไกคู่ตั้งรับ-เชิงรุก แบบหลายระดับ” (reactive-proactive dual mechanism in multi-level governance) โดยศูนย์ AOC 1441 ภายใต้กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม ทำหน้าที่กลไกตั้งรับแบบจุดเดียวเบ็ดเสร็จ (one-stop service) คู่ขนานกับศูนย์ ACSC ภายใต้สำนักงานตำรวจแห่งชาติที่ทำหน้าที่กลไกเชิงรุก การทำงานคู่ขนานของสองกลไกนี้เปลี่ยนตัวชี้วัดความสำเร็จจาก “จำนวนคดี” ไปสู่ “ความเร็วในการตอบสนอง” ซึ่งเป็นตัวแปรผลลัพธ์ที่ผู้ปฏิบัติงานทุกภาคส่วนให้น้ำหนักตรงกัน ดังที่ผู้ปฏิบัติงานศูนย์ ACSC ประเมินว่า “ต้องยอมรับตามตรงว่าจำนวนคดีไม่ได้ลดลงมากนัก ยิ่งทรง ๆ อยู่ แต่สิ่งที่เปลี่ยนไปอย่างชัดเจน คือ ความเร็วในการตอบสนอง การอายัดบัญชีที่ได้ภายใน 1-3 ชั่วโมง การแชร์ข้อมูลข้ามองค์กรที่ราบรื่นขึ้น และความสามารถในการสกัดกั้นความเสียหายระหว่างทาง” (ผู้ให้ข้อมูลภาครัฐ R04, 26 มีนาคม 2569) สอดคล้องกับผู้แทนธนาคารพาณิชย์ที่ระบุถึง “การลดระยะเวลาการรับแจ้งและอายัดบัญชีจากที่เคยใช้เวลาเป็นวัน ลงมาเหลือเพียง 1-3 ชั่วโมง” (ผู้ให้ข้อมูลภาคเอกชน E02, 22 มีนาคม 2569)

กระบวนการความร่วมมือขับเคลื่อนด้วย 3 องค์ประกอบที่สัมพันธ์กันเป็นวงจรเสริมพลัง ได้แก่ (1) การสร้างความไว้วางใจ ผ่านการปฏิสัมพันธ์ซ้ำในเวทีร่วมและการปลดล็อกข้อจำกัดเชิงกฎหมายผ่าน “PDPA waiver” (2) การกำหนดพันธสัญญาร่วม 5 ประเภท (เชิงกฎหมาย เชิงสถาบัน เชิงปฏิบัติการ เชิงสมัครใจ และเชิงคุณค่า) โดยพันธสัญญาเชิงกฎหมายเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่เปลี่ยนพฤติกรรมของภาคเอกชนมากที่สุด ดังที่ผู้แทน กสทช. อธิบายว่า “การกำหนดความรับผิดชอบร่วมกัน หากเกิดความเสียหาย ศาลจะพิจารณาว่า ธนาคารพาณิชย์หรือผู้ให้บริการโทรคมนาคมปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ผู้กำกับดูแลกำหนดหรือไม่ ซึ่งเป็นการบังคับให้เกิดความรับผิดชอบร่วมกันในระบบนิเวศนี้” (ผู้ให้ข้อมูลภาครัฐ R06, 23 มีนาคม 2569) และ (3) การสร้างความเข้าใจร่วมกัน โดยเฉพาะการยอมรับร่วมกันว่าจุดอ่อนเชิงจิตวิทยาและพฤติกรรมของบุคคลหรือ “กิเลส” เป็นช่องโหว่ที่ควบคุมยากที่สุด เพราะไม่อาจแก้ไขได้ด้วยมาตรการทางเทคนิคหรือกฎหมายเพียงอย่างเดียว ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “อาชญากรรมเหล่านี้มักเล่นกับความโลภและความอยากได้เงิน เมื่อก่อนคนเต็มใจเล่นหวย แต่เดี๋ยวนี้เปลี่ยนเป็นการลงทุนที่ให้ผลตอบแทนสูง ซึ่งเล่นกับ ‘กิเลส’ โดยตรง” (ผู้ให้ข้อมูลภาครัฐ R01, 27 มีนาคม 2569) และข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ว่า “เหยื่อกว่าร้อยละ 70 มีความรู้เกี่ยวกับกลโกงอยู่แล้ว แต่เมื่อเผชิญเหตุการณ์จริง สภาวะทางอารมณ์ส่งผลให้ขาดสติ” (ผู้ให้ข้อมูลภาครัฐ R05, 11 มีนาคม 2569) ซึ่งนำไปสู่ความเข้าใจร่วมว่าทิศทางการแก้ปัญหาต้องเปลี่ยนจาก “ปลายน้ำ” สู่ “ต้นน้ำ”

ส่วนปัจจัยเชิงยุทธศาสตร์ที่มีผลต่อประสิทธิภาพของความร่วมมือมี 3 ประการ ได้แก่ (1) ภาวะผู้นำเชิงอำนาจความสะดวก 3 ระดับ (ระดับนโยบาย ระดับผู้บริหารหน่วยงาน และระดับปฏิบัติการ) โดยในระดับปฏิบัติการปรากฏภาวะผู้นำแบบกระจายอำนาจ จากล่างขึ้นบน ดังที่ผู้ปฏิบัติงานศูนย์ ACSC ระบุว่า “ผมไม่อยากจะใช้คำว่า ‘leadership’ แบบผูกขาด แต่เราใช้หลักการทำงานแบบ ‘agile’ คือ เราให้อำนาจและส่งเสริมให้คนทำงานในหน่วยย่อยลุกขึ้นมาเป็นผู้นำ โอเคเดี่ยวนั้นส่วนใหญ่มันมาจากคนทำงานหน้างาน (bottom-up) ไม่ใช่มาจากการนั่งนึกของผู้บังคับบัญชา” (ผู้ให้ข้อมูลภาครัฐ R08, 26 มีนาคม 2569) (2) ความเป็นสถาบันของโครงสร้าง “กลไกคู่ตั้งรับ-เชิงรุก แบบหลายระดับ” ที่เสริมด้วยกลไกการประชุมกลุ่มย่อยไม่เป็นทางการรายเดือนระหว่างผู้ปฏิบัติงาน (informal fine-tune mechanism) ซึ่งช่วยลดการกล่าวโทษกันในเวทีทางการ ดังที่ผู้แทนภาครัฐ อธิบายว่า “การประชุมในรูปแบบคณะกรรมการชุดใหญ่แบบเป็นทางการ มักทำให้เกิดการกล่าวโทษกัน (blame game) เราจึงเสนอให้ใช้การประชุมกลุ่มย่อยแบบไม่เป็นทางการระหว่าง

ผู้ปฏิบัติงาน...อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง เพื่อทำความเข้าใจ อัปเดตปัญหา และตกลงโปรโตคอลร่วมกันก่อน เมื่อไปถึงการประชุมระดับนโยบาย งานจะสามารถขับเคลื่อนได้อย่างราบรื่น” (ผู้ให้ข้อมูลภาครัฐ R06, 23 มีนาคม 2569) และ (3) นวัตกรรมและเทคโนโลยีสนับสนุนและขับเคลื่อนการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยี ได้แก่ ระบบจัดการข้อมูลและแลกเปลี่ยนข้อมูลทุจริต (CFR), ระบบแลกเปลี่ยนข้อมูลการให้บริการโทรคมนาคมเพื่อการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (TDEX), ระบบการรับแจ้งความออนไลน์ (TPO), แอปพลิเคชันที่พัฒนามาเพื่อการแจ้งเตือนและป้องกันภัยออนไลน์ อาทิเช่น Cyber Check, Whoscall, DE-fence, True Cyber Safe และโครงการบูรณาการเพื่อการปราบปรามฉ้อโกงออนไลน์ (Project Delta)

3. ผลการศึกษาเพื่อเสนอรูปแบบการพัฒนาเครือข่ายการกำกับดูแลแบบร่วมมือที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย ผู้วิจัยได้สังเคราะห์โมเดลการกำกับดูแลอาชญากรรมทางเทคโนโลยีแบบผสมผสานหลายภาคส่วน “Thai 4P-Hybrid Cyber Governance Model” ที่บูรณาการ 4 เสาหลัก (public-private-civil society-people) เข้ากับ 5 ชั้นกลไก โดยแต่ละชั้นกลไกสัมพันธ์โดยตรงกับข้อค้นพบเชิงประจักษ์ กล่าวคือ ชั้นกฎหมาย (legal) ตอบปัญหาการไม่เข้าร่วมของภาคเอกชนด้วยความรับผิดชอบร่วม ชั้นสถาบัน (institutional) ตอบความซับซ้อนเชิงบทบาทด้วยโมเดลศูนย์คู่ ชั้นปฏิบัติการ (operational) ตอบข้อจำกัดด้านความเร็วด้วยระบบการติดตามสถานการณ์และเฝ้าระวังแบบทันเหตุการณ์ และระบบเทคโนโลยีที่เป็นเครื่องมือ อาทิเช่น CFR, TDEX, TPO และ SLA 1-3 ชั่วโมง ชั้นรากหญ้า (grassroots) ตอบการเข้าถึงกลุ่มเปราะบางด้วยปากเกร็ดโมเดล และชั้นพฤติกรรม (behavioral) ตอบปัจจัย “กิเลส” ด้วยมาตรการสะกดเชิงพฤติกรรม ทั้งนี้ บทบาทของชั้นรากหญ้าสะท้อนการแบ่งงานที่เสริมกันระหว่างท้องถิ่นกับหน่วยบังคับใช้กฎหมาย ดังที่ผู้แทนเทศบาลนครปากเกร็ดระบุว่า “หน้าที่หลักของเทศบาล คือ การป้องกันและการสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อไม่ให้ประชาชนตกเป็นเหยื่อ ส่วนหน้าที่การปราบปรามก็เป็นอำนาจของเจ้าหน้าที่ตำรวจโดยตรง” (ผู้ให้ข้อมูลภาครัฐ R07, 10 มีนาคม 2569)

จากโมเดลดังกล่าว ผลการวิจัยนำเสนอข้อค้นพบใหม่ 5 ประการ ได้แก่ (1) โมเดลศูนย์คู่แบบพึ่งพิงร่วม (Dual-Center Symbiosis Model) (2) ความร่วมมือที่ขับเคลื่อนด้วยกฎหมาย (legal-driven collaboration) ซึ่งขัดกับสมมติฐานความสมัครใจของ Ansell and Gash (2008) (3) กลไกปรับเปลี่ยนแบบไม่เป็นทางการ (4) โมเดลรากหญ้าที่บูรณาการเมืองอัจฉริยะเข้ากับการป้องกันไซเบอร์ (Pakkret Grassroots Model) และ (5) ปัจจัย “กิเลส” ในฐานะช่องโหว่ทางพฤติกรรมที่ควบคุมยากที่สุด นำไปสู่การเสนอชั้นพฤติกรรม (behavioral layer) เป็นชั้นที่ 5 ต่อยอดกรอบ CGR ของ Emerson et al. (2012) ผลลัพธ์เชิงประจักษ์ของเครือข่ายความร่วมมือ ได้แก่ การอายัดบัญชีม้า 1.18 ล้านบัญชี ป้องกันความเสียหาย 21,980 ล้านบาท ลดคดีร้อยละ 44 และลดคดีแอปดูดเงินจาก 3,000 คดี เหลือ 0 คดี โดยศูนย์ AOC 1441 ได้รับรางวัล WSIS Prizes 2025 ของสหภาพโทรคมนาคมระหว่างประเทศ (International Telecommunication Union, 2025) ซึ่งมีใช้ความสำเร็จขององค์การเดียว หากแต่เป็นผลลัพธ์ร่วมของทุกภาคส่วนที่บูรณาการการทำงานจนเกิดประสิทธิผลเชิงประจักษ์

อภิปรายผล

การวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้มิได้กำหนดสมมติฐานเชิงสถิติ แต่มีข้อสันนิษฐานเชิงทฤษฎีตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ เมื่อเปรียบเทียบผลการวิจัยกับข้อสันนิษฐานและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ พบว่า ผลการวิจัยสอดคล้องกับข้อสันนิษฐานใน 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ (1) เงื่อนไขความไม่สมดุลของอำนาจและทรัพยากรใน

ระดับ “ไม่มีฝ่ายใดครอบงำ” เป็นเงื่อนไขตั้งต้นของการเกิดความร่วมมือ ตามกรอบของ Ansell and Gash (2008) และ (2) ความไว้วางใจ พันธสัญญาร่วม และภาวะผู้นำเชิงอำนาจความสะดวก เป็นตัวแปรกระบวนการที่กำหนดประสิทธิภาพของความร่วมมือ ขณะเดียวกัน ผลการวิจัยแตกต่างจากข้อสันนิษฐานเดิมอย่างมีนัยสำคัญ 2 ประเด็น ได้แก่ (1) ความร่วมมือของไทยมิได้เกิดจากความสมัครใจตามสมมติฐานหลักของทฤษฎีดั้งเดิม หากแต่ถูกขับเคลื่อนด้วยการบังคับเชิงกฎหมาย และ (2) การค้นพบตัวแปรเชิงพฤติกรรม “กิเลส” และกลไกไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่กรอบทฤษฎีเดิมยังไม่ครอบคลุม รายละเอียดการอภิปรายจำแนกตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. บริบท เงื่อนไขตั้งต้น และสภาพปัญหาในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยี

ผลการศึกษาด้านบริบทและเงื่อนไขตั้งต้น พบว่าประเทศไทยมีความไม่สมดุลของอำนาจและทรัพยากรในระดับ “ไม่มีฝ่ายใดครอบงำ” (non-dominance) ซึ่งเป็นเงื่อนไขเริ่มต้นที่จำเป็นสำหรับการเกิดการทำกับดักแบบร่วมมือ สอดคล้องกับข้อเสนอของ Ansell and Gash (2008) อย่างไรก็ตาม กรณีของประเทศไทยมีลักษณะเฉพาะคือ ความไม่สมดุลดังกล่าวไม่ได้นำไปสู่ความร่วมมือโดยอัตโนมัติ แต่ต้องอาศัย “เครื่องมือบังคับเชิงกฎหมาย” ผ่านพระราชกำหนดเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญ ขัดกับสมมติฐานหลักของกรอบทฤษฎีดั้งเดิมที่เน้นความร่วมมือแบบสมัครใจและสอดคล้องกับงานของ Provan and Kenis (2008) ที่ระบุว่า ในเครือข่ายที่ความไว้วางใจยังไม่สูงพอ อำนาจบังคับทางกฎหมายสามารถใช้ทดแทนได้ ขณะที่ลักษณะของปัญหาที่เป็นปัญหาสาธารณะที่ซับซ้อนสูง ตามแนวคิดของ Rittel and Webber (1973) ทำให้การจัดการแบบลำดับขั้นไม่สามารถตอบสนองได้ สอดคล้องกับข้อเสนอของ Peters (2017) และ OHCHR (2026) ที่ระบุว่าอุตสาหกรรมหลอกลวงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นปัญหาสาธารณะที่ซับซ้อนสูงที่ต้องการแนวทางการมีส่วนร่วมของทั้งสังคม

2. รูปแบบ กระบวนการ และปัจจัยเชิงยุทธศาสตร์ที่มีผลต่อประสิทธิภาพของความร่วมมือ

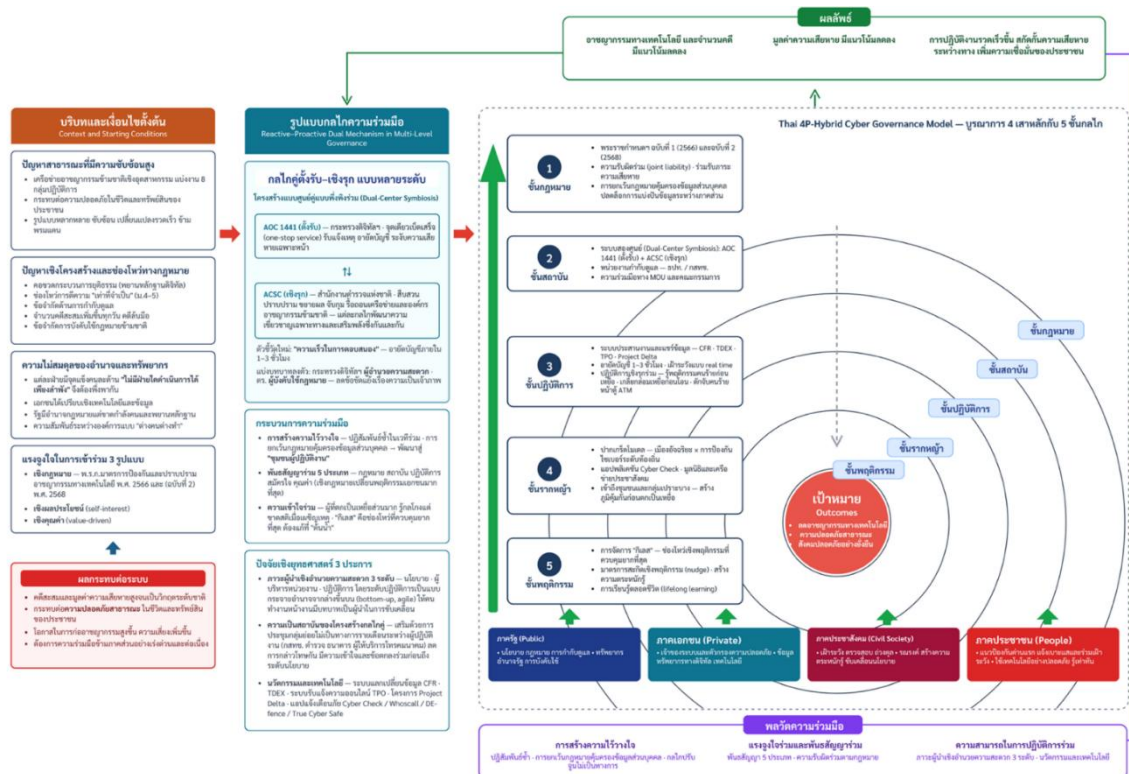
ผลการศึกษาด้านรูปแบบ “กลไกคู่ตั้งรับ-เชิงรุก แบบหลายระดับ” สะท้อนแนวคิด “division of labor” ของ Durkheim (1893/1984) ที่ประยุกต์ในระดับองค์การ กล่าวคือ การแบ่งหน้าที่ระหว่างศูนย์ AOC 1441 ซึ่งรับแจ้งเหตุ อายัดบัญชี และระงับความเสียหายเฉพาะหน้า กับศูนย์ ACSC ซึ่งสืบสวนและรื้อถอนเครือข่ายอาชญากรรม ทำให้แต่ละกลไกพัฒนาความเชี่ยวชาญเฉพาะทางและเสริมพลังซึ่งกันและกัน นับเป็นนวัตกรรมเชิงโครงสร้างที่สอดคล้องกับขนาดของปัญหาและความซับซ้อนของระบบราชการไทย และแตกต่างจากประเทศในภูมิภาค เช่น สิงคโปร์ที่รวมภารกิจไว้ที่ “Anti-Scam Command” ภายใต้สำนักงานตำรวจสิงคโปร์เพียงศูนย์เดียว (Singapore Police Force, 2022) กระบวนการความร่วมมือที่พัฒนาไปสู่ “ชุมชนผู้ปฏิบัติงาน” สอดคล้องกับแนวคิด communities of practice ของ Wenger (1998) ส่วนการประชุมรายเดือนแบบไม่เป็นทางการของหน่วยงานที่ร่วมมือกัน อาทิ กสทช. ตำรวจ ธนาคาร และผู้ให้บริการเครือข่ายโทรคมนาคม ทำหน้าที่เป็น “micro-trust builder” ที่ลดการ “กล่าวโทษกัน” ในระดับนโยบาย เป็นข้อค้นพบใหม่ที่ขยายขอบเขตของกรอบ CGR ของ Emerson et al. (2012) สอดคล้องกับแนวคิด “weak tie” ของ Granovetter (1973) ที่ทำให้ข้อมูลและความเข้าใจไหลผ่านได้รวดเร็ว ปัจจัยเชิงยุทธศาสตร์ “ภาวะผู้นำเชิงอำนาจความสะดวก” 3 ระดับ สอดคล้องกับแนวคิด multi-level leadership ของ Crosby and Bryson (2010) โดยกรณีของไทยมีลักษณะเด่นในการแบ่งบทบาทระหว่างกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม (DE) ในฐานะผู้อำนวยความสะดวก กับสำนักงานตำรวจแห่งชาติในฐานะผู้บังคับใช้กฎหมาย ที่ลงตัวกัน และลดความขัดแย้งเรื่องความเป็นเจ้าภาพของประเด็นปัญหา (issue ownership) การจัดวางบทบาทเช่นนี้ ทำให้ความร่วมมือของไทยขับเคลื่อนได้ต่อเนื่องโดยไม่ต้องพึ่งพาการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง

3. รูปแบบการพัฒนาเครือข่ายการกำกับดูแลแบบร่วมมือที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย

โมเดลการกำกับดูแลอาชญากรรมทางเทคโนโลยีแบบผสมผสานหลายภาคส่วน “Thai 4P-Hybrid Cyber Governance Model” ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น (ดังแสดงในภาพ 1) มีโครงสร้างเป็นวงกลมซ้อน 5 ชั้น ตามแนวคิดการสะสมชั้นของสถาบัน (institutional layering) ของ Thelen (2003) โดยแต่ละชั้นตอบข้อค้นพบจากการวิจัยด้วยกลไกที่เป็นรูปธรรม กล่าวคือ (1) ชั้นกฎหมาย - พระราชกำหนดทั้ง 2 ฉบับ ความรับผิดชอบร่วม (joint liability) และการยกเว้น PDPA ปลดล็อกการแบ่งปันข้อมูลระหว่างภาคส่วน (2) ชั้นสถาบัน - ศูนย์คู่ AOC 1441 (ตั้งรับ) และ ACSC (เชิงรุก) ทำงานเสริมกันภายใต้หน่วยงานกำกับดูแล ธปท. และ กสทช. (3) ชั้นปฏิบัติการ - กลไกความร่วมมือและระบบ CFR, TDEX, TPO แปลงความร่วมมือให้เป็นระบบงานที่วัดผลได้ (4) ชั้นรากหญ้า - ปากเกร็ดโมเดลและแอปพลิเคชัน Cyber Check นำการป้องกันลงถึงชุมชนและกลุ่มเปราะบาง และ (5) ชั้นพฤติกรรม - การจัดการ “กิลเลส” ด้วยมาตรการสกัดเชิงพฤติกรรม ทั้ง 5 ชั้นขับเคลื่อนโดย 4 เสาหลัก คือ ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคประชาชน ที่ทำงานคู่ขนานเสริมกันโดยไม่ทดแทนกัน จุดเด่นเชิงแนวคิดของโมเดลคือการบรรจุชั้นพฤติกรรมเป็นชั้นอิสระ และการแยกบทบาทภาคประชาสังคมออกจากภาคประชาชนอย่างชัดเจน ซึ่งขยายขอบเขตของกรอบพหุภาคี PPP (Public-Private Partnership) แบบดั้งเดิม

ภาพ 1

โมเดลการกำกับดูแลอาชญากรรมทางเทคโนโลยีแบบผสมผสานหลายภาคส่วน บูรณาการ 4 เสาหลักกับ 5 ชั้นกลไก (Thai 4P-Hybrid Cyber Governance Model)

ที่มา: สังเคราะห์จากผลการวิจัยของ พัฒนพันธ์ บุระพันธ์ และสุวรรณี แสงมหาชัย (2569) - Thai 4P-Hybrid Cyber Governance Model บูรณาการ 4 เสาหลักกับ 5 ชั้นกลไก ตามกรอบ Ansell & Gash (2008) และ Emerson et al. (2012)

องค์ความรู้ใหม่

งานวิจัยนี้พบองค์ความรู้ใหม่ว่า ความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคประชาชน ในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยี มิได้เป็นความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงหรือโครงสร้างที่ตายตัว หากแต่เป็น “ระบบนิเวศเชิงบูรณาการ” ซึ่งองค์ประกอบ 4 ส่วนทำงานเชื่อมโยงกันเป็นวงจร กล่าวคือ ปัจจัยแวดล้อม (ความซับซ้อนของอาชญากรรมข้ามชาติ ความไม่สมดุลของอำนาจ-ทรัพยากร กฎหมาย พระราชกำหนดทั้งสองฉบับ และพลวัตของเทคโนโลยี) เป็นเงื่อนไขก่อรูปของกลไกความร่วมมือ 5 ชั้น ที่ขับเคลื่อนโดย 4 เสาหลัก ก่อให้เกิดความร่วมมือเชิงพลวัตผ่านความไว้วางใจ พันธสัญญาร่วม และภาวะผู้นำเชิงอำนาจความสะดวก และส่งมอบผลลัพธ์เชิงประจักษ์ที่ย้อนกลับไปเสริมความชอบธรรมและความยั่งยืนของระบบ

องค์ความรู้ใหม่นี้ตกผลึกเป็นข้อค้นพบเชิงแนวคิด 5 ประการที่สอดคล้องกับผลการวิจัยโดยตรง ได้แก่ (1) โมเดลศูนย์คู่แบบพึ่งพิงร่วม (2) ความร่วมมือที่ขับเคลื่อนด้วยกฎหมาย (3) กลไกปรับจูนแบบไม่เป็นทางการ (4) ปากเกร็ดโมเดลที่บูรณาการเมืองอัจฉริยะกับการป้องกันไซเบอร์ระดับท้องถิ่น และ (5) ปัจจัย “กิเลส” ที่นำไปสู่การเสนอขึ้นพหุติกรรม ต่อยอดกรอบ CGR ของ Emerson et al. (2012) อย่างไรก็ตาม ความยั่งยืนของระบบนิเวศนี้ยังขึ้นอยู่กับการแก้ไขจุดเปราะบาง 5 ประเด็น (การครอบงำหน่วยงานกำกับดูแล คอขวดพยานหลักฐานดิจิทัล คดีล้นมือ ช่องโหว่ “เท่าที่จำเป็น” และข้อจำกัดข้ามชาติ) ให้พัฒนาเป็นกลไกเชิงสถาบันที่มั่นคง ข้อเสนอสำคัญคือ ความสำเร็จของความร่วมมือไม่ได้ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบใดเพียงลำพัง หากแต่ขึ้นอยู่กับ “การบูรณาการอย่างสมดุล” ของทุกองค์ประกอบในระบบนิเวศไซเบอร์ ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้เป็นต้นแบบระดับภูมิภาคสำหรับประเทศกำลังพัฒนาอื่นได้

การวิจัยครั้งนี้สรุปได้ว่า ความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคประชาชน ในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยีของประเทศไทย ขับเคลื่อนผ่าน “กลไกคู่ตั้งรับ-เชิงรุก แบบหลายระดับ” ที่บูรณาการ AOC 1441 (เชิงรับ) และ ACSC (เชิงรุก) เข้าด้วยกัน ภายใต้กรอบพระราชกำหนดสองฉบับและเครือข่ายความร่วมมือทุกภาคส่วน โดยมีเป้าหมายร่วมคือการลดอาชญากรรมทางเทคโนโลยีและสร้างความปลอดภัยสาธารณะ ซึ่งส่งผลเชิงประจักษ์อย่างมีนัยสำคัญต่อการลดความเสียหายและจำนวนคดี ผลการวิจัยตกผลึกเป็นโมเดลการกำกับดูแลแบบผสมผสานหลายภาคส่วน 4 เสาหลักกับ 5 ชั้นกลไก พร้อมข้อค้นพบเชิงแนวคิด 5 ประการ ที่ช่วยขยายขอบเขตองค์ความรู้ด้านการกำกับดูแลแบบร่วมมือ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (1) เร่งผลักดัน “Project Delta” และร่าง “ป.วิ.ไซเบอร์” เพื่อให้พยานหลักฐานดิจิทัลได้รับการยอมรับในชั้นอัยการและศาล (2) บังคับใช้มาตรการป้องกันและปราบปรามอย่างเป็นรูปธรรมภายในกรอบเวลาที่ชัดเจน และ (3) จัดตั้งกลไกประสานงานอย่างเป็นทางการกับแพลตฟอร์มต่างชาติ พร้อมจัดทำรายงานผลการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยีประจำปี

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ (1) ขยายผลการบูรณาการความร่วมมือในระดับท้องถิ่น จากกรณีตัวอย่าง “ปากเกร็ดโมเดล” สู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศ (2) ยกระดับการคัดกรองภัยไซเบอร์ระดับเครือข่ายให้เป็น “บริการมาตรฐาน” ของผู้ให้บริการทุกราย พร้อมระบบคัดกรองกลุ่มเสี่ยง (blacklist pre-screening) ก่อนเปิดชมและบัญชี และ (3) กำหนดให้การประชุมปรับจูนแบบไม่เป็นทางการรายเดือนเป็นมาตรฐานระหว่างผู้ปฏิบัติงานทุกภาคส่วน เพื่อยกระดับความร่วมมือสู่กลไกเชิงสถาบันที่ยั่งยืน

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต (1) การวิจัยเชิงปริมาณเพื่อทดสอบความเที่ยงตรงของโมเดล (2) การวิจัยเปรียบเทียบโมเดลการกำกับดูแลในภูมิภาคอาเซียน (3) การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อขยายปากเกร็ดโมเดล และ (4) การวิจัยพฤติกรรมศาสตร์เชิงลึกเกี่ยวกับ “ปัจจัยกิลเลส” เพื่อออกแบบมาตรการสะกิดเชิงพฤติกรรมที่มีประสิทธิผลยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. (2567). รายงานสถานการณ์อาชญากรรมทางเทคโนโลยีและผลการดำเนินงานของศูนย์ปฏิบัติการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมออนไลน์ AOC 1441.
<https://www.mdes.go.th/mission/153>
- พระราชกำหนดมาตรการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยี พ.ศ. 2566. (2566, 16 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*, 140(17 ก), 1-11.
- พระราชกำหนดมาตรการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2568. (2568, 12 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*, 142(27 ก), 5-13.
- Ansell, C., & Gash, A. (2008). Collaborative governance in theory and practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(4), 543-571.
<https://doi.org/10.1093/jopart/mum032>
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). Sage.
- Crosby, B. C., & Bryson, J. M. (2010). Integrative leadership and the creation and maintenance of cross-sector collaborations. *The Leadership Quarterly*, 21(2), 211-230.
- Durkheim, E. (1984). *The division of labor in society* (W. D. Halls, Trans.). Free Press. (Original work published 1893)
- Emerson, K., Nabatchi, T., & Balogh, S. (2012). An integrative framework for collaborative governance. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 22(1), 1-29.
<https://doi.org/10.1093/jopart/mur011>
- Global Anti-Scam Alliance. (2024). *The Global State of Scams Report 2024*.
<https://www.gasa.org>
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Grint, K. (2005). Problems, problems, problems: The social construction of leadership. *Human Relations*, 58(11), 1467-1494.
- Guest, G., Bunce, A., & Johnson, L. (2006). How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability. *Field Methods*, 18(1), 59-82.
- International Telecommunication Union. (2025). *WSIS Prizes 2025 winner: AOC 1441, Thailand*.
<https://www.itu.int>
- INTERPOL. (2026). *INTERPOL Global Financial Fraud Threat Assessment*. INTERPOL.
- Klijn, E. H., & Koppenjan, J. (2016). *Governance networks in the public sector*. Routledge.

- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage.
- Marshall, M. N. (1996). The key informant technique. *Family Practice*, 13(1), 92-97.
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Sage.
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (2026). "A wicked problem": Seeking human rights-based solutions to trafficking into cyber scam operations in South-East Asia. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/trafficking/report-a-wicked-problem.pdf>
- Oliver, C. (1990). Determinants of interorganizational relationships: Integration and future directions. *Academy of Management Review*, 15(2), 241-265.
- Osborne, S. P. (2006). The new public governance? *Public Management Review*, 8(3), 377-387.
- Osborne, S. P. (Ed.). (2010). *The new public governance? Emerging perspectives on the theory and practice of public governance*. Routledge.
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research and evaluation methods* (4th ed.). Sage.
- Peters, B. G. (2017). What is so wicked about wicked problems? A conceptual analysis and a research program. *Policy and Society*, 36(3), 385-396.
- Pfeffer, J., & Salancik, G. R. (2003). *The external control of organizations: A resource dependence perspective*. Stanford University Press.
- Provan, K. G., & Kenis, P. (2008). Modes of network governance: Structure, management, and effectiveness. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(2), 229-252.
- Rhodes, R. A. W. (1997). *Understanding governance: Policy networks, governance, reflexivity and accountability*. Open University Press.
- Rittel, H. W. J., & Webber, M. M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy Sciences*, 4(2), 155-169.
- Roberts, N. (2000). Wicked problems and network approaches to resolution. *International Public Management Review*, 1(1), 1-19.
- Schutz, A. (1967). *The phenomenology of the social world* (G. Walsh & F. Lehnert, Trans.). Northwestern University Press.
- Singapore Police Force. (2022). *Opening of Anti-Scam Command office* [Press release]. <https://www.police.gov.sg>
- Thelen, K. (2003). How institutions evolve: Insights from comparative-historical analysis. In J. Mahoney & D. Rueschemeyer (Eds.), *Comparative historical analysis in the social sciences* (pp. 208-240). Cambridge University Press.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2024). *Casinos, money laundering, underground banking, and transnational organized crime in East and Southeast Asia: A hidden and accelerating threat*. https://www.unodc.org/roseap/uploads/documents/Publications/2024/Casino_Underground_Banking_Report_2024.pdf
- Wenger, E. (1998). *Communities of practice: Learning, meaning, and identity*. Cambridge University Press.

การศึกษาความสัมพันธ์ในการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์
ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล
A Study of the Relationship in Purchasing Decision-Making for Lubricant Oil
Products Among Automobile Users in Bangkok and Its Vicinity

อภิจิรา ปริฉัตรตระกูล¹/ องอาจ สิงห์ลำพอง²
Apijira Parichattrakul / Ongart Singlumpong

¹นักศึกษานิพนธ์ปริญญาโท หลักสูตรสาขาวิชาการสื่อสารเชิงกลยุทธ์ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ
Master's Degree student of the School of Communication Arts, Strategic of Communications,
Bangkok University

อีเมล: apijira.pari@gmail.com

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาจารย์หลักสูตรสาขาวิชาการสื่อสารเชิงกลยุทธ์ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ
Assistant Professor Dr.Lecturer in the Communication Arts, Strategic of Communications,
Bangkok University

อีเมล: ongart.s@bu.ac.th

DOI: <https://doi.org/10.14456/jhusoc.2026.16>

Received: 4 July 2026 ; Revised: 23 July 2026 ; Accepted: 4 August 2026

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ต่อการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล 2) เพื่อศึกษาการตัดสินใจเลือกซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์ 3) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ในการตัดสินใจเลือกซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์ การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยมีกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไป จำนวน 204 คน เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามออนไลน์ นำมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสหสัมพันธ์เพียร์สัน ผลการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นโดยรวม พบว่าด้าน การขายโดยใช้พนักงาน มีค่ามากที่สุด จากการศึกษาการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์พบว่าทั้งหมดอยู่ในระดับเห็นด้วย โดยพฤติกรรมในการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นโดยรวม พบว่า ด้านพฤติกรรมภายหลังการซื้อ มีค่ามากที่สุด ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์ด้านการขายโดยใช้พนักงานมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมในการตัดสินใจซื้อในด้านการรับรู้ถึงความต้องการและปัญหา และยังมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมหลังการซื้อในทางบวก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

คำสำคัญ : การตัดสินใจซื้อ, ผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น, ผู้ใช้งานรถยนต์

Abstract

This research aimed to 1) study the relationship between marketing mix factors and lubricant oil product purchasing decisions among automobile users in Bangkok and its vicinity,

¹ Corresponding author's E-mail: apijira.pari@gmail.com

2) examine the purchasing decisions of automobile users regarding lubricant oil products, and
3) investigate the relationship between these factors and the purchasing decision-making behavior of automobile users. This study employed a quantitative research approach. The sample consisted of 204 automobile users aged 18 years and older, residing in Bangkok and its vicinity. Data were collected through an online questionnaire and analyzed using descriptive statistics, including frequency, percentage, mean, and standard deviation, as well as the Pearson correlation coefficient. The results revealed that, among the overall factors related to lubricant oil purchasing decisions, personal selling had the highest mean value. Regarding purchasing decisions for lubricant oil products, all aspects were found to be at an "agree" level, with post-purchase behavior showing the highest mean value among the overall purchasing decision behaviors. These findings indicate that personal selling is significantly correlated with need recognition and problem awareness in the purchasing decision process, and it is also positively correlated with post-purchase behavior, at a statistical significance level of 0.05.

Keywords: purchasing decision, lubricant products, automobile users

บทนำ

อุตสาหกรรมยานยนต์ของประเทศไทยถือเป็นหนึ่งในอุตสาหกรรมที่พัฒนากันอย่างต่อเนื่อง และเป็นอุตสาหกรรมที่สำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง โดยกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ จากเว็บไซต์กระทรวงพาณิชย์ รายงานว่า ในปี พ.ศ. 2567 (มกราคม – สิงหาคม) ไทยส่งออกสินค้ารถยนต์ อุปกรณ์และส่วนประกอบไปทั่วโลก เป็นอันดับ 1 มีมูลค่าการส่งออก 20,809.79 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ (คิดเป็นสัดส่วน 10.55% ของการส่งออกสินค้าทั้งหมดของไทย) (เว็บไซต์กระทรวงพาณิชย์, 2567) ในขณะที่เดียวกันการเพิ่มขึ้นของการผลิตในอุตสาหกรรมรถยนต์ของไทย รถยนต์ อุปกรณ์และส่วนประกอบ ที่มีการส่งออกที่มากขึ้นทำให้ยอดการผลิตต้องเพิ่มขึ้นตามความต้องการของผู้บริโภคด้วยเช่นกัน

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ประเทศไทยมีการแข่งขันของบริษัทผู้ผลิตและจำหน่ายน้ำมันเครื่องที่สูงมากขึ้นตามไปด้วย ทำให้ผู้ประกอบการทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศมองเห็นโอกาสทางด้านการลงทุนและการขยายฐานลูกค้า จึงทำให้ในปัจจุบัน ผู้ค้าขายผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นมีจำนวนมาก โดยสามารถแบ่งส่วนแบ่งการตลาดในประเทศไทย โดยเป็นผู้ค้าน้ำมันตามมาตรา 7 แห่ง พ.ร.บ. การค้าน้ำมันเชื้อเพลิงได้ดังนี้ PTT Lubricants 32.85%, Shell 24.42% , PSP 22.01%, Bangchak 11.92%, Chevron 5.93%, PT 1.16% และอื่น ๆ 1.70% ของตลาดผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น (PTT Lubricants, 2567) และ สถิติจากกรมขนส่งทางบกได้มีการเปิดเผยข้อมูล ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2567 ในประเทศไทยมีการจดทะเบียนรถยนต์สะสมมากที่สุดที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลมีจำนวนอยู่ที่ 13,580,705 คัน ด้วยเหตุนี้ทำให้ตลาดน้ำมันหล่อลื่นในประเทศไทยมีการแข่งขันที่สูงมากขึ้น ตามความต้องการของผู้บริโภค รวมทั้งผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นยังมีความจำเป็นและมีความสำคัญต่อ ผู้ใช้งานรถยนต์เนื่องจากผู้ใช้งานรถยนต์จะต้องเปลี่ยนถ่ายน้ำมันหล่อลื่นเป็นประจำตามระยะเวลาที่กำหนด เพื่อประสิทธิภาพในการทำงานของเครื่องยนต์ ลดการสึกหรอของฟันเฟืองเครื่องยนต์ ชำระล้างสิ่งสกปรก ลดการปล่อยไอเสียจากเครื่องยนต์ ถ้าไม่เปลี่ยนถ่ายน้ำมันหล่อลื่นตามรอบหรือระยะเวลาที่กำหนดอาจส่งผลเสียต่อเครื่องยนต์ทำให้อายุการใช้งานสั้นลง รวมทั้งยังมีความจำเป็นและมีความสำคัญต่อ กระบวนการผลิตในด้านอุตสาหกรรมต่างๆ การเก็บรักษา รวมทั้งความต้องการใช้งานของ

ผู้ใช้งานรถยนต์ ด้วยปัจจัยทั้งหมดนี้ทำให้เห็นได้ชัดว่าน้ำมันหล่อลื่นมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาปัจจัยมีอิทธิพลในการตัดสินใจซื้อสินค้าผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นสำหรับรถยนต์ของผู้ใช้งานรถยนต์ ประเภทน้ำมันเพื่อต้องการทราบถึงปัจจัยต่างๆ ที่ลูกค้าจะเลือกใช้ผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นอย่างไร มีอะไรบ้างที่จะทำให้ผู้บริโภคเลือกแบรนด์ที่แตกต่างกันออกไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ต่อการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้รถยนต์
2. เพื่อศึกษาการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์ในเขต กรุงเทพมหานครและปริมณฑล
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ในการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์ ในเขต กรุงเทพมหานครและปริมณฑล

ทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับประชากรศาสตร์

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ (2539) กล่าวว่า ลักษณะด้านประชากรศาสตร์ ประกอบด้วย อายุ เพศ จำนวนประชากรครอบครัว สถานภาพครอบครัว รายได้ อาชีพ การศึกษา ซึ่งนิยมใช้เป็นเกณฑ์ในการแบ่งส่วนทางการตลาด ลักษณะที่สำคัญ และสถิติที่วัดได้ของประชากรทำให้สามารถกำหนดตลาดเป้าหมาย ดังนั้น ข้อมูลด้านประชากรศาสตร์จะสามารถใช้เข้าถึง ต่อการกำหนดกลุ่มตลาดเป้าหมายรวมทั้งง่ายต่อการวัดมากกว่าตัวแปรอื่น ๆ

ณัฐพันธ์ เชนนันท์ (2551, หน้า 37-39) กล่าวว่าลักษณะทางประชากรศาสตร์ คือการทำความเข้าใจธรรมชาติของบุคคลเพื่อให้สามารถเข้าใจและคาดการณ์พฤติกรรมของบุคคลที่อาจจะเกิดขึ้น จึงต้องมีการศึกษาและทำความเข้าใจในความแตกต่าง ตัวแปรด้านประชากรศาสตร์ที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ประกอบไปด้วย เพศ สามารถแบ่งแยกความต้องการของผู้บริโภคได้โดยเพศของผู้บริโภคเป็นหลักในการตอบสนองความต้องการ, อายุ แต่ละช่วงอายุ ช่วงชีวิตจะมีความต้องการในสินค้าและบริการที่แตกต่างกัน, รายได้ รายได้ที่แตกต่างกันออกไปของแต่ละบุคคลจะส่งผลต่อการเลือกใช้สินค้าและบริการ, อาชีพ แต่ละอาชีพจะมีค่านิยมรายได้ หรือ อำนาจการตัดสินใจที่แตกต่างกันออกไป

2. แนวคิดและทฤษฎีการตัดสินใจของผู้บริโภค (consumer buying decision)

กิตติ ภัคดีวัฒนะกุล (2546) กล่าวว่า การตัดสินใจ คือกระบวนการคัดเลือกแนวทางปฏิบัติจากทางเลือกต่าง ๆ เพื่อให้ผู้บริโภคบรรลุสิ่งที่ผู้บริโภคต้องการ ซึ่งจัดเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการแก้ไขปัญหาของผู้บริโภค

กระบวนการตัดสินใจซื้อของผู้ซื้อ ประกอบไปด้วย

1. การรับรู้ถึงความต้องการหรือปัญหา ในขั้นตอนกระบวนการแรกของผู้บริโภคจะตระหนักถึงปัญหาหรือความต้องการในสินค้าผลิตภัณฑ์ต่างๆหรือการบริการ
2. การแสวงหาความรู้ เมื่อผู้บริโภคทราบถึงความต้องการในสินค้า หรือบริการแล้ว ลำดับขั้นตอนต่อไปของผู้บริโภคก็จะแสวงหาข้อมูลเพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจ
3. การประเมินทางเลือก ผู้บริโภคจะทำการประเมินทางเลือกที่ดีที่สุด โดยผู้บริโภคจะกำหนดเกณฑ์คุณสมบัติที่ต้องการ เช่น ยี่ห้อ ราคา หรืออาจขึ้นอยู่กับประสบการณ์ผู้บริโภค

4. การตัดสินใจซื้อ ผู้บริโภคจะเข้าสู่ขั้นตอนของการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภค ซึ่งจะต้องมีการตัดสินใจในด้านต่างๆ ดังนี้ ทรัพยากรที่ซื้อ ร้านค้าที่ซื้อ ปริมาณที่ซื้อ เวลาที่ซื้อ วิธีการชำระเงิน

5. พฤติกรรมภายหลังการซื้อ หลังจากที่ผู้บริโภคได้ทำการตัดสินใจซื้อสินค้าหรือบริการไปแล้ว ต้องทำการตรวจสอบความพึงพอใจหลังการซื้อ ซึ่งความพึงพอใจนั้นเกิดขึ้นจากการที่ผู้บริโภคทำการเปรียบเทียบสิ่งที่เกิดขึ้นจริง กับสิ่งที่ผู้บริโภคคาดหวังที่จะได้รับ

3. ทฤษฎีการสื่อสารการตลาดแบบบูรณาการ (integrated marketing communication - IMC)

Kotler and Keller (2009) กล่าวว่า การสื่อสารการตลาดแบบบูรณาการ (Integrated Marketing Communication-IMC) คือ การนำเครื่องมือการสื่อสารการตลาดที่หลากหลายรูปแบบ อาทิ การโฆษณา การส่งเสริมการขาย เป็นต้น มาผสมผสานกันเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสินค้า หรือบริการ การโฆษณา เป็นรูปแบบของการสร้างการติดต่อสื่อสารด้านตราสินค้า, การขายโดยใช้พนักงาน เป็นสิ่งสำคัญมาก ซึ่งส่วนมากจะใช้พนักงานในการขาย, การส่งเสริมการขาย กิจกรรมหรือเครื่องมือที่แบรนด์ หรือบริษัทใช้เพื่อกระตุ้นให้ผู้บริโภคเกิดแรงจูงใจในการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์, การให้ข่าวและการประชาสัมพันธ์ กระบวนการจัดการสื่อสารเชิงกลยุทธ์มุ่งเน้นในการสร้างภาพลักษณ์ที่ดี ความน่าเชื่อถือ และความสัมพันธ์อันดีในระยะยาว, การตลาดทางตรง กระบวนการสื่อสารที่แบรนด์หรือบริษัทส่งสารการตลาดออกไปยังผู้ใช้งานรถยนต์แบบเจาะจงผ่านช่องทางที่สามารถเข้าถึงลูกค้าได้โดยตรง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา และสถิติเชิงอนุมาน

1. ประชากรกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้คือ กลุ่มผู้ใช้งานรถยนต์ประเภทน้ำมัน ในเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล โดยใช้โปรแกรม G* Power (Effect size $f^2 = 0.15$, $\alpha = 0.05$, Power = 0.95) ได้ 138 คน โดยมีการเก็บจริงอยู่ที่ 204 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสอบถามประกอบไปด้วย 3 ตอนได้แก่

ตอนที่ 1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบไปด้วย เพศ อายุ อาชีพ รายได้ ประเภทรถยนต์ และผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นที่ใช้

ตอนที่ 2. คำถามเกี่ยวกับ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อ

ตอนที่ 3. คำถามเกี่ยวกับการเลือกซื้อน้ำมันหล่อลื่น ของผู้ใช้งานรถยนต์

3. การทดสอบเครื่องมือ

ปรับปรุงและตรวจสอบโดยผ่านอาจารย์ที่ปรึกษา และผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน วิเคราะห์ดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามและวัตถุประสงค์การวิจัยด้วยค่า IOC มีค่าเฉลี่ยความสอดคล้องเท่ากับ 0.722 ซึ่งหมายความว่าชุดคำถามสอดคล้องกับวัตถุประสงค์งานวิจัย

4. วิธีการเก็บข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ใช้แบบสอบถามออนไลน์ google form แจกไปยังผู้ใช้งานผลิตภัณฑ์ รวมทั้งกลุ่ม facebook ที่เกี่ยวข้องกับรถยนต์ เปลี่ยนถ่ายน้ำมันเครื่อง ช่างซ่อมรถ อะไหล่รถยนต์ โดยได้ผู้ตอบแบบสอบถามรวม 204 คน และนำไปวิเคราะห์ทางสถิติต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistic) ในการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่มตัวอย่างเพื่อแสดงลักษณะทั่วไปของข้อมูล และ วิเคราะห์โดยใช้สถิติเชิงอนุมาน ในการทดสอบสมมติฐานของงานวิจัยและวิเคราะห์ระหว่างตัวแปร และการวิเคราะห์สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (Pearson's Correlation Coefficient) ด้วยเกณฑ์แปลความในรูปแบบ Likert scale ที่ใช้มาตรวัด 5 ระดับ (มากที่สุด-น้อยที่สุด) เพื่อวิเคราะห์ระหว่างตัวแปรเชิงปริมาณ หาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

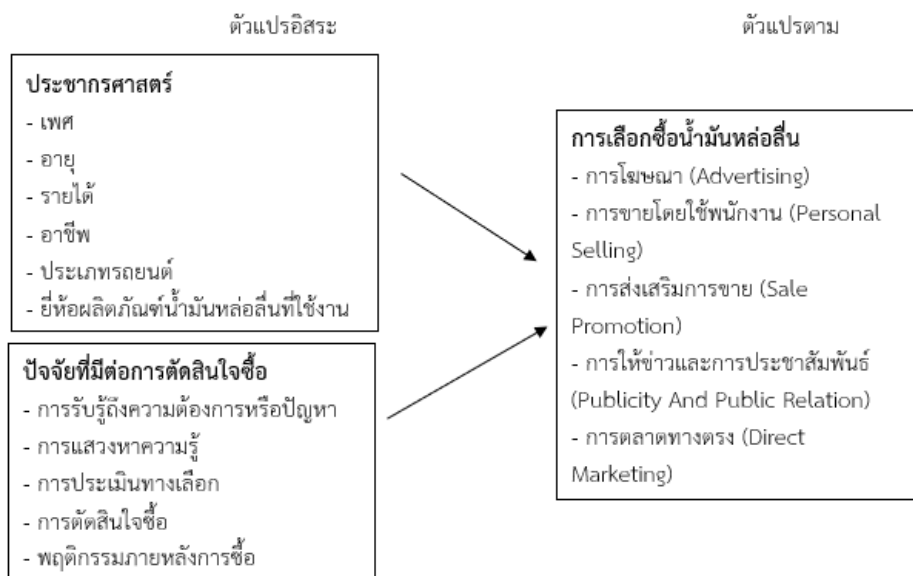
กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาใช้ในการหาปัจจัยที่มีอิทธิพลในการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์ โดยผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎีดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับประชากรศาสตร์
2. แนวคิดและทฤษฎีการตัดสินใจของผู้บริโภค (consumer buying decision)
3. ทฤษฎีการสื่อสารการตลาดแบบบูรณาการ (integrated marketing communication-IMC)

ภาพ 1

กรอบแนวคิดงานวิจัย

สมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานที่ 1 ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ที่มีลักษณะด้านประชากร อันได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ รายได้ ประเภทรถที่ใช้ และยี่ห้อน้ำมันหล่อลื่นที่ใช้ต่างกัน มีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นแตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 2 ความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น ด้านการโฆษณา (advertisement) ด้านการขายโดยใช้พนักงาน (personal selling) ด้านการส่งเสริมการขาย (Sale promotion) ด้านการให้ข่าวและการประชาสัมพันธ์ (publicity and public relations) และด้านการตลาดทางตรง (direct marketing) มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น ของผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ในการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์ ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล โดยเก็บแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง 204 คน และนำมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป โดยผู้วิจัยได้นำข้อมูลคำตอบจากแบบสอบถามออนไลน์มาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรม SPSS โดยใช้สถิติเชิงอนุมาน (inferential statistics analysis) เพื่อคาดการณ์ช่วงของความเชื่อมั่น และทดสอบสมมติฐาน ได้ผลดังปรากฏตามตารางดังต่อไปนี้

สมมติฐานที่ 1 ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ที่มีลักษณะด้านประชากร อันได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ รายได้ ประเภทที่ใช้งาน และยี่ห้อน้ำมันหล่อลื่นที่ใช้ต่างกัน มีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นแตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 1.1 ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่มีเพศแตกต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นต่างกัน โดยใช้สถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวน (analysis of variance: ANOVA) โดยมีสมมติฐานทางสถิติ ดังนี้

H0: ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่มีเพศต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นไม่ต่างกัน

H1: ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่มีเพศต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นต่างกัน

ตาราง 1

ผลการทดสอบความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นจำแนกตามเพศ

เพศ	n	$\bar{X}$	S.D.	F	sig.
ชาย	91	4.13	.556	0.207	0.813
หญิง	102	4.18	.587		
LGBTQ+	11	4.21	.457		
รวม	204				

หมายเหตุ: *มีนัยทางสถิติที่ระดับ 0.05 ($P < 0.05$)

จากตาราง 1 พบว่าค่า F อยู่ที่ 0.207 และค่า sig. อยู่ที่ 0.813 ซึ่งมากกว่าระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงปฏิเสธสมมติฐาน และสรุปได้ว่าเพศที่ต่างกันมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น ไม่ต่างกัน

สมมติฐานที่ 1.2 ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่มีอายุแตกต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นแตกต่างกัน โดยใช้สถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวน (analysis of variance: ANOVA) โดยมีสมมติฐานทางสถิติ ดังนี้

H0: ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่มีอายุต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นไม่ต่างกัน

H1: ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่มีอายุต่างกันจะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นต่างกัน

ตาราง 2

ผลการทดสอบความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นจำแนกตามอายุ

อายุ	n	$\bar{x}$	S.D.	F	sig.
20-25 ปี	42	4.19	.532	0.827	0.580
26-30 ปี	39	4.20	.669		
31-35 ปี	28	4.18	.565		
36-40 ปี	14	4.38	.504		
41-45 ปี	19	4.13	.594		
46-50 ปี	12	3.88	.736		
51-55 ปี	8	4.26	.330		
55-60 ปี	21	4.08	.486		
มากกว่า 60 ปี	21	4.07	.474		
รวม	204		รวม	204	

หมายเหตุ: *มีนัยทางสถิติที่ระดับ 0.05 ($P < 0.05$)

จากตาราง 2 พบว่าค่า F อยู่ที่ 0.827 และค่า sig. อยู่ที่ 0.580 ซึ่งมากกว่าระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ดังนั้น จึงปฏิเสธสมมติฐาน และสรุปได้ว่าอายุที่ต่างกันมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น ไม่ต่างกัน

สมมติฐานที่ 1.3 ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่มีอาชีพต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นต่างกัน โดยใช้สถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวน (analysis of variance: ANOVA) โดยมีสมมติฐานทางสถิติ ดังนี้

H0: ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่มีอาชีพต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นไม่ต่างกัน

H1: ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่มีอาชีพต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นต่างกัน

ตาราง 3

ผลการทดสอบความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น จำแนกตามอาชีพ

อาชีพ	n	$\bar{x}$	S.D.	F	sig.
นักเรียน/นักศึกษา	12	4.27	.561	0.951	0.499
ค้าขาย/ประกอบธุรกิจ	33	4.24	.417		
รับจ้าง/อาชีพอิสระ	22	4.03	.585		

ตาราง 3 (ต่อ)

อาชีพ	n	$\bar{x}$	S.D.	F	sig.
พนักงานบริษัทเอกชน	85	4.13	.592		
ข้าราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ	25	4.30	.599		
อื่นๆ	27	4.06	.595		
รวม	204				

จากตาราง 3 พบว่าค่า F อยู่ที่ 0.951 และค่า sig. อยู่ที่ 0.499 ซึ่งมากกว่าระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงปฏิเสธสมมติฐาน และสรุปได้ว่าอาชีพที่ต่างกันมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น ไม่ต่างกัน

สมมติฐานที่ 1.4 ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่มีรายได้ต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นต่างกัน โดยใช้สถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวน (analysis of variance: ANOVA) โดยมีสมมติฐานทางสถิติ ดังนี้

H0: ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่มีรายได้ต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นไม่ต่างกัน

H1: ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่มีรายได้ต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นต่างกัน

ตาราง 4

ผลการทดสอบความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นจำแนกตามรายได้

รายได้	n	$\bar{x}$	S.D.	F	sig.
น้อยกว่า 15,000 บาท/เดือน	36	4.07	0.649	1.208	0.309
15,000-20,000 บาท/เดือน	36	4.13	0.550		
20,001-30,000 บาท/เดือน	48	4.31	0.543		
30,001-35,000 บาท/เดือน	18	4.11	0.548		
มากกว่า 35,000 บาท/เดือน	66	4.12	0.542		
รวม	204				

หมายเหตุ: *นัยทางสถิติที่ระดับ 0.05 ($P < 0.05$)

จากตาราง 4 พบว่าค่า F อยู่ที่ 1.208 และค่า sig. อยู่ที่ 0.309 ซึ่งมากกว่าระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ดังนั้น จึงปฏิเสธสมมติฐาน และสรุปได้ว่ารายได้ที่ต่างกันมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น ไม่ต่างกัน

สมมติฐานที่ 1.5 ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่มีประเภทรถยนต์แตกต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นต่างกัน โดยใช้สถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวน (analysis of variance: ANOVA) โดยมีสมมติฐานทางสถิติ ดังนี้

H0: ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่มีประเภทรถยนต์ต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นไม่ต่างกัน

H1: ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่มีประเภทรถยนต์ต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นต่างกัน

ตาราง 5

ผลการทดสอบความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นจำแนกตามประเภทรถยนต์

ประเภทรถยนต์	n	$\bar{x}$	S.D.	F	sig.
มอเตอร์ไซค์	37	4.14	0.590	0.043	0.958
รถเก๋ง	145	4.16	0.562		
รถกระบะ	22	4.18	0.576		
รวม	204				

หมายเหตุ: *มีนัยทางสถิติที่ระดับ 0.05 ($P < 0.05$)

จากตาราง 5 พบว่าค่า F อยู่ที่ 0.043 และค่า sig. อยู่ที่ 0.958 ซึ่งมากกว่าระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ดังนั้น จึงยอมรับสมมติฐานจึงยอมรับสมมติฐานว่าง (H_0) และปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ 1.4 โดยสรุปได้ว่าประเภทรถยนต์ที่ต่างกันมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น ไม่ต่างกัน

สมมติฐานที่ 1.6 ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่ใช้ยานยนต์ใช้น้ำมันหล่อลื่นแตกต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นต่างกัน โดยใช้สถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวน (analysis of variance: ANOVA) โดยมีสมมติฐานทางสถิติ ดังนี้

H_0 : ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่ใช้ยานยนต์ใช้น้ำมันหล่อลื่นต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นไม่ต่างกัน

H_1 : ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่ใช้ยานยนต์ใช้น้ำมันหล่อลื่นต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นต่างกัน

ตาราง 6

ผลการทดสอบความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นจำแนกตามยี่ห้อน้ำมันหล่อลื่น

ประเภทยี่ห้อน้ำมันหล่อลื่น	n	$\bar{x}$	S.D.	F	sig.
Shell	28	4.25	0.476	2.607	0.004*
PTT Lubricants	62	4.34	0.537		
Castrol	17	4.23	0.624		
CALTEX	6	3.97	0.642		
Mobil	10	4.26	0.397		
LIQUI MOLY	2	4.30	0.551		
Valvoline	6	4.07	0.400		
บางจาก	4	4.16	0.324		
PT	16	4.28	0.610		
Trane	-	-	-		
PULZAR	3	3.77	0.953		

ตาราง 6 (ต่อ)

ประเภทยี่ห้อน้ำมันหล่อลื่น	n	$\bar{x}$	S.D.	F	sig.
ไม่ทราบยี่ห้อ	38	3.82	0.510		
อื่น ๆ	12	3.94	0.649		
รวม	204				

หมายเหตุ: *มีนัยทางสถิติที่ระดับ 0.05 ($P < 0.05$)

จากตาราง 6 พบว่าค่า F อยู่ที่ 2.607 และค่า sig. อยู่ที่ 0.004 ซึ่งน้อยกว่าระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ดังนั้น จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัยที่ 1.4 (H1) โดยสรุปได้ว่าประเภทรถยนต์ที่ต่างกันมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นต่างกัน

สมมติฐานที่ 2 ความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น ด้านการโฆษณา (advertisement) ด้านการขายโดยใช้พนักงาน (personal selling) ด้านการส่งเสริมการขาย (sale promotion) ด้านการให้ข่าวและการประชาสัมพันธ์ (publicity and public relations) และด้านการตลาดทางตรง (direct marketing) มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น ของผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล โดยใช้การทดสอบด้วยการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson Correlation) จะยอมรับ สมมติฐาน (H1) ก็ต่อเมื่อค่าระดับนัยสำคัญทางสถิติมีค่าน้อยกว่า 0.05 ผลการทดสอบสมมติฐาน

สมมติฐานที่ 2.1 ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่ใช้ยานยนต์น้ำมันหล่อลื่นแตกต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นแตกต่างกัน โดยใช้สถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวน (analysis of variance: ANOVA) โดยมีสมมติฐานทางสถิติ ดังนี้

H0: ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่ใช้ยานยนต์น้ำมันหล่อลื่นต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นไม่ต่างกัน

H1: ผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่ใช้ยานยนต์น้ำมันหล่อลื่นต่างกัน จะมีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นต่างกัน

ภาพ 2

ผลการทดสอบค่าความสัมพันธ์ระหว่าง ความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น และพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อ	พฤติกรรมการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น									
	ด้านการรับรู้ถึงความต้องการหรือปัญหา		ด้านการแสวงหาความรู้		ด้านการประเมินทางเลือก		ด้านการตัดสินใจซื้อ		ด้านพฤติกรรมภายหลังการซื้อ	
	r	Sig.	r	Sig.	r	Sig.	r	Sig.	r	Sig.
ด้านการโฆษณา	0.557*	0.000	0.543*	0.000	0.624*	0.000	0.691*	0.000	0.589*	0.000
ด้านการขายโดยใช้พนักงาน	0.454*	0.000	0.474*	0.000	0.609*	0.000	0.575*	0.000	0.646*	0.000
ด้านการส่งเสริมการขาย	0.516*	0.000	0.528*	0.000	0.628*	0.000	0.545*	0.000	0.547*	0.000
ด้านการให้ข่าวและการประชาสัมพันธ์	0.535*	0.000	0.602*	0.000	0.670*	0.000	0.518*	0.000	0.553*	0.000
ด้านการตลาดทางตรง	0.507*	0.000	0.578*	0.000	0.521*	0.000	0.495*	0.000	0.352*	0.000

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ภาพ 2 ผลการทดสอบค่าความสัมพันธ์ระหว่าง ความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น และพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น ของผู้ใช้งานรถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล พบว่า

ความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นด้านการโฆษณา มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นด้านการตัดสินใจซื้อ ในระดับสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\text{sig.} \leq 0.05$, $r = 0.691$)

ความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นด้านการขายโดยใช้พนักงาน มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นด้านพฤติกรรมภายหลังการซื้อ ในระดับสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\text{sig.} \leq 0.05$, $r = 0.646$)

ความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นด้านการส่งเสริมการขาย มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นด้านการประเมินทางเลือก ในระดับสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\text{sig.} \leq 0.05$, $r = 0.628$)

ความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นด้านการให้ข่าวและการประชาสัมพันธ์ มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นด้านการประเมินทางเลือก ในระดับสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\text{sig.} \leq 0.05$, $r = 0.670$)

ความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นด้านการตลาดทางตรง มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นด้านการแสวงหาความรู้ ในระดับสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\text{sig.} \leq 0.05$, $r = 0.578$)

สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยเรื่องการศึกษาความสัมพันธ์ในการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์ ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล มีวัตถุประสงค์ดังนี้

- 1) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ต่อการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล
- 2) เพื่อศึกษาการตัดสินใจเลือกซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานคร
- 3) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ในการตัดสินใจเลือกซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์ ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

โดยมีสมมติฐานการวิจัย ดังนี้

สมมติฐานที่ 1 ผู้ใช้งานรถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ที่มีลักษณะด้านประชากร อันได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ รายได้ ประเภทรถที่ใช้ และยี่ห้อน้ำมันหล่อลื่นที่ใช้ต่างกัน มีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นแตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 2 ความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น ด้านการโฆษณา ด้านการขายโดยใช้พนักงาน (personal selling) ด้านการส่งเสริมการขาย (sale promotion) ด้านการให้ข่าวและการประชาสัมพันธ์ (publicity and public relations) และด้านการตลาดทางตรง (direct marketing) มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น ของผู้ใช้งานรถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

จากผลการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ในการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์ ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล เมื่อพิจารณาผลการวิจัยและการทดสอบสมมติฐาน ประกอบกับแนวคิดทฤษฎี สามารถสรุปประเด็นสำคัญมาอภิปรายตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้ดังนี้

1. ปัจจัยส่วนบุคคล

ตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ต่อการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้รถยนต์ ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุ 20-25 ปี เป็นพนักงานเอกชน โดยมีรายได้สูงกว่า 35,000 บาทต่อเดือน ใช้รถยนต์ประเภทเก๋ง และใช้น้ำมันหล่อลื่นยี่ห้อ PTT Lubricant ซึ่งสอดคล้องกับการสำรวจเรื่อง การเดินทางของประชาชน กรุงเทพมหานคร จังหวัดปริมณฑล และพื้นที่ต่อเนื่อง โดยระบุไว้ว่าผู้ใช้งานรถยนต์มีรายได้เฉลี่ยอยู่ที่ 42,450 บาทต่อครัวเรือน โดยส่วนมากประชาชนกลุ่มนี้มีการใช้งานรถยนต์ส่วนบุคคลมากกว่ารถประเภทอื่น ๆ

การตัดสินใจเลือกซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 เพื่อศึกษาการตัดสินใจเลือกซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล จากการศึกษาพบว่า ทั้งหมดอยู่ในระดับเห็นด้วย โดยพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นโดยรวม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.12 โดยเมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ด้านพฤติกรรมภายหลังการซื้อ มีค่ามากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.36 ลำดับถัดมาคือ ด้านการประเมินทางเลือกมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.27 ด้านการรับรู้ถึงความต้องการหรือปัญหามีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.19 ด้านการตัดสินใจซื้อมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.14 และด้านการแสวงหาความรู้มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.84 ตามลำดับ บ่งบอกได้ว่าพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลอยู่ในระดับมาก โดยกลุ่มตัวอย่างมีการแสวงหาความรู้ รับรู้ถึงความต้องการหรือปัญหา และมีการประเมินทางเลือกก่อนซื้อ เมื่อตัดสินใจซื้อแล้วยังมีการพิจารณาและไตร่ตรองหลังการซื้ออีกด้วย ซึ่งสอดคล้องตามหลักแนวคิดของ เอนก ดอนพิมพา และเสาวภา เมืองแก่น (2567) ซึ่งได้ทำการศึกษาปัจจัยทางการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อน้ำมันหล่อลื่นรถจักรยานยนต์ของผู้บริโภคในจังหวัดสมุทรสาคร ที่พบว่าระดับความคิดเห็นในการตัดสินใจซื้อน้ำมันหล่อลื่นรถจักรยานยนต์ของผู้บริโภคในจังหวัดสมุทรสาคร ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีกระบวนการตัดสินใจ (Kotler, 2022) ที่อธิบายถึงขั้นตอนที่ผู้บริโภคส่วนใหญ่ใช้ในการเลือกและซื้อสินค้าหรือบริการ ซึ่งเป็นกรอบความคิดที่สำคัญสำหรับนักการตลาดในการวางแผนกลยุทธ์เพื่อเข้าถึง และจูงใจผู้บริโภคในแต่ละขั้นตอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากผลการศึกษาทำให้ทราบว่า ในการวิจัยครั้งนี้ได้สอดคล้องและมีแนวโน้มไปในทิศทางเดียวกันกับงานวิจัยของ เอนก ดอนพิมพา และเสาวภา เมืองแก่น (2567) ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผู้ใช้รถยนต์หรือรถจักรยานยนต์ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณารายด้านพบความแตกต่าง คือ ด้านพฤติกรรมภายหลังการซื้อมีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดในขนาดที่งานวิจัยก่อนหน้าผู้บริโภคให้ความสำคัญด้านการประเมินทางเลือกมากกว่า ความแตกต่างดังกล่าวอาจเกิดได้จากบริบทของกลุ่มตัวอย่าง ลักษณะการใช้งาน โดยผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล มักมีประสบการณ์ในการใช้ผลิตภัณฑ์ซ้ำ และมีแบรนด์ที่คุ้นเคยอยู่แล้ว จึงให้ความสำคัญกับผลลัพธ์หลังการใช้งานมากกว่า เช่น ประสิทธิภาพ ความคุ้มค่า ความพึงพอใจมากกว่าการหาข้อมูลใหม่ ในขณะที่ งานวิจัยของ เอนก ดอนพิมพา และเสาวภา เมืองแก่น (2567) ซึ่งศึกษาในกลุ่มผู้ใช้รถจักรยานยนต์ในจังหวัดสมุทรสาคร อาจมีบริบทที่แตกต่างกัน เช่น ลักษณะการใช้งานที่หลากหลาย การอ่อนไหวด้านราคา ส่งผลให้ผู้บริโภคให้ความสำคัญกับการประเมินทางเลือกมากกว่า นอกจากนี้ความแตกต่างของพื้นที่ในการศึกษา อาจมีผลต่อพฤติกรรมผู้บริโภคด้วยเช่นกัน ทั้งด้านการเข้าถึงข้อมูลที่อาจสะดวกกว่า มีศูนย์บริการและช่องทางการจำหน่ายที่หลากหลาย จึงสามารถลดความจำเป็นในการแสวงหาข้อมูลก่อน

ตัดสินใจซื้อ ดังนั้น ความเหมือนและความแตกต่างที่ปรากฏในงานวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เห็นถึง ความยืดหยุ่นของพฤติกรรมผู้บริโภคที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามปัจจัยแวดล้อม และลักษณะกลุ่มตัวอย่างซึ่งนักสื่อสารเชิงกลยุทธ์ควรนำไปใช้กำหนดกลยุทธ์วางแผนการสื่อสารให้เหมาะกับกลุ่มเป้าหมาย

ความสัมพันธ์ในการตัดสินใจเลือกซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์ ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

ตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 3 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ในการตัดสินใจเลือกซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์ ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ผลการศึกษาจากตัวแปรพบว่าปัจจัยส่วนบุคคลอันได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ รายได้ ประเภทรถ และยี่ห้อน้ำมันที่ใช้ งาน ส่วนมากไม่มีผลต่อพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นของผู้ใช้งานรถยนต์ ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ยกเว้นด้านยี่ห้อน้ำมันหล่อลื่นที่ใช้ งาน ซึ่งสอดคล้องตามงานวิจัยของ กิตติศักดิ์ ปุจฉาการ และพนักร สิมะขรรุญ (2566) ที่ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยด้านบุคคลและปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อทรัพย์สินรอกการขายของธนาคารแห่งหนึ่งในเขตพื้นที่จังหวัดราชบุรี พบว่าปัจจัยส่วนบุคคลแตกต่างกันไม่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อทรัพย์สินรอกการขายของธนาคารแห่งหนึ่งแตกต่างกัน ผู้วิจัยมองว่าความสอดคล้องนี้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะพฤติกรรมของผู้บริโภคในยุคปัจจุบันที่ให้ความสำคัญกับข้อมูลสินค้า คุณภาพ และความคุ้มค่ามากกว่าความแตกต่างทางประชากรศาสตร์

เมื่อพิจารณาสมมติฐานที่ 2 พบว่า ความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์ ด้านการโฆษณา (advertisement) ด้านการขายโดยใช้พนักงาน (personal selling) ด้านการส่งเสริมการขาย (sale promotion) ด้านการให้ข่าวและการประชาสัมพันธ์ (publicity and public relations) และด้านการตลาดทางตรง (direct marketing) มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น ด้านการรับรู้ถึงความต้องการหรือปัญหา ด้านการแสวงหาความรู้ ด้านการประเมินทางเลือก ด้านการตัดสินใจซื้อ ด้านพฤติกรรมภายหลังการซื้อของผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ไปในทางบวก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 สอดคล้องกับหลักแนวคิดของ เสาวลักษณ์ ดิษดี (2563) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง การสื่อสารทางการตลาดและแรงจูงใจที่มีผลต่อการตัดสินใจใช้สถานบริการน้ำมันเชื้อเพลิงในจังหวัดพิษณุโลก พบว่า ปัจจัยด้านการสื่อสารทางการตลาดของสถานบริการน้ำมันเชื้อเพลิง ได้แก่ การส่งเสริมการขาย การสื่อสารทางตรง การสื่อสารแบบส่วนตัว และการประชาสัมพันธ์มีผลต่อการตัดสินใจใช้สถานบริการน้ำมันเชื้อเพลิงในจังหวัดพิษณุโลก อยู่ร้อยละ 53.20 และสอดคล้องกับทฤษฎีการสื่อสารการตลาดแบบบูรณาการ (integrated marketing communication-IMC) ที่ต้องการสร้างความสอดคล้องและสม่ำเสมอของข้อความทางการตลาดในทุกช่องทางการสื่อสาร เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ทรงพลัง และมีประสิทธิภาพสูงสุดในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลทางการตลาด และสร้างความสัมพันธ์กับลูกค้าด้วยเช่นกัน ดังนั้นจากผลการวิจัยของผู้ศึกษาจึงสอดคล้องกันในประเด็นที่ว่า การสื่อสารการตลาดที่มีการวางแผนอย่างบูรณาการและต่อเนื่องสามารถสร้างแรงจูงใจให้ผู้บริโภคเกิดความเชื่อมั่นในแบรนด์สินค้า และตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์ได้อย่างมั่นใจมากขึ้น ทั้งยังสะท้อนให้เห็นว่าการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและมีเอกภาพในทุกช่องทางเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภคในยุคปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

1.1 จากผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลส่วนใหญ่ ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ รายได้ และประเภทรถยนต์ ไม่มีผลต่อพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าผู้บริโภคในยุคปัจจุบันให้ความสำคัญกับคุณภาพและข้อมูลผลิตภัณฑ์มากกว่าลักษณะทางประชากรศาสตร์ ดังนั้น ผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์น้ำมันหล่อลื่นจึงไม่ควรแบ่งกลุ่มเป้าหมายตามปัจจัยประชากรศาสตร์เป็นหลัก แต่ควรมุ่งเน้นการสื่อสารที่เน้นคุณสมบัติและประสิทธิภาพของผลิตภัณฑ์เพื่อเข้าถึงผู้บริโภคในวงกว้าง

1.2 จากผลการวิจัยพบว่า ยี่ห้อของน้ำมันหล่อลื่นที่ใช้กันอยู่เป็นปัจจัยส่วนบุคคลเพียงด้านเดียวที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้ออย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายจึงควรให้ความสำคัญกับการสื่อสารที่ตอกย้ำคุณสมบัติและประสิทธิภาพของผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างและรักษาการรับรู้เชิงบวกในกลุ่มผู้ใช้งานปัจจุบันซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษานี้

1.3 จากผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยด้านการสื่อสารทางการตลาดทั้ง 5 ด้าน ล้วนมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อในทุกขั้นตอนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยปัจจัยด้านการขายโดยใช้พนักงาน (personal selling) มีค่าเฉลี่ยสูงสุด และมีความสัมพันธ์เชิงบวกโดยเฉพาะกับพฤติกรรมการรับรู้ถึงความต้องการและพฤติกรรมหลังการซื้อ ดังนั้น ผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายควรวางแผนการสื่อสารทางการตลาดแบบบูรณาการ (IMC) โดยให้น้ำหนักกับการขายโดยใช้พนักงานเป็นช่องทางหลัก โดยเฉพาะในการกระตุ้นการรับรู้ความต้องการของผู้บริโภคในช่วงก่อนการตัดสินใจซื้อ และการติดตามดูแลหลังการขาย เพื่อส่งเสริมพฤติกรรมหลังการซื้อในเชิงบวก ขณะที่ช่องทางการสื่อสารอื่น ๆ ทำหน้าที่สนับสนุนในขั้นตอนที่เหลือของกระบวนการตัดสินใจซื้อ

1.4 จากผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมหลังการซื้อมีค่าเฉลี่ยสูงสุด (4.36) ในกลุ่มพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อทั้งหมด สะท้อนให้เห็นว่าผู้ใช้รถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลให้ความสำคัญกับการประเมินผลลัพธ์หลังการใช้งาน เช่น ประสิทธิภาพ ความคุ้มค่า และความพึงพอใจ ผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายจึงควรออกแบบการสื่อสารหลังการขายผ่านช่องทางการขายโดยใช้พนักงานและการตลาดทางตรง เพื่อตอบสนองต่อพฤติกรรมการประเมินหลังการซื้อของผู้บริโภคกลุ่มนี้โดยตรง

2. ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

2.1 งานวิจัยนี้ใช้การวิเคราะห์สหสัมพันธ์เพียร์สันซึ่งสามารถระบุได้เพียงทิศทางและระดับความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร แต่ยังไม่สามารถจัดลำดับความสำคัญของปัจจัยด้านการสื่อสารทางการตลาดทั้ง 5 ด้านได้ว่าด้านใดมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อมากที่สุด การศึกษาครั้งต่อไปควรนำการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (multiple regression analysis) มาใช้ เพื่อระบุน้ำหนักอิทธิพลของแต่ละปัจจัยอย่างชัดเจน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนจัดสรรทรัพยากรทางการตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

2.2 เนื่องจากผลการวิจัยพบว่า ยี่ห้อของน้ำมันหล่อลื่นที่ใช้กันอยู่มีผลต่อการตัดสินใจซื้ออย่างมีนัยสำคัญ แต่การวิจัยเชิงปริมาณในครั้งนี้อาจยังไม่สามารถอธิบายได้ว่าประสบการณ์การใช้งานผลิตภัณฑ์ส่งผลต่อกระบวนการตัดสินใจซื้ออย่างไร การศึกษาครั้งต่อไปควรใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึกหรือการจัดกลุ่มสนทนา เพื่อทำความเข้าใจกลไกเบื้องหลังความสัมพันธ์ดังกล่าวภายใต้กรอบตัวแปรที่ศึกษา

2.3 เนื่องจากขอบเขตของการวิจัยนี้จำกัดอยู่เฉพาะผู้ใช้งานรถยนต์ในเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล ซึ่งอาจมีพฤติกรรมแตกต่างจากผู้บริโภคในพื้นที่อื่น ดังที่ปรากฏในการเปรียบเทียบกับงานวิจัยของผู้ใช้รถจักรยานยนต์ในจังหวัดสมุทรสาคร การศึกษาครั้งต่อไปควรขยายกลุ่มตัวอย่างไปยังพื้นที่ต่างจังหวัด หรือกลุ่มผู้ใช้รถประเภทอื่น เพื่อทดสอบความสามารถในการอ้างอิงผลการวิจัยในบริบทที่หลากหลายมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กรมขนส่งทางบก. (2567). สถิติการจดทะเบียนรถสะสม เดือนธันวาคม 2567.

https://gdcatalog.dlt.go.th/dataset/dataset_stat_1_003/resource/2c9f62d4-9e85-4dc9-8d23-12307791d2e9

กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ. (2567). ไทยส่งออกรถยนต์ อุปกรณ์และส่วนประกอบมายุโรปได้ ไตรสัปดาห์แรกความต้องการจากทั่วโลก.

<https://www.ditp.go.th/post/rce2t43br1y63mf4t1w2sfkg>

กระทรวงพาณิชย์. (2567). สินค้าส่งออกสำคัญของไทย เดือนมกราคม - สิงหาคม 2567.

<https://tradereport.moc.go.th/th/stat/reportcomcodeexport01>

กิตติ ภัคพัฒน์กุล. (2546). คัมภีร์ระบบสารสนเทศ. เคทีพี คอมพ์ แอนด์ คอนซัลท์.

กิตติศักดิ์ ปุจฉาการ และพนัสนิธิ สิมะขจรบุญ. (2566). ปัจจัยด้านบุคคลและปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อทรัพย์สินรถจักรยานยนต์ของชนชั้นกลางในเขตพื้นที่จังหวัดราชบุรี.

Journal of Roi Kaensarn Academi, 8(10), 297-313.

<https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JRKSA/article/view/26359>

ณัฐพันธ์ เขจรนันท์. (2551). พฤติกรรมองค์กร. ซีเอ็ดดูเคชั่น.

ศิริวรรณ เสรีรัตน์, สมชาย หิรัญกิตติ, ธนวัฒน์ ตั้งจิตสมคิด, และปริญญ์ ลักขิตานนท์. (2539). การบริหาร การตลาดยุคใหม่. ซีไรท์และไซเท็กซ์.

สำนักงานนโยบายและแผนการขนส่งและจราจร. (2561). การเดินทางของประชาชนกรุงเทพมหานคร จังหวัดปริมณฑล และพื้นที่ต่อเนื่อง. https://www.otp.go.th/uploads/tiny_uploads/DataStatistics/2562/25611012-SumData01.pdf

เสาวลักษณ์ ดิษดี. (2563). การสื่อสารทางการตลาดและแรงจูงใจที่มีผลต่อการตัดสินใจใช้สถานบริการ น้ำมันเชื้อเพลิงในจังหวัดพิษณุโลก [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยนเรศวร].

เอนก ดอนพิมพา และเสาวภา เมืองแก่น. (2567). ปัจจัยทางการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อน้ำมันหล่อลื่น รถจักรยานยนต์ของผู้บริโภค ในจังหวัดสมุทรสาคร. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธนบุรี*, 2(2), 13-22.

Kotler, P., & Keller, K. L. (2009). *Marketing management* (13th ed.). Pearson Education.

Kotler, P., & Keller, K. L. (2022). *Marketing management* (16th ed.). Pearson.

PTT Lubricants. (2567). ยอดขายส่วนแบ่งตลาดผลิตภัณฑ์หล่อลื่น ม.ค.-เม.ย. 2567.

[เอกสารประกอบการอบรม Young Gen PTT Lubricants].

Shimp, T. A. (2000). *Advertising, promotion, and supplemental aspects of integrated Marketing communications* (5th ed.). Harcourt College.

Linguistic Landscape of the Chanthaboon Riverfront Community: Language Use and Language Choice on Shop Signs

Kanpicha Boonmak¹ / Sattawat Chaiyasit² / Praweenuch Sotkomkham³

¹Department of English, Faculty of Social Technology, Rajamangala University of Technology Tawan-ok, Chanthaburi Campus

E-mail: kanpicha_bo@rmutto.ac.th

²Department of English for Business Communication, Faculty of Science and Arts, Burapha University, Chanthaburi Campus

E-mail: sattawat.ch@go.buu.ac.th

³Department of English for International Communication, Faculty of Arts, Rajamangala University of Technology Phra Nakhon

E-mail: praweenuch.s@rmutp.ac.th

DOI: <https://doi.org/10.14456/jhusoc.2026.17>

Received: 12 June 2026 ; Revised: 2 July 2026 ; Accepted: 10 August 2026

Abstract

This study examines the linguistic landscape of the Chanthaboon Riverfront Community in Chanthaburi Province, Thailand. Using a mixed-methods design, the study analyzed 71 shop signs and conducted semi-structured interviews with seven local shop owners. The sign analysis revealed that monolingual signs were the most common type, accounting for 74.6% of the dataset. Monolingual Thai signs formed the largest group at 56.3%, followed by Thai-English bilingual signs at 21.1%. Thai-Chinese signs were rare, making up only 2.8% of the sample, and only one Thai-Chinese-English trilingual sign was found. In terms of visual prominence, the Thai language was usually displayed more prominently than English on bilingual signs. Interview data suggested that shop owners' language choices were shaped by both practical and symbolic concerns. The Thai language was associated with local identity, family memory, and the heritage atmosphere of the community. English was used to support tourist accessibility, online searchability, and business image. Chinese appeared mainly as a marker of cultural heritage rather than as an everyday language of commercial communication. The findings suggest that the linguistic landscape of the Chanthaboon Riverfront Community remains strongly anchored in Thai, while English and Chinese are used in relation to tourism, branding, and heritage identity.

Keywords: linguistic landscape, heritage tourism, shop signs, language choice, Chanthaboon Riverfront Community

³ Corresponding author's E-mail: praweenuch.s@rmutp.ac.th

Introduction

Linguistic landscape research examines how languages are displayed in public spaces and how such displays reflect wider social, cultural and economic processes. Since the work of Landry and Bourhis (1997), public signs have been understood not only as sources of information but also as symbolic markers of identity, status, and belonging. The languages appeared on shop signs, street signs, advertisements and public notices can indicate which groups are being addressed, which languages are given visibility and how a particular place represents itself to residents and visitors. Signs communicate meaning not only through written language but also through font size, position, layout, color, image and other visual features (Gorter, 2006; Shohamy & Gorter, 2009).

Public signs mediate between local communities and visitors in tourism settings. Shop signs help tourists identify products and services, and they also create a particular image of place. Previous studies in Thailand and other Asian contexts have shown that local or national languages often remain dominant in public signage in tourism areas (Low, 2022; Savski, 2021; Shen, 2022). However, in highly commercialized or internationalized tourist areas, English is highly visible and sometimes more prominent than national languages on commercial signs (Mansoor et al., 2023; Rungswang, 2023; Sari et al., 2024). These findings suggest that the role of English and other foreign languages in public signage depends strongly on the local context.

Although the studies of linguistic landscape have been increasingly prevalent, less attention has been paid to smaller heritage communities where tourism is developing but local history, family businesses, and cultural preservation remain central to everyday life.

In such communities, language choices can signal authenticity, local rootedness and cultural continuity. At the same time, the use of English or other foreign languages may suggest modernity, accessibility, and international orientation (Lu et al., 2020; Pathanasin, 2025). Language choice on signs may not be shaped by tourism alone. It may also be influenced by family memory, local ownership, historical identity, architectural heritage, and the desire to maintain the cultural atmosphere of the place.

The Chanthaboon Riverfront Community in Chanthaburi Province is one of Thailand's small heritage sites. The community has long been associated with Thai, Chinese, and Vietnamese cultural influences. Existing studies have mainly discussed the community in relation to other disciplines, except the linguistic landscape (PhraKhrusamuchinwarawat & Phakdeesaen, 2022; Sangprachan et al., 2026). For this reason, this study aims not only to investigate the linguistic landscape of the community through shop signs and interviews with local shop owners but also to examine the visible patterns of language use on signs and the meanings that shop owners attach to their language choices.

Research Objectives

1. To identify the languages used on shop signs in the Chanthaboon Riverfront Community and examine their visual prominence.
2. To investigate the factors influencing shop owners' choices of language on shop signs in the Chanthaboon Riverfront Community.

Research Questions

1. What languages appear on shop signs and how visually prominent are they in the Chanthaboon Riverfront Community?
2. What factors influence shop owners' decisions regarding language choice on their signs in the Chanthaboon Riverfront Community?

Literature Review and Related Studies

Linguistic Landscape, Language Functions, and Tourism

Linguistic landscape refers to the visibility of languages in public space, including shop signs, street signs, advertisements, public notices, and other written displays. Landry and Bourhis (1997) argue that public signs serve both informational and symbolic functions. Informationally, signs help people identify places, services, and boundaries. Symbolically, they show which languages and communities are made visible in a particular space. A language that appears frequently and prominently on public signs can suggest social presence, status, and belonging.

Later studies have expanded the study of linguistic landscape beyond the counting of languages. Gorter (2006) emphasizes that public signs provide insight into everyday multilingual practices while Shohamy and Gorter (2009) point out that signs communicate not only through words but also through visual and semiotic features such as font size, position, color, images and layout. These visual choices are especially important in multilingual signs because they can indicate which language is given greater prominence.

In tourism settings, linguistic landscape is closely connected to communication, identity and place-making. Signs help visitors understand products, services, and directions, but they also shape the image of a destination. English and other foreign languages may be used to increase accessibility and create a modern or international image. Local languages and traditional scripts may be used to signal authenticity, cultural continuity and a sense of place (Lu et al., 2020; Pathanasin, 2025). For this reason, shop signs in heritage communities are not only commercial tools. They also show how local businesses negotiate between tourism development and cultural preservation.

A useful distinction in linguistic landscape research is between top-down and bottom-up signs. Top-down signs are produced by government agencies or institutions while bottom-up signs are produced by individuals, businesses and local communities (Backhaus, 2006).

Since the present study focuses mainly on shop signs, it is concerned primarily with bottom-up signage. These signs are important because they reflect the decisions of local business owners including how they imagine their customers, how they present their businesses and how they position themselves within a changing tourism economy.

Language Choice in Tourist and Heritage Landscapes

Previous studies in Asian tourist and heritage contexts show that the relationship between local languages and English varies across settings. In some places, the local or national language remains visually dominant even when tourism is present. For example, studies of Bang Saen, Hat Yai, and Shaoxing found that Thai or the local national language continued to occupy a central position in public signage while English and other languages appeared in more limited or secondary roles (Low, 2022; Savski, 2021; Shen, 2022; Vivas-Peraza, 2020). These studies suggest that tourism does not automatically lead to the dominance of English. Local identity, language policy and historical context continue to shape the public visibility of languages.

However, other studies show a different pattern in highly internationalized or commercialized tourist areas. On Bangkok's Khaosan Road, English is highly visible and often appears more prominently than Thai on commercial signs (Rungswang, 2023). Similar patterns have been reported in tourism-oriented spaces in Malaysia and Indonesia where English visibility has increased alongside commercial development and international visitor demand (Mansoor et al., 2023; Sari et al., 2024). In these contexts, English functions not only as a language of communication but also as a marker of modernity, mobility, and global commercial appeal.

Shop owners' language choices are shaped by both practical and symbolic concerns. Practically, business owners select languages that they believe their customers can understand. English may be used to communicate with international tourists while Chinese or other languages may be used when businesses expect particular visitor groups. On the symbolic side, language choice can help create a business image. English and multilingual signage may suggest modernity, professionalism or an upmarket identity while local languages may suggest rootedness, authenticity, and cultural continuity (Kim & Ahn, 2023; Pathanasin, 2025; Wang & Gao, 2025).

These studies provide an important background for the present research. They show that linguistic landscapes in tourist areas cannot be explained by tourism alone. The visibility of each language depends on the type of destination, the level of internationalization, the target customers and the meanings that business owners attach to particular languages. This is especially relevant to heritage communities where shop signs may need to balance visitor accessibility with the preservation of local identity.

Chanthaboon Riverfront Community as a Heritage Site

The Chanthaboon Riverfront Community in Chanthaburi Province is one of Thailand's old riverside settlements. Historically, the area developed as a trading community and has long been associated with Thai, Chinese, and Vietnamese cultural influences. Previous studies describe the community as a multicultural heritage space where local identity is reflected through architecture, religious life, food, traditional houses and everyday practices (PhraKhrusamuchinwarawat & Phakdeesaen, 2022; Sangprachan et al., 2026).

Although existing studies have examined Chanthaboon in relation to history, tourism, architecture, multicultural coexistence and local ways of life, its linguistic landscape has received limited attention.

Methodology

Research Design

This study used a mixed-methods design to examine the linguistic landscape of the Chanthaboon Riverfront Community in Chanthaburi Province, Thailand. The study combined photographic data from shop signs with interview data from local shop owners. The photographic data were used to identify the visible patterns of language use on signs while the interviews helped explain why particular languages were chosen.

The Chanthaboon Riverfront Community was selected because it is a historic riverside community with a strong local identity and an increasing role as a cultural tourism destination. This made it a suitable site for examining how language on shop signs reflects both local identity and tourism-related communication.

Research works under the ethical approval under Burapha University, Approval No. IRB2-101/2569. All procedures followed relevant ethical guidelines.

Research Instruments

The main research instruments were a smartphone for collecting photographic data and semi-structured interview questions. The interview questions were constructed based on the language choice on signs, intended customers and reasons for using particular languages by adapting the results from Rungswang (2023).

Data Collection

Data were collected in two stages. First, the researchers conducted a photographic survey of shop signs in the Chanthaboon Riverfront Community in early June 2026. Only signs that were publicly visible from the street and readable to visitors were included. Repeated photographs of the same sign were removed. After the data were cleaned, 71 shop signs were included in the final analysis.

Second, semi-structured interviews were conducted with seven shop owners in the community. The interview questions focused on the reasons for using particular languages, the intended customers, the meanings associated with the shop name or sign and the role of language in business image, accessibility, and local identity.

Participants

Seven shop owners voluntarily participated in this study. The participants represented a range of business types including food and beverage, jewelry, and boutique hospitality with varying years of establishment in the community. Each interview lasted approximately 10–15 minutes. Participants were selected through purposive sampling based on their direct involvement in businesses located within the study site and their willingness to share their perspectives on language choice.

Data Analysis

The photographic data were analyzed quantitatively and descriptively. Each sign was coded according to language category, language combination, business type, and visual prominence. The language categories included monolingual, bilingual, and trilingual signs. Visual prominence was considered through observable features such as font size, position and overall visibility of each language on the sign.

To improve coding consistency, three researchers coded the signs independently. Until agreement was reached, the coded data were then summarized using frequencies and percentages to show the distribution of languages and their visual prominence across different types of businesses.

The interview data were analyzed thematically. The researchers read the interview responses and identified recurring reasons for language choice. These included preserving family and local identity, reaching tourists and wider markets, creating a distinctive business image, improving online visibility and communicating through visual design. The interview findings were used to support and interpret the patterns found in the photographic data.

Findings

To answer research question 1, what languages appear on shop signs, and how visually prominent are they in the Chanthaboon Riverfront Community?

A total of 71 shop signs were analyzed. As shown in Table 1, monolingual signs formed the largest group accounting for 53 signs or 74.6% of the data set. Within this group, monolingual Thai signs were the most common with 40 signs or 56.3% of the total. Monolingual English signs appeared 13 times or 18.3%. No monolingual Chinese signs were found.

Bilingual signs accounted for 17 signs or 23.9% of the data set. Most bilingual signs were Thai–English signs which appeared 15 times or 21.1%. Thai–Chinese signs appeared only twice or 2.8%. Only one trilingual sign containing Thai, Chinese and English was found. These results show that Thai remains the main language of shop signs in the community while English and Chinese appear more selectively.

Table 1

Distribution of Signs by Language Category

Type of Sign	Languages	No of Signage	Percentage
1. Monolingual Signage	TH	40	56.3 %
	EN	13	18.3%
Total		53	74.6%
2. Bilingual Signage	TH-EN	15	21.1%
	TH-CN	2	2.8%
Total		17	23.9%
3. Trilingual Signage	TH-CH-EN	1	1.4%
Total		1	1.4%

Figure 1

Monolingual Signage

Figure 2

Bilingual Signage

Figure 3

Trilingual Signage

Visual prominence also supported the dominance of Thai as shown in Table 2. Among the 15 Thai-English signs, Thai was visually larger or more prominent in 10 signs while English was more prominent in 5 signs. The two Thai-Chinese signs showed equal visual balance between Thai and Chinese. The only trilingual sign was different from the overall pattern because Chinese was the largest element followed by English and then Thai. However, since this appeared in only one sign, it is better understood as a specific case of heritage branding rather than a general pattern in the community.

Table 2

Size in Bilingual Signs

Bilingual combination	Thai bigger	English bigger	Chinese bigger	Equal	Total
English–Thai	10	5	0	0	15
Thai–Chinese	0	0	0	2	2
Total	10	5	0	2	17

Language choice also varied across business types. As shown in Table 3, food and beverage businesses formed the largest group with 36 signs or 50.7% of all signs. Most signs in this group were monolingual Thai suggesting that these businesses mainly connected to Thai-speaking customers and local identity. However, English also appeared in some food and beverage signs especially in newer cafés, bakeries and tourist-oriented businesses.

Heritage and residential spaces formed the second largest group with 15 signs or 21.1%. This category was mainly represented by Thai signs, but it was also the only category where Thai–Chinese bilingual signs appeared. This suggests that Chinese is not widely used as an everyday commercial language. Instead, it appears mainly in relation to family history, Chinese heritage and the historical character of old buildings. Boutique hospitality signs were also multilingual reflecting their connection to tourism and heritage branding.

Table 3

Business Types and Sign Categories

Types of Business / Space (Rank)	Monolingual Thai	Monolingual English	Bilingual TH-EN	Bilingual TH-CN	Trilingual TH-CN-EN	Total	Percentage
1. Food & Beverage	25	4	7	0	0	36	50.7%
2. Heritage & Residential	9	0	4	2	0	15	21.1%
3. Traditional Retail & Services	6	4	0	0	0	10	14.1%
4. Institutional & Public Infrastructure	0	5	2	0	0	7	9.9%

Table 3 (Continue)

Types of Business / Space (Rank)	Monolingual Thai	Monolingual English	Bilingual TH-EN	Bilingual TH-CN	Trilingual TH-CN-EN	Total	Percentage
5. Boutique Hospitality	0	0	2	0	1	3	4.2%
Total	40	13	15	2	1	71	100%

Turning to the second research question, the interview data reveals three main factors shaping shop owners' language choices.

The interview data show that language choice was shaped by both practical and symbolic concerns. Three main themes emerged which are 1) preserving local, family, and heritage identity, 2) expanding accessibility and market reach, 3) creating a distinctive business image through language and visual design.

Preserving Local, Family, and Heritage Identity

For long-established businesses, signs were closely tied to family memory and the historical character of the community. One food business owner explained that the shop name came from an elder in the family. The same owner also linked the shop logo to the shape of the windows of the old shop. Similarly, a boutique hospitality business used Thai-style signage to match the old house to make visitors feel Thai atmosphere. These responses suggest that Thai and traditional visual design were used not only for identification but also to maintain family history, architectural memory, and local belonging.

Expanding Accessibility and Market Reach

English was used more selectively to reach tourists, wider markets, and online audiences. A jewelry-related business owner described this as an effort to make the brand “go inter,” adding that English was used together with Thai as a main language of the business to increase digital search-ability. Chinese was mentioned as useful for some tour groups, but it did not appear as a general commercial language in the signage data. Instead, it remained limited to specific visitor groups or heritage-related meanings.

Creating Brand Image through Language and Visual Design

Language choice was also part of branding, especially among newer food and beverage businesses, creative shops and boutique hospitality businesses. One owner explained that the shop used an unusual English spelling because it provided uniqueness. Other owners connected the shop name with the wider atmosphere of the business including architecture, lighting, decoration, logos, and product display. Some also used images instead of words

because those owners believed that drawings are a universal language. This shows that signs in the community worked as part of a broader visual identity not only as written language.

In summary, shop owners' language choices were shaped by both practical and symbolic purposes. Thai was associated with local communication, family memory, and heritage identity. English supported tourist accessibility, online visibility, and modern branding. Chinese appeared in relation to heritage or specific tourist groups. Thus, shop signs in the Chanthaboon Riverfront Community served not only to identify businesses but also to express how local owners navigate between community identity and tourism development.

Discussion

The findings show that the linguistic landscape of the Chanthaboon Riverfront Community does not follow the same pattern found in highly internationalized tourist areas. In places such as Khaosan Road, English is highly visible because the area is strongly shaped by foreign tourism and commercial activity (Rungswang, 2023). In Chanthaboon, Thai remains dominant in both frequency and visual prominence. This suggests that tourism development does not automatically lead to English dominance. The linguistic landscape of a heritage community is also shaped by local history, domestic tourism, long-established family businesses and the desire to preserve a sense of place. In this respect, the findings are closer to studies of Bang Saen, Hat Yai, and Shaoxing where local or national languages remain central despite the presence of tourism and globalization (Low, 2022; Savski, 2021; Shen, 2022).

English in Chanthaboon plays a selective rather than dominant role. It appears in businesses that are connected with tourism, branding, hospitality, public information and digital visibility. Interview data show that some shop owners use English not only to communicate with foreign visitors but also to increase chances for online visibility and to create a modern or international image. This supports previous studies showing that English in tourist landscapes often carries both practical and symbolic meanings (Lu et al., 2020; Pathanasin, 2025). In Chanthaboon, English does not replace Thai. Instead, it operates as an additional resource used by particular businesses for specific commercial purposes.

Chinese has a different function. Although the community has a long history of Chinese cultural influence, Chinese rarely appears on shop signs. Its limited presence suggests that it is not mainly used for everyday communication with customers. Rather, Chinese functions as a symbolic marker of heritage, family history, and cultural memory. The finding supports the view that languages in public spaces do not always serve direct informational purposes. They may also work as semiotic resources that express identity, memory, and belonging (Landry & Bourhis, 1997; Shohamy & Gorter, 2009).

This pattern reflects the position of Chanthaboon as a living heritage community. It is open to tourism, but it has not been fully reshaped by international tourism in the same way as larger commercial destinations.

Conclusion, Implications, and Future Research

This study examined the linguistic landscape of the Chanthaboon Riverfront Community through 71 shop signs and interviews with seven shop owners. The findings show that Thai is the dominant language on shop signs both in number and visual prominence. English appears in signs connected with tourism, branding, hospitality, public information and online visibility. Chinese appears only twice and is used mainly as a marker of heritage and family history.

The study suggests that smaller heritage communities may not follow the same linguistic pattern as major tourist destinations. While English often becomes highly visible in strongly internationalized tourist areas, Chanthaboon remains anchored in Thai. This shows that language choice in public space is shaped not only by tourism but also by local history, ownership, community identity and the symbolic value of place.

Practically, the findings suggest that signage in heritage communities should balance accessibility with authenticity. English and other foreign languages can help visitors understand businesses and services especially in tourism-related areas. However, Thai and local visual styles remain important because they help preserve the cultural character of the community. This suggests that encouraging bilingual signage rather than replacing local Thai signs with English-dominant ones may better serve both visitors and the cultural character of the community.

The study has some limitations. It focused only on shop signs and shop owners' perspectives. It did not examine how tourists actually read, understand or respond to the signs.

Future research should examine tourist perspectives on signage in the Chanthaboon Riverfront Community such as how tourists interpret visual elements such as fonts, images, logos, and architecture. This would extend the present study by shifting the focus from the producers of signs to the readers of signs.

Acknowledgement

The authors would like to thank our universities and shop owners for their greatest support.

References

- Backhaus, P. (2006). *Linguistic Landscapes: A Comparative Study of Urban Multilingualism in Tokyo*. Multilingual Matters & Channel View Publications.
<https://doi.org/10.2307/jj.27195495>
- Gorter, D. (2006). Introduction: The Study of the Linguistic Landscape as a New Approach to Multilingualism. *International Journal of Multilingualism*, 3(1), 1-6.
<https://doi.org/10.1080/14790710608668382>
- Kim, T. S., & Ahn, J. S. (2023). Celebrating local heritage while marginalizing local language: the multilingual linguistic landscapes of Seongsu-dong in Seoul. *International Journal of Multilingualism*, 22(2), 517-535. <https://doi.org/10.1080/14790718.2023.2260423>
- Landry, R., & Bourhis, R. Y. (1997). Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology*, 16(1), 23-49.
<https://doi.org/10.1177/0261927X970161002>
- Low, P. (2022). The linguistic landscape and prospects of a seaside destination in the east of Thailand. *Journal of Language and Teaching Research*, 13(5), 965-973.
<https://doi.org/10.17507/jltr.1305.08>
- Lu, S., Li, G., & Xu, M. (2020). The linguistic landscape in rural destinations: A case study of Hongcun Village in China. *Tourism Management*, 77, 1-9.
<https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.104005>
- Mansoor, S. S., Hamzah, N. H., & Shangeetha, R. K. (2023). Linguistic landscape in Malaysia: The case of language choice used in signboards. *Studies in English Language and Education*, 10(2), 1062-1083. <https://doi.org/10.24815/siele.v10i2.28338>
- Pathanasin, S. (2025). A Study of the Linguistic Landscape on Phuket Island: Identity, Tourism and Policy. *reFLECTIONS*, 32(1), 213-233. <https://doi.org/10.61508/refl.v32i1.279617>
- Phra Khru Samuchinwarawat Thiraphattho (Junjuea), & Phakdeesaen, S. (2022). Coexistence in new normal society of multicultural community along Chanthaboon Riverbank, Muang District, Chanthaburi Province. *MCU Ubonratchathani Journal of Buddhist Studies*, 7(1), 401-416.
- Rungswang, A. (2023). Linguistic Landscape: Forms and Functions of Signs on Khaosan Road, Thailand. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 8(10), 399-415. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JRKSA/article/view/262989>
- Sangprachan, S., Atthaisong, J., & Phaluehaspailin, Y. (2026). Analysis of tourists' demographic characteristics and tourism behavior in the Chanthaboon waterfront community, Chanthaburi Province. *Academic Journal of Phetchaburi Rajabhat University*, 16(1), 78-87. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/ajpbru/article/view/300322>

- Sari, D. F., Yusuf, Y. Q., Putri, V. N., Usman, H., & Qismullah, F. I. (2024). Shop names and language culture: A study of linguistic landscape in Aceh's Tourist Hub. *International Journal of Language Studies*, 18(3), 83-106. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1260441>
- Savski, K. (2021). Language policy and linguistic landscape: Identity and struggle in two southern Thai spaces. *Linguistic Landscape*, 7(2), 128-150. <https://doi.org/10.1075/ll.20008.sav>
- Shen, Y. (2022). Exploring the linguistic landscape of a historical and cultural city in China: From the perspective of language ecology. *Theory and Practice in Language Studies*, 12(10), 2172-2181. <https://doi.org/10.17507/tpls.1210.25>
- Shohamy, E., & Gorter, D. (Eds.). (2009). *Linguistic landscape: Expanding the scenery*. Routledge.
- Vivas-Peraza, A. C. (2020). English in the linguistic landscape of Thailand: A case study of public signs in Hat Yai. *Language Value*, 13(1), 23-57. <https://doi.org/10.6035/LanguageV.2020.13.2>
- Wang, X., & Gao, Y. (2025). The role of English in the linguistic landscape of Luang Prabang: Perceptions from merchants and consumers. *English Today*, 41(2), 85-95. <https://doi.org/10.1017/S0266078424000476>

นวัตกรรม e-Book วรรณกรรมพื้นบ้านทางพุทธศาสนาแม่น้ำโขงเพื่อส่งเสริมการเผยแผ่
 พระพุทธศาสนาของเยาวชนกลุ่มเปราะบางที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม
 An Innovative e-Book of Buddhist Folk Literature in the Mekong River Basin to
 Promote the Propagation of Buddhism among Vulnerable Youth from
 Multicultural Contexts

นพรัตน์ กันทะพิกุล¹ / ปนัดดา จินประชา² / เขมินทรา ตันธิกุล³ / พิมพ์สร เต็ดขาด⁴
 Nopparat Kantapikul / Panadda Jeenpracha / Khemmintra Tantikul /
 Pimpatsorn Dedkhad

¹สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
 Teaching English Program, Faculty of Education, Mahamakut Buddhist University, Lanna Campus
 อีเมล : nopparat.kan@mbu.ac.th

²สาขาวิชาภาษาอังกฤษ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตเชียงใหม่
 English Program, Faculty of Liberal Arts, Thailand National Sports University, Chiang Mai
 อีเมล : ananupasad9541@gmail.com

³สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
 Teaching Social Science Program, Faculty of Education, Mahamakut Buddhist University, Lanna Campus
 อีเมล : nokkmtcnx@gmail.com

⁴สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
 Teaching Social Science Program, Faculty of Education, Mahamakut Buddhist University, Lanna Campus
 อีเมล : nu.namrz@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.14456/jhusoc.2026.18>

Received: 14 May 2026 ; Revised: 17 July 2026 ; Accepted: 13 August 2026

บทคัดย่อ

การศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาแม่น้ำโขงมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่เยาวชนกลุ่มเปราะบางในบริบทพหุวัฒนธรรม โดยใช้กระบวนการเก็บข้อมูลภาคสนามในเส้นทางเศรษฐกิจ 3R2A ครอบคลุมพื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และเมืองบ่อแก้ว เมืองหลวงน้ำทา เมืองบ่อเต็น สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว งานวิจัยจำแนกเนื้อหาตามแนวการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมใน 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านภาษาและวรรณกรรม 2) ด้านความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณี และ 3) ความเชื่อมโยงของพระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตลุ่มน้ำโขง

ผลการศึกษาพบว่า การถ่ายทอดวรรณกรรมพื้นบ้านมีวัดและศาลาวัดเป็นศูนย์กลาง โดยมีพระภิกษุและครูภูมิปัญญาเป็นผู้นำในการถ่ายทอดผ่านภาษาท้องถิ่นที่สะท้อนภาพชีวิตจริงและคตินิยม งานวิจัยได้นำข้อมูลมาต่อยอดสู่กิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน อาทิ เวทีเล่านิทานธรรมะ การแข่งขันอ่านคำฉันท์ และค่ายศีลธรรมพื้นถิ่น ผลลัพธ์สำคัญคือเยาวชนเกิดความตระหนักในรากเหง้าวัฒนธรรมและเข้าใจธรรมะผ่านเรื่องใกล้ตัว นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมให้เยาวชนสร้างสรรค์สื่อดิจิทัลด้วยตนเองผ่านแพลตฟอร์ม Podcast,

¹ Corresponding author's E-mail: nopparat.kan@mbu.ac.th

TikTok และนวัตกรรม e-Book ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการประคับประคองและต่อยอดพระพุทธศาสนาให้ร่วมสมัย เข้าถึงกลุ่มเยาวชนกลุ่มเปราะบางได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

คำสำคัญ : วรรณกรรมพื้นบ้าน, กลุ่มแม่น้ำโขง, เยาวชนกลุ่มเปราะบาง, พหุวัฒนธรรม, นวัตกรรมสื่อดิจิทัล

Abstract

This study on Buddhist folk literature in the Mekong River Basin aims to promote the propagation of Buddhism among vulnerable youth groups in multicultural contexts. It utilized a field data collection process along the 3R2A economic route, covering Chiang Khong District in Chiang Rai Province, as well as Bokeo, Luang Namtha, and Boten in the Lao People's Democratic Republic. The research classifies the content according to cultural resource management concepts into three aspects: 1) language and literature; 2) beliefs, rituals, and traditions; and 3) the connection of Buddhism with the Mekong River Basin's way of life.

The results revealed that the transmission of folk literature is centered around temples and temple pavilions. Buddhist monks and local wisdom teachers act as leaders in this transmission, utilizing local languages that reflect real-life situations and moral principles. The research extended this data into community-based learning activities, such as Dharma storytelling forums, verse-reading competitions, and local moral camps. A key result was that the youth recognized their cultural roots and understood Dharma through relatable stories. Furthermore, youth were encouraged to create their own digital media via podcasts, TikTok, and e-books. These digital platforms serve as vital tools to modernize the propagation of Buddhism, effectively and sustainably reaching vulnerable youth groups.

Keywords: Folk Literature, Mekong River, Vulnerable Youth, Multiculturalism, Digital Innovation

บทนำ

ภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงตั้งอยู่ระหว่างแหล่งอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ของโลกสองแห่งคือ จีนทางทิศเหนือและอินเดียทางทิศใต้ ส่งผลให้ผู้คนในภูมิภาคนี้รับและหล่อหลอมวัฒนธรรมจากทั้งสองแหล่งเข้าไว้ด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักในการดำเนินชีวิต นับตั้งแต่ครั้งที่พระเจ้าอโศกมหาราชแห่งแคว้นมคธในอินเดียโบราณ ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 เมื่อประมาณ พ.ศ. 300 และได้ส่งพระโสณเถระกับพระอุตตรเถระเป็นสมณทูตเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ (นันทนา ชุนภักดี, 2530) ทำให้พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท (หินยาน) ได้รับความเลื่อมใสศรัทธาจากกษัตริย์และประชาชนผู้ครองแคว้นต่าง ๆ ในภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงตอนล่างอย่างแพร่หลาย

นอกจากนี้ ในหน้าประวัติศาสตร์ยังปรากฏหลักฐานว่าคนไทยและผู้คนกลุ่มแม่น้ำโขงนับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยอาณาจักรอ้ายลาว ราวปี พ.ศ. 620 โดยรับพระพุทธศาสนานิกายมหายาน (อาจาริยวาท) ผ่านภาษาสันสกฤตเข้ามาในรัชสมัยของพระเจ้าเม็งตีกษัตริย์จีน และต่อมาเมื่อพ่อขุนรามคำแหง

มหाराชเสด็จขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 1822 ได้ทรงอาราธนาพระมหาเถรสังฆราชแบบลังกาวงศ์จากเมืองนครศรีธรรมราชมาพำนัก ณ วัดอรุณภูมิ กรุงสุโขทัย ทำให้พระพุทธศาสนาแบบเถรวาทฝังรากลึกและเจริญรุ่งเรืองสืบมา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548) ปัจจุบัน ประชาชนในแถบลุ่มแม่น้ำโขง เช่นในจังหวัดเชียงราย เลย หนองคาย บึงกาฬ นครพนม มุกดาหาร อำนาจเจริญ และอุบลราชธานี ยังคงมีความมั่นคงในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง โดยมีวัด สำนักสงฆ์ และสถาบันการศึกษาของสงฆ์เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน (กรมการศาสนา, 2533 : กรมการศาสนา, 2547)

สายน้ำโขงหรือ "แม่น้ำหลานขงเจียง" ที่มีความยาวกว่า 4,880 กิโลเมตร ไหลผ่านจีน เวียดนาม ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนาม ไม่เพียงแต่เป็นแหล่งความหลากหลายทางชีวภาพที่หล่อเลี้ยงประชากรกว่า 300 ล้านคนในเรื่องความมั่นคงทางอาหารและวิถีชีวิตเท่านั้น แต่พระพุทธศาสนาที่ไหลเวียนอยู่สองฝั่งน้ำยังทำหน้าที่เป็น "สะพานเชื่อมวัฒนธรรม" ที่ประสานความแตกต่างทางเชื้อชาติและภาษาของชนเผ่าต่าง ๆ ให้เข้าหากัน แม้ในยุคล่าอาณานิคมจะมีการลากเส้นแบ่งเขตแดนอย่างชัดเจนจนทำให้การปฏิสัมพันธ์ในเชิงกายภาพและสำนึกความเป็นพี่เป็นน้องลดลง เกิดการยึดถือความเป็นเจ้าของในขนบธรรมเนียมประเพณีมากขึ้น (สามารถ มั่งสั่ง, 2559) แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงเหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลงคือ "พระพุทธศาสนา" ที่เป็นจุดร่วมทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมที่ยังรากลึกร่วมกัน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมพื้นบ้านในลุ่มน้ำโขงจะมีประวัติศาสตร์อันยาวนานและเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ แต่จากการทบทวนวรรณกรรมในปัจจุบันพบช่องว่างทางการวิจัย (Research Gap) ที่วิกฤตและยังไม่ได้รับการแก้ไขใน 2 มิติสำคัญ คือ

1. ความเปราะบางในมิติการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงอักษร ที่ผ่านมามีคำว่า "กลุ่มเปราะบาง" ในพื้นที่ทางวัฒนธรรมมักถูกจำกัดความอยู่เพียงกลุ่มคน เยาวชน หรือกลุ่มชาติพันธุ์ผู้เป็นเจ้าของวรรณกรรมเดิมเท่านั้น แต่ในความเป็นจริง ระบบการจัดการข้อมูลทางวัฒนธรรมเชิงอักษร (Textual Cultural Data Management) ต่างหากที่กำลังอยู่ในสถานะเปราะบางอย่างยิ่ง เนื่องจากยังขาดการให้ความสำคัญ การรวบรวม และการบันทึกอย่างเป็นระบบผ่านกระบวนการในเชิงวิชาการ วรรณกรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาจำนวนมากยังคงอยู่ในลักษณะมุขปาฐะ (คำบอกเล่า) หรือบันทึกในเอกสารโบราณที่กระจายกระจาย ขาดการจัดระบบฐานข้อมูลที่เป็นวิทยาศาสตร์และร่วมสมัย

2. วิกฤตการณ์สูญหายตามช่วงวัย (Generational Erosion) การขาดการบันทึกและจัดการข้อมูลเชิงอักษรที่เป็นระบบนี้ ส่งผลให้วรรณกรรมและคติธรรมพื้นบ้านที่มีคุณค่ากำลังเผชิญกับความเสี่ยงขั้นรุนแรงที่จะสูญหายไปตามรุ่นอายุ (Generation) ของผู้คน เมื่อครุภูมิปัญญาและผู้เฒ่าผู้แก่ในท้องถิ่นล่วงลับไป คลังความรู้เหล่านี้จะหมดไปในชั่วอายุของคนรุ่นนี้ทันที โดยไม่มีการส่งต่อเนื้อหาที่ยั่งยืนไปสู่คนรุ่นหลัง

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความจำเป็นเร่งด่วนในการทำความเข้าใจและจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเหล่านี้ผ่านกระบวนการเก็บข้อมูลภาคสนามในเส้นทางเศรษฐกิจ 3R2A ครอบคลุมพื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และเมืองบ่อแก้ว เมืองหลวงน้ำทา เมืองบ่อเต็น สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมสูง โดยจำแนกการศึกษาออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านภาษาและวรรณกรรม 2) ด้านความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณี และ 3) ความเชื่อมโยงของพระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตลุ่มน้ำโขง

การวิจัยครั้งนี้ไม่เพียงแต่เป็นการอุดช่องว่างทางวิชาการด้วยการบันทึกวรรณกรรมเชิงอักษรให้ยั่งยืนเท่านั้น แต่ยังเป็นการเปลี่ยนผ่านวัฒนธรรมโบราณให้กลายเป็น "สื่อดิจิทัลร่วมสมัย" (Podcast, TikTok, e-Book) โดยมีวัดและศาลาวัดเป็นศูนย์กลาง เพื่อส่งเสริมการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่เยาวชนกลุ่มเปราะบาง

ในบริบทพหุวัฒนธรรม ให้พวกเขาเกิดความตระหนักในรากเหง้า เข้าถึงธรรมะผ่านเรื่องใกล้ตัว และสามารถ
ปรับประยุกต์ต่อยอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดกรอบวัตถุประสงค์การวิจัยไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาเล่มแม่ข่ายเพื่อส่งเสริมการเผยแผ่
พระพุทธศาสนาของเยาวชนกลุ่มเปราะบางที่มีความหลากหลายทางพหุวัฒนธรรม
2. เพื่อเผยแผ่วรรณกรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาเล่มแม่ข่ายให้เยาวชนกลุ่มเปราะบางที่มีความ
หลากหลายทางพหุวัฒนธรรม

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Methods Research) ซึ่งกำหนดขอบเขต
การวิจัยในมิติต่าง ๆ ไว้ดังนี้

ขอบเขตด้านประชากร กลุ่มตัวอย่าง และกลุ่มเป้าหมาย

ผู้วิจัยจำแนกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลออกเป็น 2 ส่วนหลักตามลักษณะการวิจัย ดังนี้

1. การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

ดำเนินการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 2 กลุ่มหลัก เพื่อประเมินความพึงพอใจต่อนวัตกรรม e-
Book วรรณกรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาเล่มแม่ข่าย โดยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบบังเอิญ
(Accidental Sampling) จากพื้นที่ศึกษา 7 แห่ง ดังนี้

- กลุ่มนักท่องเที่ยว: ในพื้นที่ศึกษา 7 แห่ง แห่งละ 20 คน รวมจำนวนทั้งสิ้น 140 คน
- กลุ่มประชาชนในพื้นที่: ในพื้นที่ศึกษา 7 แห่ง แห่งละ 20 คน รวมจำนวนทั้งสิ้น 140 คน
(รวมกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยเชิงปริมาณทั้งสิ้น 280 คน)

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

ดำเนินการศึกษาจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งคัดเลือกด้วยวิธีการเลือกตัวอย่าง
แบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากพื้นที่วิจัยที่เป็นตัวแทน ได้แก่ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย
ประเทศไทย และพื้นที่เกี่ยวเนื่องในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยจำแนกตามเครื่องมือวิจัย ดังนี้

- การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย ประชาชนในพื้นที่
และผู้นำชุมชน รวมจำนวน 30 คน
- การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย ผู้นำท้องถิ่น
พระสงฆ์ ราษฎรชุมชน นักวิชาการ และตัวแทนประชาชนในพื้นที่ รวมจำนวน 12 รูป/คน

ขอบเขตด้านเนื้อหา

มุ่งศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาเล่มแม่ข่ายเพื่อส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ของเยาวชนกลุ่มเปราะบางที่มีความหลากหลายทางพหุวัฒนธรรม โดยเน้นการวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของ
พระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตผู้คนในแถบแม่ข่ายใน 3 มิติหลัก ได้แก่

- ด้านภาษาและวรรณกรรม ศึกษาโครงเรื่อง คติธรรม และคุณค่าคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่
ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่น

- ด้านความเชื่อ พิธีกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม ศึกษาการหลอมรวมคติพุทธเข้ากับวิถีปฏิบัติเชิงประเพณีของชุมชน

- ด้านความเชื่อมโยงของพระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตของคนในแถบลุ่มน้ำโขง ศึกษาบทบาทของพระพุทธศาสนาในการเป็นตัวกลางสร้างความสัมพันธ์ อัตลักษณ์ร่วม และการข้ามผ่านความหลากหลายทางวัฒนธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง "การศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาในลุ่มแม่น้ำโขงเพื่อส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของเยาวชนกลุ่มเปราะบางที่มีความหลากหลายทางพหุวัฒนธรรม" เป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Methods Research) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานในส่วนการกำหนดพื้นที่วิจัยและเครื่องมือวิจัยดังนี้

1. การกำหนดพื้นที่ศึกษา (Research Area)

ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่วิจัยเชิงยุทธศาสตร์บนเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจ 3R2A ที่เชื่อมโยงระหว่างประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์การสืบทอดอารยธรรมและการหยั่งรากอันเหนียวแน่นของพระพุทธศาสนาในลุ่มน้ำโขง ประกอบด้วย

- พื้นที่ฝั่งสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)

พื้นที่ด้านพรมแดนบ่อเต็น แขวงหลวงน้ำทา (จุดเชื่อมต่อบ่อเต็น-บ่อหาน สปป.ลาว-จีน)

เมืองห้วยทราย แขวงบ่อแก้ว

- พื้นที่ฝั่งประเทศไทย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

เหตุผลความจำเป็นในการเลือกพื้นที่ตามแนวระเบียงเศรษฐกิจ 3R2A ดังกล่าว ไม่เพียงแต่มีความสำคัญในฐานะเส้นทางคมนาคมขนส่ง ขนส่งสินค้า และการท่องเที่ยวตามนโยบายเส้นทางสายไหมใหม่ (Belt and Road Initiative) รวมถึงการพัฒนาท่าเรือและการค้าชายแดนเท่านั้น แต่ในมิติทางสังคมวัฒนธรรมเส้นทางนี้ยังเป็น "เส้นทางจาริกและเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีชีวิต" (Living Buddhist Route) ที่เชื่อมประสานวิถีชีวิต ความเชื่อ และความหลากหลายทางพหุวัฒนธรรมของผู้คนสองฝั่งโขง รวมถึงกลุ่มเยาวชนเปราะบาง ให้ดำรงอยู่ร่วมกันภายใต้ร่มเงาของพระพุทธศาสนาอย่างเป็นรูปธรรมสืบมาจนถึงปัจจุบัน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการศึกษาวิจัย 2 แบบ คือ เครื่องมือเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และเครื่องมือเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. เครื่องมือวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ได้แก่

- แบบสอบถามความต้องการของการสร้างเครือข่ายการเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนาในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ประกอบด้วยข้อคำถาม 3 ตอน ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนที่ 2 แบบสำรวจเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นความต้องการของการสร้างเครือข่าย และส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางการพัฒนาอื่น ๆ

- แบบประเมินความพึงพอใจ เป็นข้อคำถามประเมินความพึงพอใจต่อนวัตกรรม e-Book วรรณกรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาในลุ่มน้ำโขง

2. เครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้แก่

- แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) มุ่งประเด็นเรื่องราววรรณกรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาในลุ่มแม่น้ำโขง
- แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) มุ่งประเด็นการร่วมสร้างเครือข่ายการเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนาในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

การศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาในลุ่มแม่น้ำโขงเพื่อส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของเยาวชนกลุ่มเปราะบางที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีผลการวิเคราะห์ข้อมูล ข้อค้นพบทางวิชาการ และการอภิปรายผลเชิงลึกโดยจำแนกเนื้อหาเป็นรูปแบบความเรียงบรรยายอย่างเป็นระบบ ดังนี้

ผลการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาในลุ่มแม่น้ำโขง

จากการดำเนินงานวิจัยเชิงพื้นที่โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชน (สายันต์ ไพเราะจูติ, 2550) ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามตามแนวระเปียงเศรษฐกิจ 3R2A ซึ่งครอบคลุมพื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ประเทศไทย และพื้นที่ชายแดนด่านบ่อหาน-บ่อเต็น แขวงหลวงน้ำทา ตลอดจนเมืองห้วยทราย แขวงบ่อแก้ว สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยสามารถรวบรวมวรรณกรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาได้ทั้งสิ้น 36 เรื่อง เพื่อนำมาคัดเลือกและยกระดับเป็นนวัตกรรมหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ หรือ e-Book สำหรับทดลองใช้ในกลุ่เยาวชนเปราะบาง โดยผลการศึกษาสามารถบรรยายรายละเอียดตามแนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม (พิสิฐ เจริญวงศ์, 2542; สว่าง เลิศฤทธิ์, 2547; กนกวรรณ ชูชาญ, 2552) ใน 3 ด้านหลัก ดังนี้

1. ด้านภาษาและวรรณกรรม

วรรณกรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาในลุ่มแม่น้ำโขงมีลักษณะเฉพาะที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ทางภาษาและการหลอมรวมทางวัฒนธรรมของชุมชนในแต่ละพื้นที่อย่างเด่นชัด โดยส่วนใหญ่นิยมใช้ภาษาถิ่นที่หลากหลาย อาทิ ภาษาไทยอีสาน ภาษาเขมร ภาษาไทลาว และภาษากะเลิง ซึ่งเป็นภาพสะท้อนของบริบททางวัฒนธรรมในภูมิภาคนี้

ในอดีต ความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลและการอุปถัมภ์จากกษัตริย์ผู้ครองแคว้นต่าง ๆ ในลุ่มน้ำโขงตอนล่าง ได้ช่วยร้อยรัดผู้คนให้เกิดความผูกพันและสร้างวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกัน แม้ว่าในยุคล่าอาณานิคมจะมีการลากเส้นแบ่งเขตแดนทางภูมิศาสตร์อย่างชัดเจนจนส่งผลให้การปฏิสัมพันธ์ลดลง และเกิดการแสดงความเป็นเจ้าของในวัฒนธรรมมากขึ้น แต่วรรณกรรมและพระพุทธศาสนายังคงทำหน้าที่เป็นสายใยเชื่อมโยงที่เหนียวแน่น

เมื่อพิจารณาโครงสร้างของวรรณกรรมที่สำรวจพบ ผู้วิจัยสามารถจำแนกออกเป็นสองลักษณะสำคัญ ประการแรกคือ วรรณกรรมมุขปาฐะ (Oral Literature) ซึ่งเป็นวรรณกรรมบอกเล่าประเพณีพื้นบ้าน คำสอนในรูปแบบบทกลอน หรือโคลงฉันท์ ถ่ายทอดผ่านการบอกเล่าของพระสงฆ์หรือผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนซึ่งผ่านกระบวนการสืบทอดปากต่อปากมาเป็นระยะเวลานานกว่าสิบปีในช่วงการสำรวจทางชาติพันธุ์วรรณนา ประการที่สองคือ วรรณกรรมลายลักษณ์ (Written Literature) ซึ่งถูกจารึกและเก็บรักษาไว้ในเอกสารโบราณ เช่น คัมภีร์ใบลาน สมุดข่อย หรือจารึกอักษรธรรมโบราณตามวัดต่าง ๆ มีเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธประวัติ ทศชาติชาดก และธรรมเทศนา ซึ่งมีรากฐานสืบทอดไปได้ถึงสมัยอาณาจักรอ้ายลาว (ราว พ.ศ. 620) ที่รับอิทธิพลพุทธศาสนาหายานผ่านภาษาสันสกฤต และสืบทอดต่อเนื่องมาจนถึงสมัยสุโขทัย (พ.ศ. 1822) ที่รับพระพุทธศาสนาเถรวาทเข้ามาสถาปนาเป็นศาสนาประจำชาติ ซึ่งวรรณกรรมทั้งสองลักษณะนี้ไม่เพียงทำ

หน้าที่เผยแผ่ศีลธรรม แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนสองฝั่งโขงให้คงอยู่ร่วมกัน

2. ด้านความเชื่อ พิธีกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเชื่อมโยงกับมิตินี้จำนวน 20 เรื่อง ครอบคลุมพื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และด่านบ่อเต็น แขวงหลวงน้ำทา โดยเนื้อหาส่วนใหญ่สะท้อนความเชื่อเชิงพุทธที่ฝังรากลึกในวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้าน

ประเด็นที่เด่นชัดที่สุดคือความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมและการทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ซึ่งปรากฏในวรรณกรรมมากกว่า 25 เรื่อง จากคลังข้อมูลทั้งหมด เช่น นิทานพญาครุฑ และนิทานเชียงเมี้ยน ซึ่งพระสงฆ์และผู้ใหญ่ในชุมชนมักนำมาประยุกต์เป็นธรรมเทศนาและนิทานสอนใจเพื่อขัดเกลาพฤติกรรมของเยาวชน นอกจากนี้ วรรณกรรมพื้นบ้านยังมีบทบาทสำคัญในการอธิบายความเป็นมาและส่งเสริมพิธีกรรมสำคัญของชุมชน เช่น พิธีทอดกฐิน พิธีแห่ปราสาทผึ้ง และพิธีบวชลูกแก้ว รวมถึงเชื่อมโยงกับขนบธรรมเนียมประเพณีสิบสองเดือนอย่างประเพณีบุญผะเหวดหรือการเทศน์มหาชาติ (พระเวสสันดรชาดก) และประเพณีสงกรานต์ ซึ่งล้วนเป็นกิจกรรมที่บูรณาการหลักศีลธรรม ค่านิยมความกตัญญูกตเวทิตา ความเพียร ความอดทน และความเมตตากรุณาให้กลายเป็นหนึ่งเดียวกับวิถีชีวิตอย่างราบรื่น

3. ด้านความเชื่อมโยงของพระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตลุ่มน้ำโขง

วรรณกรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาไม่ได้ดำรงอยู่เพียงในมิติอักษรศาสตร์ แต่เป็นเครื่องมือชี้นำพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวไทยและชาวลาวในภูมิภาคนี้อย่างแท้จริง ครอบคลุมสองฝั่งโขง นิยมนำคำสอนจากชาดกและวรรณกรรมพื้นบ้านมาเป็นแนวทางในการอบรมสั่งสอนบุตรหลาน โดยมีวัดในชุมชนทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเผยแผ่และแหล่งรวบรวมวรรณกรรมลายลักษณ์ที่ถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ผ่านการเทศนาและการศึกษาพระธรรม

กระบวนการนี้ช่วยสร้างความเชื่อมโยงระหว่างสถาบันครอบครัวและชุมชนผ่านกิจกรรมทางศาสนา ร่วมกัน เช่น การฟังเทศน์ในช่วงเข้าพรรษา หรือการเล่านิทานธรรมะก่อนนอน ขณะเดียวกันในฝั่งสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและไทย ได้มีการอนุรักษ์และสืบทอดวรรณกรรมเหล่านี้ผ่านสื่อสร้างสรรค์ร่วมสมัย ทั้งการแสดงพื้นบ้าน ละครชาดก เพลงพื้นเมือง และการเปลี่ยนผ่านไปสู่สื่อดิจิทัลบนแพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น e-Book, Podcast และ TikTok ซึ่งทำหน้าที่เป็นเครื่องมือขัดเกลาทางสังคมและเยียวยาจิตใจให้แก่กลุ่มเยาวชนเปราะบางท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคม

องค์ความรู้ที่สังเคราะห์ได้จากการวิจัย

จากการประยุกต์ใช้นวัตกรรม e-Book วรรณกรรมพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในกลุ่มเยาวชนกลุ่มเปราะบาง เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ เยาวชนชายแดน และเด็กไร้สัญชาติ ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้หลักออกเป็นประเด็นความเรียงเชิงอภิปรายผลได้ 4 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

- ประเด็นแรก นวัตกรรม e-Book ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการลดช่องว่างการเข้าถึงธรรมะของเยาวชนกลุ่มเปราะบางอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากเยาวชนกลุ่มนี้มักเผชิญข้อจำกัดในการเข้าถึงการศึกษาพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม ทั้งในมิติด้านภาษา พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ และการขาดแคลนทรัพยากร การสร้างสรรค์ e-Book ธรรมะในลักษณะสองภาษาคือภาษาถิ่นควบคู่กับภาษาไทยกลาง พร้อมการใช้ภาพประกอบที่สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรม จึงช่วยให้เยาวชนเข้าใจเนื้อหาได้ง่ายและรู้สึกใกล้ชิดกับหลักคำ

สอนมากขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดธรรมะเพื่อทุกคน หรือการสื่อสารแบบ Inclusive Dhamma (Anderson, 2008) และการใช้สื่อท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาสังคม (กาญจนา แก้วเทพ และนิคม ชัยขุนพล, 2555)

- ประเด็นต่อมา คือการออกแบบนวัตกรรมที่ช่วยเสริมแรงจูงใจและการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ผ่านเนื้อหาและเทคนิคการนำเสนอร่วมสมัย ผลการทดลองใช้ e-Book พบว่า การนำเสนอในรูปแบบสื่อประสมเชิงปฏิสัมพันธ์ เช่น นิทานธรรมะประกอบเสียงและการตอบโต้แบบโต้ตอบ (Interactive) สามารถกระตุ้นความสนใจและขับเคลื่อนให้เยาวชนเกิดแรงจูงใจในการเรียนรู้ธรรมะด้วยตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเนื้อหาเชื่อมโยงกับมิติต่าง ๆ ในชีวิตจริง เช่น ความสัมพันธ์ในครอบครัว (เช่น คติธรรมคำขอขมากรรมของพม่า) ความกตัญญู และการให้อภัย ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ลักษณะนี้สอดคล้องกับทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเองและการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ที่เน้นการพัฒนาทางสติปัญญาและการเรียนรู้ระดับลึก (Deep Learning) ของ Piaget (1973) และ Vygotsky (1978)

- ประเด็นที่สาม คือการส่งเสริมความเข้าใจในความหลากหลายและการอยู่ร่วมกันด้วยหลักธรรม โดยการนำวรรณกรรมพื้นถิ่น เช่น คำขอขมากรรมของพม่า มาดัดแปลงเป็นสื่อดิจิทัลช่วยให้ e-Book กลายเป็นพื้นที่ส่วนกลางทางวัฒนธรรมที่สามารถสื่อสารคุณค่าของพระพุทธศาสนาในรูปแบบที่ไม่ขัดต่ออัตลักษณ์และวิถีปฏิบัติของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริเวณตะเข็บชายแดนลาว-ไทย-เขมร เยาวชนจึงสามารถซึมซับหลักธรรมเรื่องกรรม การให้อภัย และความอดทน ควบคู่ไปกับการตระหนักในรากเหง้าวัฒนธรรมและการยอมรับความแตกต่างทางสังคม สอดคล้องกับแนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Engaged Buddhism) ของ King (2009) และ Queen (2000) ที่มุ่งประยุกต์หลักธรรมเพื่อสร้างสันติภาพและการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม

- ประเด็นสุดท้าย คือการสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมจากหลายภาคส่วนเพื่อความยั่งยืน กระบวนการพัฒนา e-Book ธรรมะไม่ได้เป็นเพียงบทบาทของนักวิจัยหรือสถาบันศาสนาฝ่ายเดียว แต่เกิดจากกระบวนการร่วมสร้างสรรค์ระหว่างวัด โรงเรียน ชุมชน ตลอดจนตัวเยาวชนเอง การที่คนในท้องถิ่นและเยาวชนบางส่วนมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตสื่อธรรมะตั้งแต่ต้นน้ำ ช่วยกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าขององค์ความรู้และทรัพยากรวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างแรงศรัทธาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มั่นคงและยั่งยืนในระยะยาว (Chambers, 1997)

ผลการวิเคราะห์ระดับความพึงพอใจต่อการใช้นวัตกรรมและการอภิปรายผล

เพื่อเป็นการประเมินประสิทธิผลของนวัตกรรมในเชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้นำ e-Book วรรณกรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาไปทดลองใช้และประเมินความพึงพอใจกับกลุ่มตัวอย่างจำนวนทั้งสิ้น 280 คน ซึ่งแบ่งออกเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวจำนวน 140 คน และกลุ่มประชาชนในพื้นที่จำนวน 140 คน จากพื้นที่ศึกษา 7 แห่ง

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติพบว่า ในภาพรวม กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจต่อการใช้นวัตกรรม e-Book วรรณกรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาอยู่ในระดับ "พึงพอใจมาก" โดยมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ 4.01 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ 0.40 ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาเนื้อหาและรูปแบบของนวัตกรรมสามารถตอบสนองความต้องการและข้อจำกัดของกลุ่มเยาวชนกลุ่มเปราะบางได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อพิจารณาเป็นรายประเด็นพบว่า ประเด็นที่ได้รับคะแนนเฉลี่ยความพึงพอใจสูงสุด และอยู่ในระดับ "พึงพอใจมากที่สุด" คือ ด้านการเลือกใช้โทนสีและการออกแบบกราฟิกของนวัตกรรมมีความเหมาะสม โดยมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ 4.63 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ 0.44 ผลลัพธ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการออกแบบกราฟิกที่เน้นโทนสีประเพณีลุ่มน้ำโขง เช่น สีทอง สีเบจ และสีแดงเข้ม ซึ่งเป็นสีที่ปรากฏ

เด่นชัดตามจิตรกรรมฝาผนังและสถาปัตยกรรมในวัดวาอารามสองฝั่งโขง มีอิทธิพลต่อจิตวิทยาความรู้สึกของผู้เรียน ช่วยปลูกฝังความรู้สึกคุ้นเคย ความเคารพศรัทธา และความสงกนภายในใจ

การออกแบบเชิงทัศนศิลป์ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมนี้อธิบายได้ด้วยทฤษฎีการประมวลผลข้อมูลแบบสองทาง (Dual-Coding Theory) ของ Paivio (1986) ที่เสนอว่า การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพสูงสุดจะเกิดขึ้นเมื่อสมองประมวลผลข้อมูลทางภาษาควบคู่กับภาพและสี ซึ่งภาพและสีมีบทบาทกระตุ้นสมาธิและอารมณ์ความรู้สึกอันส่งผลต่อความทรงจำ และยังสอดคล้องกับหลักการออกแบบสื่อที่เน้นความกลมกลืนระหว่างเนื้อหาและองค์ประกอบภาพ (Visual Coherence) ของ Mayer (2005) ซึ่งช่วยสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้และดึงดูดความสนใจของเยาวชนยุคดิจิทัลได้เป็นอย่างดี

ประเด็นที่ได้รับคะแนนเฉลี่ยสูงเป็นอันดับสอง และอยู่ในระดับ "พึงพอใจมากที่สุด" เช่นกัน คือ ด้านความสะดวกในการเข้าถึงนวัตกรรม ความเหมาะสม และประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา โดยมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ 4.58 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ 0.49 ข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนผ่านวรรณกรรมสู่ระบบดิจิทัลช่วยให้เยาวชนสามารถเข้าถึงเนื้อหาธรรมะผ่านอุปกรณ์เคลื่อนที่ เช่น สมาร์ทโฟนหรือแท็บเล็ตได้อย่างสะดวกและไร้ข้อจำกัดเรื่องเวลาและสถานที่ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการเรียนรู้แบบผสมผสาน (Blended Learning) และการเรียนรู้ผ่านอุปกรณ์พกพา (Mobile Learning) โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับกลุ่มเยาวชนเปราะบางและขาดโอกาส นวัตกรรมชิ้นนี้จึงทำหน้าที่เป็นสะพานทางเทคโนโลยีที่ช่วยลดความเหลื่อมล้ำและเปิดโอกาสการเข้าถึงพุทธธรรมในชีวิตประจำวันได้ทุกที่ทุกเวลา (Sharpley et al., 2005)

อย่างไรก็ดี ประเด็นที่ได้รับคะแนนเฉลี่ยต่ำที่สุด แต่ยังคงอยู่ในระดับ "พึงพอใจมาก" คือ ด้านเนื้อหาที่มีความยากง่ายเหมาะสมกับผู้สนใจศึกษา โดยมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ 3.86 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ 0.24 ผลลัพธ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดบางประการในการเรียบเรียงเนื้อหา ซึ่งปรากฏการใช้ศัพท์เฉพาะทางธรรมะที่ซับซ้อน หรือมีโครงเรื่องที่จำเป็นต้องอาศัยพื้นฐานความเข้าใจทางพระพุทธศาสนาในระดับหนึ่ง จึงอาจทำให้ผู้เรียนบางกลุ่ม โดยเฉพาะเยาวชนกลุ่มเปราะบางที่ไม่มีพื้นฐานความรู้ทางศาสนามาก่อนเกิดความยากลำบากในการตีความ

จากข้อจำกัดดังกล่าว ผู้วิจัยได้อภิปรายร่วมกับทฤษฎีการเรียนรู้ของ Bruner (1966) ซึ่งระบุว่าการจัดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพควรเริ่มต้นจากประเด็นที่ผู้เรียนคุ้นเคยแล้วค่อย ๆ ได้ระดับไปสู่เนื้อหาที่มีความซับซ้อนขึ้น ดังนั้น ในการพัฒนานวัตกรรมระยะต่อไป จึงควรออกแบบเนื้อหาให้มีลักษณะยืดหยุ่นและแบ่งระดับตามความเหมาะสมของผู้เรียน (Differentiated Content) เช่น การแทรกกล่องคำอธิบายศัพท์ธรรมะด้วยอินโฟกราฟิก (Infographic) หรือการจัดทำเนื้อหาแยกย่อยตามช่วงวัย เพื่อช่วยให้เยาวชนสามารถเข้าถึงคำสอนและเข้าใจหลักธรรมเชิงลึกได้ง่ายขึ้น

ในภาพรวม การสร้างสรรค์ e-Book จากวรรณกรรมพื้นบ้านลุ่มน้ำโขงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรม (Cultural Tool) ที่เชื่อมโยงหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเข้ากับวิถีปฏิบัติในชีวิตจริงของเยาวชนได้อย่างมีนัยสำคัญ (Vygotsky, 1978) ซึ่งการที่กระบวนการเรียนรู้และระดับความพึงพอใจพัฒนาขึ้นในทิศทางที่ดีขึ้น มีรากฐานสำคัญมาจากระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

ตามแนวคิดปฐมบทเรื่องการมีส่วนร่วมของ นรินทรชัย พัฒนพงศา (2546), Berkley (1975) และ Cohen & Uphoff (1981) ได้ระบุร่วมกันว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงจะเกิดขึ้นเมื่อแกนนำหรือผู้สร้างสรรค์นวัตกรรมเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมคิด ร่วมวางแผน และร่วมแก้ไขปัญหาของตนเองอย่างเท่าเทียม ซึ่งกระบวนการบูรณาการและการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัย พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน และเยาวชนในครั้งนี้ ไม่เพียงแต่ช่วยให้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมได้รับการสืบทอด แต่ยังช่วย

ปลูกเราให้คนในท้องถิ่นเกิดความรัก ความหวงแหน และความตระหนักในคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงอักษรของตนเองไม่ให้อายุหายไปตามการเปลี่ยนผ่านของยุคสมัย ดังหลักการที่ William Erwin (1976) ได้ชี้ไว้ว่า ความผูกพันและสำนึกความเป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมจะเกิดขึ้นอย่างมั่นคงก็ต่อเมื่อชุมชนได้เข้ามามีบทบาทขับเคลื่อนงานพัฒนาด้วยตนเอง

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. การบูรณาการวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้ากับระบบการศึกษา หน่วยงานภาครัฐและองค์กรด้านการศึกษา และวัฒนธรรมในพื้นที่ระยองเศรษฐกิจ 3R2A ทั้งในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ควรมีนโยบายสนับสนุนและผลักดันการบรรจุวรรณกรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาเล่มน้ำโขงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อสร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าวัฒนธรรมและเชื่อมโยงมิตรภาพระหว่างผู้คนในภูมิภาค

2. การส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อดิจิทัลในกลุ่มเปราะบาง (Digital Literacy) หน่วยงานที่สนับสนุนการวิจัยและนวัตกรรม (เช่น สกสว.) ควรเพิ่มนโยบายสนับสนุนทุนสร้างสรรค์และพัฒนาทักษะด้านสื่อดิจิทัลให้แก่เยาวชนกลุ่มเปราะบาง เพื่อใช้เทคโนโลยีร่วมสมัยเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงและขัดเกลางจรรยาบรรณ

3. การขับเคลื่อนความร่วมมือข้ามพรมแดนผ่านซอฟต์แวร์ (Mekong Soft Power) ควรพัฒนาและยกระดับวรรณกรรมพื้นบ้านและพุทธศาสนาเล่มน้ำโขงให้เป็นเครื่องมือทูตวัฒนธรรมเพื่อเชื่อมโยงมิตรภาพความเข้าใจอันดี และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมระหว่างประเทศสมาชิกในอนุภูมิภาคอย่างเป็นระบบ

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปฏิบัติ

1. การปรับบทบาทของพระสงฆ์และครูภูมิปัญญา พระภิกษุสงฆ์ ครูภูมิปัญญา และผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ ควรปรับเปลี่ยนบทบาทดั้งเดิมจากการเป็นผู้บรรยายและถ่ายทอดเนื้อหาด้านเดียว มาทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ (Facilitator) ที่คอยจัดสิ่งแวดล้อมและเปิดพื้นที่ปลอดภัยให้เยาวชนได้ตั้งคำถาม ติชม ธรรมะผ่านมุมมองของตนเอง และส่งเสริมให้พวกเขาทดลองใช้สื่อที่ทันสมัยเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่

2. การใช้สื่อประสมที่หลากหลายในการสอนศีลธรรม ครูและนักขับเคลื่อนสังคมควรนำชุดนวัตกรรม e-Book, Podcast และวิดีโอสั้นบนแพลตฟอร์ม TikTok ที่สร้างขึ้นจากโครงการวิจัยนี้ ไปใช้เป็นส่วนการเรียนรู้หลักในการสอนจริยธรรม เพื่อดึงดูดความสนใจของเยาวชนรุ่นใหม่ ตลอดจนนำกิจกรรมการเล่านิทานธรรมะ และการสืบทอดวรรณกรรมไปประยุกต์ใช้เป็นกุศโลบายในการกระชับประคองและเยียวยาจิตใจ ช่วยให้เยาวชนกลุ่มเปราะบางรู้สึกมีตัวตนและตระหนักถึงคุณค่าของตนเองในสังคมพหุวัฒนธรรม

3. การสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางวัฒนธรรม (Safe Space) ผู้ปฏิบัติงานทางสังคมควรใช้กิจกรรมการเล่านิทานหรือสืบทอดวรรณกรรมเพื่อเยียวยาจิตใจเยาวชนกลุ่มเปราะบางในมิติพหุวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบข้ามเส้นทางเศรษฐกิจ ในการวิจัยระยะต่อไป ผู้วิจัยเห็นควรให้มีการขยายขอบเขตการศึกษาเชิงลึกและเชิงเปรียบเทียบไปยังเส้นทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ในลุ่มน้ำโขง เช่น เส้นทาง R9 หรือเส้นทาง R12 เพื่อเปรียบเทียบความคล้ายคลึงและอัตลักษณ์เฉพาะตัวของวรรณกรรมพุทธศาสนาในแต่ละพื้นที่

2. การต่อยอดวรรณกรรมพุทธศาสนาสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อต่อยอดมรดกวัฒนธรรมและวรรณกรรมเหล่านี้ไปสู่ระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เช่น การนำโครงเรื่องและตัวละครเด่นมาพัฒนาเป็นบอร์ดเกม สื่อการเรียนรู้ผ่านเกม แอนิเมชันร่วมสมัย หรือผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมของชุมชน เพื่อสร้างรายได้หมุนเวียนกลับสู่ท้องถิ่น

3. การวัดผลสัมฤทธิ์เชิงพฤติกรรมในระยะยาว (Longitudinal Study) ควรมีการออกแบบการศึกษาติดตามผลในระยะยาว เพื่อวัดผลสัมฤทธิ์เชิงพฤติกรรมการเปลี่ยนแปลงและระดับคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนในกลุ่มเปราะบางหลังจากได้เรียนรู้ผ่านนวัตกรรม e-Book ธรรมะอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับการพัฒนานโยบายที่ยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ ชูชาญ. (2552). *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กรมการศาสนา. (2533). *รายงานการศาสนา ประจำปี 2533*. โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรมการศาสนา. (2547). *รายงานการศาสนา ประจำปี 2547*. โรงพิมพ์การศาสนา.
- กาญจนา แก้วเทพ และนิคม ชัยขุนพล. (2555). *คู่มือสื่อใหม่ศึกษา*. กรุงเทพฯ: โครงการเมธีวิจัย อาวุโส ฝ่ายวิชาการ สำนักงานกองทุนการวิจัย.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (2546). *การมีส่วนร่วม: หลักการ แนวคิด และทฤษฎีการส่งเสริมและการพัฒนา*. พี.เอ.ลีฟวิ่ง.
- นันทนา ขุนภักดี. (2530). *ประวัติวรรณคดีพุทธศาสนา*. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2548). *พุทธธรรม*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พิสิฐ เจริญวงศ์. (2542). *ทรัพยากรวัฒนธรรม: การอนุรักษ์และการจัดการ*. กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- สายันต์ ไพรัชญาจิตร. (2550). *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชน*. โครงการโบราณคดีชุมชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สามารถ มั่งสั่ง. (2559). *ความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมพุทธลุ่มน้ำโขง*. ศูนย์วิจัยวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง.
- Anderson, T. (Ed.). (2008). *The theory and practice of online learning* (2nd ed.). Athabasca University Press.
- Berkley, G. E. (1975). *The craft of public administration*. Allyn and Bacon.
- Bruner, J. S. (1966). *Toward a theory of instruction*. Harvard University Press.
- Chambers, R. (1997). *Whose reality counts? Putting the first last*. Intermediate Technology Publications.
- Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (1981). *Rural development participation: Concept and measures for project design, implementation and evaluation*. Rural Development Committee, Center for International Studies, Cornell University.
- Erwin, W. (1976). *Participation management: Concept, theory and implementation*. Georgia State University.
- King, S. B. (2009). *Socially Engaged Buddhism*. University of Hawaii Press.
- Mayer, R. E. (Ed.). (2005). *The Cambridge Handbook of Multimedia Learning*. Cambridge University Press.

- Paivio, A. (1986). *Mental representations: A dual-coding approach*. Oxford University Press.
- Piaget, J. (1973). *To Understand Is to Invent: The Future of Education*. Grossman Publishers.
- Queen, C. S. (2000). *Engaged Buddhism in the West*. Wisdom Publications.
- Sharples, M., Taylor, J., & Vavoula, G. (2005). Towards a theory of mobile learning.
In *Proceedings of mLearn 2005 Conference*. Cape Town, South Africa.
- Vygotsky, L. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*.
Harvard University Press.

การสร้างเส้นทางการเรียนรู้จากโครงการการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ภายใต้กรอบ
 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดพะเยา
 Creating Learning Routes from the Creative Economy in Accordance with
 SDGs Projects Aligning with Tourist Attractions in Phayao Province

กรันท์ธรัตน์ คะวัติกุล^{1*}/ พจน์พิตตา ศรีสมพงษ์²/ กิตติพิชญ์ กิตติพรไพบูลย์³/ พันธุ์พิชญ์ ปัญญาฟู⁴
 Krantharat Khawatkun/ Phatpitta Sreesoonpong/ Kittipit Kittipornpaiboon/
 Phanphitchaya Panyafu

^{1*}อาจารย์ประจำสาขาวิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม คณะบริหารธุรกิจและนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
 Lecturer, Department of Tourism and Hotel Management, School of Business and Communication Arts,
 University of Phayao

อีเมล : krantharat.kh@up.ac.th

²อาจารย์ประจำสาขาวิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม คณะบริหารธุรกิจและนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
 Lecturer, Department of Tourism and Hotel Management, School of Business and Communication Arts,
 University of Phayao

อีเมล : phatpitta.sr@up.ac.th

³อาจารย์ประจำสาขาวิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม คณะบริหารธุรกิจและนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
 Lecturer, Department of Tourism and Hotel Management, School of Business and Communication Arts,
 University of Phayao

อีเมล : kittipit.ki@up.ac.th

⁴อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
 Lecturer, Department of Japanese, School of Liberal Arts, University of Phayao

อีเมล : phanphitchaya.pa@up.ac.th

DOI: <https://doi.org/10.14456/jhusoc.2026.19>

Received: 12 June 2026 ; Revised: 3 August 2026 ; Accepted: 13 August 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพของศูนย์การเรียนรู้จากโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และออกแบบเส้นทางการเรียนรู้เชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดพะเยา ภายใต้ SDG 4 SDG 8 และ SDG 12 โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา ดำเนินการ 2 ระยะ คือการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และการทดสอบเส้นทางด้วย familiarization trip ร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 75 คน จากภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน และนักท่องเที่ยว ผลการศึกษาพบศูนย์การเรียนรู้ที่มีศักยภาพ 5 แห่ง ได้แก่ กาละแม โบราณล้านนาเชียงคำ แหล่งเตาเผาโบราณบ้านเวียงบัว ชุมชนทอผ้าบ้านจำไ้ ฟาร์มสุขทางใจ และบ้านสวนแสงดาว โดยภาพรวมมีความเหมาะสมระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.33$) ด้านที่โดดเด่นคือการจัดการองค์ความรู้ ($\bar{X} = 4.53$) และสิ่งแวดล้อม ($\bar{X} = 4.45$) ส่วนการประชาสัมพันธ์และการตลาดควรพัฒนาเพิ่มเติม ($\bar{X} = 4.03$) จากผลดังกล่าว ได้ออกแบบเส้นทาง “สัมผัสงานศิลป์ เยือนถิ่นเกษตรอินทรีย์ ชมวิถีวัฒนธรรม” จำนวน 3 เส้นทาง มุ่งเน้นนักท่องเที่ยวที่ใส่ใจและมีจิตสำนึกด้านความยั่งยืน ครอบคลุม 6 มิติ ได้แก่ วัฒนธรรม

¹ Corresponding author's E-mail: krantharat.kh@up.ac.th

ศิลปหัตถกรรม เกษตรและธรรมชาติ อาหาร ประวัติศาสตร์ และการมีส่วนร่วม เพื่อเชื่อมโยงเศรษฐกิจ
สร้างสรรค์กับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในระยะยาวของจังหวัดพะเยา

คำสำคัญ : เส้นทางการเรียนรู้, เศรษฐกิจสร้างสรรค์, เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน, วิสาหกิจชุมชน,
การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

Abstract

This study aimed to examine the potential of learning centers under the Creative Economy Promotion Project and to design learning routes linked to key attractions in Phayao Province, aligned with SDG 4, SDG 8, and SDG 12. A qualitative case study approach was employed in two phases: semi-structured interviews and route testing via a familiarization trip, involving 75 stakeholders from government agencies, the private sector, local communities, and tourists. Five potential learning centers were identified: Chiang Kham Lanna Traditional Kalamae, Ban Wiang Bua Ancient Kiln Site, Ban Cham Kai Weaving Community, Suk Thang Jai Farm, and Ban Suan Saeng Dao. Overall suitability was rated at the highest level ($\bar{X} = 4.33$), with knowledge management ($\bar{X} = 4.53$) and environmental management ($\bar{X} = 4.45$) identified as the top strengths, while public relations and marketing were found to require further improvement ($\bar{X} = 4.03$). Based on these findings, three learning routes: “Experience the Arts,” “Explore Organic Farming,” and “Discover Cultural Lifestyles” were developed for curious, sustainability-conscious tourists, covering six dimensions: culture, crafts, agriculture and nature, food, history, and participation. These routes serve as a mechanism linking the creative economy with sustainable tourism development in Phayao Province.

Keywords: Learning routes, Creative economy, Sustainable development goals, community enterprises, Cultural tourism

บทนำ

แนวคิดของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) เป็นกรอบแนวทางระดับโลกที่ถูกกำหนดขึ้นโดยองค์การสหประชาชาติ (United Nations) เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาในทุกมิติ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อสร้างความเป็นอยู่ที่ดีแก่ประชากรโลกโดยไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง และไม่ทำลายโอกาสของคนรุ่นต่อไปในการตอบสนองความต้องการของตนเอง United Nations (2015) มหาวิทยาลัยพะเยาได้กำหนดวิสัยทัศน์ “มหาวิทยาลัยสร้างปัญญา เพื่อนวัตกรรมชุมชนสู่สากลอย่างยั่งยืน” ซึ่งได้มีการขับเคลื่อนเพื่อบรรลุเป้าหมายโดยการให้บริการวิชาการเพื่อสนับสนุนให้มหาวิทยาลัยบรรลุวิสัยทัศน์และพันธกิจภายใต้กรอบเป้าหมายของความยั่งยืน จึงได้มีการดำเนินโครงการการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์จังหวัดพะเยาภายใต้กรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยพัฒนาพื้นที่การเรียนรู้ตลอดชีวิตตามกรอบการพัฒนาที่ยั่งยืนและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ อีกทั้งการขับเคลื่อนการพัฒนาในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องอยู่ภายใต้กรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 4 (การศึกษาที่เท่าเทียมและทั่วถึง), เป้าหมายที่ 8 (การจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโต

ทางเศรษฐกิจ) และเป้าหมายที่ 12 (การผลิตและบริโภคที่ยั่งยืน) ซึ่งสอดคล้องกับการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ที่ใช้ทุนทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์เป็นฐาน (กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดพะเยา, 2566)

จังหวัดพะเยาเป็นจังหวัดที่มีทรัพยากรด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิต ภูมิปัญญา และแหล่งท่องเที่ยวกระจายตัวอยู่ในหลายพื้นที่ ซึ่งสะท้อนศักยภาพในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจสร้างสรรค์อย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเหล่านี้ยังขาดการบูรณาการระหว่างการส่งเสริมของภาครัฐ ท้องถิ่น และชุมชน รวมถึงยังขาดแนวทางในการนำองค์ความรู้ต่าง ๆ มาสร้างเป็นศูนย์การเรียนรู้ ที่สามารถถ่ายทอดต่อและต่อยอดได้อย่างยั่งยืน อีกทั้งแต่ละพื้นที่ยังมีความเป็นเอกเทศ ขาดความเชื่อมโยง และเป็นที่ยึดเพียงเฉพาะกลุ่ม ทำให้ไม่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นไปยังกลุ่มบุคคลที่มีความสนใจและมีศักยภาพในการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้นั้นให้เกิดประโยชน์หรือเกิดนวัตกรรมอันเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมได้ ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงนำแนวคิดและหลักการทางการท่องเที่ยวมาบูรณาการเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว เพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับพื้นที่ชุมชนภายในจังหวัดพะเยา โดยแนวคิดและหลักการทางการท่องเที่ยวจะเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงแต่ละพื้นที่ที่มีบริบทใกล้เคียงกันเพื่อเพิ่มมูลค่าและสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนร่วมกันทั้งชุมชนและผู้มาเยือน ที่ได้มีการเปิดโอกาสการเข้าถึงที่มากขึ้น การสร้างรายได้ มีทางเลือกจากกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ได้ประสบการณ์การท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับพฤติกรรมการท่องเที่ยว หรือเสริมประสบการณ์การเรียนรู้ผ่านการท่องเที่ยว (กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดพะเยา, 2566)

ดังนั้น การวิจัยเรื่องการสร้างเส้นทางการเรียนรู้จากโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ภายใต้กรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดพะเยาจึงมีความสำคัญในการเชื่อมโยงองค์ความรู้จากพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในจังหวัดพะเยา การวิเคราะห์และออกแบบเส้นทางการเรียนรู้ที่สามารถบูรณาการระหว่างเศรษฐกิจสร้างสรรค์กับแหล่งท่องเที่ยว พร้อมทั้งสะท้อนคุณค่าเชิงพื้นที่และมิติทางสังคม เพื่อให้เกิดกลไกการเรียนรู้ การพัฒนาอาชีพ และการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน อันเป็นแนวทางหนึ่งในการขับเคลื่อนการพัฒนาตามเป้าหมาย SDGs และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่จังหวัดพะเยาในระยะยาว

จากแนวทางและเหตุผลดังกล่าวข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงได้กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยที่สะท้อนกระบวนการทำงานอย่างเป็นระบบ ดังแสดงในภาพ 1 ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่การวิเคราะห์ศักยภาพของโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่ดำเนินงานภายใต้กรอบ SDGs ไปจนถึงการออกแบบเส้นทางการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดพะเยาอย่างบูรณาการ

ภาพ 1

กรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา: คณะผู้วิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาศักยภาพของพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้จากโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในพื้นที่ จังหวัดพะเยา
2. เพื่อสร้างเส้นทางการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดพะเยา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา ดำเนินการเป็น 2 ระยะต่อเนื่องกัน โดย ระยะที่ 1 มุ่งศึกษาศักยภาพของพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้จากโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในพื้นที่ จังหวัดพะเยา และระยะที่ 2 มุ่งสร้างและทดสอบเส้นทางการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวสำคัญในพื้นที่จังหวัดพะเยา โดยผลการศึกษาจากระยะที่ 1 ถูกนำมาใช้เป็นฐานข้อมูลในการออกแบบเส้นทางการเรียนรู้ที่นำไปทดสอบในระยะที่ 2 ต่อไป

1. ผู้ให้ข้อมูล

ระยะที่ 1 การศึกษาศักยภาพของพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้จากโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในพื้นที่จังหวัดพะเยา

ผู้ให้ข้อมูลในระยะนี้ ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้นำกิจกรรม และบุคคลที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับ องค์ประกอบของพื้นที่การเรียนรู้ แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับองค์ประกอบทางการท่องเที่ยวและความเชื่อมโยง กับแหล่งท่องเที่ยวสำคัญในพื้นที่จังหวัดพะเยา เนื่องจากมีผู้เกี่ยวข้องหลายกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มที่เป็นเครือข่าย ชุมชนและแกนนำชุมชนซึ่งบางกลุ่มอาจไม่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปหรือเข้าถึงได้ยาก ผู้วิจัยจึงพิจารณาใช้วิธีการสุ่ม ตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) ซึ่งช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณสมบัติเฉพาะและมี เครือข่ายเชื่อมโยงกันได้ดี โดยอาศัยการแนะนำจากผู้เข้าร่วมรายแรก ๆ ไปยังผู้ที่มีความเกี่ยวข้องคนต่อไป

ระยะที่ 2 การสร้างและทดสอบเส้นทางการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดพะเยา

ผู้ให้ข้อมูลในระยะนี้ ได้แก่ ตัวแทนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานเชียงราย (กำกับ จังหวัดพะเยา) ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด ตัวแทนบริษัทนำเที่ยว หอการค้าจังหวัดพะเยา YEC รวมถึงตัวแทน จากองค์การบริหารส่วนจังหวัดพะเยาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่รับผิดชอบ และนักท่องเที่ยวยุค ใหม่กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการมีคุณสมบัติเฉพาะและเกี่ยวข้องโดยตรง

กับการทดสอบและประเมินความเหมาะสมของศูนย์การเรียนรู้เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวในเส้นทางการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นภายใต้กรอบเศรษฐกิจสร้างสรรค์และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) มีความรู้หรือประสบการณ์ที่สามารถสะท้อนมุมมองด้านความเหมาะสม (Appropriateness) ความเป็นไปได้ (Feasibility) และประโยชน์ (Usefulness) ของเส้นทางการเรียนรู้ ผู้วิจัยจึงพิจารณาใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยกำหนดผู้เข้าร่วมจำนวน 75 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ระยะที่ 1 การศึกษาศักยภาพของพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้จากโครงการการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในพื้นที่จังหวัดพะเยา ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง

ระยะที่ 2 การสร้างและทดสอบเส้นทางการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดพะเยา ผู้วิจัยใช้แบบประเมินความเหมาะสมของศูนย์การเรียนรู้เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวในเส้นทางการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยว

3. การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. การทดสอบความตรงเที่ยง (Validity)

1.1 ตรวจสอบความสอดคล้องของข้อความถามและวัตถุประสงค์ (Index of item objective congruence: IOC) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ราย เพื่อประเมินความตรงเที่ยงของคำถามแต่ละข้อในแบบประเมินให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยข้อความถามแต่ละข้อต้องมีค่า IOC มากกว่าหรือเท่ากับ 0.50 จึงจะใช้คำถามดังกล่าว

1.2 ตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาทั้งฉบับ (Content Validity Index: CVI) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ราย โดยข้อความถามแต่ละข้อต้องมีค่า CVI มากกว่าหรือเท่ากับ 0.80 จึงจะใช้คำถามดังกล่าว

1.3 ตรวจสอบความตรงตามเนื้อหารายข้อ (Item Content Validity Index: I-CVI) จากการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ราย โดยข้อความถามแต่ละข้อต้องมีค่า CVI มากกว่าหรือเท่ากับ 0.80 จึงจะเหมาะสมกับการประเมิน

2. การตรวจสอบความเชื่อมั่น (Reliability)

ทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือโดยทดลองเก็บข้อมูลกับประชากรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในงานวิจัยโดยเก็บข้อมูลผ่านแบบประเมินรวมทั้งสิ้น 30 ฉบับ แล้วนำมาคำนวณค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบัค โดยแบบสอบถามต้องมีค่าสูงกว่าหรือเท่ากับ 0.80 จึงจะถือว่ามีความเชื่อมั่นในการเก็บรวบรวมข้อมูล

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ระยะที่ 1 การศึกษาศักยภาพของพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้จากโครงการการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในพื้นที่จังหวัดพะเยา

1. ผู้วิจัยระบุผู้ให้ข้อมูลเริ่มต้น โดยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลเริ่มต้น จำนวน 8-12 คนจากหลากหลายบทบาท เช่น ผู้นำชุมชน ผู้นำกิจกรรม ประชาชนในพื้นที่ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เพื่อให้ได้มุมมองหลากหลายและลดอคติจากเครือข่ายเดียว

2. ดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลเริ่มต้น โดยการติดต่อและให้ข้อมูลเกี่ยวกับการวิจัย ขอความยินยอมและนัดหมายเพื่อสัมภาษณ์

3. ขอคำแนะนำจากผู้ให้ข้อมูลเริ่มต้นเพื่อรวบรวมข้อมูลจากผู้เข้าร่วมต่อ โดยใช้วิธีการเมื่อสัมภาษณ์เสร็จ ผู้วิจัยจะขอให้ผู้ให้ข้อมูลเริ่มต้นแต่ละคน แนะนำบุคคลอื่นที่มีบทบาทหรือมีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้อง จำนวน 2-3 คน

4. ติดต่อผู้เข้าร่วมต่อ (ผู้ที่ถูกแนะนำ) ผู้วิจัยดำเนินการติดต่อผู้ที่ได้รับการแนะนำ พร้อมทั้งอธิบายวัตถุประสงค์การวิจัย ขอความยินยอม และนัดหมายดำเนินการเก็บข้อมูล

5. ดำเนินการซ้ำเป็นวง โดยผู้วิจัยจะดำเนินการเช่นเดียวกันซ้ำเป็นวง ๆ จนกว่าจะถึงเกณฑ์หยุดเมื่อข้อมูลอิ่มตัว (saturation) ในการวิจัยเชิงคุณภาพ

6. ผู้วิจัยดำเนินการบันทึกเครือข่ายและแหล่งการอ้างอิง โดยจัดเก็บข้อมูลว่าแต่ละผู้เข้าร่วมถูกแนะนำโดยใคร เพื่อวิเคราะห์เครือข่ายและประเมินความเอนเอียงของกลุ่มตัวอย่าง และมีการรักษาความลับของข้อมูลตามหลักจริยธรรม

ระยะที่ 2 การสร้างและทดสอบเส้นทางการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดพะเยา

1. เมื่อผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับศักยภาพของพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ในระยะที่ 1 เรียบร้อยแล้วจะนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสร้างเส้นทางการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดพะเยา

2. ดำเนินการจัด Familiarization trip เพื่อให้กลุ่มตัวแทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวรวมถึงนักท่องเที่ยวได้สัมผัสเกี่ยวกับเส้นทางการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้น

3. ดำเนินการประเมินความเหมาะสมของศูนย์การเรียนรู้เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวในเส้นทางการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวหลักของพื้นที่จังหวัดพะเยา ซึ่งผู้วิจัยจะใช้วิธีการขอความยินยอมแบบ Action Consent โดยขอความร่วมมือจากผู้เข้าร่วมการวิจัยในการตอบแบบประเมินในรูปแบบออนไลน์ตามความสมัครใจของแต่ละบุคคล โดยผู้วิจัยจะจัดทำ QR Code ให้ผู้เข้าร่วมการวิจัยทำการสแกนเพื่อตอบแบบประเมินความเหมาะสมของศูนย์การเรียนรู้เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวในเส้นทางการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยว

4. ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อปรับปรุงหรือพัฒนาให้เหมาะสมที่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวในเส้นทางการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวหลักของพื้นที่จังหวัดพะเยา

5. การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้

ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์แก่นสาร (thematic analysis) ในการระบุและทำความเข้าใจรูปแบบ และความหมายที่ซ้ำ ๆ กันในชุดข้อมูล โดยผู้วิจัยจะไล่เรียงข้อมูล จัดกลุ่มรหัสเพื่อสร้างแก่นสาร เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้จากโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในพื้นที่จังหวัดพะเยา และสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) เพื่อการวิเคราะห์ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และประโยชน์ของเส้นทางการเรียนรู้

ผลการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาศักยภาพของพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้โครงการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์จังหวัดพะเยา เพื่อออกแบบเส้นทางการเรียนรู้ (Learning Route) ที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัด ภายใต้กรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยเฉพาะ SDG 4 SDG 8 และ SDG 12 โดยมีผลการวิจัยดังนี้

1. ศักยภาพของพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้

ผลการศึกษา พบว่า ศูนย์การเรียนรู้ทั้ง 5 แห่งมีจุดเด่นและข้อจำกัดที่แตกต่างกันตามบริบทของแต่ละพื้นที่ กล่าวคือ (1) กาละแมโบราณล้านนาเชียงคำ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านดอนไชย ตำบลห้วยวน อำเภอเชียง

คำ มีจุดเด่นด้านภูมิปัญญาอาหารชุมชนไทลื้อที่มีความดั้งเดิมและเชื่อมโยงกับงานบุญงานประเพณี กระบวนการผลิตครบวงจรตั้งแต่การคัดเลือกวัตถุดิบจนถึงการจำหน่าย เป็นของฝากที่มีชื่อเสียงและสะท้อนการทำงานร่วมกันของชุมชน อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดสำคัญคือกระบวนการผลิตที่ใช้แรงงานสูงและมีความเสี่ยงจากความร้อน พื้นที่รองรับได้ไม่เกิน 10 คนต่อรอบ คุณภาพผลผลิตขึ้นอยู่กับฤดูกาลและทักษะผู้ผลิต รวมถึงยังต้องพัฒนามาตรฐานสุขอนามัยและการสืบทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่ (2) แหล่งเตาเผาโบราณบ้านเวียงบัว กลุ่มวิสาหกิจชุมชนคนเวียงบัว ตำบลแม่กา อำเภอเมืองพะเยา มีหลักฐานโบราณคดีที่สมบูรณ์ สามารถออกแบบการเรียนรู้แบบบูรณาการได้ทั้งด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ และวิทยาศาสตร์ ทั้งยังเดินทางเข้าถึงได้สะดวก แต่มีข้อจำกัดด้านการแปลงหลักฐานโบราณคดีให้เป็นเรื่องเล่าที่เข้าใจง่าย งบประมาณและกำลังคนในการดูแลรักษา ตลอดจนยังขาดสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน เช่น ห้องน้ำและศูนย์ข้อมูล (3) ชุมชนอีสาน-ล้านนา บ้านจำไก่ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านใหม่ราษฎร์บำรุง ตำบลสันโค้ง อำเภอดอกคำใต้ โดดเด่นด้วยอัตลักษณ์อีสานในพื้นที่ล้านนา มีทุนวัฒนธรรมที่จับต้องได้ครบถ้วน ทั้งการทอผ้า การย้อมสีธรรมชาติ การจักสาน อาหารพื้นถิ่น และการแสดง นอกจากนี้ชุมชนยังได้รับรางวัลรองชนะเลิศอันดับที่ 1 การประกวดสุดยอดเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนสร้างสรรค์ล้านนาตะวันออก ประจำปี 2567 แต่มีข้อจำกัดด้านโครงสร้างพื้นฐาน ความพร้อมของวัตถุดิบตามฤดูกาล การเข้าถึงด้วยขนส่งสาธารณะ และความเสี่ยงด้านการสูญหายของภูมิปัญญาเนื่องจากผู้รู้หลักมีอายุสูง (4) ฟาร์มสุขทางใจ กลุ่มเครือข่ายชุมชนสวนผักพลังหญิง ตำบลแม่คำ อำเภอเมืองพะเยา มีระบบเกษตรผสมผสานและเกษตรอินทรีย์ที่เชื่อมโยงการผลิต การแปรรูป และการบริโภคในพื้นที่เดียว กำลังพัฒนาแนวคิด Farm to Table ทำเลที่ตั้งใกล้เมืองและเข้าถึงได้ง่าย เหมาะกับกลุ่มครอบครัวและการศึกษาดูงาน แต่ยังต้องพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานรองรับนักท่องเที่ยว มาตรฐานสุขาภิบาลอาหาร และการจัดการผลผลิตที่ผันผวนตามฤดูกาล และ (5) บ้านสวนแสงดาว กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเลี้ยงปลาและแปรรูปปลาลุ่มน้ำเหียน ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมืองพะเยา มีจุดเด่นด้านทรัพยากรน้ำที่อุดมสมบูรณ์ใกล้อ่างเก็บน้ำแม่เหียน มีการเรียนรู้แบบครบวงจรตั้งแต่การเลี้ยงปลานิล การแปรรูป จนถึงการจัดจำหน่าย สื่อสารแนวคิด "จากบ่อสู่จาน" ได้อย่างเป็นรูปธรรม อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อท้าทายด้านความผันผวนของคุณภาพน้ำตามฤดูกาล มาตรฐานความปลอดภัยอาหาร และการจัดการของเสียจากกระบวนการแปรรูป

2. เส้นทางเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดพะเยา

2.1 ข้อมูลทั่วไปของศูนย์การเรียนรู้

รูปแบบการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ส่วนใหญ่เป็นไปในรูปแบบภาคเอกชนคิดเป็นร้อยละ 49.0 และชุมชนร้อยละ 40.0 โดยไม่มีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาเกี่ยวข้องโดยตรง สะท้อนให้เห็นว่ากลไกการขับเคลื่อนหลักอยู่ที่ภาคเอกชนและชุมชนเป็นสำคัญ ในด้านประเภทการท่องเที่ยวที่รองรับ พบว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีสัดส่วนสูงสุดอย่างละร้อยละ 39.5 เท่ากัน ซึ่งสอดคล้องกับทุนทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตเกษตรกรรมที่เป็นอัตลักษณ์หลักของจังหวัดพะเยา

2.2 การประเมินความเหมาะสมของศูนย์การเรียนรู้

ผลการประเมินในภาพรวมทุกด้านอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 4.33 จุดแข็งที่โดดเด่นที่สุดคือ ด้านการจัดการองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งได้รับคะแนนสูงสุดมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.53 โดยเฉพาะประเด็นการพัฒนาวิทยากรและผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่องมีค่าเฉลี่ยสูงถึง 4.93 รองลงมาคือด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและความยั่งยืนมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.45 ด้านการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.41 ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.30 และด้านการบริหารจัดการมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.27 ทั้งนี้ ด้านที่ต้องพัฒนาเพิ่มเติมคือด้านการประชาสัมพันธ์และการตลาด ซึ่งได้รับ

คะแนนต่ำสุดในภาพรวมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.03 โดยเฉพาะการมีสื่อประชาสัมพันธ์ที่ชัดเจนน่าสนใจมีค่าเฉลี่ยเพียง 3.77 และป้ายหรือเอกสารแนะนำเส้นทางมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.88

2.3 การออกแบบเส้นทางการเรียนรู้

คณะผู้วิจัยได้ออกแบบเส้นทางการเรียนรู้ภายใต้ชื่อ "สัมผัสงานศิลป์ เยือนถิ่นเกษตรอินทรีย์ ชมวิถีวัฒนธรรม" โดยใช้พื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ทั้ง 5 แห่งเป็นจุดหลัก เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัด ประกอบด้วย 3 เส้นทาง ได้แก่ เส้นทางที่ 1 "งานศิลป์ฝีมือและรสชาติพื้นถิ่น" เป็นโปรแกรม 1 วัน เชื่อมโยงชุมชนกาละแมโบราณไหลลื่นกับบ้านจำไ้ มุ่งเน้นประสบการณ์ด้านหัตถกรรมและอาหารพื้นถิ่น เส้นทางที่ 2 "สัมผัสธรรมชาติและวิถีเกษตร" เป็นโปรแกรม 2 วัน 1 คืน เชื่อมโยงฟาร์มสุขทางใจกับบ้านสวนแสงดาว มุ่งเน้นประสบการณ์เกษตรอินทรีย์และวิถีพอเพียง และเส้นทางที่ 3 "พะเยารวมรส (สัมผัส)" เป็นโปรแกรม 2 วัน 1 คืน เป็นเส้นทางบูรณาการที่ผสมผสานพื้นที่ทุกแห่งเข้าด้วยกัน เหมาะสำหรับผู้ต้องการประสบการณ์ที่ครบรสในเวลาจำกัด ดังภาพ 2

ภาพ 2

เส้นทางการเรียนรู้

ที่มา คณะผู้วิจัย

2.4 ลักษณะของนักท่องเที่ยว

นักท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับเส้นทางการเรียนรู้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก กลุ่มแรกคือนักท่องเที่ยวทั่วไปประกอบด้วยคู่รัก กลุ่มเพื่อน นักท่องเที่ยวเดี่ยว ผู้สูงอายุ และครอบครัว ที่ต้องการประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีความหมายและการสัมผัสวิถีชีวิตท้องถิ่น กลุ่มที่สองคือนักท่องเที่ยวศึกษาดูงาน ได้แก่ นักเรียน นักศึกษา ครูอาจารย์ เกษตรกร นักออกแบบและศิลปิน องค์กรและหน่วยงาน รวมถึงสื่อมวลชนและ Content Creator คุณลักษณะร่วมของนักท่องเที่ยวทั้งสองกลุ่มคือมีความรู้และชอบลงมือทำ เคารพวัฒนธรรมท้องถิ่น สนับสนุนการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน มองหาประสบการณ์ที่มีความหมาย พร้อมเปิดใจรับสิ่งใหม่ และมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม

2.5 ประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวได้รับ

ประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวจะได้รับจากทั้ง 3 เส้นทางครอบคลุม 6 มิติ ได้แก่ ด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิต ได้แก่ คุณค่าทางวัฒนธรรมของกาลละแมในวิถีไทลื้อ การผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมอีสานและล้านนา และแนวความคิดการพึ่งพาตนเองของชุมชน ด้านศิลปะหัตถกรรม ได้แก่ ทักษะงานจักสาน กระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา และงานปั้นดิน ด้านเกษตรและธรรมชาติ ได้แก่ หลักการเกษตรอินทรีย์ เกษตรทฤษฎีใหม่ และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ด้านอาหาร ได้แก่ กระบวนการแปรรูปผลผลิต ภูมิปัญญาการถนอมอาหาร และคุณค่าของอาหารอินทรีย์ ด้านประวัติศาสตร์และความศรัทธา ได้แก่ ประวัติศาสตร์อาณาจักรพะเยาโบราณ ความสำคัญของกว๊านพะเยา และแหล่งเตาเผาโบราณในอารยธรรมล้านนา และด้านการมีส่วนร่วม ได้แก่ การเข้าร่วมพิธีท้องถิ่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชน และการลงมือสร้างสรรค์ผลงานกับช่างฝีมือ

สรุปและอภิปรายผล

1. ศักยภาพพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้

1.1 มิติขององค์ประกอบการท่องเที่ยว

เมื่อพิจารณาศักยภาพของพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ทั้ง 5 แห่งตามแนวคิดองค์ประกอบแหล่งท่องเที่ยวของ Dickman (1997) และ Buhalis (2000) พบว่าพื้นที่ทั้งหมดมีความโดดเด่นด้านสิ่งดึงดูด (Attraction) และกิจกรรม (Activities) อันเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาประสบการณ์ท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยแต่ละแห่งมีอัตลักษณ์เฉพาะที่สามารถพัฒนาเป็นจุดดึงดูดหลักได้ ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมอาหารไทลื้อของกาลละแมบ้านดอนไชยที่ยกระดับของกินให้เป็น "เรื่องเล่าและความหมาย" มากกว่าเพียงสินค้าของฝาก แหล่งเตาเผาโบราณบ้านเวียงบัวที่เป็นแหล่งเรียนรู้บูรณาการหลายศาสตร์ บ้านจำไก่อที่มีอัตลักษณ์ลูกผสมอีสาน-ล้านนาซึ่งหาได้ยาก ฟาร์มสุขทางใจที่โดดเด่นด้วยแนวคิด Farm to Table และบ้านสวนแสงดาวที่มีการเรียนรู้ครบวงจรตั้งแต่การเลี้ยงปลาจนถึงการแปรรูป

จุดแข็งด้านกิจกรรมที่สำคัญคือทุกพื้นที่มีกิจกรรมเชิงปฏิบัติที่ผู้มาเยือนสามารถลงมือทำได้จริง ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ของ Kolb (1984) ที่ชี้ว่าการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงและการสะท้อนคิดช่วยให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งและเอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวความคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของ Richards และ Raymond (2000) ที่กล่าวว่าการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพต้องให้ผู้มาเยือนได้พัฒนาศักยภาพเชิงสร้างสรรค์ผ่านการมีส่วนร่วมกับชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่น ผู้เข้าร่วมจึงไม่ได้เป็นเพียงผู้ชม หากแต่เป็นผู้ปฏิบัติ ซึ่งทำให้ประสบการณ์มีความหมายจดจำได้มากขึ้น และเอื้อต่อการกลับมาซื้อซ้ำหรือบอกต่อ นอกจากนี้พื้นที่ทั้ง 5 แห่งสามารถเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวหลักของจังหวัดได้จริงทั้งในเชิงภูมิศาสตร์และเชิงประสบการณ์ สอดคล้องกับแนวความคิดการเชื่อมโยงพื้นที่ท่องเที่ยวของ Boullón (2006) ที่มองว่าจุดแข็งของระบบท่องเที่ยวคือการทำให้แหล่งต่าง ๆ หนุนเสริมกันเป็นเครือข่าย ซึ่งพื้นที่การเรียนรู้ทั้ง 5 แห่ง สามารถต่อยอดเป็นโปรแกรม 1 วันหรือ 2 วัน 1 คืนได้ตามที่คณะผู้วิจัยออกแบบไว้ ทั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Meyer (2004) ที่กล่าวว่านักท่องเที่ยวในเส้นทางที่ดีควรได้ทั้งเรียนรู้ ลงมือทำ ชิม ชื่น และเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในเส้นทางเดียวกัน นอกจากนี้ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดีแทคหน่วยปฏิบัติการวิจัยด้านการ ออกแบบเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และบุญมีแล็บ (2564) : อ่างในกลุ่มงานวิจัยและพัฒนาสำนักวิชาการ (2567) กล่าวว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบคลัสเตอร์ (Tourism Cluster) เป็นแนวทางการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนากิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยวร่วมกันระหว่างแหล่งท่องเที่ยวหลักและพื้นที่ภายในชุมชน

1.2 มิติขององค์ประกอบพื้นที่การเรียนรู้

เมื่อพิจารณาในบริบทของพื้นที่การเรียนรู้ (Learning Space) จุดแข็งหลักของพะเยาไม่ได้อยู่ที่โครงสร้างทางกายภาพเพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่ "คน องค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอด" ซึ่งเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาเส้นทางการเรียนรู้ภายใต้ SDG 4 ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดพื้นที่การเรียนรู้ตลอดชีวิตของ UNESCO (2015) ที่เน้นการเรียนรู้จากสถานการณ์จริงและองค์ความรู้ในท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม การขยายเส้นทางเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวได้อย่างสม่ำเสมอจำเป็นต้องสร้างทีมวิทยากรรุ่นใหม่ที่มีทักษะการเล่าเรื่อง การจัดการกลุ่ม และการสื่อความหมายเชื่อมโยงกับ SDG 4 ซึ่งสอดคล้องกับสถานะของจังหวัดพะเยาที่ได้รับการรับรองเป็นสมาชิกเครือข่ายเมืองแห่งการเรียนรู้ของ UNESCO (UNESCO Global Network of Learning Cities) ในปี ค.ศ. 2022 ซึ่งสะท้อนศักยภาพเชิงพื้นที่ในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เชื่อมโยงกับ SDG 4 อย่างเป็นรูปธรรม (หน่วยบริหารจัดการทุนด้านการพัฒนาพื้นที่, ม.ป.ป.) ส่วนประเด็นสิ่งแวดล้อมนั้นสะท้อนว่าพื้นที่มีแนวคิดพื้นฐานที่ดีแล้ว แต่ต้องต่อยอดสู่ระบบที่ตรวจสอบได้มากขึ้นเมื่อมีนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ซึ่งมีความเชื่อมโยงต่อ SDG 12

2. เส้นทางการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดพะเยา

2.1 ข้อมูลทั่วไปของศูนย์การเรียนรู้

การที่ศูนย์การเรียนรู้ขับเคลื่อนโดยภาคเอกชนและชุมชนเป็นหลักสอดคล้องกับ Stakeholder Theory ของ Freeman (1984) ที่ชี้ว่าความยั่งยืนขึ้นอยู่กับความร่วมมือของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกระดับ และสอดคล้องกับแนวคิด Community-Based Tourism (CBT) ของ Tosun (2000) ที่เน้นให้ชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการทรัพยากรของตนเองอันเป็นปัจจัยสำคัญต่อความต่อเนื่องและความรู้สึกเป็นเจ้าของ อย่างไรก็ตาม การที่ภาครัฐไม่มีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมเลยนั้นสะท้อนถึงช่องว่างสำคัญ เนื่องจาก UNWTO (2018) ชี้ว่าการบูรณาการ SDGs ในการพัฒนาการท่องเที่ยวระดับพื้นที่จำเป็นต้องมีความร่วมมือจากทุกภาคส่วน รวมถึงภาครัฐ เพื่อให้เกิดกลไกที่สามารถตรวจสอบผลลัพธ์ได้จริง อีกทั้ง การมีส่วนร่วมและพลังชุมชนมีบทบาทต่อความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งอาจเป็นแนวทางให้กลุ่มอื่นส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันและเชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อความยั่งยืนระยะยาว (ธนากร, 2567)

ความโดดเด่นด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเชิงเกษตรสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของ ความโดดเด่นด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเชิงเกษตรสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของ UNCTAD (2010) ที่ระบุว่าทุนวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีชีวิตดั้งเดิมสามารถแปลงรูปเป็นประสบการณ์การท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้และผลิตภัณฑ์มูลค่าเพิ่มได้โดยไม่ต้องพึ่งการลงทุนขนาดใหญ่ ยิ่งไปกว่านั้น กิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการทำกาละแมโบราณล้านนา การทอผ้าและย้อมสีธรรมชาติ และการปั่นเครื่องดินเผา ล้วนเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวลงมือทำและสร้างประสบการณ์เชิงความหมายด้วยตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของ Richards และ Raymond (2000) ที่แตกต่างจากการท่องเที่ยวแบบมวลชนอย่างมีนัยสำคัญ

2.2 การประเมินความเหมาะสมของศูนย์การเรียนรู้

ผลการประเมินพบว่าศูนย์การเรียนรู้ที่ดำเนินงานในรูปแบบวิสาหกิจชุมชนมีโครงสร้างองค์กรที่มั่นคงและผู้นำที่ชัดเจน สอดคล้องกับ Freeman (1984) และ Tosun (2000) อย่างไรก็ตาม กลไกการติดตามประเมินผลอย่างเป็นระบบและการวางแผนจัดสรรงบประมาณระยะยาวยังคงเป็นความท้าทาย สอดคล้องกับที่ UNWTO (2018) เน้นว่า SDGs ต้องมีตัวชี้วัดที่สามารถตรวจสอบผลลัพธ์ได้จริง มิฉะนั้น SDGs จะคงอยู่เพียงการอ้างอิงเชิงนโยบายที่ขาดความเป็นรูปธรรม ความพร้อมด้านเนื้อหาและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โดดเด่น โดยเฉพาะการพัฒนาวิทยากรและผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับแนวคิด UNESCO (2015)

ที่เน้นการยกระดับทุนมนุษย์และทุนสังคมผ่านการเรียนรู้ร่วม และสอดคล้องกับงานของ Pine และ Gilmore (1999) ที่กล่าวว่าการออกแบบประสบการณ์เชิงโครงสร้างที่สร้างความทรงจำและความหมายจะสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้มากกว่าการขายสินค้าและบริการทั่วไป ความพร้อมด้านพื้นที่กิจกรรมที่ปลอดภัยและสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานสอดคล้องกับแนวคิดของ Dickman (1997) ที่ระบุว่า Amenities เป็นหนึ่งในองค์ประกอบที่สำคัญของแหล่งท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม การมีจุดต้อนรับและจุดบริการข้อมูลที่เป็นระบบยังต้องพัฒนาต่อ โดย Tilden (1957) ชี้ว่าจุดต้อนรับมิใช่เพียงสิ่งอำนวยความสะดวกทั่วไป แต่เป็นพื้นที่สำคัญที่เชื่อมโยงผู้มาเยือนกับเรื่องราวและคุณค่าของพื้นที่ตั้งแต่แรก ซึ่งช่วยกระตุ้นความเข้าใจและสร้างความพร้อมในการเรียนรู้ก่อนเข้าสู่กิจกรรม ผลการประเมินสะท้อนความเข้มแข็งของการบริหารจัดการร่วมและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรม สอดคล้องกับ Freeman (1984) และ Tosun (2000) แต่ยังคงลงทุนในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ระดับชุมชนเพิ่มเติม โดยเฉพาะการพัฒนาศักยภาพคนในชุมชนให้เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นหรือวิทยากรที่มีคุณภาพ ผลการประเมินสะท้อนความตระหนักในการดำเนินกิจการตามกรอบ SDG 12 อย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม การจัดการขยะ น้ำเสีย และระบบติดตามผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการท่องเที่ยวยังต้องพัฒนาในเชิงปฏิบัติให้มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น สอดคล้องกับข้อเสนอของ UNWTO (2018) ที่เน้นความจำเป็นของตัวชี้วัดที่สะท้อนผลลัพธ์จริงมากกว่าการอ้างอิง SDGs ในเชิงนโยบายเท่านั้น ด้านการประชาสัมพันธ์และการตลาดเป็นช่องว่างสำคัญที่ต้องได้รับการพัฒนา สอดคล้องกับงานวิจัยก่อนหน้านี้พบว่าชุมชนชนบทมีศักยภาพสูงด้านการผลิตและภูมิปัญญา แต่ยังขาดทักษะการสื่อสารและการตลาดที่มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ การที่ทุกพื้นที่มีการใช้สื่อออนไลน์และโซเชียลมีเดียได้ค่อนข้างดีมีค่าเฉลี่ย 4.35 แสดงให้เห็นโอกาสในการใช้ช่องทางดิจิทัลให้เกิดประโยชน์สูงสุด สอดคล้องกับแนวคิดของ Boullón (2006) ที่ชี้ว่าแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพต้องอาศัยทั้งโครงสร้างพื้นฐานและการสื่อสารที่ทำให้นักท่องเที่ยวเข้าถึงได้อย่างสะดวก

2.3 การออกแบบเส้นทางการเรียนรู้

เส้นทางการเรียนรู้ทั้ง 3 เส้นทางมีความสอดคล้องกับทฤษฎีและแนวคิดหลายประการ กล่าวคือ เส้นทางที่ 1 สอดคล้องกับแนวคิดของ Meyer (2004) ที่เน้นความสอดคล้องเชิงเนื้อหาและแนวคิดเดียวกัน เส้นทางที่ 2 สอดคล้องกับแนวคิดของ Pine และ Gilmore (1999) ที่เน้นการเปลี่ยนบริการให้เป็นประสบการณ์ที่น่าจดจำผ่านองค์ประกอบหลัก 4 ด้าน คือ การศึกษา ความบันเทิง การหลบเร้น และสุนทรีภาพ และเส้นทางที่ 3 สะท้อนความยืดหยุ่นในการออกแบบที่ตอบสนองความต้องการที่หลากหลาย

ความเชื่อมโยงของทุกเส้นทางกับแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัด เช่น ถ้ำผานางพญา วัดพระธาตุจอมทอง และอนุสาวรีย์พ่อขุนงำเมือง สอดคล้องกับทฤษฎีพื้นที่ทางการท่องเที่ยวของ Boullón (2006) ในส่วนของความเชื่อมโยงกับ SDGs นั้น เส้นทางการเรียนรู้สนับสนุน SDG 4 ผ่านการสร้างโอกาสการเรียนรู้จากระบบที่เปิดกว้างสำหรับทุกกลุ่ม สนับสนุน SDG 8 ผ่านการสร้างบทบาทอาชีพใหม่ในชุมชน เช่น วิทยากรมัคคุเทศก์ท้องถิ่น และผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์ และสนับสนุน SDG 12 ผ่านการใช้วัตถุดิบท้องถิ่น สืบสานวัฒนธรรมการผลิตแบบดั้งเดิมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

2.4 ลักษณะของนักท่องเที่ยว

แนวคิดการมุ่งเน้นนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพมากกว่าปริมาณสอดคล้องกับแนวคิดนักท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ของ Poon (1993) ที่อธิบายถึงนักท่องเที่ยวที่มีความต้องการประสบการณ์ที่แท้จริง มีความยืดหยุ่น และมีความตระหนักรู้ด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม คุณลักษณะ 6 ประการที่กำหนดไว้ได้รับการรองรับโดยกรอบทฤษฎีต่าง ๆ ประการที่ 1 ความใฝ่รู้และชอบลงมือทำ สอดคล้องกับ Cohen (1979) Kolb

(1984) และ Richards (1996) ประการที่ 2 การเคารพวัฒนธรรมและวิถีชีวิตท้องถิ่น สอดคล้องกับ TIES (2015) ประการที่ 3 การสนับสนุนการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน สอดคล้องกับหลักการของ UNWTO ประการที่ 4 การมองหาประสบการณ์ที่มีความหมาย สอดคล้องกับ Macleod (2006) และ Pine และ Gilmore (1999) ประการที่ 5 การพร้อมเปิดใจรับสิ่งใหม่ สอดคล้องกับ Macleod (2006) และ ประการที่ 6 จิตสำนึกรับผิดชอบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบต่อชุมชนของ Goodwin (2011) คุณลักษณะเหล่านี้สะท้อนการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์จากการท่องเที่ยวเชิงปริมาณสู่การท่องเที่ยวเชิงคุณภาพที่เน้นความหมายและความยั่งยืน

2.5 ประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวได้รับ

ประสบการณ์ด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตสอดคล้องกับแนวคิดของ Richards และ Wilson (2006) ที่อธิบายว่าประสบการณ์ทางวัฒนธรรมที่ลึกซึ้งเกิดขึ้นเมื่อนักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น และสอดคล้องกับ UNESCO (2003) ที่ระบุว่ามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้มีบทบาทสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจของชุมชน ประสบการณ์ด้านศิลปหัตถกรรม สอดคล้องกับแนวคิดของ Hitchcock และ Teague (2000) ที่ระบุว่าหัตถกรรมพื้นบ้านมีใช้เพียงสินค้าทางการท่องเที่ยว แต่เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดคุณค่าทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ขณะที่ Pine และ Gilmore (1999) ยืนยันว่าการลงมือปฏิบัติสร้างความประทับใจที่ลึกซึ้งและยาวนานกว่าการเป็นเพียงผู้ชม ประสบการณ์ด้านเกษตรและธรรมชาติสอดคล้องกับ Sznajder, Przeborska และ Scrimgeour (2009) ที่นิยามการท่องเที่ยวเชิงเกษตรว่าเป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้หลักการและกระบวนการทำเกษตรตั้งแต่ต้นจนจบ และสอดคล้องกับ UNDP (2007) ที่ยืนยันว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นโมเดลการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งได้รับการยอมรับในระดับสากล ประสบการณ์ด้านอาหารสอดคล้องกับ Long (2004) ที่นิยามการท่องเที่ยวเชิงอาหารว่าเป็นการแสวงหาประสบการณ์ด้านอาหารที่ไม่คุ้นเคยเพื่อสร้างความเข้าใจในวัฒนธรรมของผู้อื่น และสอดคล้องกับ Bourn และ Prescott (2002) ที่พบว่าผู้บริโภคที่ได้สัมผัสกระบวนการผลิตอาหารอินทรีย์โดยตรงมีแนวโน้มเข้าใจและให้คุณค่ากับห่วงโซ่อาหารที่ปลอดภัยมากกว่าผู้บริโภคทั่วไป ประสบการณ์ด้านประวัติศาสตร์และความศรัทธาสอดคล้องกับ Timothy และ Boyd (2003) และ Shackley (2001) ที่พบว่าประสบการณ์เชิงประวัติศาสตร์และความศรัทธาในพื้นที่ที่ยังมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตปัจจุบันสร้างผลกระทบทางจิตใจที่ลึกซึ้งต่อนักท่องเที่ยว และประสบการณ์ด้านการมีส่วนร่วมสอดคล้องอย่างลึกซึ้งกับทฤษฎีการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ของ Kolb (1984) และแนวคิดของ Sofield (2003) ที่ระบุว่าการมีส่วนร่วมที่แท้จริงก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน รวมถึงงานของ Wearing (2001) ที่สนับสนุนว่าการสัมผัสวิถีชีวิตชุมชนอย่างใกล้ชิดส่งผลให้นักท่องเที่ยวเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและมีความเข้าใจใจต่อผู้อื่นมากขึ้น นอกจากนี้ แหล่งท่องเที่ยวที่จัดให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เจ้าของวัฒนธรรมสร้างสรรค์ขึ้นก่อให้เกิดประสบการณ์ ความประทับใจ และความทรงจำที่ดีแก่นักท่องเที่ยวอีกด้วย (ณรงค์ และ ปริญญา, 2563)

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าการบูรณาการโครงการเศรษฐกิจสร้างสรรค์ภายใต้กรอบ SDGs เข้ากับศักยภาพของวิสาหกิจชุมชนและพื้นที่ในจังหวัดพะเยา นำมาสู่การสร้างสรรค์เส้นทางการเรียนรู้ที่สามารถสร้างประสบการณ์ ความประทับใจ และความทรงจำที่ดีแก่นักท่องเที่ยว รวมถึงสร้างคุณค่าและความยั่งยืนให้แก่พื้นที่ชุมชนในจังหวัดพะเยาได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยมีจุดแข็งหลักในด้านการจัดการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน และการมีส่วนร่วมของชุมชน ขณะที่ยังต้องพัฒนาในด้านการประชาสัมพันธ์และการตลาด โครงสร้างพื้นฐานรองรับนักท่องเที่ยว มาตรฐานความปลอดภัย และกลไกการ

ถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่ หากได้รับการแก้ไขและพัฒนาอย่างเป็นระบบพร้อมกับการสนับสนุนเชิงนโยบายจากภาครัฐ

ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าเส้นทางการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดพะเยามีศักยภาพในการเป็นกลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์และพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน ดังนั้น จึงมีข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัยในครั้งนี้

1.1 ควรมีการสนับสนุนให้ชุมชนร่วมพัฒนานวัตกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ต่อยอดจากองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยครั้งนี้ เช่น การออกแบบโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ระยะยาว หรือโปรแกรมการเรียนรู้เฉพาะกลุ่มเป้าหมาย เพื่อเพิ่มมูลค่าเชิงเศรษฐกิจและตอบสนองต่อตลาดนักท่องเที่ยวเชิงคุณค่าในอนาคต

1.2 มหาวิทยาลัยควรนำผลการวิจัยนี้ไปใช้เป็นฐานในการพัฒนาตนเองสู่การเป็นศูนย์กลางองค์ความรู้ด้านเศรษฐกิจสร้างสรรค์และการท่องเที่ยวที่ขับเคลื่อนโดยชุมชน ผ่านการผลิตงานวิจัย บทความวิชาการ หลักสูตรฝึกอบรม และเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภาคีเครือข่ายทั้งในและต่างประเทศ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป

การวิจัยในระยะต่อไปควรดำเนินการติดตามผลในระยะ 2-5 ปี เพื่อประเมินความต่อเนื่องของผลลัพธ์ในด้านรายได้ ความเข้มแข็งของชุมชน และผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการจัดการทรัพยากรของชุมชนในระยะยาว ซึ่งจะช่วยสร้างหลักฐานเชิงประจักษ์ที่มีความน่าเชื่อถือและเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายพัฒนาพื้นที่ในระดับจังหวัดต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดพะเยา. (2566). *แผนพัฒนาจังหวัดพะเยา พ.ศ. 2566-2570 ฉบับทบทวนปีงบประมาณ พ.ศ. 2568*. <https://surli.cc/ncssgb>
- กลุ่มงานวิจัยและพัฒนา สำนักวิชาการ. (2567). *การพัฒนาการท่องเที่ยวเมืองรอง*. วิจัยปริทัศน์, (45). <https://surl.li/ruwnnj>
- ณรงค์ พลธิราช, และปริญญา นาคปทุม. (2563). ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ในจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด. *วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย*, 15(2), 77-91. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/tourismtaat/article/view/242169>
- ธนากร บุญเกิด. (2567). *การขับเคลื่อนความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรผ่านความร่วมมือและพลังชุมชน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนชีวิวิถี ตำบลน้ำเกี๋ยน อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์].
- หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่. (ม.ป.ป.). *บทพ. สนับสนุนเสริมพะเยาสู่เมืองแห่งการเรียนรู้ (Learning City) ระดับโลก*. <https://pmua.or.th/2995/>
- Boullón, R. C. (2006). *Planificación del espacio turístico* (4th ed.). Editorial Trillas.

- Bourn, D., & Prescott, J. (2002). A comparison of the nutritional value, sensory qualities, and food safety of organically and conventionally produced foods. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 42(1), 1-34. <https://doi.org/10.1080/10408690290825585>
- Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management*, 21(1), 97-116. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(99\)00095-3](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(99)00095-3)
- Cohen, E. (1979). A phenomenology of tourist experiences. *Sociology*, 13(2), 179-201. <https://doi.org/10.1177/003803857901300203>
- Dickman, S. (1997). *Tourism: An introductory text*. Hodder Headline.
- Freeman, R. E. (1984). *Strategic management: A stakeholder approach*. Pitman.
- Goodwin, H. (2011). *Taking responsibility for tourism*. Goodfellow Publishers.
- Hitchcock, M., & Teague, K. (Eds.). (2000). *Souvenirs: The material culture of tourism*. Ashgate.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Prentice Hall.
- Long, L. M. (Ed.). (2004). *Culinary tourism*. University Press of Kentucky.
- Macleod, D. V. L. (2006). *Tourism, globalisation and cultural change: An island community perspective*. Channel View Publications.
- Meyer, D. (2004). *Tourism routes and gateways: Key issues for the development of tourism routes and gateways and their potential for pro-poor tourism*. Overseas Development Institute.
- Pine, B. J., & Gilmore, J. H. (1999). *The experience economy: Work is theatre and every business a stage*. Harvard Business School Press.
- Poon, A. (1993). *Tourism, technology and competitive strategies*. CAB International.
- Richards, G. (Ed.). (1996). *Cultural tourism in Europe*. CAB International.
- Richards, G., & Raymond, C. (2000). Creative tourism. *ATLAS News*, 23, 16-20.
- Richards, G., & Wilson, J. (2006). Developing creativity in tourist experiences: A solution to the serial reproduction of culture? *Tourism Management*, 27(6), 1209-1223. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.06.002>
- Shackley, M. (2001). *Managing sacred sites: Service provision and visitor experience*. Continuum.
- Sofield, T. H. B. (2003). *Empowerment for sustainable tourism development*. Pergamon.
- Sznajder, M., Przezborska, L., & Scrimgeour, F. (2009). *Agritourism*. CAB International.
- TIES. (2015). *What is ecotourism?* <https://ecotourism.org>
- Tilden, F. (1957). *Interpreting our heritage*. University of North Carolina Press.
- Timothy, D. J., & Boyd, S. W. (2003). *Heritage tourism*. Prentice Hall.
- Tosun, C. (2000). Limits to community participation in the tourism development process in developing countries. *Tourism Management*, 21(6), 613-633. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(00\)00009-1](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(00)00009-1)

- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development* (A/RES/70/1). <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- United Nations Conference on Trade and Development. (2010). *Creative economy report 2010: A feasible development option*. UNCTAD.
- United Nations Development Programme. (2007). *Thailand human development report 2007: Sufficiency economy and human development*. UNDP Thailand.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2003). *Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage*. UNESCO.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2015). *Rethinking education: Towards a global common good?* UNESCO Publishing.
- United Nations World Tourism Organization. (2018). *Tourism and the sustainable development goals: Journey to 2030*. UNWTO.
- Wearing, S. (2001). *Volunteer tourism: Experiences that make a difference*. CABI Publishing.

การพัฒนารูปแบบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านอย่างยั่งยืนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม ของชุมชนบ้านยางลาว

Developing a Sustainable Folk Museum Exhibition Through Ban Yang Lao Community Participation

กฤษณ์ ปิตาทะสังข์¹ / จริยาภรณ์ ปิตาทะสังข์² / คณางค์ ช่อชู³

Krit Pitathasang / Chariyaporn Pitathasang / Kakanang Chorchoo

¹อาจารย์สาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม, คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม, มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

Lecturer of Department of Architectural Technology, Faculty of Industrial Technology,
Buriram Rajabhat University

อีเมล : krit.pt@bru.ac.th

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาการพัฒนาสังคม, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

Assistant Professor of Department of Social Development, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Buriram Rajabhat University

อีเมล : chariyaporn.pt@bru.ac.th

³ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาการพัฒนาสังคม, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

Assistant Professor of Department of Social Development, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Buriram Rajabhat University

อีเมล : kakanang.cc@bru.ac.th

DOI: <https://doi.org/10.14456/jhusoc.2026.20>

Received: 24 July 2026 ; Revised: 2 August 2026 ; Accepted: 14 August 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านบ้านยางลาวด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลบ้านยาง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ระหว่างพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ผู้สูงอายุ เยาวชน นักวิจัยและนักวิชาการ จำนวนทั้งสิ้น 32 คน โดยมีขั้นตอนการวิจัยและพัฒนา ได้แก่ การเก็บรวบรวมเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ชุมชนและวิถีชีวิต การออกแบบจัดวางนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน การพัฒนานักเล่านักเลาเรื่องเยาวชน และการพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์พิพิธภัณฑ์ ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านบ้านยางลาวที่เกิดจากการบูรณาการและการสร้างสรรค์ร่วมกันของชุมชน ประกอบด้วย การจัดนิทรรศการสร้างสรรค์วิถีชีวิตชุมชนบ้านยางลาว 7 ฉาก การพัฒนานักเล่านักเลาเรื่องเยาวชน และสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์และเรียนรู้ 3 รายการ ทั้งนี้ ผลการวิจัยช่วยส่งเสริมให้คนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจและตระหนักถึงการเป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนมีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในอนาคต

คำสำคัญ : พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน, การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม, การออกแบบนิทรรศการ, นักเล่านักเลาเรื่องเยาวชน, สื่อดิจิทัล

¹ Corresponding author's E-mail: krit.pt@bru.ac.th

Abstract

This research article aimed to develop an exhibition model for the Ban Yang Lao Folk Museum through a community participatory process in Ban Yang Subdistrict, Lam Plai Mat District, Buri Ram Province. Applying Participatory Action Research (PAR), the study engaged 32 participants, including Buddhist monks, community leaders, local sages, the elderly, youth, researchers, and academics. The research and development process comprised four key phases: collecting oral accounts of the community's history and way of life, designing the interior exhibition layout of the folk museum, developing youth storytellers, and creating digital media for museum public relations. The findings revealed that the exhibition model, derived from community integration and co-creation, consists of three main components: 1) a creative exhibition depicting the community's way of life across seven scenes, 2) a youth storyteller program, and 3) three digital media items for public relations and learning. Ultimately, these outcomes fostered a sense of pride and collective ownership of cultural heritage among community members while establishing readiness to welcome visitors for sustainable cultural tourism in the future.

Keywords: Folk Museum, Participatory Action Research (PAR), Exhibition Design, Youth Storytellers, Digital Media

บทนำ

พิพิธภัณฑสถานบ้านวัดโพธิ์ย้อยบ้านยางลาว ตั้งอยู่ในวัดโพธิ์ย้อยบ้านยาง หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านยาง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ศาลาพิพิธภัณฑสถานหลังนี้เดิมเป็นศาลาการเปรียญ ก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2469 โดยพระอาจารย์ถั่ง สิริสุตโต (ลาจำนงค์) อดีตเจ้าอาวาสโพธิ์ย้อยได้นำพุทธศาสนิกชนชาวบ้านยางช่วยกันก่อสร้าง เพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจ และเป็นสถานที่ศึกษาพระธรรมวินัยแก่พระภิกษุสามเณรชาวบ้านจึงเรียกชื่อว่า “ศาลาโองธรรม” มีลักษณะเป็นศาลาทรงไทยท้องถิ่นอีสานชั้นเดียวเป็นศิลปะล้านช้าง กระจกฉาบสี ประเพณีลาว ยกพื้นสูงจากพื้นดิน สร้างด้วยไม้ทั้งหลังโดยเฉพาะเสาใช้ไม้แต้ (มะค่าแต้) 8 เหลี่ยม หลังคามุงด้วยสังกะสี (พระศรีปริยัติธาดา, 2560)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2477 ทางราชการได้มาขอใช้เป็นอาคารเล่าเรียนของกุลบุตร กุลธิดาของชาวบ้านยาง โดยใช้ชื่อว่า “โรงเรียนประชาบาลยางลาว 5” ขึ้นตรงต่อโรงเรียนสังกัดโรงเรียนประชาบาล อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ และเมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2500 ได้ย้ายโรงเรียนไปยังสถานที่ตั้งโรงเรียนบ้านยางในปัจจุบัน โดยศาลาโองธรรมก็ยังใช้เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจและสถานที่เล่าเรียนพระธรรมวินัยเรื่อยมา ต่อมาเมื่อปีพุทธศักราช 2514 ทางวัดได้ก่อสร้างศาลาการเปรียญหลังใหม่ เพื่อใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจ แทนศาลาโองธรรมหลังเดิม ทำให้ศาลาโองธรรมไม่ถูกใช้ประโยชน์เท่าที่ควร วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2554 พระศรีปริยัติธาดา เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ย้อย (เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน) จึงได้นำชาวบ้านยางช่วยกันปรับปรุงซ่อมแซม ศาลาโองธรรมขึ้นมา เพื่อใช้สำหรับเป็นอาคารพิพิธภัณฑสถาน เก็บรักษาโบราณวัตถุ เครื่องมือ เครื่องใช้สอยเก่า ๆ ที่แสดงถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านยาง เพื่อเป็นการรักษาวัฒนธรรมของชุมชน ชาวบ้านยางให้ลูกหลานได้เรียนรู้ และในวันที่ 14 เมษายน 2556 ได้ทำการเปิดพิพิธภัณฑสถานอย่างเป็นทางการ

(พระศรีปริยัติธาดา, 2560) พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านแห่งนี้จึงไม่ได้เป็นเพียงอาคารไม้เก่าแก่ แต่เป็นประจักษ์พยานทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนถึงการตั้งถิ่นฐานและศรัทธาของชาวบ้านอย่างลาวมาอย่างยาวนาน

ในปี พ.ศ. 2559 วัดโพธิ์ย้อยบ้านยางได้จัดทำบัญชีเดินทุ่งและทะเบียนวัตถุโบราณ โดยการสนับสนุนของสาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ พบว่าพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ครอบคลุม “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่ทรงคุณค่ากว่า 767 รายการ แบ่งออกเป็น 4 หมวดหลัก ได้แก่ พระพุทธรูป เครื่องใช้พื้นบ้าน เครื่องปั้นดินเผา และผ้าทอพื้นเมือง อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการจัดระบบฐานข้อมูลวัตถุตามมาตรฐานสากล แต่จากการดำเนินงานกว่าทศวรรษที่ผ่านมา พบว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่ยังมองพิพิธภัณฑ์เป็นเพียงสถานที่เก็บของเก่าของชุมชน ขาดความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตปัจจุบัน และขาดกลไกการบริหารจัดการที่เป็นรูปธรรม เช่น คณะกรรมการชุมชน หรือภาคีเครือข่ายท้องถิ่นที่จะทำหน้าที่เป็น “นักเล่าเรื่อง” (Storyteller) เพื่อดึงดูดความสนใจจากคนรุ่นใหม่และนักท่องเที่ยว ดังนั้นพิพิธภัณฑ์จึงถูกปิดไว้เกือบตลอดทั้งปี หากมีคณะศึกษาดูงานติดต่อเข้ามาจึงจะได้เปิดทำการ และจะระดมพระสงฆ์และชุมชนมาทำความสะอาดเตรียมความพร้อมเป็นครั้งคราวไป ดังนั้นพิพิธภัณฑ์แห่งนี้จึงอยู่ในสภาวะ “พื้นที่นิ่ง” (Passive Space) คือทำหน้าที่เพียงพื้นที่จัดเก็บ (Repository) แต่ขาดพลังในการสื่อสาร (Communication) เช่นเดียวกับสภาพปัญหาของพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านหลายแห่งในปัจจุบัน มักประสบวิกฤตการณ์ด้านการจัดการที่ขาดความต่อเนื่องและความยั่งยืน สอดคล้องกับข้อค้นพบของ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2549) ที่ระบุว่า การจัดแสดงส่วนใหญ่ยังขาดเทคนิคการสื่อความหมายที่น่าสนใจ ทำให้มรดกวัฒนธรรมที่ล้ำค่ากลายเป็นเพียง “สิ่งสะสมที่หยุดนิ่ง” หรือเป็นคลังเก็บวัตถุโบราณที่ขาดพลังในการสื่อสารอัตลักษณ์ (Passive Collection) ซึ่ง Tilden (1977) เน้นย้ำว่าหากปราศจากการสื่อความหมายที่เชื่อมโยงกับผู้คน วัตถุเหล่านั้นย่อมสูญเสียคุณค่าในเชิงการเรียนรู้ไปอย่างน่าเสียดาย

การขับเคลื่อนพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดโพธิ์ย้อยบ้านยางลาวสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ของคนในชุมชนและนักท่องเที่ยวโดยแท้จริงนั้น หัวใจสำคัญจึงมิใช่เพียงการจัดแสดงวัตถุโบราณ แต่คือการทำให้นักในพื้นที่เกิดความตระหนักและมี “ความรู้สึกเป็นเจ้าของ” (Sense of Ownership) (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545) และจำเป็นต้องใช้กระบวนการ “สร้างความหมายใหม่” ให้กับมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อให้วัตถุเหล่านั้นไม่ถูกจำกัดอยู่เพียงในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่หยุดนิ่ง แต่สามารถเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของคนรุ่นใหม่ได้อย่างมีพลัง (เกรียงไกร เกิดศิริ, 2551) การวิจัยครั้งนี้จึงใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อน เพื่อสร้างพื้นที่กลางให้คนในชุมชนทุกช่วงวัยได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน นับตั้งแต่การออกแบบเนื้อหา บริหารจัดการ และพัฒนาพิพิธภัณฑ์ให้เป็น “พิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต” (Living Museum) ที่สามารถสื่อสารอัตลักษณ์บ้านยางลาวสู่สากล บทความวิจัยฉบับนี้จึงนำเสนอผลการพัฒนารูปแบบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน ที่เกิดจากการถักทอเรื่องเล่าจากอดีตสู่การเรียนรู้แห่งอนาคต เพื่อสร้างความภาคภูมิใจและเตรียมความพร้อมสู่การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านบ้านยางลาวด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลบ้านยาง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้วิธีดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ตามแนวคิดของสฤงศ์ จันทยานิช. (2561) ซึ่งกระบวนการวิจัยเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในชุมชนเป็นผู้ร่วมวิจัยที่มีส่วนร่วมตัดสินใจในทุกขั้นตอน ตามวงจร PAOR (Action Learning Cycle) ได้แก่ การร่วมวางแผน (P: Planning) ร่วมปฏิบัติ (A: Action) ร่วมสังเกต (O: Observation) และร่วมสะท้อน (R: Reflection) โดยมีพื้นที่ในการวิจัย คือ พิพิธภัณฑสถานบ้านวัดโพธิ์ย้อยบ้านยางลาว ตำบลบ้านยาง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการวิจัยครั้งนี้ ได้มาจากการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ประกอบด้วย พระสงฆ์ 2 รูป ผู้นำชุมชน 6 คน ปราชญ์ชาวบ้าน 2 คน ผู้สูงอายุ 12 คน เยาวชน 8 คน และนักวิชาการ 2 คน รวมทั้งสิ้น 32 คน นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมและสังเกตการณ์ไม่น้อยกว่า 30 คน

ขั้นตอนและการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งขั้นตอนการดำเนินงานออกเป็น 4 ระยะ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ระยะที่ 1 การเก็บรวบรวมเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ชุมชนและวิถีชีวิต (Deep Storytelling & Data Collection) เป็นการสำรวจภาคสนาม ลงพื้นที่สำรวจวัดภูวัฒนธรรมและสถานที่สำคัญในชุมชนร่วมกับผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และพระสงฆ์ โดยผู้วิจัยใช้แบบบันทึกการสังเกตภาคสนาม (Field Observation Form) และแนวทางการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation Guidelines) เพื่อใช้เป็นกรอบในการจัดเก็บข้อมูลเชิงบริบท จากนั้นได้จัดเวทีสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยใช้แนวทางการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Guide) เพื่อให้ผู้สูงอายุได้ถ่ายทอดเรื่องเล่า (Narrative) เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชน การตั้งรกราก บรรพบุรุษ คติความเชื่อ วิถีชีวิต การประกอบอาชีพ และนำเรื่องเล่ามาจัดหมวดหมู่เพื่อคัดเลือก “แก่นเรื่อง” (Themes) ที่สำคัญที่สุดที่จะนำไปจัดแสดง โดยมุ่งเน้นเรื่องราวที่สร้างความภาคภูมิใจและเป็นเอกลักษณ์ของบ้านยางลาว ซึ่งในการจัดเวทีครั้งแรกได้แก่นเรื่องที่สำคัญ ประกอบด้วย พ่อเพี้ยชน บรรพบุรุษบ้านยางลาว ตำนานวัดบ้านยางลาว วิถีชีวิตชาวบ้าน ศาสนา ความเชื่อ อาชีพ และการแต่งกาย

ระยะที่ 2 การออกแบบจัดวางนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ (Exhibition Design) เมื่อได้แก่นเรื่องสำคัญของชุมชนแล้ว คณะวิจัยได้เชิญนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ (Co-design Workshop) กับชุมชนเพื่อร่วมกันจัดทำร่างแบบการจัดวางนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑร่วมกัน และที่ประชุมได้กำหนดแนวคิด 7 ฉากที่สะท้อนวิถีบ้านยางลาว ผู้วิจัยได้ใช้แบบร่างทัศนียภาพ (Perspective Layout Sheets) ในการนำเสนอ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมสามารถมองเห็นและเข้าใจมิติการออกแบบและจัดวางนิทรรศการได้อย่างชัดเจน เมื่อตัวแทนชุมชนเห็นชอบร่างการออกแบบนิทรรศการแล้วจึงได้ร่วมมือกันจัดวางวัตถุจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑที่บ้านให้สวยงามและเหมาะสมตามที่ได้ออกแบบไว้

ระยะที่ 3 การฝึกอบรมนักเล่าเรื่องเยาวชน (Youth Interpreter Training) โดยการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้แก่เยาวชนที่กำลังศึกษาอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 โรงเรียนบ้านยางคุรุราษฎร์รังสรรค์ จำนวน 8 คน ในด้านทักษะการพูด บุคลิกภาพ และความรู้ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ด้วยการเรียนรู้จากของจริง ให้

เยาวชนได้ลงพื้นที่เรียนรู้เรื่องราวจากผู้สูงอายุโดยตรง เพื่อให้เด็กๆ ได้เข้าใจเรื่องเล่าอย่างแท้จริง จากนั้นได้มีการฝึกปฏิบัติการนำชมจริงในพิพิธภัณฑ์ โดยมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นพี่เลี้ยงให้คำแนะนำ

ระยะที่ 4 การพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์และเรียนรู้ เป็นการนำเทคโนโลยีมาเสริมประสบการณ์การเรียนรู้ให้ทันสมัยและสามารถสื่อสารกับบุคคลนอกชุมชนและนักท่องเที่ยวได้อย่างกว้างขวาง โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อดิจิทัล 3 รายการ ได้แก่ สื่อประวัติศาสตร์ชุมชน สื่อความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน และื่อนำชมพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน ซึ่งต่อมาได้มีการเผยแพร่สื่อผ่านช่องทางออนไลน์ เพจพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดโพธิ์น้อยบ้านยางลาว และยังมีการติดตั้ง QR Code สื่อดิจิทัลทั้ง 3 รายการตามจุดต่างๆ บริเวณวัดและพิพิธภัณฑ์เพื่อให้นักท่องเที่ยวแสกน QR Code เรียนรู้ได้ด้วยตนเอง

การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล

วิจัยนี้มีการตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล(Data Validation & Analysis) ที่หลากหลาย ผู้วิจัยใช้ทั้งการสำรวจ การสังเกต ร่วมกับการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่มและเวทีอบรมเชิงปฏิบัติการ ในระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูลได้มีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) จัดการข้อมูล สรุป ดีความเชิงพรรณนา และมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากชุมชนก่อนเผยแพร่ข้อมูลทั้งในรูปสื่อดิจิทัลและรายงานการวิจัย

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยรูปแบบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านบ้านยางลาวด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลบ้านยาง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ประกอบด้วย 4 ส่วนสำคัญ ได้แก่ การจัดแสดงนิทรรศการสร้างสรรค์วิถีชีวิตชุมชนบ้านยางลาว การพัฒนานักเล่าเรื่องเยาวชน การพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อการประชาสัมพันธ์และการเรียนรู้ และผลลัพธ์เชิงจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. การจัดแสดงนิทรรศการสร้างสรรค์วิถีชีวิตชุมชนบ้านยางลาว

1.1 สภาพปัญหาก่อนการพัฒนานิทรรศการ (Baseline Status) จากการศึกษาบริบททางกายภาพและการจัดแสดงเดิมภายในอาคารพิพิธภัณฑ์ พบว่าจัดแสดงมากกว่า 700 รายการ ถูกจัดวางตามประเภทของวัตถุ 4 ประเภท เป็นหลัก เช่น การจัดวางพระไม้บนหิ้งลดหลั่นกัน การเก็บสิ่งของประเภทผ้าซ้อนกันในตัวกระจกใส ตลอดจนการวางกองข้าวของเครื่องใช้ในครัวเรือนบนพื้นและชั้นไม้ สภาพการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาสำคัญด้านพิพิธภัณฑ์ศึกษาและการออกแบบนิทรรศการ ดังนี้

- 1) การขาดมิติทางสายตาและการมองเห็น (Visual & Accessibility Limitations) การวางวัตถุซ้อนทับกันบดบังรายละเอียด ทำให้ไม่สามารถจัดแสดงวัตถุได้อย่างสมบูรณ์ทุกชิ้น
- 2) ปัญหาบรรยากาศทางกายภาพ (Spatial Atmosphere) ความหนาแน่นของวัตถุส่งผลให้พื้นที่จัดแสดงดูอึดอัด ทึบตัน และขาดจุดสนใจหลัก
- 3) ปัญหาความง่ายง่ายของเนื้อหา (Content Accessibility) แม้มีการใช้แผ่นกราฟิกบรรยายประวัติความเป็นมาของชุมชน แต่โดยภาพรวมยังขาดเอกภาพและการร้อยเรียงเรื่องราว (Storytelling) ที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ รวมถึงขาดความกลมกลืนระหว่างวัตถุจัดแสดง ระบบแสง พื้นที่และบริบททางสังคมของชุมชน

1.2 การพัฒนานิทรรศการผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม (Co-creation Process) ผู้วิจัยได้นำกระบวนการมีส่วนร่วมมาใช้ในการจัดเก็บและสกัดองค์ความรู้ โดยการจัดเวทีสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านและผู้สูงอายุในชุมชน ผลการจัดกระบวนการทำให้เกิดการรวบรวม เรื่องเล่าประวัติศาสตร์ชุมชนและวิถีชีวิตที่ครอบคลุมมิติต่าง ๆ ได้แก่ ประวัติศาสตร์การตั้งรกราก ภูมิหลังของ

บรรพบุรุษ คติความเชื่อ ระบบภูมิปัญญา วิถีชีวิต และการประกอบอาชีพ ข้อมูลเนื้อหาทั้งหมดถูกนำมาสังเคราะห์ จัดหมวดหมู่ และร้อยเรียงเป็นบทนิทรรศการ (Exhibition Script) จำนวน 7 ฉาก เพื่อสร้างลำดับการเล่าเรื่องที่มีความเชื่อมโยง ชี้ให้ผู้ชมเห็นถึงคุณค่าทางมรดกวัฒนธรรม และยกระดับประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เข้าชม

ภาพ 1

การปรับปรุงและพัฒนานิทรรศการสร้างสรรค์วิถีชีวิตชุมชนบ้านยางลาวด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

1.3 องค์ประกอบการจัดแสดง 7 ฉากชีวิต (Physical Artifacts & Scenography) จากการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อร่างแบบการจัดแสดง ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้แนวคิดการออกแบบนิทรรศการสร้างสรรค์และการสื่อความหมาย (Falk & Dierking, 2016; Derr, 2018) ร่วมกับแนวคิดพิพิธภัณฑ์มีส่วนร่วม (Black, 2012) มาใช้เป็นกรอบในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพและระบบจัดแสดงวัตถุโบราณจำนวน 767 รายการ โดยเปลี่ยนจากการจัดวางวัตถุเชิงปริมาณแบบเดิม มาเป็นการจัดลำดับการเล่าเรื่องเชิงพื้นที่ (Spatial Narrative) ผ่าน 7 ฉากชีวิต โดยกำหนดเส้นทางการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างมิติทางสายตาและจุดสนใจที่ชัดเจน ประกอบด้วย

ฉากที่ 1 ประวัติศาสตร์บ้านยางลาว ส่วนต้อนรับและจุดเริ่มต้นเส้นทางการเรียนรู้ นำเสนอภาพถ่ายโบราณและเรื่องเล่าประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านยางลาวและวัดโพธิ์น้อย ซึ่งมีประวัติศาสตร์ยาวนานมาตั้งแต่ราว พ.ศ. 2300 (สมัยอยุธยาตอนปลาย) พร้อมทั้งจัดแสดงประวัติความเป็นมาและการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์เพื่อสร้างความเข้าใจในภาพรวมแก่ผู้เข้าชม

ฉากที่ 2 พัตยศเปรียญธรรม: ถิ่นนักธรรม ถิ่นนักปราชญ์ ฉากสะท้อนความภาคภูมิใจและศูนย์รวมจิตใจของชุมชน นำเสนอเรื่องราวและจัดแสดงพัตยศของพระภิกษุและสามเณรผู้สอบได้เปรียญธรรมชั้นต่างๆ (ป.ธ. 3-9) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเชิดชูเกียรติพระภิกษุชาวบ้านยาง 3 รูปที่สำเร็จการศึกษาเปรียญธรรม 9 ประโยค ได้แก่ พระมหาดุลย์ ปณฺญาตุโล (อดุลย์ วิเศษนคร) พระศรีปริยัติธาดา (ทองสา ฐานิสโร) และพระมหาสนอง นาควโร (สนอง วิเศษสัตย์) สะท้อนถึงความเป็น “ถิ่นนักปราชญ์” อย่างเป็นรูปธรรม

ฉากที่ 3 พระไม้โบราณ: มรดกแห่งศรัทธา ส่วนรวบรวมและจัดแสดงพระพุทธรูปไม้แกะสลักจำนวน 233 องค์ ซึ่งมีทั้งพระพุทธรูปโบราณอายุกว่า 300 ปี ที่บรรพบุรุษอัญเชิญมาจากนครหลวงเวียงจันทน์ ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน พระพุทธรูปที่แกะสลักขึ้นในยุคก่อตั้งวัดโพธิ์น้อย ตลอดจนพระพุทธรูปเนื้อโลหะที่หล่อขึ้นใหม่โดยยังคงเอกลักษณ์พุทธศิลป์ดั้งเดิมไว้อย่างสมบูรณ์

ฉากที่ 4 แจกั้นแห่งทานบารมี ฉากจัดแสดงแจกั้นเครื่องถ้วยชามขนาดต่างๆ ที่พุทธศาสนิกชนและผู้มีจิตศรัทธานำมาถวายแก่วัดเพื่อใช้ประดับตกแต่งศาสนสถานในอดีต นำมาจัดวางและให้แสงสว่างอย่างเหมาะสมเพื่อสะท้อนถึงพลังศรัทธาและการเป็นศูนย์กลางทางสังคมของวัด

ฉากที่ 5 วัฒนธรรมข้าวและสายน้ำ ฉากจำลองวิถีเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพหลักของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จัดแสดงเครื่องมือทำมาหากินในวิถีทำนาดั้งเดิมที่ใช้แรงงานคนและสัตว์ (กระบวนการไถ หว่าน ดำ และเก็บเกี่ยว) นำเสนอร่วมกับภาพถ่าย “ลอมข้าวใหญ่” ขนาด 12 ตัน (ผลผลิตเปรียบเทียบ 150 กระสอบป่าน) พร้อมจัดแสดงเครื่องมือจับสัตว์น้ำ โอ่ง ไห สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตชุมชนกับลำน้ำ มาศที่ไหลผ่านพื้นที่

ฉากที่ 6 ผ้าไหมและวิถีทอผ้า ฉากแสดงมรดกภูมิปัญญาการทอผ้าไหมและการแต่งกายของชาวบ้านยางลาวตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน จัดแสดงอุปกรณ์การทอผ้าไหมครบวงจร พร้อมผ้ามรดกและผ้าลายสร้างสรรค์ เช่น ผ้าโล่สร้าง ผ้าหัวขึ้น ตีนขึ้น และผ้าลายขิดอันเป็นเอกลักษณ์ทางภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยังคงมีการสืบทอดและใช้งานจริงในชีวิตประจำวัน

ฉากที่ 7 นานาฝีมือช่าง ฉากจัดแสดงทักษะเชิงช่างและงานไม้ในชุมชน เช่น อุปกรณ์ช่างไม้ เขียนหมาก หีบสมบัติโบราณ รวมถึงวัตถุชิ้นไฮไลต์ (Highlight Objects) ได้แก่ “หัวนาค” สำหรับสวมศีรษะ นาคในพิธีอุปสมบทอันเป็นประเพณีเฉพาะถิ่น และ “ธรรมาสันไม้โบราณ” ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมศาสนวัตถุชิ้นสำคัญที่ใช้ในการแสดงธรรมเทศนาและประกอบศาสนกิจพิธีของพระสงฆ์องค์ประธาน

2. การพัฒนานักเล่าเรื่องเยาวชน

ผลการพัฒนานักเล่าเรื่องเยาวชนเพื่อรองรับการจัดการพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านบ้านยางลาวอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยได้นำกระบวนการมีส่วนร่วมและการถ่ายทอดภูมิปัญญาข้ามรุ่น (Intergenerational Knowledge Transfer) มาใช้เป็นกรอบในการดำเนินงาน โดยมีขั้นตอนและผลการดำเนินงานแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

2.1 คัดเลือกเยาวชนต้นแบบ ผู้วิจัยขอความอนุเคราะห์ไปยังผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านยางครูราษฎร์รังสรรค์ ดำเนินการคัดเลือกนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 จำนวน 8 คน ซึ่งเป็นเยาวชนในท้องถิ่นที่มีความสนใจด้านมรดกวัฒนธรรมและมีจิตสาธารณะ เพื่อเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาเป็น “นักเล่าเรื่องเยาวชน” (Youth Storytellers) รุ่นแรกของพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านบ้านยางลาว

2.2 การสร้างการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน เป็นขั้นตอนการจัดกระบวนการให้เยาวชนเข้าร่วมในเวทีสืบค้นและแลกเปลี่ยนข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนร่วมกับพระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้นำชุมชน กระบวนการนี้ช่วยให้เกิดการเชื่อมสัมพันธ์ข้ามรุ่น เยาวชนเกิดความตระหนักรู้ ตลอดจนซึมซับคุณค่า ภูมิปัญญา และความเข้าใจในรากเหง้าทางวัฒนธรรมของบ้านยางลาวผ่านคำบอกเล่าและประสบการณ์ตรงของผู้สูงอายุในชุมชน

2.3 การฝึกอบรมทักษะและการเรียนรู้ในพื้นที่จริง เป็นการฝึกอบรมการเป็นนักเล่าเรื่องเน้นการเรียนรู้แบบลงมือปฏิบัติจริง โดยนำเยาวชนเข้าศึกษาเรียนรู้ภายในอาคารพิพิธภัณฑ์ผ่านการนำชมจริงของพระสงฆ์และปราชญ์ชาวบ้าน ทำให้เยาวชนได้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัตถุจัดแสดง เรียนรู้เทคนิคการถ่ายทอดเรื่องราว (Storytelling) การเชื่อมโยงวัตถุจัดแสดงกับวิถีชีวิต และการสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้เข้าชม

2.4 การร่วมออกแบบบทนำชมพิพิธภัณฑ์ฉบับเยาวชน เยาวชนได้ร่วมมือกับนักวิจัยและนักวิชาการในการสังเคราะห์ชุดความรู้ที่ได้จากการสืบค้น มาเรียบเรียงและปรับประยุกต์เป็น “สคริปต์นำเที่ยวพิพิธภัณฑ์ฉบับเยาวชน” ซึ่งปรับภาษาและมุมมองการเล่าเรื่องให้มีความกระชับ ร่วมสมัย และเข้าใจง่าย แต่ยังคงความถูกต้องของข้อมูลทางประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้อย่างครบถ้วน

2.5 การฝึกปฏิบัติและการผลิตสื่อดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้ เยาวชนได้รับการฝึกฝนทักษะการนำชมพิพิธภัณฑ์จนเกิดความคล่องแคล่ว สร้างความมั่นใจในการสื่อสาร และในขั้นตอนสุดท้าย เยาวชนได้ร่วมบันทึกการนำชมพิพิธภัณฑ์ผ่านสื่อวีดิทัศน์ เพื่อใช้เป็นสื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และเป็นคลังความรู้ดิจิทัลในการฝึกอบรมนักเล่าเรื่องเยาวชนรุ่นต่อไปอย่างยั่งยืน

3. การพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อประชาสัมพันธ์และเรียนรู้

เพื่อให้พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านบ้านยางลาวสามารถก้าวทันความเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัล และรองรับพฤติกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เข้าชม (Self-Directed Learning) ผู้วิจัยร่วมกับชุมชนจึงได้พัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อการประชาสัมพันธ์และการเรียนรู้รวม 3 รายการหลัก โดยแบ่งตามวัตถุประสงค์และการประยุกต์ใช้งาน ดังนี้

3.1 สื่อสารคดีประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านยางลาว จำนวน 1 รายการ มุ่งเน้นการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านรากเหง้า ประวัติศาสตร์การตั้งรกราก และภูมิหลังความเป็นมาของชาวบ้านยางลาว ซึ่งมีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่า 300 ปี โดยมีจุดเริ่มต้นจากบรรพบุรุษนามว่า “พ่อเพี้ยขัน” ผู้พาครอบครัวอพยพย้ายถิ่นฐานมาจากประเทศลาวมาตั้งรกรากยังพื้นที่ปัจจุบัน พ่อเพี้ยขันมีบทบาทอย่างยิ่งในฐานะบรรพบุรุษและศูนย์รวมจิตใจของชุมชน ความศรัทธาดังกล่าวถูกสร้างให้เป็นรูปธรรมผ่านการปั้นรูปเหมือนและการจัดสร้างอนุสรณ์สถาน 2 แห่ง ซึ่งทำหน้าที่เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับบรรพบุรุษ อีกทั้งการจัดงานบวงสรวงประจำปี ไม่เพียงแต่เป็นการแสดงความเคารพบูชา หากยังเป็นเครื่องมือทางสังคมที่ช่วยธำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ ตลอดจนสร้างและต่อยอดความสามัคคีและจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน สื่อสารคดีชุดนี้ถ่ายทอดและนำเสนอโดย คุณพ่อสมถวิล เรียวไธสง (ปราชญ์ชาวบ้าน) เพื่อรักษาความถูกต้อง แม่นยำ ของชุดข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) ตลอดจนคงไว้ซึ่งเสียง บรรยายภาคและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนอย่างแท้จริง

ภาพ 2

สื่อสารคดีประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านยางลาวและ QR Code

3.2 สื่อสารคดีความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์ จำนวน 1 รายการ นำเสนอเรื่องราวและกระบวนการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน ในการจัดตั้งและพัฒนาพิพิธภัณฑ์จากศาลาโฮงธรรมสู่การเป็นโรงเรียนประชาบาล และปรับปรุงพัฒนาอาคารขึ้นใหม่โดยใช้งบประมาณและความร่วมแรงร่วมใจของชุมชนเพื่อใช้เป็นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน นำเสนอโดย พระศรีปริยัติธาดา (เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ย้อยบ้านยาง) เพื่อสะท้อนบทบาทของวัดและชุมชนในการเป็นศูนย์รวมจิตใจและการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมร่วมกัน ทั้งยังเป็นสื่อที่สร้างความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของความร่วมมือในท้องถิ่น

ภาพ 3

สื่อสารคดีความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์ และ QR Code

3.3 สื่อดิจิทัลนำชมพิพิธภัณฑ์ เป็นนวัตกรรมการนำชมรูปแบบดิจิทัลจำนวน 1 รายการ ถ่ายทอดและนำเสนอโดยกลุ่มเยาวชนชนนักร้องจากโรงเรียนบ้านยางคุรุราษฎร์รังสรรค์ เพื่อเปลี่ยนผ่านการเรียนรู้สู่รูปแบบสื่อดิจิทัล เป็นการนำชมวัตถุจัดแสดงและพื้นที่พิพิธภัณฑ์ โดยร้อยเรียงเชื่อมโยงระหว่าง วัตถุจัดแสดงเข้ากับเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ระบบภูมิปัญญา และคติความเชื่อของชุมชนบ้านยางลาวอย่างครอบคลุมทั้ง 7 ฉากชีวิต ผู้วิจัยและชุมชนได้ประยุกต์ใช้เทคโนโลยี QR Code ติดตั้งไว้ประจำจุดจัดแสดงต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เข้าชมสามารถใช้สมาร์ทโฟนสแกนเข้าถึงข้อมูลมัลติมีเดีย (ข้อความ ภาพ และวิดีโอแนะนำ) ได้แบบทันทีทันใด นวัตกรรมดังกล่าวช่วยยกระดับประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เข้าชม เพิ่มมิติความน่าสนใจผ่านมุมมองของเยาวชนรุ่นใหม่ และแก้ปัญหาความยุ่งยากในกรณีที่ไม่มีมัคคุเทศก์หรือผู้นำชมประจำการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ภาพ 4

สื่อดิจิทัลนำชมพิพิธภัณฑ์โดยเยาวชนนักร้อง และ QR Code

4. ผลลัพธ์เชิงจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมของชุมชน

การเผยแพร่ผ่านช่องทางออนไลน์ก่อให้เกิดผลกระทบเชิงบวกต่อชุมชน นอกจากการใช้นำชมในพื้นที่จริงแล้ว สื่อดิจิทัลทั้ง 3 รายการ ได้ถูกนำไปเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางออนไลน์หลักของชุมชน คือ Facebook Fanpage: พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดโพธิ์ย้อยบ้านยางลาว ซึ่งก่อให้เกิดผลลัพธ์และผลกระทบเชิงบวกในมิติต่าง ๆ ดังนี้

4.1 การสร้างความภาคภูมิใจและการตระหนักรู้ในท้องถิ่น สื่อสร้างสรรค์ที่ผลิตขึ้นโดยคนในชุมชนทุกช่วงวัย กลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้คนในท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจในรากเหง้าวัฒนธรรม และปลูกฝังจิตสำนึกความรักบ้านเกิดให้แก่เยาวชนและชาวบ้านอย่างเป็นรูปธรรม

4.2 กระแสการมีส่วนร่วมและการเผยแพร่ต่อ ชาวบ้านในพื้นที่และเครือข่ายคนบ้านยางลาวที่ไปทำงานต่างถิ่น ต่างมีส่วนร่วมในการแบ่งปัน (Share) สื่อประชาสัมพันธ์ดังกล่าวบนโลกออนไลน์ นำไปสู่การขยายผลการรับรู้ไปยังสาธารณชนภายนอกในวงกว้าง

4.3 การกระตุ้นการท่องเที่ยวและเข้าชมพื้นที่ การสื่อสารผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ช่วยดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยว ผู้สนใจด้านมรดกวัฒนธรรม และหน่วยงานภายนอก ให้เดินทางเข้ามาเรียนรู้และเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์จริงในพื้นที่ เพิ่มชีวิตชีวาและมูลค่าทางสังคมให้แก่พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านบ้านยางลาว

สรุปและอภิปรายผล

1. การพัฒนารูปแบบจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านบ้านยางลาว

การวิจัยนี้ได้มีกระบวนการออกแบบนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์โดยบูรณาการความร่วมมือระหว่างนักวิชาการ คณะผู้วิจัย และชาวบ้านในชุมชนบ้านยางลาว เกิดการพัฒนารูปแบบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านที่สามารถแก้ปัญหาการจัดวางวัตถุโบราณหนาแน่น จำนวน 767 รายการ จากการจัดแสดงเชิงปริมาณแบบดั้งเดิม 4 ประเภทวัตถุ ที่ขาดมิติทางสายตาและขาดเอกภาพในการเล่าเรื่อง เปลี่ยนเป็น การจัดลำดับการเล่าเรื่องเชิงพื้นที่ (Spatial Narrative) และการสร้างบรรยากาศผ่าน 7 ฉากชีวิต ที่จัดหมวดหมู่ตามบริบทประวัติศาสตร์ ความเชื่อ วิถีเกษตรกรรม ผ้าไหม และงานช่างพื้นบ้าน ซึ่งช่วยสร้างจุดสนใจหลักและจัดเส้นทางการเดินชมให้มีความต่อเนื่องย่อยง่าย สะท้อนถึงการแก้ปัญหาด้านสถาปัตยกรรมภายในและกระบวนการออกแบบพิพิธภัณฑ์สมัยใหม่ได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังนี้ 1) การบริหารจัดการพื้นที่และเส้นทางชม ด้วยการปรับปรุงพื้นที่เดิมที่เคยหนาแน่น แออัด และขาดจุดโฟกัส มาเป็นการแบ่งลำดับโซน (Zoning) และกำหนดเส้นทางเดินเข้าชมให้เชื่อมโยงกันแบบมีเรื่องราว ตั้งแต่ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน (ฉากที่ 1) ศูนย์รวมจิตใจและภูมิปัญญา (ฉากที่ 2-4) ไปจนถึงวิถีชีวิตและภูมิปัญญาเชิงช่าง (ฉากที่ 5-7) ช่วยแก้ปัญหาความอึดอัดทางกายภาพ เพิ่มพื้นที่ว่าง และสร้างจังหวะการมองเห็นที่สบายตา (กรมศิลปากร, 2563) ส่งผลให้ผู้เข้าชมเกิดกระบวนการเรียนรู้เชิงปฏิสัมพันธ์ตามกรอบแนวคิด Interactive Experience Model ของ Falk & Dierking (2016) ที่เชื่อมโยงระหว่างบริบททางกายภาพเข้ากับการรับรู้ของผู้เข้าชม 2) การออกแบบโดยใช้เทคนิคการสื่อความหมายด้วยวัตถุและแสง การเลือกนำวัตถุชิ้นไฮไลต์ ได้แก่ หัวนาค และ ธรรมาสันไม้โบราณมาจัดวางในตำแหน่งประธานของพื้นที่ พร้อมทั้งการวางตำแหน่งแสง (Accent Lighting) ที่เหมาะสม ถือเป็น การประยุกต์ใช้หลักการออกแบบนิทรรศการสร้างสรรค์และการสื่อความหมาย (Derr, 2018) การออกแบบในลักษณะนี้นอกจากจะช่วยสร้างจุดสนใจทางสายตาที่ดึงดูดผู้เข้าชมแล้ว ยังเปลี่ยนวัตถุที่เคยหยุดนิ่ง (Static Artifacts) ให้เกิดมิติความสมจริงเชิงเล่าเรื่อง ทำให้ผู้เข้าชมสามารถเข้าถึงเนื้อหาประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาที่ซับซ้อนได้ง่ายขึ้น ผ่านประสบการณ์การมองเห็นและการรับรู้เชิงพื้นที่อย่างแท้จริง

2. กระบวนการพัฒนานักเล่าเรื่องเยาวชนเพื่อการจัดการพิพิธภัณฑ์

การพัฒนานักเล่าเรื่องเยาวชนผ่านกระบวนการบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ สามารถยกระดับเยาวชนสู่การเป็นนักเล่าเรื่องรุ่นใหม่ที่มีความมั่นใจ คล่องแคล่ว และถ่ายทอดเรื่องราวได้อย่างเป็นธรรมชาติ โดยงานวิจัยนี้ได้จัดกระบวนการให้เยาวชนร่วมสืบค้นข้อมูลและเรียนรู้จริงในพื้นที่ร่วมกับพระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้นำชุมชน ถือเป็นกลไกการถ่ายทอดภูมิปัญญาข้ามรุ่น (Intergenerational Knowledge Transfer) ตามแนวคิดของ Newman & Hatton-Yeo (2008) และ Rattray (2018) ที่ถือเป็นกลไกช่วยส่งผ่านทุนทางสังคมและวัฒนธรรมจากผู้สูงอายุสู่คนรุ่นใหม่ ช่วยลดช่องว่างระหว่างวัย และถอดรหัสความรู้ที่ซ่อนอยู่ในตัวบุคคล (Tacit Knowledge) ออกมาเป็นความรู้ที่แจ่มแจ้ง (Explicit Knowledge) ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง (Active Learning) สอดคล้องกับงานของชูศักดิ์ เอื้องโชคชัย (2563) ทำการศึกษาพัฒนาต้นแบบกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันแบบพหุวัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับเด็กและเยาวชน พบว่า กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแนวคิดการเรียนรู้ร่วมกันแบบพหุวัยควรเริ่มต้นจากการสร้างสัมพันธภาพที่ดี ระหว่างผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาและผู้เรียนรู้ที่เป็นเด็ก ไม่ควรรีบร้อนที่จะให้ผู้เรียนรู้ลงมือปฏิบัติโดยที่ยังไม่ได้เกิดแรงจูงใจหรือแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ภูมิปัญญา หากแต่ควรสร้างความรู้สึกภาคภูมิใจต่อภูมิปัญญาในท้องถิ่นของตนเองเสียก่อน ต่อด้วยการสร้างความรู้ในภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น แล้วจึงลงมือเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติ

นอกจากนี้ การเปิดโอกาสให้เยาวชนสังเคราะห์และร่วมจัดทำสคริปต์นำเที่ยวฉบับเยาวชน เป็นการประยุกต์ใช้แนวคิดการเสริมพลังเยาวชน (Youth Empowerment) และกระบวนการร่วมสร้างสรรค์ (Co-creation) สอดคล้องกับแนวคิดของ Hart (1992) และ Simon (2010) ซึ่งช่วยเปลี่ยนบทบาทเยาวชนจากผู้รับฟังไปสู่ผู้ถ่ายทอดวัฒนธรรม ที่สามารถสื่อสารเรื่องราวประวัติศาสตร์ด้วยภาษาและมุมมองที่ร่วมสมัย และเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้หลากหลายยิ่งขึ้น กระบวนการดังกล่าวยังได้รับการต่อยอดผ่านการบันทึกการนำชมลงในสื่อวีดิทัศน์ เพื่อสร้างคลังความรู้ดิจิทัล ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมดิจิทัลของ Liew (2005) และ Black (2012) ที่ช่วยขยายข้อจำกัดด้านพื้นที่และเวลา ป้องกันการสูญหายของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทั้งยังใช้เป็นสื่อฝึกอบรมส่งต่อบทบาทหมัคคุเทศก์รุ่นสู่รุ่น (Peer-to-Peer Training) อันเป็นรากฐานสำคัญในการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านบ้านยางลาวได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

3. การพัฒนานวัตกรรมสื่อดิจิทัลเพื่อการประชาสัมพันธ์และการเรียนรู้

ผลจากการพัฒนารูปแบบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านบ้านยางลาวด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้เกิดการพัฒนานวัตกรรมสื่อดิจิทัลที่สามารถใช้ประชาสัมพันธ์พิพิธภัณฑ์ในช่องทางสื่อสังคมออนไลน์ 3 รายการ ได้แก่ สารคดีประวัติศาสตร์ชุมชน (นำเสนอโดยปราชญ์ชาวบ้าน) สารคดีความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน (นำเสนอโดยเจ้าอาวาส) และสื่อดิจิทัลนำชมพิพิธภัณฑ์ (นำเสนอโดยเยาวชน) ช่วยเปลี่ยนผ่านพิพิธภัณฑ์ไปสู่ระบบการเรียนรู้ด้วยตนเองแบบทันทีทันใด (On-Demand Learning) ช่วยลดข้อจำกัดในกรณีที่ไม่ม่มีหมัคคุเทศก์ประจำการ สื่อดังกล่าวเป็นนวัตกรรมการสื่อความหมายที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองและสร้างการมีส่วนร่วมในวงกว้าง การพัฒนาสื่อมัลติมีเดียร่วมกับเทคโนโลยี QR Code แก้ปัญหาการขาดแคลนหมัคคุเทศก์ และส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-Directed Learning) สอดคล้องกับแนวคิด Mobile Museum Learning ของ Proctor (2013) และ Tallon & Walker (2009) ที่ชี้ว่าเทคโนโลยีเคลื่อนที่ช่วยเปลี่ยนบทบาทผู้เข้าชมจากผู้รับสารทั่วไป (Passive Viewer) มาเป็นผู้เรียนรู้เชิงรุก (Active Learner) ที่สามารถออกแบบประสบการณ์เรียนรู้ได้ตามความสนใจควบคู่ไปกับการรักษาความสมจริงทางวัฒนธรรม ผ่านการถ่ายทอดประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) โดยใช้ “เสียงที่แท้จริงของชุมชน” (Community Voice) ทั้งปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำศาสนา และเยาวชน ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีพิพิธภัณฑ์ศึกษาของ Vergo (1989) และ

Simon (2010) ที่เน้นย้ำว่าการถ่ายทอดเรื่องราวผ่านบุคคลจริงในท้องถิ่นช่วยรักษาอัตลักษณ์และเชื่อมโยงนิทรรศการเข้ากับวิถีชีวิตจริงได้อย่างสะท้อนอารมณ์และน่าเชื่อถือ ประกอบกับในงานของนนท์ นัยมวงษ์ (2568) พบว่าพิพิธภัณฑ์เสมือนจริงในรูปแบบดิจิทัลช่วยสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้เข้าถึงความรู้ได้อย่างไม่มีข้อจำกัด และทำให้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมมากขึ้น

4. ผลลัพธ์เชิงจิตสำนึกและความยั่งยืน

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเผยแพร่สื่อสร้างสรรค์ผ่าน Facebook Fanpage พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดโพธิ์น้อยบ้านยางลาว สามารถจุดประกายให้เกิดกระแสการสื่อสารวัฒนธรรม ทั้งจากคนในพื้นที่และคนบ้านยางลาวที่อาศัยอยู่ต่างถิ่น ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในรากเหง้าภูมิปัญญา นำไปสู่การแบ่งปันสื่อดิจิทัลออกสู่สาธารณชน และส่งผลเชิงรูปธรรมในการดึงดูดนักท่องเที่ยวรวมถึงผู้สนใจภายนอกให้เดินทางเข้ามาเยี่ยมชมพื้นที่จริงเพิ่มขึ้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนถึงการสร้าง “ทุนทางสังคมบนโลกออนไลน์” (Digital Social Capital) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Heritage Social Media Engagement ของ Giaccardi (2012) และ Liew (2005) ที่ระบุว่าสื่อออนไลน์ทำหน้าที่ขยายขอบเขตของพิพิธภัณฑ์ไปสู่ “พิพิธภัณฑ์เสมือนไร้พรมแดน” (Virtual Borderless Museum) ช่วยฟื้นฟูและสร้างความทรงจำร่วม (Collective Memory) รวมทั้งเป็นสะพานเชื่อมระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอก เพื่อขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการพัฒนาพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยของ อติเทพ แจ่มนาลาว และณิกานต์ ไชยจักร (2568) ที่พบว่า การพัฒนาสื่อปฏิสัมพันธ์ในพิพิธภัณฑ์ภายใต้ข้อจำกัดด้านงบประมาณและทรัพยากร สามารถทำได้โดยอาศัยการสร้างสรรค์สื่อประชาสัมพันธ์ที่เน้นการให้ความรู้ ช่วยสร้างการมีส่วนร่วม เพิ่มความมีชีวิตชีวา และเชื่อมโยงบริบทของพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านเข้ากับผู้เข้าชมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ความยั่งยืนของพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไม่ได้ขึ้นอยู่กับงบประมาณหรืออาคารสถานที่เพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากพลังแห่งความภาคภูมิใจและสิทธิในมรดกวัฒนธรรมของชุมชน (Sense of Ownership & Local Pride) โดยมีสื่อดิจิทัลเป็นเครื่องมือเชื่อมประสานระหว่างคนในและคนนอกชุมชน พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านบ้านยางลาวจึงไม่ใช่เพียงสถานที่จัดเก็บวัตถุโบราณที่หยุดนิ่ง หากแต่เป็น มรดกสังคมและวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงพลังการประสานความร่วมมืออันเข้มแข็งผ่านกลไก “บ้าน วัด โรงเรียน” (บวร) ซึ่งเป็นฐานรากสำคัญในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ชุมชนอย่างยั่งยืนในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะด้านการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ ควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ที่มีโครงสร้างบทบาทหน้าที่ชัดเจน รวมถึงอาจมีค่าตอบแทนสำหรับภาคีเครือข่ายท้องถิ่นอย่างเหมาะสม เพื่อสร้างแรงจูงใจในการทำงาน นอกจากนี้ควรจัดทำระเบียบและข้อบังคับการเข้าชม กำหนดกติกา ค่าธรรมเนียมการเข้าชม หรือค่าบำรุงรักษาพิพิธภัณฑ์ให้มีความชัดเจนและเป็นมาตรฐาน ทั้งแบบผู้เข้าชมรายบุคคลและแบบเข้าชมเป็นกลุ่มคณะ เพื่อสร้างระบบรายได้หมุนเวียนนำมาใช้บริหารจัดการและดูแลรักษาพิพิธภัณฑ์ในระยะยาว

2. ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวและการเชื่อมโยงเครือข่าย ควรส่งเสริมชุมชนด้านการออกแบบและจัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านบ้านยางลาวเข้ากับแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และธรรมชาติอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียงของอำเภอลำปลายมาศและจังหวัดบุรีรัมย์ โดยประสานความร่วมมือกับสมาคมท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) และบริษัทนำ

เที่ยว เพื่อบรรจุพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านบ้านยางลาวไว้ในหมุดหมายการท่องเที่ยว กระตุ้นให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวแบบหมุนเวียน และขยายฐานนักท่องเที่ยวให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

3. ข้อเสนอแนะด้านการสนับสนุนงบประมาณและโครงสร้างพื้นฐาน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ควรพิจารณาจัดสรรงบประมาณอุดหนุนประจำปีเพื่อเป็นทุนหมุนเวียนในการบริหารจัดการและบำรุงรักษาพิพิธภัณฑ์อย่างต่อเนื่องและการยกระดับสิ่งอำนวยความสะดวก ควรปรับปรุงภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมโดยรอบพิพิธภัณฑ์ให้มีความสวยงาม ร่มรื่น และปลอดภัย รวมถึงการจัดตั้งพื้นที่บริการสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ร้านอาหาร ร้านเครื่องดื่ม ตลอดจน ร้านค้าของที่ระลึกและสินค้าชุมชน เพื่อจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น (เช่น ผ้าไหม สินค้าทำมือ) ซึ่งจะช่วยสร้างรายได้สู่คนในชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- เกรียงไกร เกิดศิริ. (2551). *ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม*. สำนักพิมพ์อุษาคเนย์.
- กรมศิลปากร. (2563). *การจัดแสดงนิทรรศการในรูปแบบคลังเพื่อการศึกษา*. สุนทรฟิล์ม.
- ชลิต ดำรงศักดิ์. (2561). *การออกแบบนิทรรศการและพิพิธภัณฑ์: จากแนวคิดสู่การจัดแสดงเชิงพื้นที่*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชูศักดิ์ เอื้องโชคชัย. (2563). การพัฒนาต้นแบบกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันแบบพหุวัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับเด็กและเยาวชน. *วารสารวิจัยราชภัฏเชียงใหม่*, 21(3), 24-38.
- นันทน์ คุ้มวงศ์. (2568). การพัฒนาพิพิธภัณฑ์เสมือนจริงแบบปฏิสัมพันธ์ด้วยอวัยวะข้างจังหวัดนันทบุรี เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต. *วารสารครุศาสตร์อุตสาหกรรม*, 24(2), 111-121.
- พระศรีปริยัติธาดา. (2560). *ประวัติวัดโพธิ์น้อยบ้านยาง*. โรงพิมพ์วินย.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2545). *พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น: กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2549). *รายงานสรุปสถานภาพพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- วิศณุ ศรีสว่าง. (2563). สถาปัตยกรรมภายในและเทคนิคการให้แสงสำหรับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น. *วารสารวิชาการสถาปัตยกรรมศาสตร์*, 18(2), 105-119.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2561). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 24). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อติเทพ แจ่มนาลาว และณิกานต์ ไชยจักร. (2568). ออกแบบการรับรู้เชิงปฏิสัมพันธ์สำหรับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติราชบุรี. *วารสารครุศาสตร์อุตสาหกรรม*, 24(3), 41-54.
- Black, G. (2012). *Transforming museums in the twenty-first century*. Routledge.
- Derr, A. (2018). *Exhibition design and storytelling in local museums*. Museum Identity Press.
- Falk, J. H., & Dierking, L. D. (2016). *The museum experience revisited*. Routledge.
- Giaccardi, E. (Ed.). (2012). *Heritage and social media: Understanding heritage in a participatory culture*. Routledge.
- Hart, R. A. (1992). *Children's participation: From tokenism to citizenship* (Innocenti Essay No. 4). UNICEF International Child Development Centre.
- Hughes, P. (2015). *Exhibition design: An introduction* (2nd ed.). Laurence King Publishing.
- Liew, C. L. (2005). Online cultural heritage exhibitions: A survey of information retrieval features. *Program: Electronic Library and Information Systems*, 39(1), 4-24.

- Locker, P. (2011). *Basics interior architecture 02: Exhibition design*. AVA Publishing.
- Newman, S., & Hatton-Yeo, A. (2008). Intergenerational learning and the contributions of older people. *Ageing Horizons*, 8(1), 31-39.
- Proctor, N. (2013). The Google Art Project: A new way of looking at art. *Curator: The Museum Journal*, 54(2), 215-221.
- Rattray, R. (2018). Storytelling and intergenerational knowledge transfer in local heritage museums. *Heritage & Society*, 11(2), 115-132.
- Simon, N. (2010). *The participatory museum*. Museum 2.0.
- Tallon, L., & Walker, K. (Eds.). (2009). *Digital technologies and the museum experience: Handheld guides and other media*. AltaMira Press.
- Tilden, F. (1977). *Interpreting our heritage* (3rd ed.). University of North Carolina Press.
- Vergo, P. (Ed.). (1989). *The new museology*. Reaktion Books.

การสร้างสรรค์กราฟิกหนังสือภาพถ่ายงานหัตถกรรมพื้นบ้าน บ้านโคกเพชร
ตำบลโคกม้า อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
Graphic Creation of a Photographic Book of Local Handicrafts in Ban Khok
Phet, Khok Ma Subdistrict, Prakhon Chai District, Buriram Province

ชาลิสา เกื้อประโคน¹ / รุ่งนภา จะนันท์² / สมศักดิ์ จีวัฒนา³

Chalisa Kueapraphon / Rungnapa Janan / Somsak Jeewattana

¹นักศึกษาสาขาวิชาศิลปดิจิทัล คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

Student of Digital Arts, Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University

อีเมล : chalisakeuxprakhon@gmail.com

²อาจารย์สาขาวิชาศิลปดิจิทัล คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

Lecturer, Digital Arts Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University

อีเมล : rungnapa.jn@live.bru.ac.th

³อาจารย์สาขาวิชาวิทยาการคอมพิวเตอร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

Lecturer, Computer Science Program, Faculty of Science, Buriram Rajabhat University

อีเมล : Somsak.je@bru.ac.th

DOI: <https://doi.org/10.14456/jhusoc.2026.21>

Received: 29 June 2026 ; Revised: 7 August 2026 ; Accepted: 17 August 2026

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง การสร้างสรรค์กราฟิกหนังสือภาพถ่ายงานหัตถกรรมพื้นบ้าน บ้านโคกเพชร ตำบลโคกม้า อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษากระบวนการสร้างงานหัตถกรรมพื้นบ้าน บ้านโคกเพชร 2) สร้างสรรค์ผลงานภาพถ่ายเพื่อการออกแบบกราฟิกหนังสือภาพถ่ายงานหัตถกรรมพื้นบ้าน และ 3) ศึกษาความพึงพอใจของผู้ชมผลงาน

ผลการวิจัยพบว่า 1) งานหัตถกรรมที่โดดเด่นมี 3 ประเภท ได้แก่ การทอเสื่อกกฟัก การทอผ้าขาวม้า และการถักแห ซึ่งเป็นการนำวัสดุท้องถิ่นมาประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้และสร้างอาชีพเสริม โดยผู้อยู่ในพื้นที่ได้สัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านและบันทึกภาพขั้นตอนการผลิตด้วยแนวคิดการถ่ายภาพแบบฟิคโทเรียลอาร์ตเพื่อสะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) ได้ดำเนินการสร้างสรรค์ภาพถ่ายและออกแบบกราฟิกหนังสือภาพถ่าย โดยผ่านการประเมินประสิทธิภาพจากผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหา ด้านการถ่ายภาพ และด้านเทคนิคการออกแบบ 3) ผลการประเมินความพึงพอใจของกลุ่มตัวอย่างอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.11$, S.D. = 0.62) สรุปได้ว่าหนังสือภาพถ่ายงานหัตถกรรมพื้นบ้าน บ้านโคกเพชร มีจุดเด่นด้านการนำเสนอภาพถ่ายที่สวยงาม การออกแบบหน้าปก และรูปเล่ม สะท้อนวิถีชุมชนอย่างสร้างสรรค์ และสร้างความพึงพอใจแก่ผู้เข้าชมอยู่ในเกณฑ์ดี

คำสำคัญ : งานหัตถกรรมพื้นบ้าน, การสร้างสรรค์กราฟิก, หนังสือภาพถ่าย, ฟิคโทเรียลอาร์ต

² Corresponding author's E-mail: rungnapa.jn@live.bru.ac.th

Abstract

The research titled “Graphic Creation of a Photographic Book of Local Handicrafts in Ban Khok Phet, Khok Ma Subdistrict, Prakhon Chai District, Buriram Province” aims to: 1) study the local handicraft creation process of Ban Khok Phet, 2) create photographic works for graphic book design, and 3) assess viewer satisfaction with the photobook.

The results revealed that: 1) Ban Khok Phet features three prominent handicrafts- folding mat weaving, loincloth (Pha Khao Ma) weaving, and net knitting-utilizing local materials for daily items and supplementary income. Data collection involved interviewing local experts and capturing detailed production steps through pictorial art photography. 2) The creative photography and graphic design were evaluated for efficiency by experts in content, photography, and design techniques. 3) Satisfaction assessment by the sample group was at a high level ($\bar{X} = 4.11$, S.D. = 0.62). In conclusion, the photography book on local folk handicrafts in Ban Khok Phet stands out for its presentation of beautiful photographs, cover design, and overall book format. It creatively reflects the community’s way of life and successfully generates a good level of satisfaction among viewers.

Keywords: Folk handicrafts, graphic creation, photography books, pictorial art

บทนำ

งานหัตถกรรมเป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นจากคนในท้องถิ่นที่มีการสั่งสมความรู้และประสบการณ์สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เปรียบเสมือนสมุดบันทึกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนภูมิปัญญา การปรับตัว และจิตวิญญาณของคนในท้องถิ่นที่ถ่ายทอดผ่านชิ้นงานอย่างประณีตที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตและความเชี่ยวชาญ เช่น งานทอผ้า งานแกะสลักไม้ เครื่องปั้นดินเผา งานเครื่องจักสาน ซึ่งล้วนแต่เน้นหนักไปในเรื่องประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน จึงเห็นได้ว่าผลงานมีการแสดงออกถึงความเรียบง่าย (วิโรฒ ศรีสุโร. 2538) ประโยชน์ของงานหัตถกรรมไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตรประจำวันเท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ที่ช่วยกระจายรายได้สู่ครัวเรือนและยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชนบท (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. 2566) นอกจากนี้ งานหัตถกรรมยังทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการรักษาองค์ความรู้ดั้งเดิมไม่ให้สูญหายไปตามกาลเวลา ช่วยสร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเองแก่คนในชุมชน (สถาบันส่งเสริมศิลปหัตถกรรมไทย. 2567) และเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอัตลักษณ์ที่สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับประเทศได้

จังหวัดบุรีรัมย์เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์สูง ทั้งไทย-เขมร ไทย-ลาว และไทย-เบล (ไทยแดง) ส่งผลให้งานหัตถกรรมพื้นบ้านของจังหวัดมีความโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานสิ่งทอที่มีชื่อเสียงระดับประเทศอย่าง “ผ้าซิ่นตีนแดง” และ “ผ้าไหมหางกระรอก” (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์. 2566) ภูมิปัญญาเหล่านี้คือการบูรณาการระหว่างทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นเข้ากับทักษะเชิงช่างที่สั่งสมมานานหลายศตวรรษ ซึ่งในปัจจุบันได้ถูกยกระดับสู่การเป็นสินค้าโอท็อป (OTOP) ระดับห้าดาวที่สร้างชื่อเสียงและดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาสัมผัสวิถีชุมชน (ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 6.

2567) การสืบสานงานหัตถกรรมในบุรีรัมย์จึงเปรียบเสมือนการรักษาลมหายใจของบรรพบุรุษให้คงอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่ (องค์การบริหารส่วนจังหวัดบุรีรัมย์. 2568)

สำหรับที่มาและบริบทความสำคัญในระดับพื้นที่ของอำเภอประโคนชัยนั้น งานหัตถกรรมพื้นบ้านถือเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างอาชีพและรายได้เสริมให้กับคนในท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การทอผ้าไหมลายพื้นเมือง” และ “การทอเสื่อกก” ซึ่งเป็นผลงานที่สร้างชื่อเสียงในระดับสากลด้วยลวดลายที่ประณีตและการใช้สีย้อมธรรมชาติ (ที่ว่าการอำเภอประโคนชัย. 2566) การทอเสื่อกกพบในอำเภอประโคนชัยไม่เพียงแต่เป็นการนำพืชท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ แต่ยังมีการพัฒนาดีไซน์ให้มีความทันสมัยจนสามารถสร้างรายได้หมุนเวียนในชุมชนได้อย่างมหาศาลตลอดทั้งปี (กรมการพัฒนาชุมชน. 2567) งานหัตถกรรมเหล่านี้จึงเป็นรากฐานทางเศรษฐกิจที่ช่วยชะลอการย้ายถิ่นฐานของคนรุ่นใหม่ ทำให้สมาชิกในครอบครัวสามารถใช้เวลาร่วมกันจากการทำงานมาสร้างสรรค์งานศิลปะที่สามารถกินได้และมีความมั่นคง (กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. 2568) และบ้านโคกเพชรก็เป็นหนึ่งในหมู่บ้านที่มีการสร้างสรรค์งานหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นอาชีพเสริม ที่มีความโดดเด่น ได้แก่ การทอเสื่อกกพบ การทอผ้าขาวม้าและการถักแห แต่ทว่าในปัจจุบันชุมชนบ้านโคกเพชรและงานหัตถกรรมพื้นบ้านกำลังเผชิญกับวิกฤติปัญหาสำคัญ 3 ประการอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คือ 1. ภาวะขาดแคลนผู้สืบทอดและการเข้าสู่วัยชราของปราชญ์ชาวบ้าน 2. ความกระจัดกระจายและขาดแคลนระบบคลังข้อมูลที่เป็นรูปธรรม 3. ปัญหาด้านความน่าสนใจและการสื่อสารกับคนรุ่นใหม่ ขาดการจัดทำระบบคลังข้อมูลที่น่าสนใจและเข้าถึงง่ายสำหรับคนรุ่นใหม่ ทำให้ภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าเหล่านี้อยู่ในสถานะเสี่ยงต่อการเลือนหาย

ด้วยความสำคัญดังกล่าว การสร้างสรรค์หนังสือภาพถ่ายที่รวบรวมเรื่องราวของงานหัตถกรรม อาทิ การทอเสื่อกกพบ การทอผ้าขาวม้า และการถักแห จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำหน้าที่เป็น “จดหมายเหตุทางสายตา” เพื่อบันทึกขั้นตอนและจิตวิญญาณของผู้ผลิตงานช่างไว้อย่างเป็นระบบ (สมาคมถ่ายภาพแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์. 2567) ในด้านสุนทรียศาสตร์และการสื่อสาร การนำเทคนิคการถ่ายภาพแนวพิกโตเรียลอาร์ต (Pictorial art) มาใช้ในการนำเสนอ มีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับงานหัตถกรรมจากการเป็นเพียงภาพบันทึกข้อเท็จจริง ให้กลายเป็นงานศิลปะที่มีอารมณ์ ความรู้สึก และสามารถสะท้อนจิตวิญญาณวัฒนธรรม ซึ่งจะช่วยกระตุ้นความสนใจและสร้างอารมณ์ร่วมให้แก่ผู้ชมได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น (ชวาล คุหาเจริญ. 2551) นอกจากนี้ ในมิติของการส่งเสริมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชน การอนุรักษ์งานหัตถกรรมด้วยหนังสือภาพถ่ายคือการสร้างสื่อร่วมสมัยที่เชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับระบบการรับรู้ของสังคมสมัยใหม่ โดยใช้ภาพถ่ายทำหน้าที่เป็นสื่อบันทึกเพื่อการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม เป็นการส่งต่อแรงบันดาลใจให้คนรุ่นหลังเห็นถึงคุณค่าของรายละเอียดเล็ก ๆ ในวิถีชีวิตที่อาจจะเลือนหายไป (สุรพงษ์ พิณจักษ์. 2556) สามารถเผยแพร่ได้ทั้งรูปแบบสิ่งพิมพ์และสื่อดิจิทัล ซึ่งตอบโจทย์พฤติกรรมการเรียนรู้ของคนยุคใหม่ ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นสื่อประชาสัมพันธ์เพื่อขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และต่อยอดมูลค่าในกลุ่มอุตสาหกรรมสร้างสรรค์เพื่อให้งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของบ้านโคกเพชรได้คงอยู่และเติบโตอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างงานและคุณค่าเชิงภูมิปัญญาของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน บ้านโคกเพชร ตำบลโคกม้า อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
2. เพื่อสร้างสรรค์ผลงานชุดภาพถ่ายเชิงศิลปะแนวพิกโตเรียลอาร์ต เพื่อการออกแบบกราฟิกหนังสือภาพถ่ายงานหัตถกรรมพื้นบ้าน
3. เพื่อศึกษาความพึงพอใจจากการรับชมผลงานหนังสือภาพถ่ายงานหัตถกรรมพื้นบ้าน

วิธีการดำเนินงาน

งานวิจัยเรื่อง การสร้างสรรค์กราฟิกหนังสือภาพถ่ายงานหัตถกรรมพื้นบ้าน บ้านโคกเพชร ตำบลโคกม้า อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นการวิจัยและพัฒนาผลงานสร้างสรรค์ (Creative Research) โดยมีรายละเอียดวิธีการดำเนินงาน ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร ได้แก่เยาวชนและนักศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

1.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ตัวแทนเยาวชนซึ่งเป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 1 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ จำนวน 222 คน ซึ่งได้มาจากการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) โดยคำนวณตามหลักความน่าจะเป็นสูตรของทาโร่ ยามานะ (Taro Yamane)

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 เครื่องมือในการสร้างสรรค์ผลงาน กล้องถ่ายภาพดิจิทัล อุปกรณ์ไฟจัดฉาก และโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปสำหรับการแต่งภาพและการออกแบบจัดวางเลย์เอาต์ (Layout Design)

2.2 เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง สำหรับใช้สัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านเพื่อรวบรวมบริบทและขั้นตอนงานหัตถกรรม

2.3 เครื่องมือในการประเมินประสิทธิภาพ แบบประเมินผลงานสำหรับผู้เชี่ยวชาญ ตรวจสอบด้านเนื้อหา ด้านการถ่ายภาพ และด้านเทคนิคการออกแบบ

เครื่องมือในการวัดประเมินผล: แบบสอบถามความพึงพอใจการรับชมหนังสือภาพถ่าย สำหรับกลุ่มตัวอย่าง ลักษณะแบบสอบถามเป็นมาตราส่วนจัดอันดับ 5 ระดับ (Likert Rating Scale)

3. ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 การศึกษาเอกสารและลงพื้นที่ โดยศึกษาเอกสาร ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และลงพื้นที่จริง ณ บ้านโคกเพชร เพื่อสัมภาษณ์ผู้ผลิตงานหัตถกรรม สังเกต และรวบรวมข้อมูลกระบวนการทำเสื้อก๊พ การทอผ้าขาวม้า และการถักแห

3.2 การบันทึกภาพถ่ายและสร้างสรรค์ผลงาน ถ่ายภาพขั้นตอนการทำงานหัตถกรรมตามแนวคิดพิกโตเรียลอาร์ต (Pictorial Art) คัดเลือก ตกแต่งภาพ นำมาวางแผนออกแบบเลย์เอาต์ สารบัญ ปก และจัดวางองค์ประกอบสร้างเป็นต้นแบบหนังสือภาพถ่าย (Dummy)

3.3 การตรวจสอบและประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญ นำต้นแบบหนังสือภาพถ่ายให้ผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหา การถ่ายภาพ และการออกแบบ ตรวจสอบความถูกต้อง สวยงาม และนำข้อเสนอแนะมาปรับปรุงแก้ไขผลงาน

3.4 การเก็บข้อมูลความพึงพอใจ นำผลงานหนังสือภาพถ่ายฉบับสมบูรณ์ไปเผยแพร่แบบออนไลน์ แก่กลุ่มตัวอย่างนักศึกษาจำนวน 222 คน และทำการเก็บรวบรวมแบบสอบถามความพึงพอใจ

4. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 การวิเคราะห์ข้อมูลความพึงพอใจของกลุ่มตัวอย่าง นำมาประมวลผลด้วยโปรแกรมสถิติสำเร็จรูป โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ /Mean) ใช้ประเมินระดับความพึงพอใจในแต่ละข้อและภาพรวม

4.2 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D./Standard Deviation) ใช้วัดการกระจายตัวของข้อมูลความพึงพอใจ

ผลการดำเนินงาน

1. ผลการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษากระบวนการสร้างงานหัตถกรรมพื้นบ้าน ของบ้านโคกเพชร ตำบลโคกม้า อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบุรีรัมย์ ในด้านบริบทบ้านโคกเพชรเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานอย่างยาวนาน มีความผสมผสานความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ท้องถิ่น สถาปัตยกรรมแวดล้อมด้วยทรัพยากรธรรมชาติอันสมบูรณ์ ส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านผูกพันกับการพึ่งพาธรรมชาติและการเกษตร ซึ่งงานหัตถกรรมพื้นบ้านเกิดขึ้นมาจากการแก้ปัญหาและการตอบสนองต่อการดำรงชีวิตประจำวัน โดยการทอผ้าฝ้ายที่มีในท้องถิ่นมาประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนและการประกอบอาชีพ จนพัฒนาและถ่ายทอดสืบต่อกันมาในชุมชน ผู้ดำเนินการวิจัยได้ทำการลงพื้นที่เพื่อบันทึกภาพการศึกษากระบวนการสร้างงานหัตถกรรมพื้นบ้านของบ้านโคกเพชร โดยแบ่งหมวดหมู่ของการถ่ายภาพเป็น 3 หมวดหมู่ ได้แก่ กระบวนการทอเสื่อกกปัก กระบวนการทอผ้าขาวม้า และกระบวนการถักแห โดยได้ทำการเก็บข้อมูลที่บ้านของนางแทน ตุ่มประโคน และนายฉัตร เกื้อประโคน เริ่มตั้งแต่การเตรียมสถานที่ การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ การเตรียมด้ายและการมัดด้าย การสัมภาษณ์และศึกษากระบวนการทำ การบันทึกภาพขั้นตอนการสร้างงานหัตถกรรมตามแนวคิดการถ่ายภาพแบบฟิสิกโทเรียลอาร์ต ที่สามารถแสดงขั้นตอนการทำได้อย่างละเอียดควบคู่กับความงามทางศิลปะการถ่ายภาพ

ภาพ 1

การลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลและถ่ายภาพงานหัตถกรรม

2. ผลการดำเนินงานวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อสร้างสรรค์หนังสือภาพถ่ายงานหัตถกรรมพื้นบ้าน ของบ้านโคกเพชร การสร้างสรรค์หนังสือภาพประกอบ ประกอบไปด้วย 2 ประเด็นหลักคือ กระบวนการถ่ายภาพ และกระบวนการออกแบบกราฟิกหนังสือ

2.1 กระบวนการถ่ายภาพ ได้ศึกษาเทคนิคการถ่ายภาพตามแนวคิดพิศทอเรียลอาร์ต เริ่มตั้งแต่การคิดคอนเซ็ปงาน การจัดการฉากหลังและองค์ประกอบต่างๆ เพื่อให้เกิดความสมจริงและสวยงาม สื่อถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของบ้านโคกเพชร หลังจากนั้นได้ทำการคัดและแยกประเภทของภาพให้ตรงกับเรื่องราว นำไปตกแต่งด้วยการปรับสีและแสงให้สวยงาม แล้วจึงเข้าสู่กระบวนการออกแบบหน้าปกและการออกแบบกราฟิกในส่วนอื่น ๆ ต่อไป

2.2 กระบวนการออกแบบกราฟิกหนังสือ ได้มีการศึกษาถึงขั้นตอนและกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป ผลงานมีการตีพิมพ์ลงในกระดาษขนาด 8x8 นิ้ว มีการวางแผนการทำงาน ศึกษาข้อมูลและวิธีการออกแบบหนังสือ การลงพื้นที่จริงเพื่อเก็บข้อมูลประกอบการทำดรัมมี การทำแบบร่างหนังสือภาพประกอบให้สอดคล้องกับเนื้อหาตามแนวความคิด โดยเริ่มออกแบบหน้าปกตามแบบร่าง และจัดวางองค์ประกอบต่างๆ ตามหัวข้อที่กำหนดไว้ แล้วให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ

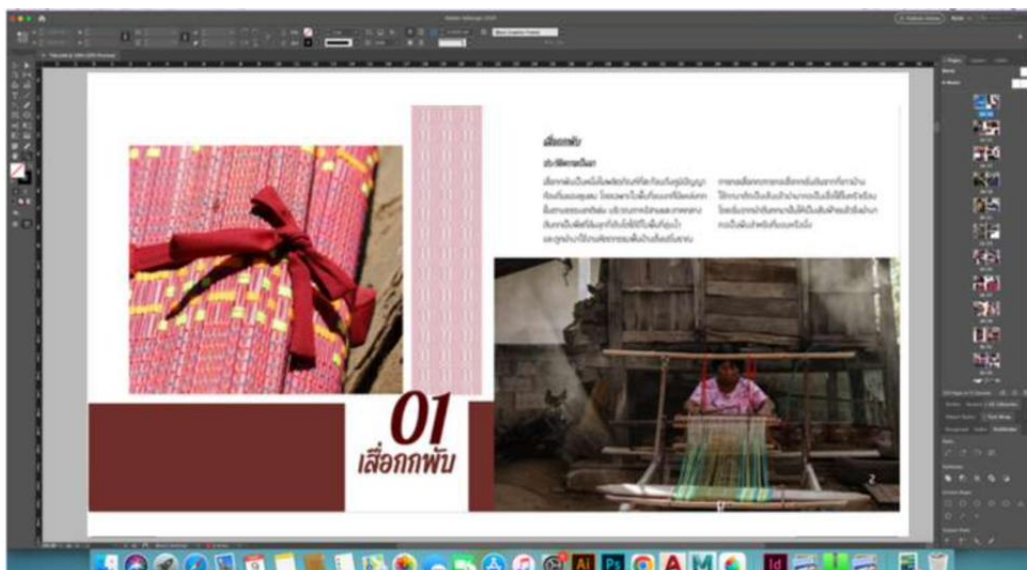
ภาพ 2

การออกแบบ Layout ของสารบัญ

ภาพ 3

การออกแบบ Lay out ของเนื้อหาแต่ละบทภายในเล่ม

ภาพ 4

ผลงานสำเร็จ

หลังจากออกแบบเรียบร้อยแล้วได้นำผลงานไปให้กับผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหา ด้านการถ่ายภาพ และด้านการออกแบบกราฟิก พร้อมปรับปรุงแก้ไขตามข้อแนะนำ สามารถสรุปออกมาคือ

เนื้อหาที่ได้จากการศึกษาเป็นเนื้อหาเฉพาะทางที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในพื้นที่โดยเฉพาะเทคนิคการทอเสื้อกพับ การทอผ้าขาวม้าและการถักแห ที่ต้องใช้ทักษะ ฝีมือและเทคนิคของคนในท้องถิ่นที่สืบทอด

กันมา ในส่วนด้านภาพถ่ายมีความสวยงามน่าสนใจ เกิดจากการสร้างบรรยากาศโดยรอบให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของบ้านโคกเพชร แต่มีสิ่งที่จะต้องคำนึงถึงคือการจัดฉากและบรรยากาศจะต้องมีการระมัดระวังเรื่องฉากหลังไม่ให้มีวัสดุหรือเรื่องราวประกอบฉากที่มากเกินไปจนทำให้ขาดเอกลักษณ์ของงาน มีการควบคุมเรื่องสีของวัตถุสิ่งของ หรือเสื้อผ้า ที่จะปรากฏอยู่ในส่วนฉากหลังขององค์ประกอบภาพ ให้มีความกลมกลืนและไม่ให้เกิดโทนสีที่หลากหลายเข้ามารบกวนกับฉากหน้าจนอาจสร้างจุดเด่นที่ขัดแย้งกับฉากหน้า และสุดท้ายในด้านการออกแบบกราฟิกด้วยโปรแกรมบนคอมพิวเตอร์ จะต้องมีความระมัดระวังเรื่องข้อความและภาพไม่ให้ดูเด่นมากเกินไป และการเลือกใช้ตัวอักษรควรเป็นรูปแบบที่อ่านง่าย มองเห็นได้ชัดเจน

3. ผลการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อศึกษาความพึงพอใจจากการรับชมผลงานหนังสือภาพถ่ายงานหัตถกรรมพื้นบ้านจากกลุ่มตัวอย่าง ผลการประเมินความพึงพอใจเป็นดังตาราง

ตาราง 1

ผลการประเมินความพึงพอใจจากการรับชมผลงานหนังสือภาพถ่ายงานหัตถกรรมพื้นบ้าน

หัวข้อการประเมิน	$\bar{X}$	S.D	การแปลผล
1. การออกแบบปกหน้าและปกหลังมีความสวยงามภาพสื่อถึงงานหัตถกรรมพื้นบ้าน	4.55	0.50	มากที่สุด
2. หัวข้อในสารบัญมีความครอบคลุมตรงกับชื่อหนังสือ	4.50	0.50	มากที่สุด
3. การออกแบบสารบัญใช้ภาพประกอบเหมาะสม	4.20	0.62	มาก
4. การจัดวางเนื้อหาที่น่าสนใจสอดคล้องกับภาพประกอบ	3.18	0.77	ปานกลาง
5. การออกแบบกราฟิกมีความเหมาะสมสวยงาม	3.20	0.75	ปานกลาง
6. หัวข้อการทำสื่ออกพับ มีความสวยงามสื่อความหมายชัดเจน	4.51	0.50	มากที่สุด
7. หัวข้อการทอผ้าขาวม้า มีความสวยงามสื่อความหมายชัดเจน	4.24	0.60	มาก
8. หัวข้อการทอแห มีความสวยงามสื่อความหมายชัดเจน	4.19	0.61	มาก
9. เทคนิคการถ่ายภาพมีการวางแผนที่ดี มีแนวคิดสร้างสรรค์	4.18	0.63	มาก
10. องค์ประกอบ สีเส้นและบรรยากาศของภาพถ่ายสื่อถึงวิถีชีวิตในชนบท	4.18	0.64	มาก
11. ผลงานหนังสือภาพถ่ายสร้างความภาคภูมิใจและแรงบันดาลใจในการอนุรักษ์งานหัตถกรรมพื้นบ้าน	4.18	0.64	มาก
12. ความพึงพอใจต่อหนังสือถ่ายภาพ งานหัตถกรรมพื้นบ้าน บ้านโคกเพชร ตำบลโคกม้า อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบุรีรัมย์	4.18	0.64	มาก
รวม	4.11	0.62	มาก

จากตารางพบว่า ผลการวิเคราะห์ระดับความพึงพอใจของกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อการสร้างสรรค์หนังสือภาพถ่ายงานหัตถกรรมพื้นบ้าน บ้านโคกเพชร ตำบลโคกม้า อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบุรีรัมย์ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 4.11 และมีค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.62 เมื่อพิจารณาแยกเป็นรายด้าน พบว่าทุกด้านจัดอยู่ในระดับความพึงพอใจระดับมาก

สรุปผลการดำเนินงาน

ผลการวิจัยเรื่อง การสร้างสรรค์กราฟิกหนังสือภาพถ่ายงานหัตถกรรมพื้นบ้าน บ้านโคกเพชร ตำบลโคกม้า อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษากระบวนการสร้างงานและคุณค่าเชิงภูมิปัญญาของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน บ้านโคกเพชร ตำบลโคกม้า อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 2) เพื่อสร้างสรรค์ผลงานชุดภาพถ่ายเชิงศิลปะแนวพิกโตเรียลอาร์ต เพื่อการออกแบบกราฟิกหนังสือภาพถ่ายงานหัตถกรรมพื้นบ้าน 3) เพื่อศึกษาความพึงพอใจจากการรับชมผลงานหนังสือภาพถ่ายงานหัตถกรรมพื้นบ้าน

1. ผลการศึกษากระบวนการสร้างงานหัตถกรรมพื้นบ้าน พบว่า บ้านโคกเพชรมีงานหัตถกรรมที่โดดเด่น 3 ประเภท ได้แก่ การทอเสื่อกกพับ การทอผ้าขาวม้า และการถักแห โดยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลสัมภาษณ์ช่างฝีมือ และบันทึกภาพทุกขั้นตอนการผลิตตามแนวคิดการถ่ายภาพแบบพิกโตเรียลอาร์ต เพื่อสะท้อนทั้งกระบวนการผลิตและคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ด้วยพื้นที่มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและประวัติศาสตร์ทางสังคมวัฒนธรรมที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการสั่งสมวิถีชีวิต ถ่ายทอดออกมาเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของงานหัตถกรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ทั้งด้านลวดลาย เทคนิคการรังสรรค์อย่างพิถีพิถัน และการเลือกใช้วัสดุพื้นบ้านที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นอันทรงคุณค่า อีกทั้งยังเปี่ยมไปด้วยคุณประโยชน์ทั้งในด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ ตลอดจนการต่อยอดสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ เสริมสร้างรายได้ และสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนอย่างยั่งยืน

2. ผลการสร้างสรรค์หนังสือภาพถ่ายงานหัตถกรรมพื้นบ้าน พบว่า หนังสือภาพถ่ายได้รับการพัฒนาผ่านกระบวนการถ่ายภาพ การออกแบบกราฟิก และการจัดรูปแบบอย่างเป็นระบบ โดยเนื้อหาสะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างชัดเจน ภาพถ่ายมีความสวยงาม สื่อเอกลักษณ์ของชุมชนได้ดี และผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหา การถ่ายภาพ และการออกแบบกราฟิก ก่อนนำไปปรับปรุงจนได้ผลงานที่สมบูรณ์

3. ผลการศึกษาความพึงพอใจของผู้รับชม จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 222 คน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความพึงพอใจต่อหนังสือภาพถ่ายโดยรวมอยู่ใน ระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.11 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.62 โดยด้านที่ได้รับความพึงพอใจสูงสุด ได้แก่ การออกแบบปกหน้า-ปกหลังที่สวยงามและสื่อถึงงานหัตถกรรมพื้นบ้าน (ค่าเฉลี่ย 4.55) รองลงมาคือความครอบคลุมของสารบัญ (4.50) และหัวข้อการทอเสื่อกกพับ (4.51) ขณะที่ด้านการจัดวางเนื้อหาและการออกแบบกราฟิกภายในเล่มได้รับความพึงพอใจในระดับปานกลาง ซึ่งเป็นประเด็นที่ควรนำไปพัฒนาต่อไป

จากผลสรุปสามารถเห็นได้ชัดเจนว่า หนังสือภาพถ่ายงานหัตถกรรมพื้นบ้าน บ้านโคกเพชร สามารถถ่ายทอดคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านภาพถ่ายและการออกแบบได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้รับการยอมรับจากผู้รับชมในระดับมาก และสามารถใช้เป็นสื่อในการอนุรักษ์ เผยแพร่ และส่งเสริมอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งเป็นต้นแบบในการพัฒนาสื่อสร้างสรรค์ด้านศิลปวัฒนธรรมในอนาคตได้

อภิปรายผล

ผลงานหนังสือภาพถ่ายงานหัตถกรรมพื้นบ้านบ้านโคกเพชรมีความโดดเด่นมากในเรื่องของการออกแบบหน้าปก และภาพถ่ายเสื่อกกพับ เพราะมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับสูงที่สุด ซึ่งดึงดูดสายตาของผู้รับชมตั้งแต่แรกเห็น และมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะ “หน้าต่างบานแรก” ที่สื่อให้เห็นถึงเรื่องราวที่อยู่ภายในเล่ม โดยหน้าปกประกอบไปด้วยภาพถ่ายจากสถานที่จริง มีการเลือกใช้ภาพถ่ายที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตและกระบวนการผลิตงานหัตถกรรมที่ประณีต ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวได้ทันทีโดยไม่ต้องอาศัยคำบรรยาย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ (สมชาย ครอบแก้ว, 2565) ที่ระบุว่า การใช้ภาพถ่ายเชิงสื่อสารบนปกหนังสือช่วยสร้างการรับรู้และดึงดูดความสนใจของผู้รับสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในด้านสุนทรียศาสตร์ การเลือกใช้สี

โทนอ่อน (Pastel Tone) หรือสีนวลตาในส่วนประกอบศิลป์ ช่วยสร้างความรู้สึกละมุน อ่อน และสะท้อนถึงความเป็นธรรมชาติของวัสดุพื้นบ้าน ขณะเดียวกันการเลือกใช้แบบตัวอักษร (Typography) ที่มีความหนาและวางในตำแหน่งที่เหมาะสมทำให้ชื่อเรื่องดูโดดเด่นและอ่านง่าย ซึ่งตรงกับผลการศึกษาของ (รติกร ช้างน้อย. 2566) ที่ชี้ให้เห็นว่าการสร้างความต่าง (Contrast) ระหว่างพื้นหลังที่มีสีอ่อนกับตัวอักษรที่มีน้ำหนักชัดเจน จะช่วยเพิ่มลำดับความสำคัญของข้อมูลและสร้างความน่าเชื่อถือให้กับผลงานวิชาการ

การออกแบบสารบัญที่สอดคล้องกับภาพถ่ายลงไปควบคู่กับข้อบท เป็นกลยุทธ์การออกแบบที่ช่วยนำสายตาและสร้างความเชื่อมโยงทางอารมณ์ก่อนเข้าสู่เนื้อหาหลัก เหตุผลที่ควรใช้ภาพถ่ายควบคู่กับชื่อเรื่องในหน้าสารบัญเนื่องจากภาพถ่ายทำหน้าที่เป็นตัวแทนของประสบการณ์ทางการมองเห็น ช่วยให้ผู้อ่านสามารถจดจำเนื้อหาและแยกแยะหมวดหมู่ของงานหัตถกรรม เช่น การทอเสื่อกก การทอผ้าขาวม้า หรือการจักสาน ได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (ปิยะมาศ โรจน์รัตน์. 2564) ที่กล่าวว่าการใช้ภาพประกอบในหน้าสารบัญช่วยลดความตึงเครียดในการรับข้อมูลที่เป็นตัวอักษรเพียงอย่างเดียว และช่วยเพิ่มแรงจูงใจในการเปิดอ่านเนื้อหาในลำดับถัดไป

สำหรับการออกแบบกราฟิกภายในเล่มด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์นั้น การจัดวางข้อความควบคู่กับภาพถ่าย (Layout Design) ถือเป็นหัวใจสำคัญของการสื่อสารภาพลักษณ์หัตถกรรมไทย การจัดองค์ประกอบภาพให้มีความสมดุลกับข้อความ (Balance) ไม่ว่าจะเป็นความสมดุลแบบซ้ายขวาเท่ากัน หรือการวางพื้นที่ว่าง (White Space) อย่างเหมาะสม จะช่วยให้หน้ากระดาษไม่ดูหนาแน่นจนเกินไปและทำให้ภาพถ่ายแนวนพิกโตเรียลอาร์ต (Pictorial Art) แสดงพลังของงานศิลปออกมาได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้การเลือกใช้โทนสีภายในเล่มให้มีความกลมกลืน (Harmony) กับสีของเส้นกนกหรือเส้นไหมตามธรรมชาติ ช่วยสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับบริบทของบ้านโคกเพชร ซึ่งตรงกับแนวคิดของ (วิชัย ลาภเกียรติพร. 2567) ที่ระบุว่าความประสานสัมพันธ์ระหว่างภาพถ่ายและกราฟิกจะช่วยยกระดับหนังสือภาพถ่ายจากการเป็นเพียงสื่อบันทึกข้อมูล ให้กลายเป็นสื่อกลางในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางสุนทรียภาพอย่างสูงสุด

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ด้านการส่งเสริมอัตลักษณ์ชุมชน จากผลการวิเคราะห์พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุดต่อภาพประกอบการทำเสื่อกกพับและการออกแบบปกที่สื่อถึงงานหัตถกรรมชัดเจน ดังนั้น หน่วยงานท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลโคกม้า หรือศูนย์นิทรรศการชุมชน ควรนำหนังสือภาพถ่ายเล่มนี้ไปใช้เป็นสื่อหลักในการประชาสัมพันธ์ เพื่อขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและสร้างการรับรู้ในวงกว้าง

ด้านการอนุรักษ์สิ่งพิมพ์สร้างสรรค์ ควรมีการจัดพิมพ์หรือเผยแพร่เล่มหนังสือภาพถ่ายในรูปแบบสื่อดิจิทัล (E-book) ควบคู่กับรูปเล่มสิ่งพิมพ์ เพื่อเพิ่มช่องทางให้เยาวชนและผู้สนใจงานหัตถกรรมพื้นบ้าน บ้านโคกเพชร สามารถเข้าถึงองค์ความรู้และภาพถ่ายวิถีชีวิตชนบทได้อย่างสะดวกรวดเร็ว

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ด้านการพัฒนางานกราฟิกและการจัดเล่ม จากผลการประเมินความพึงพอใจของกลุ่มตัวอย่างในหัวข้อการออกแบบกราฟิกที่อยู่ในระดับปานกลาง ในการวิจัยหรือการสร้างสรรค์ครั้งต่อไป ควรเพิ่มการศึกษาทฤษฎีการจัดวางรูปเล่ม (Grid System) และการเลือกใช้แบบตัวอักษร (Typography) ที่ทันสมัย อ่านง่าย เพื่อช่วยยกระดับการร้อยเรียงเนื้อหาให้มีความทันสมัยและดึงดูดใจผู้รับชมมากยิ่งขึ้น

ด้านการเพิ่มความหลากหลายของเนื้อหา เนื่องจากผลประโยชน์ในภาพรวมของเล่มอยู่ในระดับปานกลาง การศึกษาในอนาคตควรมีการขยายขอบเขตการรวบรวมข้อมูลเหตุการณ์ให้รอบด้านมากขึ้น เช่น การเพิ่มมิติเรื่องขั้นตอนรายละเอียดการย้อมสีธรรมชาติ หรือการบันทึกบทสัมภาษณ์เชิงลึกของประชาชนชาวบ้าน เพื่อให้ตัวเล่มหนังสือภาพถ่ายมีความสมบูรณ์ทั้งในศาสตร์ของศิลปะดิจิทัลและศาสตร์เชิงมานุษยวิทยาวัฒนธรรม

ด้านการขยายขอบเขตการประเมินในการวิจัยครั้งต่อไป ควรขยายกลุ่มเป้าหมายหรือกลุ่มตัวอย่างให้ครอบคลุมไปยังผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางด้านการออกแบบสื่อสิ่งพิมพ์และช่างภาพสารคดีมืออาชีพ เพื่อให้ได้รับข้อคิดเห็นและมุมมองที่หลากหลายมาปรับปรุงกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานให้มีมาตรฐานเทียบเท่าระดับสากล

เอกสารอ้างอิง

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2567). ถอดรหัสความสำเร็จ OTOP นวัตกรรม: เลือกกักปัดประโยชน์ จากพืชท้องถิ่นสู่สินค้าดีไซน์ร่วมสมัยสร้างรายได้ยั่งยืน. *วารสารพัฒนาชุมชน*, 53(2), 18-29.
- กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. (2566). *แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ผ่านงานหัตถกรรมพื้นบ้าน*. กระทรวงอุตสาหกรรม.
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2568). *แผนปฏิบัติการการพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์และสร้างความเข้มแข็งของชุมชนฐานราก (พ.ศ. 2566-2570) ฉบับทบทวน พ.ศ. 2568*. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- ขวาล คุณาเจริญ. (2551). *เทคนิคและศิลปะการถ่ายภาพ*. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ที่ว่าการอำเภอประโคนชัย. (2566). *แผนพัฒนาอำเภอ 5 ปี (พ.ศ. 2566-2570) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566*. ที่ว่าการอำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์.
- ปิยะมาศ โจนรัตน์. (2564). *การออกแบบกราฟิกสำหรับสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการสื่อสารวัฒนธรรม*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รติกร ช่างน้อย. (2566). *การจัดองค์ประกอบศิลป์และ Typography ในงานออกแบบร่วมสมัย*. อาร์ตพับลิชชิง.
- วิชัย ลาภเกียรติพร. (2567). *สุนทรียภาพในการจัดวาง Layout และการใช้สีเพื่อการสื่อสารทางทัศนศาสตร์*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิโรฒ ศรีสุโร. (2538). *สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน*. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 6. (2567). *รายงานผลโครงการยกระดับผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์และภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากล (OTOP นวัตกรรม) ประจำปีงบประมาณ 2567*. กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม.
- สมาคมถ่ายภาพแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2567). *จดหมายเหตุทางสายตา: มรดกภูมิปัญญาและจิตวิญญาณงานหัตถกรรมไทย*. สมาคมถ่ายภาพแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สมชาย ครอบแก้ว. (2565). *จิตวิทยาภาพถ่ายและการออกแบบหน้าปกสื่อสิ่งพิมพ์*. ภาพพิมพ์.
- สถาบันส่งเสริมศิลปหัตถกรรมไทย (องค์การมหาชน). (2567). *การจัดการความรู้และสืบสานภูมิปัญญางานหัตถกรรมไทยในยุคดิจิทัล*. *วารสารศิลปหัตถกรรมไทย*, 6(1), 45-58.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์. (2566). *มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์*. สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด.
- สุรพงษ์ พินิจคำ. (2556). *การถ่ายภาพสารคดีและมานุษยวิทยา*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดบุรีรัมย์. (2568). แผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. 2566-2570) ฉบับทบทวน พ.ศ. 2568.
องค์การบริหารส่วนจังหวัดบุรีรัมย์.

การพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสารของผู้นำชุมชนเทศบาลเมืองทุ่งสง The Development of Communicative Competence among Community Leaders in Thung Song Municipality

กานต์ บุญศิริ^{1*}

Karn Boonsiri

^{1*}หลักสูตรนวัตกรรมกรรมการสื่อสารทางการเมืองและการปกครองท้องถิ่น สาขาวิชานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

Communication Innovation for Political and Local Administration Program,

School of Communication Arts, Sukhothai Thammathirat Open University

อีเมล : karnboonsiri@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.14456/jhusoc.2026.22>

Received: 16 June 2026 ; Revised: 22 July 2026 ; Accepted: 4 August 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) องค์ประกอบสมรรถนะทางการสื่อสาร 2) วิธีการพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสาร และ 3) ปัจจัยความสำเร็จในการพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสารของผู้นำชุมชนเทศบาลเมืองทุ่งสง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสัมภาษณ์กลุ่ม แหล่งข้อมูลเชิงเอกสารที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ 1) แผนพัฒนาท้องถิ่น 2) เว็บไซต์เทศบาลเมืองทุ่งสง และ 3) วารสารเทศบาลเมืองทุ่งสง ทั้งหมด 26 ฉบับ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักโดยการสัมภาษณ์ รวม 55 คน ผลการวิจัย พบว่า 1) องค์ประกอบสมรรถนะทางการสื่อสารประกอบด้วย (1) สมรรถนะทางการสื่อสารภายใน คือ สมรรถนะทางการสื่อสารในการบริหารจัดการชุมชน สมรรถนะทางการสื่อสารในการประชุม สมรรถนะทางการสื่อสารในการรับข้อมูล และสมรรถนะทางการสื่อสารในการตัดสินใจ และ (2) สมรรถนะทางการสื่อสารภายนอก คือ สมรรถนะทางการสื่อสารในการรับเรื่องราวร้องทุกข์ สมรรถนะทางการสื่อสารในการแจ้งข่าวสาร สมรรถนะทางการสื่อสารในการเผยแพร่ความรู้ สมรรถนะทางการสื่อสารในการพูดที่ชุมชน สมรรถนะทางการสื่อสารในการใช้โซเชียลมีเดีย และสมรรถนะทางการสื่อสารในการใช้เทคโนโลยี 2) วิธีการพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสารประกอบด้วย (1) การอบรม และ (2) การสอนงาน และ 3) ปัจจัยความสำเร็จในการพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสารประกอบด้วย (1) ปัจจัยด้านองค์กร (2) ผู้ปฏิบัติงาน (3) วิธีการพัฒนา และ (4) และประสบการณ์จากการปฏิบัติงานจริง

คำสำคัญ : การพัฒนาสมรรถนะ, การสื่อสารของผู้นำชุมชน, เทศบาลเมืองทุ่งสง

Abstract

This research aimed to study 1) the components of communication competence, 2) the methods of developing communication competence, and 3) the success factors in developing communication competence among community leaders of Thungsong Municipality. It was a qualitative study using document analysis, in-depth interviews, and group

¹ Corresponding author's E-mail: karnboonsiri@gmail.com

interviews. The documentary sources used in this research were 1) the local development plan, 2) the Thungsong Municipality website, and 3) 26 issues of the Thungsong Municipality journal. The study included 55 key informants. The results showed that: 1) the components of communication competence consisted of (1) internal communication competence, which includes communication competence in community management, communication competence in meetings, communication competence in receiving information, and communication competence in decision making, and (2) external communication competence, which includes communication competence in receiving complaints, communication competence in disseminating information, communication competence in disseminating knowledge, communication competence in public speaking, communication competence in using social media, and communication competence in the use of technology; 2) methods of developing communication competence included (1) training and (2) coaching; and 3) success factors in developing communication competence included (1) organizational factors, (2) employees, (3) development methods, and (4) experience from actual work.

Keywords: communication competence, community leaders, Thung Song Municipality

บทนำ

การสมรรถนะเป็นความสามารถ ทักษะ ความชำนาญ และทัศนคติของผู้นำชุมชน ที่สะท้อนออกมาในรูปแบบพฤติกรรมปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลสูงสุดบนพื้นฐานความรู้ วิธีคิด และคุณลักษณะส่วนบุคคล และแรงจูงใจ ตลอดถึงประสบการณ์ การฝึกฝนและการปฏิบัติงานเป็นนิสัย การพัฒนาสมรรถนะจึงมีความสำคัญต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรในระดับต่างๆ เพราะจะช่วยทำให้องค์กรสามารถคัดสรรคนที่มีคุณลักษณะที่ดีทั้งทางด้านความรู้ ทักษะ และความสามารถ ช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานทราบถึงความรู้ ทักษะ และความสามารถของตนเองว่าอยู่ในระดับใด นำไปใช้ในการพัฒนาบุคลากรในองค์กร ช่วยสนับสนุนให้ตัวชี้วัดหลักขององค์กรบรรลุเป้าหมาย ป้องกันไม่ให้เกิดงานเกิดจากโชคชะตาเพียงอย่างเดียว และช่วยให้การหล่อหลอมสมรรถนะขององค์กรประสบความสำเร็จเร็วขึ้น (Sumittigrai, 2007)

เทศบาลเมืองทุ่งสง เป็นเทศบาลหนึ่งในจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่มีความต้องการในการพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสารของผู้นำชุมชนในเทศบาล ซึ่งมีจำนวน 22 ชุมชน (<https://www.thungsongcity.go.th>) เพราะผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลเมืองทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งประกอบด้วยประธานและคณะกรรมการชุมชน ทั้ง 22 ชุมชน เป็นผู้มีความสำคัญในการนำพาชุมชนไปสู่การพัฒนา โดยเฉพาะในด้านการสื่อสาร ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญที่สามารถเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน และการพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสารของผู้นำชุมชนสามารถส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการและการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ได้ดียิ่งขึ้น สามารถเชื่อมโยงและทำให้ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและการแก้ปัญหาต่าง ๆ การพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสารของผู้นำชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้การทำงานทั้งภายในกรรมการชุมชนและร่วมกับประชาชนเป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ

การสื่อสารที่ดีของผู้นำชุมชนสามารถช่วยให้การรับรู้ข้อมูลได้เร็วและชัดเจน การถ่ายทอดข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาในพื้นที่ หรือการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนได้อย่างตรงไปตรงมา การแก้ปัญหาและข้อขัดแย้ง การใช้การสื่อสารเพื่อคลี่คลายปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่มีความไม่เข้าใจกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่น การสร้างความสามัคคีในชุมชน การสื่อสารที่ดีสามารถกระตุ้นให้ประชาชนในพื้นที่มีความร่วมมือและช่วยกันพัฒนาชุมชน

การพัฒนาผู้นำชุมชนในเทศบาลเมืองทุ่งสง มีการดำเนินโครงการหลายประเภทเพื่อส่งเสริมและพัฒนาความสามารถในการสื่อสาร รวมถึงการเสริมสร้างศักยภาพในการบริหารจัดการชุมชนให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน โดยมีการดำเนินการในหลายปีที่ผ่านมา เทศบาลเมืองทุ่งสงได้ดำเนินการหลายโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาผู้นำชุมชน ซึ่งสามารถยกตัวอย่างบางโครงการที่มีผลกระทบดีต่อชุมชนได้ เช่น โครงการพัฒนาผู้นำชุมชน โครงการนี้มักจะเริ่มดำเนินการเพื่อเสริมสร้างทักษะการสื่อสาร การบริหารจัดการ และการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การฝึกอบรมและจัดสัมมนาเกี่ยวกับการสื่อสารและการแก้ไขปัญหาชุมชน โดยเน้นการพัฒนาในระยะยาว โครงการการมีส่วนร่วมของประชาชน โครงการนี้มักมีการจัดกิจกรรมเพื่อกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เช่น การจัดเวทีรับฟังความคิดเห็น การประชุมชุมชน หรือการส่งเสริมให้ชุมชนร่วมมือกันในการดูแลสิ่งแวดล้อม ซึ่งโครงการดังกล่าวมักจะดำเนินการทุกปีเพื่อให้ผู้นำชุมชนมีโอกาสนำเสนอและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับประชาชน

นอกจากนี้เทศบาลเมืองทุ่งสง มีการพัฒนาผู้นำชุมชนในด้านสมรรถนะการสื่อสารโดยมีโครงการฝึกอบรมหรือการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น การอบรมเกี่ยวกับการใช้สื่อสังคมออนไลน์ การเรียนรู้ทักษะการสื่อสารระหว่างบุคคล หรือแม้กระทั่งการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น แพลตฟอร์มออนไลน์ เพื่อให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้น (<https://www.thungsongcity.go.th>)

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า ผู้นำชุมชนในเทศบาลเมืองทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นกลไกสำคัญในการกระจายความรู้และเป็นผู้ให้แก่ชุมชน ดูแลประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ตลอดจน นำพาทุกครอบครัวในชุมชนร่วมกันพัฒนาเพื่อให้ชุมชนบรรลุความอุดมปัญญาถ้วนหน้า

เทศบาลเมืองทุ่งสงให้ความสำคัญในการทำหน้าที่ของผู้นำชุมชน ว่ามีความเกี่ยวข้องอย่างมากกับความสามารถด้านการสื่อสาร และเพื่อให้สามารถปฏิบัติงานทุกด้านในชุมชนได้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ และเสริมสร้างขีดความสามารถของผู้นำชุมชนในเทศบาลเมืองทุ่งสง ให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน จึงต้องการให้มีการพัฒนาสมรรถนะการสื่อสารผู้นำชุมชนในเทศบาลเมืองทุ่งสงอย่างต่อเนื่อง เพื่อดำรงบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชาชนตลอดไป (<https://www.thungsongcity.go.th/ebook>)

ดังนั้น เทศบาลเมืองทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช จึงตระหนักถึงความสำคัญของการสื่อสารของผู้นำชุมชน จึงได้ทำวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสารของผู้นำชุมชนเทศบาลเมืองทุ่งสง” เพื่อให้ได้องค์ความรู้ทางวิชาการ เกี่ยวกับองค์ประกอบสมรรถนะทางการสื่อสาร วิธีการพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสาร และปัจจัยความสำเร็จในการพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสาร เพื่อนำผลการวิจัยไปแก้ปัญหาและพัฒนาการสื่อสารของผู้นำชุมชนเทศบาลเมืองทุ่งสง และนำไปประยุกต์ใช้กับเทศบาล หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบอื่น ๆ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบสมรรถนะทางการสื่อสารของผู้นำชุมชนเทศบาลเมืองทุ่งสง
2. เพื่อศึกษาวิธีการพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสารของผู้นำชุมชนเทศบาลเมืองทุ่งสง
3. ปัจจัยความสำเร็จในการพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสารของผู้นำชุมชนเทศบาลเมืองทุ่งสง

จากการสังเคราะห์วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการสื่อสารของผู้นำชุมชน แม้จะมีการศึกษาในมิติภาวะผู้นำและการใช้สื่ออย่างหลากหลาย ทว่ายังพบช่องว่างทางองค์ความรู้สำคัญ 3 ประการ ประการแรก งานวิจัยส่วนใหญ่เน้นบริบทชุมชนชนบทหรือเมืองใหญ่ แต่ยังขาดการศึกษาในพื้นที่เมืองศูนย์กลางการคมนาคมและเศรษฐกิจเชิงชนบท อย่างเทศบาลเมืองทุ่งสง ซึ่งมีความหลากหลายของกลุ่มคนและวิถีชีวิตสูง

ประการที่สอง มีงานวิจัยจำนวนน้อยที่บูรณาการ จิตวิญญาณการสื่อสารแบบผู้นำรับใช้ (Servant Leadership) เข้ากับ ทักษะการสื่อสารเชิงกลยุทธ์และสื่อดิจิทัลสมัยใหม่ อย่างเป็นระบบ ส่วนใหญ่มักแยกศึกษาด้านใดด้านหนึ่ง ส่งผลให้เกิดปัญหาผู้นำขาดสมรรถนะเชิงการสื่อสารไฮบริด (Hybrid Communication) ที่ตอบโจทย์คนต่างรุ่นในชุมชน

และประการสุดท้าย งานวิจัยเดิมมักหยุดอยู่เพียงการประเมินสภาพปัญหา แต่ยังขาด การสังเคราะห์เป็นกรอบสมรรถนะเพื่อการพัฒนาที่นำไปปฏิบัติได้จริง (Actionable Competency Model) ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งปิดช่องว่างดังกล่าว โดยการสังเคราะห์ฐานทฤษฎีทั้ง 8 ด้าน เพื่อสร้างแบบจำลองการพัฒนาสมรรถนะการสื่อสารของผู้นำชุมชนเทศบาลเมืองทุ่งสง ให้มีความแหลมคม สอดรับกับยุคดิจิทัล และนำไปใช้ขับเคลื่อนท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การวิเคราะห์เอกสาร แหล่งข้อมูลเชิงเอกสารที่ใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ ได้แก่ แผนพัฒนาท้องถิ่นเทศบาลเมืองทุ่งสง พ.ศ. 2566-2570 เว็บไซต์เทศบาลเมืองทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช และวารสารเทศบาลเมืองทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช E-Book ทั้งหมด 26 ฉบับ ฉบับที่ 1/2565 ถึง ฉบับที่ 26/2567

การกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักและหลักเกณฑ์การเลือก

ในการวิจัยเชิงคุณภาพ การเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลต้องระบุ หลักเกณฑ์การเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling Criteria) ที่อิงกับความเชี่ยวชาญ ประสบการณ์ และบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน เพื่อยืนยันว่าข้อมูลที่ได้มีความน่าเชื่อถือและตอบวัตถุประสงค์การวิจัย

2. การสัมภาษณ์เชิงลึก

ใช้วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง จำนวนรวม 15 คน โดยกำหนดหลักเกณฑ์ดังนี้

ผู้บริหารระดับนโยบาย (นายกเทศมนตรี 1 คน รองนายกเทศมนตรี 3 คน เลขานุการนายกเทศมนตรี 2 คน)

หลักเกณฑ์ เป็นผู้ที่มีอำนาจในการกำหนดทิศทาง นโยบายการบริหารงาน และวิสัยทัศน์ด้านการสื่อสาร และการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนในเทศบาลเมืองทุ่งสง

หลักเกณฑ์ เป็นผู้กำกับดูแลการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ มีประสบการณ์ทำงานร่วมกับผู้นำชุมชนไม่น้อยกว่า 3 ปี และรับผิดชอบงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการสื่อสารในพื้นที่โดยตรง

3. การสัมภาษณ์กลุ่ม

กำหนดกลุ่มผู้ร่วมสัมภาษณ์กลุ่ม จำนวนรวม 40 คน แบ่งเป็น 2 กลุ่มเป้าหมาย โดยใช้หลักเกณฑ์ดังนี้
กลุ่มที่ 1 สมาชิกสภาเทศบาล (สท.) จำนวน 18 คน

หลักเกณฑ์ เป็นตัวแทนฝ่ายสภาเทศบาลเมืองทุ่งสงที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนในแต่ละเขตพื้นที่ มีบทบาทเป็นสะพานเชื่อมการสื่อสารระหว่างเทศบาลกับชุมชน และปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งมาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ปี

กลุ่มที่ 2 ผู้นำชุมชน เทศบาลเมืองทุ่งสง จำนวน 22 คน

หลักเกณฑ์ เป็นประธานชุมชนหรือกรรมการชุมชนที่ได้รับแต่งตั้งอย่างเป็นทางการในเขตเทศบาลเมืองทุ่งสง มีประสบการณ์ในการบริหารชุมชนและสื่อสารข้อมูลข่าวสารระหว่างเทศบาลกับประชาชนในพื้นที่อย่างต่อเนื่องไม่น้อยกว่า 2 ปี โดยคัดเลือกให้ครอบคลุมทั้งชุมชนเขตเมืองตึก เขตย่านการค้า และเขตชุมชนดั้งเดิม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สะท้อนมิติบริบทที่หลากหลาย

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและลักษณะของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ประกอบด้วย 3 ชนิด โดยมีลักษณะและการพัฒนาเครื่องมือดังนี้

1. แบบวิเคราะห์เอกสาร

ลักษณะเครื่องมือ เป็นตารางบันทึกและวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Matrix) ที่สร้างขึ้นตามกรอบแนวคิดทฤษฎี 8 ด้าน มุ่งเน้นการจัดเก็บข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ นโยบาย ยุทธศาสตร์การสื่อสาร และผลการดำเนินงานที่ปรากฏในแผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. 2566-2570) ข้อมูลบนเว็บไซต์เทศบาล และวารสาร E-Book เทศบาลเมืองทุ่งสง จำนวน 26 ฉบับ (ฉบับที่ 1/2565 ถึง 26/2567)

2. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

ลักษณะเครื่องมือ เป็นแบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งมีโครงสร้าง ข้อคำถามเป็นคำถามปลายเปิด ที่ยืดหยุ่น ย้อนถามได้ มุ่งเจาะลึกวิสัยทัศน์ นโยบาย สมรรถนะการสื่อสารที่คาดหวัง ปัญหาอุปสรรค และแนวทางการพัฒนาผู้นำชุมชน แบ่งข้อคำถามออกเป็น 3 ส่วน 1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล 2) สถานการณ์และสมรรถนะการสื่อสารของผู้นำชุมชนในปัจจุบัน 3) แนวทางและกลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะการสื่อสารตามกรอบแนวคิดทฤษฎี

3. แบบสัมภาษณ์กลุ่ม

ลักษณะเครื่องมือ เป็นแนวทางการสนทนากลุ่มปลายเปิด ที่ออกแบบเพื่อกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การถกเถียง และการหาข้อสรุปร่วมกันระหว่าง สท. และผู้นำชุมชน ข้อคำถามเน้นการสะท้อนประสบการณ์จริงในการสื่อสาร สภาพปัญหาการทำงานในพื้นที่ ช่องทางการสื่อสารที่ใช้จริง และความต้องการในการพัฒนาทักษะการสื่อสารยุคดิจิทัล

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

เครื่องมือทุกชนิดได้รับการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา โดยนำเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน คือ 1. รองศาสตราจารย์ ดร.วิทย์ธร ท่อแก้ว 2. รองศาสตราจารย์ ดร.กมลรัฐ อินทรทัศน์ 3.รองศาสตราจารย์ ดร.ปิยฉัตร ล้อมขวการ เพื่อตรวจพิจารณาความครอบคลุมตามวัตถุประสงค์และภาษาที่ใช้ ก่อนนำไปปรับปรุงและทดลองใช้ กับกลุ่มที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน

5. วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพและการตรวจสอบความน่าเชื่อถือ

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพในงานวิจัยนี้ ใช้ การวิเคราะห์เนื้อหา ร่วมกับ การวิเคราะห์เชิงธีม โดยมีขั้นตอนการดำเนินการและตรวจสอบอย่างเป็นระบบ ดังนี้

5.1 ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

5.1.1 การเตรียมและแปลงข้อมูล บันทึกเสียงจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสัมภาษณ์กลุ่มมาถอดความแบบคำต่อคำ ร่วมกับข้อมูลจากการวิเคราะห์เอกสาร และตรวจสอบความถูกต้องของข้อความทั้งหมด

5.1.2 การลงรหัสข้อมูล เพื่อตัดทอน จัดกลุ่ม และตีความข้อความยาว ๆ จากการสัมภาษณ์ บันทึกสนทนา หรือเอกสาร ให้เป็นคำสั้น ๆ หรือชื่อหมวดหมู่ เพื่อค้นหาข้อค้นพบและธีมสำคัญ โดยใช้คำสั้น ๆ วลี หรือข้อความสื่อความหมาย

5.1.3 การจัดหมวดหมู่ข้อมูล จำแนกรหัสออกเป็นหมวดหมู่หลัก และหมวดหมู่ย่อย ตามมิติของสมรรถนะการสื่อสาร

5.1.4 การสังเคราะห์ประเด็นและสร้างธีม สังเคราะห์เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างหมวดหมู่ข้อมูลเพื่อสร้างเป็นข้อสรุปเชิงแนวคิด ที่ตอบวัตถุประสงค์การวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาสมรรถนะการสื่อสารของผู้นำชุมชน

5.1.5 การเขียนสรุปและตีความ ตีความความหมายของปรากฏการณ์ บรรยายสรุปแบบพรรณนาวิเคราะห์ โดยนำเสนอควบคู่กับคำพูดตรง เพื่อยืนยันความจริงจากผู้ให้ข้อมูล

5.2 การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล เพื่อให้งานวิจัยเชิงคุณภาพมีความถูกต้อง แม่นยำ และเป็นที่ยอมรับในทางวิชาการ ผู้วิจัยได้กำหนดมาตรการตรวจสอบความน่าเชื่อถือดังนี้

การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า

ด้านแหล่งข้อมูล เปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่ต่างกัน (ผู้บริหารเทศบาล สมาชิกสภาเทศบาล ผู้นำชุมชน และเอกสารวารสาร/แผนพัฒนาฯ) ต่างช่วงเวลา และต่างพื้นที่ในเทศบาลเมืองทุ่งสง

ด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล เปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากวิธีการเก็บรวบรวมที่หลากหลาย ได้แก่ การศึกษารายเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสัมภาษณ์กลุ่ม

การตรวจสอบโดยผู้ให้ข้อมูล นำผลการถอดความและข้อสรุปประเด็นสำคัญกลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลหลักบางส่วนตรวจสอบ เพื่อยืนยันว่าตรงกับเจตนาและความเป็นจริงที่ได้ให้สัมภาษณ์ไว้

การตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ นำร่างผลการวิเคราะห์ข้อมูลและธีมที่ได้ เข้าขอคำปรึกษาและวิพากษ์จากผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมวิทยาและการสื่อสารเพื่อปรับปรุงความถูกต้องแหลมคมของการตีความ

จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ (Human Research Ethics)

การวิจัยครั้งนี้คำนึงถึงหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์อย่างเคร่งครัด เพื่อพิทักษ์สิทธิ สวัสดิภาพ และความปลอดภัยของผู้ให้ข้อมูลหลัก (ผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่) โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนมาตรฐานจริยธรรม ดังนี้

1. การยินยอมโดยได้รับข้อมูลครบถ้วน

ผู้วิจัยได้ชี้แจง วัตถุประสงค์ของการวิจัย ประโยชน์ที่จะได้รับ ขั้นตอนการเก็บข้อมูล ระยะเวลาที่ใช้ในการสัมภาษณ์ ตลอดจนสิทธิของผู้เข้าร่วมการวิจัย ให้ผู้ให้ข้อมูลรับทราบอย่างชัดเจนก่อนการเก็บข้อมูล โดยเน้นย้ำว่า การเข้าร่วมวิจัยเป็นไปโดยความสมัครใจ ผู้ให้ข้อมูลมีสิทธิที่จะตอบปฏิเสธ ปฏิเสธการตอบคำถาม

บางข้อ หรือถอนตัวออกจากการวิจัยได้ตลอดเวลาโดยไม่ต้องระบุเหตุผล และการถอนตัวดังกล่าวจะไม่ส่งผลกระทบต่อใด ๆ ต่อผู้ให้ข้อมูลและหน่วยงานต้นสังกัด ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลได้ลงนามในเอกสารแสดงความยินยอมเข้าร่วมการวิจัย บางท่านให้ความยินยอมผ่านวาจา/ผ่านระบบอิเล็กทรอนิกส์ ก่อนเริ่มกระบวนการเก็บข้อมูล

2. การรักษาความลับและการปกปิดตัวตน

เพื่อป้องกันผลกระทบต่อสิทธิส่วนบุคคลและการทำงานของผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการปกปิดตัวตนจริงของผู้ให้ข้อมูล โดยใช้ระบบรหัสถอดความ แทนการระบุชื่อ-นามสกุลจริง เช่น “ผู้นำชุมชน A” หรือ “ผู้ให้ข้อมูลหลักคนที่ 1” ข้อมูลภาพถ่าย เสียงบันทึกสัมภาษณ์ และข้อความทั้งหมดจะถูกจัดเก็บไว้ในระบบคลาวด์ที่มีการเข้ารหัสผ่าน ซึ่งมีเพียงผู้วิจัยเท่านั้นที่เข้าถึงได้ ข้อมูลทั้งหมดจะถูกนำเสนอในลักษณะภาพรวมเชิงวิเคราะห์เพื่อประโยชน์ทางวิชาการเท่านั้น และจะถูกทำลายอย่างสมบูรณ์ภายในระยะเวลา (ระบุ เช่น 3 ปี) หลังจากงานวิจัยนี้ได้รับการตีพิมพ์เสร็จสิ้น

3. การประเมินและการจัดการความเสี่ยง

งานวิจัยนี้มีความเสี่ยงต่อผู้เข้าร่วมการวิจัยในระดับต่ำ โดยกระบวนการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มได้รับการออกแบบอย่างระมัดระวัง ไม่ใช้คำถามที่เป็นการชี้นำ ก่อให้เกิดความอับอาย หรือกระทบกระเทือนจิตใจ การนัดหมายวัน เวลา และสถานที่ในการเก็บข้อมูลจะเป็นไปตามความสะดวกและความสมัครใจของผู้ให้ข้อมูลเป็นสำคัญ เพื่อไม่ให้กระทบต่อเวลาปฏิบัติงานปกติของผู้ให้ข้อมูล

ผลการวิจัย

1. องค์ประกอบสมรรถนะทางการสื่อสารของผู้นำชุมชน ประกอบด้วย

1.1 สมรรถนะทางการสื่อสารภายใน (ในกรรมการชุมชน) ดังนี้

1.1.1 สมรรถนะทางการสื่อสารในการบริหารจัดการชุมชน พบว่า มีหลายมิติ ได้แก่ 1) การสื่อสารระหว่างบุคคล ผู้นำชุมชนต้องมีการฟังและการพูดอย่างมีประสิทธิภาพ มีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้นำชุมชนและกรรมการชุมชนด้วยกันเอง ผ่านการสื่อสารที่ชัดเจน เข้าใจง่าย และเป็นมิตร 2) การสื่อสารทางการเขียน ผู้นำชุมชนสามารถเขียนบันทึก การรายงาน หรือการใช้สื่อประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่สำคัญ 3) การใช้สื่อดิจิทัล ช่วยให้การสื่อสารในคณะกรรมการชุมชนมีความรวดเร็วและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น 4) การสร้างความสัมพันธ์ที่ดี การฟังและเข้าใจปัญหาของคณะกรรมการชุมชนด้วยกันเองอย่างใส่ใจ จะช่วยให้สามารถหาทางแก้ไขปัญหาในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และ 5) การสื่อสารเชิงกลยุทธ์ การวางแผนและใช้กลยุทธ์ในการสื่อสาร เพื่อให้การดำเนินการในชุมชนเป็นไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

1.1.2 สมรรถนะทางการสื่อสารในการประชุม พบว่า 1) การนำเสนอข้อมูลของผู้นำชุมชนสามารถนำเสนอข้อมูลได้อย่างชัดเจน ทำให้คณะกรรมการชุมชนเข้าใจได้ง่ายและสามารถตัดสินใจได้ 2) การฟังอย่างตั้งใจของผู้นำชุมชน จะช่วยสร้างการมีส่วนร่วมและบรรยากาศที่เปิดกว้างในการประชุม 3) การควบคุมกระบวนการประชุมของผู้นำชุมชน ทำให้การประชุมดำเนินไปอย่างมีระเบียบ เหมาะสม 4) การสร้างความเข้าใจและการสรุปผลของผู้นำชุมชน จะทำให้คณะกรรมการชุมชนทุกคนเข้าใจและเห็นชอบในข้อสรุปเดียวกัน และ 5) การใช้เทคโนโลยีในการประชุมของผู้นำชุมชน ช่วยในการจัดการประชุมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.1.3 สมรรถนะทางการสื่อสารในการรับข้อมูล (จากเทศบาล จากประธานชุมชนและกรรมการชุมชน) ประกอบด้วย 1) การรับข้อมูลจากเทศบาล พบว่า ผู้นำชุมชนมีความเข้าใจนโยบายและตีความได้อย่างถูกต้อง รับข้อมูลและอัปเดตได้รวดเร็ว และสามารถถ่ายทอดข้อมูลให้กับกรรมการชุมชนและประชาชนเข้าใจได้ 2) การรับข้อมูลจากประธานชุมชนและคณะกรรมการชุมชน พบว่า ผู้นำชุมชนสามารถรับฟังข้อเสนอและข้อมูลจากประธานชุมชนและคณะกรรมการชุมชนเพื่อนำไปใช้ในการนำเสนอโครงการของชุมชน สร้างความเข้าใจในบทบาทและภารกิจที่ต้องทำ

1.1.4 สมรรถนะทางการสื่อสารในการตัดสินใจ พบว่า 1) ผู้นำชุมชนสามารถสื่อสารข้อมูลที่สำคัญได้อย่างชัดเจน โดยข้อมูลดังกล่าวอาจเกี่ยวข้องกับนโยบายงบประมาณ โครงการต่าง ๆ หรือปัญหาที่ต้องการการตัดสินใจ 2) การถ่ายทอดข้อคิดเห็นจากทุกฝ่าย เพราะการตัดสินใจในชุมชนมักจะเกี่ยวข้องกับหลายฝ่าย 3) มีการเปิดโอกาสให้กรรมการชุมชนทุกคนมีส่วนร่วมการอภิปรายและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น 4) มีการตัดสินใจภายใต้การใช้ข้อมูลและหลักฐาน 5) มีการสรุปและการสื่อสารการตัดสินใจ และ 6) มีการรับฟังผลกระทบจากการตัดสินใจ

1.2 สมรรถนะทางการสื่อสารภายนอก (นอกคณะกรรมการชุมชน) ประกอบด้วย

1.2.1 สมรรถนะทางการสื่อสารในการรับเรื่องราวร้องทุกข์ พบว่า ผู้นำชุมชน มีการดำเนินการสื่อสารดังนี้ 1) มีการรับฟังความคิดเห็นและข้อร้องเรียนจากประชาชนอย่างตั้งใจ 2) มีการวิเคราะห์ปัญหาอย่างรอบคอบก่อนตัดสินใจ 3) มีการขอข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นเรื่องราวร้องทุกข์ต่าง ๆ 4) มีการตั้งถามคำถามที่ตรงประเด็น 5) มีการสื่อสารที่เป็นมิตร 6) มีการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้อย่างรอบด้าน 7) มีการประสานงานอย่างรวดเร็วเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น 8) มีการรายงานความคืบหน้าให้ประชาชนทราบถึงเรื่องร้องเรียนของพวกเขา 9) มีการตอบสนองต่อข้อร้องเรียนและการแจ้งผลการแก้ไขปัญหา 10) มีการให้ข้อมูลที่ถูกต้อง 11) มีการติดตามผลการแก้ไขปัญหาและการติดตามความพึงพอใจของประชาชน และ 12) มีการปรับปรุงกระบวนการการรับข้อร้องเรียนและการแก้ไขในอนาคต

1.2.2 สมรรถนะทางการสื่อสารในการแจ้งข่าวสาร พบว่า ผู้นำชุมชนมีการ 1) การเลือกช่องทางการสื่อสารที่เหมาะสมกับประชาชน เช่น สื่อมวลชนในท้องถิ่น สื่อออนไลน์ ป้ายประชาสัมพันธ์ 2) เลือกสื่อที่เข้าถึงประชาชนได้ง่าย เช่น วิทยุชุมชนหรือช่องทางออนไลน์ 3) การใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย 4) การส่งข่าวสารที่ถูกต้องและครบถ้วนชัดเจน 5) การแสดงผลลัพธ์หรือผลกระทบต่อชุมชน 6) การสื่อสารที่เป็นมิตรและเปิดเผย 7) การรับฟัง ตอบคำถาม ข้อสงสัยจากประชาชนที่ตรงประเด็น 8) การส่งเสริมและกระตุ้นการมีส่วนร่วมของประชาชน 9) การชี้ให้เห็นประโยชน์ของการมีส่วนร่วมที่ตนเองและชุมชนจะได้รับ 10) การตรวจสอบและติดตามผลการแจ้งข่าวสารการรับรู้ข่าวสารของประชาชน และ 11) การปรับปรุงการสื่อสารในการแจ้งข่าวสารให้ดียิ่งขึ้น

1.2.3 สมรรถนะทางการสื่อสารในการเผยแพร่ความรู้ พบว่า ผู้นำชุมชนมีการดำเนินการดังนี้ 1) การเลือกและจัดการเนื้อหาความรู้ที่สำคัญและมีประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน เช่น ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม กฎหมายท้องถิ่น การเลือกวิธีการถ่ายทอดและวิธีการเผยแพร่ความรู้ เช่น การจัดเวทีประชุมชุมชน การใช้สื่อออนไลน์ หรือการจัดการอบรม 2) การสื่อสารที่ไม่ซับซ้อนและเข้าใจได้ง่ายสำหรับประชาชนในชุมชน เช่น ภาพถ่าย วิดีโอ เพื่อช่วยให้เข้าใจได้อย่างชัดเจน 3) การเลือกช่องทางที่เหมาะสมในการเผยแพร่ให้ประชาชนสามารถเข้าถึงได้ง่าย เช่น ช่องทางออนไลน์เป็นเพชฌัญหหรือไลน์ 4) การกระตุ้นการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วยการสร้างแรงบันดาลใจให้มีส่วนร่วมในการนำความรู้ไปใช้ในชุมชน และ 5) การติดตามผลและประเมินความเข้าใจ โดยมีการปรับปรุงหากพบว่ามีส่วนไหนที่ประชาชนยังไม่เข้าใจ

1.2.4 สมรรถนะทางการสื่อสารในการพูดที่ชุมชน พบว่า ผู้นำชุมชนมีการ 1) ใช้ภาษาที่เหมาะสมกับผู้ฟังในชุมชน ทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้น 2) ใช้เทคนิคการพูดเพื่อดึงดูดความสนใจ เช่น การเน้นเสียง การตั้งคำถาม หรือการใช้เรื่องราวที่เชื่อมโยงกับชีวิตของประชาชน 3) พูดอย่างชัดเจนและกระชับ ช่วยให้ประชาชนไม่เกิดความสับสน 4) ใช้ความรู้และข้อมูลที่ถูกต้อง เพื่อให้ประชาชนรับรู้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์และสามารถตัดสินใจได้อย่างมีความรู้ 5) ฟังความคิดเห็นและตอบข้อซักถามจากประชาชนอย่างตรงไปตรงมา และ 6) กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม โดยชักชวนประชาชนให้เข้าร่วมกิจกรรม ให้รู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาชุมชน

1.2.5 สมรรถนะทางการสื่อสารในการใช้โซเชียลมีเดีย พบว่า ผู้นำชุมชนมีการ 1) เลือกใช้แพลตฟอร์มที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายและลักษณะของการสื่อสาร เช่น การใช้เฟซบุ๊ก ไลน์ หรือยูทูบ 2) การสร้างเนื้อหาที่น่าสนใจและเข้าใจง่าย เช่น การใช้ภาพหรือวิดีโอที่สามารถสื่อสารข้อมูลได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ 3) การสื่อสารข้อมูลที่ถูกต้องและโปร่งใส จะช่วยสร้างความไว้วางใจจากประชาชน มีการตรวจสอบว่าเป็นข้อมูลที่ถูกต้องและเชื่อถือได้ 4) การตอบสนองและการสร้างการมีส่วนร่วม ต้องตอบกลับความคิดเห็นหรือข้อสงสัยจากประชาชนอย่างรวดเร็วและมีการยาท 5) การใช้เครื่องมือการตลาดดิจิทัล เช่น การโปรโมทโพสต์ หรือการใช้แฮชแท็ก และ 6) การติดตามผลและประเมินความสำเร็จ เช่น การดูจำนวนคนที่เห็นโพสต์ มีส่วนร่วม กดไลค์ คอมเมนต์ นำไปสู่การปรับปรุง การปรับกลยุทธ์การใช้โซเชียลมีเดียตามผลการประเมินเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสารในครั้งต่อไป

1.2.6 สมรรถนะทางการสื่อสารในการใช้เทคโนโลยี พบว่า ผู้นำชุมชนมีการ 1) ใช้แอปพลิเคชันการประชุมออนไลน์ เช่น ชุมคลาวด์มีตติ้งส กูเกิลมีต 2) ใช้สื่อออนไลน์ในการเผยแพร่ข่าวสาร เช่น เฟซบุ๊ก อินสตาแกรม ยูทูบ และเว็บไซต์ของเทศบาล 3) ใช้เทคโนโลยีในการจัดการข้อมูลประชาชนในชุมชน เช่น การบันทึกข้อมูลการเข้าร่วมกิจกรรม การสำรวจความคิดเห็น หรือการเก็บข้อมูลอื่น ๆ 4) ใช้การติดตามผลและประเมินผลการใช้เทคโนโลยีในการบริหารจัดการต่าง ๆ จะช่วยให้ผู้นำชุมชนทราบถึงประสิทธิภาพของการใช้เทคโนโลยี และปรับปรุงการใช้เทคโนโลยีให้ดียิ่งขึ้นในอนาคต และ 6) ใช้การส่งเสริมการใช้งานเทคโนโลยีในชุมชน เช่น การให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้งานโซเชียลมีเดีย การสร้างโอกาสในการเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ ๆ

2. วิธีการพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสารของผู้นำชุมชน ประกอบด้วย

2.1 การอบรมเพื่อพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสาร พบว่า มีการอบรมเพื่อพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสาร ดังนี้ 1) การอบรมเชิงปฏิบัติการ จะช่วยให้สามารถฝึกทักษะการสื่อสารผ่านการทำกิจกรรมจริง โดยใช้กรณีศึกษาและสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน 2) การอบรมการใช้สื่อดิจิทัลและโซเชียลมีเดีย ผู้นำชุมชนจะได้รับการฝึกฝนในการใช้เครื่องมือดิจิทัลและโซเชียลมีเดียอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อการเผยแพร่ข่าวสาร การแจ้งเตือนเหตุการณ์สำคัญ และการให้ข้อมูลที่จำเป็นแก่ประชาชน 3) การอบรมทักษะการสื่อสารภายในและภายนอก จะมุ่งเน้นทักษะการสื่อสารทั้งในเชิงการบริหารจัดการภายในกลุ่มคณะกรรมการชุมชน และการสื่อสารกับประชาชนภายนอก 4) การอบรมการใช้เทคโนโลยีในการประชุมออนไลน์ เป็นวิธีที่สำคัญในการพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสาร 5) การอบรมการจัดการข้อมูลและการสื่อสารผ่านระบบดิจิทัลของผู้นำชุมชน เพื่อใช้ในการจัดการข้อมูลประชาชน เช่น การจัดทำแบบสอบถาม หรือการจัดเก็บข้อมูลสำคัญต่าง ๆ 6) การอบรมการฟังและการตอบสนองอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ผู้นำเข้าใจปัญหาและความต้องการของชุมชน และ 7) การอบรมการใช้สื่อมวลชนในการประชาสัมพันธ์ เพื่อช่วยประชาสัมพันธ์กิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน

2.2 การสอนงานเพื่อพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสาร พบว่า มี 1) การมอบหมายงานพร้อมคำแนะนำที่ชัดเจนให้กับสมาชิกในชุมชนหรือคณะกรรมการ เช่น จัดทำแผนการประชาสัมพันธ์ข่าวสารในชุมชน และการใช้เครื่องมือดิจิทัลในการประชาสัมพันธ์ 2) การเรียนรู้จากการทำงานจริง เป็นการฝึกผู้นำชุมชนให้เรียนรู้ผ่านการทำงานจริงในสถานการณ์ต่าง ๆ 3) การสอนงานผ่านการสังเกตการณ์ เป็นการให้ผู้นำหรือสมาชิกในชุมชนได้สังเกตการณ์การสื่อสารหรือการทำงานของผู้นำคนอื่น ๆ ที่มีประสบการณ์มากกว่า 4) การฝึกฝนโดยใช้กรณีศึกษาหรือสถานการณ์จำลองที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อฝึกทักษะการแก้ปัญหาการสื่อสาร 5) การฝึกการสื่อสารผ่านบทบาทสมมติ เป็นวิธีที่ดีในการเรียนรู้การแก้ปัญหาการสื่อสารในสถานการณ์ที่หลากหลาย เช่น การจัดประชุมชี้แจงโครงการ หรือการจัดงานกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชน 6) การใช้เทคนิคการให้คำแนะนำและการย้อนกลับ เป็นการช่วยให้ผู้นำชุมชนสามารถพัฒนาทักษะการสื่อสารของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการให้คำแนะนำที่สร้างสรรค์และให้ความคิดเห็นที่ตรงไปตรงมา 8) การสอนงานผ่านการอภิปรายกลุ่ม ช่วยให้ผู้นำชุมชนสามารถพัฒนาทักษะการฟังและการแสดงความคิดเห็นอย่างมีประสิทธิภาพ และ 9) การติดตามผลการพัฒนา ควรมีการติดตามผลการสอนงานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อปรับปรุงวิธีการสื่อสารให้ดียิ่งขึ้นในอนาคต

3. ปัจจัยความสำเร็จในการพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสารของผู้นำชุมชน ประกอบด้วย

3.1 ปัจจัยด้านองค์กร (เทศบาล/กอง) พบว่า 1) การสนับสนุนจากหน่วยงานที่ดูแล ต้องมีการสนับสนุนที่ชัดเจนและต่อเนื่อง ทั้งการจัดฝึกอบรม ส่งเสริมทักษะใหม่ ๆ 2) การจัดสรรทรัพยากรและงบประมาณ ควรจัดสรรอย่างเหมาะสมสำหรับการพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสาร เช่น เครื่องมือสื่อสารออนไลน์ หรือแอปพลิเคชันที่ใช้ในการประชาสัมพันธ์ 3) การกำหนดนโยบายที่ชัดเจน ต้องมีการกำหนดนโยบายหรือแผนงานที่ชัดเจนในการพัฒนาทักษะการสื่อสารของผู้นำชุมชน โดยการให้ความสำคัญกับการพัฒนาความสามารถในการสื่อสารทั้งภายในและภายนอก 4) การจัดทำกลยุทธ์การสื่อสารที่เหมาะสม ต้องมีการวางกลยุทธ์ในการสื่อสารเพื่อให้ผู้นำชุมชนสามารถใช้เชื่อมโยงและสื่อสารกับประชาชนและหน่วยงานอื่นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ 5) การมีโครงสร้างการบริหารที่เหมาะสม เพื่อสนับสนุนการทำงานของผู้นำชุมชน และมีทีมงานที่พร้อมช่วยให้ผู้นำสามารถดำเนินการได้ตามแผนงานที่วางไว้ 6) การสร้างแรงจูงใจและส่งเสริมการพัฒนา ควรมีการสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสารให้กับผู้นำชุมชน โดยการให้รางวัลหรือการจัดกิจกรรมที่ยกย่องการพัฒนาทักษะการสื่อสารของผู้นำ 7) การประเมินผลและการติดตามการพัฒนา เพื่อดูว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงในการปฏิบัติงานจริงของผู้นำชุมชนหรือไม่ และ 8) การให้คำปรึกษาและการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้นำชุมชนสามารถพัฒนาทักษะการสื่อสารของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง

3.2 ปัจจัยด้านความพร้อมของผู้ปฏิบัติงาน ผู้นำชุมชนต้องมี 1) ความรู้และความเข้าใจในบทบาทการเป็นผู้นำ โดยเฉพาะการสื่อสารกับประชาชน คณะกรรมการ และหน่วยงานต่างๆ ความรู้ที่ดีเกี่ยวกับการกิจของชุมชนจะช่วยให้ผู้นำสามารถสื่อสารข้อมูลได้อย่างถูกต้องและชัดเจน 2) ทักษะการสื่อสาร ทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน ควรมีทักษะการสื่อสารที่ดีทั้งในด้านการพูดและการเขียน การใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายและเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย 3) ทักษะการใช้เทคโนโลยีและสื่อสารผ่านช่องทางดิจิทัล ควรมีความสามารถในการใช้เทคโนโลยี หรือโซเชียลมีเดียในการสื่อสารกับประชาชน 4) ความสามารถในการฟังและเข้าใจความคิดเห็นของผู้อื่น ควรมีทักษะในการฟังและเข้าใจความคิดเห็นหรือปัญหาของผู้อื่น 5) ทักษะการตัดสินใจและการแก้ไขปัญหา ต้องสามารถใช้ทักษะการสื่อสารในการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ 6) ทศนคติและความเต็มใจที่จะเรียนรู้และพัฒนา เพราะหากผู้นำที่มีทัศนคติที่ดีในการพัฒนาตนเองจะสามารถรับการฝึกฝนและพัฒนาทักษะการสื่อสารให้ดีขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง 7) ความสามารถในการสร้าง

ความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน ควรมีทักษะในการสร้างและรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับสมาชิกในชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้การสื่อสารในชุมชนเป็นไปได้อย่างราบรื่น และ 8) การมีความมั่นใจในตนเอง ผู้นำที่มีความมั่นใจในตนเองจะช่วยให้การสื่อสารมีความชัดเจนและมีอิทธิพลต่อความเชื่อมั่นของประชาชน

3.3 ปัจจัยวิธีการพัฒนาในการพัฒนาสมรรถนะการสื่อสาร พบว่าผู้นำชุมชนต้องมี 1) การอบรมเชิงปฏิบัติการ ในการพัฒนาและการเสริมทักษะการสื่อสาร 2) การเรียนรู้ผ่านการสังเกตและการปฏิบัติ จะช่วยให้ผู้นำสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์จริงได้ 3) การใช้เทคโนโลยีในการเรียนรู้ จะช่วยให้ผู้นำชุมชนเข้าถึงแหล่งข้อมูลและเครื่องมือในการฝึกฝนทักษะการสื่อสารได้อย่างสะดวกและทันสมัย 4) การจัดตั้งกลุ่มแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ช่วยให้เรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน 5) การใช้โค้ชชิ่งและการให้คำปรึกษา 6) การสร้างประสบการณ์การทำงานในโครงการต่าง ๆ การมีส่วนร่วมในโครงการต่าง ๆ จะช่วยให้ผู้นำชุมชนได้พัฒนาทักษะการสื่อสารและการทำงานร่วมกับคนอื่น 7) การประเมินผลและการให้ข้อเสนอแนะ จะช่วยให้ผู้นำสามารถรับรู้ถึงจุดที่ต้องพัฒนาและปรับปรุง โดยการได้รับข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ร่วมงาน และ 8) การจำลองสถานการณ์ ช่วยให้ผู้นำได้เตรียมตัวรับมือกับสถานการณ์ที่ต้องใช้ทักษะการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ

3.4 ประสพการณ์จากการปฏิบัติงาน ที่สำคัญในการพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสาร พบว่า ผู้นำชุมชนต้องมี 1) การปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่อง จะช่วยให้ผู้นำชุมชนได้พัฒนาและปรับปรุงทักษะการสื่อสารอย่างเป็นธรรมชาติ เมื่อมีโอกาสนำสิ่งที่เรียนรู้ไปใช้ในชีวิตจริง ทำให้สามารถปรับตัวกับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น 2) การรับฟังและเปิดใจรับ จะช่วยให้ผู้นำสามารถปรับปรุงการสื่อสารและการตัดสินใจของตนเองได้ 3) การสร้างบรรยากาศการทำงานที่สนับสนุนการสื่อสาร บรรยากาศการทำงานที่เปิดกว้างและเป็นมิตร จะทำให้ผู้นำสามารถสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยให้เกิดความร่วมมือระหว่างผู้นำและสมาชิกในชุมชน 4) การเรียนรู้จากการผิดพลาด ผู้นำชุมชนควรเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผิดพลาดและปรับปรุงการสื่อสารให้ดีขึ้น จะช่วยให้ผู้นำสามารถพัฒนาทักษะได้อย่างรวดเร็วและยั่งยืน 5) การเสริมสร้างความเชื่อมั่นในตัวเอง ความมั่นใจช่วยให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพ 6) การมีความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัว จะช่วยให้ผู้นำสามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และ 7) การมีภาวะผู้นำที่เข้มแข็งและยั่งยืน จะช่วยให้ผู้นำสามารถสื่อสารและบริหารจัดการสถานการณ์ต่าง ๆ ในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังข้อมูลจากการสัมภาษณ์

A1 กล่าวว่า “การสื่อสารกับประชาชนต้องเป็นมิตร ใช้ภาษาที่ทำให้รู้สึกสบายใจและกล้าที่จะแสดงความคิดเห็น”

A2 กล่าวว่า “การพูดในชุมชนไม่ควรเป็นแค่การแจ้งข่าว แต่ต้องกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วม เช่น เข้าประชุม อบรม หรือทำกิจกรรมร่วมกัน”

A3 กล่าวว่า “ผู้นำชุมชนต้องฟังความคิดเห็นและตอบข้อซักถามของประชาชนอย่างตรงไปตรงมา เพื่อสร้างความเข้าใจที่ชัดเจน”

อภิปรายผล

จากผลการวิจัย เมื่อทำการวิเคราะห์เชิงเหตุผลและการสังเคราะห์องค์ความรู้ จากการศึกษาการพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสารของผู้นำชุมชน (กรณีศึกษาเทศบาลเมืองทุ่งสง) ผลการวิจัยไม่ได้เป็นเพียงหลักฐานยืนยันความถูกต้องของทฤษฎีการสื่อสารและการบริหารจัดการที่มีอยู่เดิม แต่ได้ สะท้อนปรากฏการณ์ทางสังคมร่วมสมัย ที่เผยให้เห็นถึง “โครงสร้างความสัมพันธ์และการเปลี่ยนผ่านของกลไกการบริหารปกครองท้องถิ่น” ซึ่งสามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ได้ดังนี้

1. การสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านสมรรถนะการสื่อสาร “โมเดลการสื่อสารเพื่อการสะพานเชื่อมเชิงโครงสร้าง” เมื่อพิจารณาเชิงตรรกะ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า สมรรถนะทางการสื่อสารของผู้นำชุมชนมิได้แยกระหว่าง “ภายใน” และ “ภายนอก” อย่างเด็ดขาด แต่ทำหน้าที่เป็น “สะพานเชื่อมทางการบริหารปกครอง” ระหว่างภาครัฐหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะเทศบาล กับประชาชนและมวลชนในพื้นที่

เชิงเหตุผล การที่ผู้นำชุมชนต้องมีสมรรถนะทั้งการรับข้อมูลนโยบาย การจัดการประชุม การรับเรื่องร้องทุกข์ และการพูดในชุมชน เกิดจากภาวะ “ผู้ส่งสารและผู้รับสารสองทิศทางพร้อมกัน” ด้านหนึ่งต้องแปลงนโยบายภาครัฐให้เป็นภาษาของชุมชน อีกด้านหนึ่งต้องรวบรวมความต้องการของชุมชนเสนอต่อภาครัฐ

คุณค่าทางวิชาการ งานวิจัยฉบับนี้ได้ต่อยอดทฤษฎี Communicative Action ของ Habermas (1984) และ Strategic Communication ของ Hallahan (2007) โดยชี้ให้เห็นว่า ในบริบทชุมชนเมืองระดับเทศบาล “พื้นที่สาธารณะ” เกิดขึ้นตรงจุดปฏิสัมพันธ์ของผู้นำชุมชน สมรรถนะการสื่อสารจึงไม่ใช่แค่เรื่องทักษะส่วนบุคคล แต่เป็น “ทุนทางสังคม” ที่ใช้ขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะให้เกิดผลจริง

2. การสังเคราะห์กลไกการพัฒนาสมรรถนะ “กระบวนการเรียนรู้แบบผสมผสานผ่านการปฏิบัติจริง” ผลการวิจัยชี้ว่าวิธีการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพต้องใช้ทั้ง การอบรมเชิงปฏิบัติการ และการสอนงานหน้างาน

เชิงเหตุผล ทักษะการสื่อสารของผู้นำชุมชนเป็น “ความรู้ฝังลึก” ที่เกิดจากบริบทและความคุ้นเคยทางวัฒนธรรม การอบรมภาคทฤษฎีเพียงอย่างเดียวไม่สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในการรับเรื่องร้องทุกข์หรือการลดความขัดแย้งในชุมชนได้ การฝึกผ่านบทบาทสมมติ และการเรียนรู้จากกรณีศึกษา จึงเป็นกลไกสำคัญที่เปลี่ยน “องค์ความรู้” ให้กลายเป็น “พฤติกรรมสมรรถนะ”

คุณค่าทางวิชาการ สะท้อนการบูรณาการระหว่างทฤษฎีการเรียนรู้ผู้ใหญ่ ของ Knowles (1980) กับทฤษฎีสมรรถนะการสื่อสารของ Spitzberg & Cupach (1984) โดยเสนอ องค์ความรู้ใหม่ว่า การพัฒนาสมรรถนะผู้นำชุมชนยุคใหม่จำเป็นต้องมี “สมรรถนะการสื่อสารดิจิทัล” เป็นแกนหลักในการเชื่อมโยงทุกวิธีการพัฒนา มิใช่แยกเรื่องดิจิทัลเป็นเพียงวิชาเสริม

3. การสังเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จ “ระบบนิเวศแห่งการพัฒนาสมรรถนะ” ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าความสำเร็จไม่ได้ขึ้นอยู่กับตัวผู้นำชุมชนเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากปฏิสัมพันธ์เชิงโครงสร้างของ 3 ปัจจัย ได้แก่ 1) หน่วยงานสนับสนุน 2) ความพร้อมของผู้นำ และ 3) กระบวนการพัฒนา

ประการแรก หน่วยงานสนับสนุน หมายถึง หน่วยงานหรือองค์กรที่มีบทบาทในการสร้างสภาพแวดล้อมและเงื่อนไขที่เอื้อต่อการพัฒนาสมรรถนะของผู้นำชุมชน โดยครอบคลุมด้านงบประมาณ นโยบาย ระบบสนับสนุน และทรัพยากรที่จำเป็น ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการส่งเสริมให้การพัฒนาสมรรถนะสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม

ประการที่สอง ความพร้อมของผู้นำ หมายถึง ศักยภาพและความพร้อมของผู้นำชุมชนในการพัฒนาตนเอง ซึ่งประกอบด้วยเจตคติ ทักษะ และความสามารถในการเรียนรู้ โดยเฉพาะความตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาสมรรถนะและความพร้อมที่จะปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทและความเปลี่ยนแปลงของชุมชน

ประการที่สาม กระบวนการพัฒนา หมายถึง รูปแบบและวิธีการที่นำมาใช้ในการพัฒนาสมรรถนะของผู้นำชุมชน ได้แก่ การฝึกอบรม การให้คำปรึกษาหรือการโค้ชชิ่ง และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้และการพัฒนาทักษะอย่างต่อเนื่อง

เชิงเหตุผล

1. หน่วยงานภาครัฐ/เทศบาล ทำหน้าที่สร้างโครงสร้างอำนาจความสะดวก
2. ความพร้อมของผู้นำ เป็นทุนเดิมด้านเจตคติและการเปิดรับการเรียนรู้
3. วิธีการพัฒนาที่ยืดหยุ่น เป็นตัวเร่งปฏิกิริยา คุณค่าทางวิชาการ ข้ามพ้นข้อจำกัดของทฤษฎีการจัดการการเปลี่ยนแปลงของ Kotter (1996) ที่มีมุมมองการเปลี่ยนแปลงจากบนลงล่าง งานวิจัยนี้พิสูจน์ให้เห็นว่า การพัฒนาสมรรถนะการสื่อสารของผู้นำชุมชนต้องขับเคลื่อนด้วย “โมเดลระบบนิเวศสมดุล” ที่โครงสร้างรัฐและศักยภาพของตัวบท ต้องสอดรับกันอย่างลงตัว

4. ข้อเสนอแนะเชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัย

4.1 ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้ขับเคลื่อนการสร้างกรอบสมรรถนะดิจิทัลชุมชน ยกกระดับจากการแจ้งข่าวสารแบบเดิม ไปสู่การใช้ระบบสถิติและการวิเคราะห์การรับรู้ของคนในชุมชน เพื่อให้การส่งสารของเทศบาลมีความแม่นยำและตรงกลุ่มเป้าหมาย

4.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

ข้อเสนอแนะเดิมที่เสนอให้ใช้เทคนิค Delphi และ CFA มีคุณค่าทางวิชาการสูง ซึ่งสามารถอธิบายเหตุผลรองรับเชิงระเบียบวิธีวิจัย (Methodological Justification) ให้เด่นชัดยิ่งขึ้นได้ดังนี้

1. การวิจัยระยะที่ 1 (Qualitative Consensus - Delphi Technique)

เหตุผล เพื่อถ่วงถ่วงและแสวงหาความเห็นสอดคล้องจากผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ และผู้ปฏิบัติงานจริง ในการกำหนด “ดัชนีคุณลักษณะสมรรถนะผู้นำชุมชนระดับท้องถิ่น” ให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน

2. การวิจัยระยะที่ 2 (Quantitative Validation - Confirmatory Factor Analysis: CFA)

References

- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action: Vol. 1. Reason and the rationalization of society* (T. McCarthy, Trans.). Beacon Press. (Original work published 1981)
- Hallahan, K., Holtzhausen, D., van Ruler, B., Verčič, D., & Sriramesh, K. (2007). Defining strategic communication. *International Journal of Strategic Communication*, 1(1), 3-35. <https://doi.org/10.1080/15531180701285244>
- Knowles, M. S. (1980). *The modern practice of adult education: From pedagogy to andragogy* (Rev. ed.). Cambridge Books.
- Kotter, J. P. (1996). *Leading change*. Harvard Business Press.
- Spitzberg, B. H., & Cupach, W. R. (1984). *Interpersonal communication competence*. Sage Publications.
- Summittigrai, C. (2007). *Recruitment, selection, and performance evaluation of personnel* (2nd ed.). Chulalongkorn University Press.

หลักเกณฑ์การเขียนบทความวิชาการหรือบทความวิจัย เพื่อตีพิมพ์ในวารสารมนุษยสังคมสาร (มสส.)

1. ส่งบทความวิจัยฉบับเต็มในรูปแบบของ Word File จำนวน 1 ชุด เป็นแฟ้มข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ โดยใช้โปรแกรม Microsoft Office Word 2010 เป็นต้นไป ที่เว็บไซต์ <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jhusoc/index>
2. เป็นบทความที่ครอบคลุมสาขาวิชาหลัก (Main subject Category) คือ Social Sciences และจะต้องอยู่ใน 3 กลุ่มสาขาวิชา (Subject areas) คือ 1) Arts and Humanities, 2) Economics, Econometrics and Finance, 3) Social Sciences ซึ่งจะต้องอยู่ใน 5 กลุ่มย่อย (Sub-subject areas) คือ 1) General Arts and Humanities, 2) Language and Linguistics, 3) General Economics, Econometrics and Finance, 4) General Social Sciences, 5) Sociology and Political Sciences
3. ความยาวของบทความโดยนับรวมรูปภาพ ตาราง เอกสารอ้างอิง และประวัติผู้เขียน จำนวน 12-15 หน้ากระดาษ A4
4. แบบอักษร (Font) บทความ
 - 4.1 ให้พิมพ์ด้วยตัวอักษร TH SarabunPSK ขนาด 16 และพิมพ์เนื้อหาในลักษณะคอลัมน์เดียว (One column) กำหนดระยะห่างระหว่างบรรทัดเป็นแบบระยะพิมพ์เดี่ยว (Single space) ระยะขอบบน - ล่าง 2.54 เซนติเมตร และระยะขอบซ้าย - ขวา 2.54 เซนติเมตร
 - 4.2 ชื่อบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พิมพ์ด้วยตัวหนาโดยใช้ขนาดอักษร 18 กึ่งกลางหน้ากระดาษ กรณีเป็นภาษาอังกฤษ ให้ใช้อักษรตัวแรกเป็นตัวใหญ่สำหรับคำหลักต่าง ๆ ในกรณีที่บทความเป็นภาษาอังกฤษหรือภาษาอื่น ให้เขียนชื่อบทความเป็นภาษาอังกฤษเท่านั้น
 - 4.3 ชื่อ-นามสกุลผู้เขียน (และอาจารย์ที่ปรึกษา) ให้มีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และให้ใช้หมายเลขกำกับชื่อผู้เขียนหรืออาจารย์ที่ปรึกษาเฉพาะที่เป็นภาษาไทยเท่านั้น พิมพ์ด้วยตัวหนาโดยใช้ขนาดอักษร 16 กึ่งกลางหน้ากระดาษ
 - 4.4 ชื่อสาขาวิชา คณะ และสถาบันการศึกษาต้นสังกัด ให้พิมพ์ที่บรรทัดล่างต่อจากชื่อผู้วิจัย ชิดขอบซ้าย พิมพ์อักษรเป็นตัวบางขนาด 14 ใช้เขียนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ แต่ให้ใช้หมายเลขกำกับเฉพาะที่ภาษาไทยเท่านั้น
5. เป็นบทความภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ ในกรณีที่บทความภาษาอังกฤษต้องผ่านการตรวจสอบความถูกต้องและลงนามรับรองจากผู้เชี่ยวชาญ ด้านภาษาอังกฤษก่อนส่งให้บรรณาธิการ
6. ต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์หรือเผยแพร่ที่ไหนมาก่อนหรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น
7. บทความต้องมีสาระสังเขป (บทคัดย่อ) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษไม่เกิน 1 หน้ากระดาษ A4 หรือระหว่าง 200-250 คำ ในกรณีที่บทความเป็นภาษาอังกฤษ ให้เขียนบทคัดย่อเป็นภาษาอังกฤษเท่านั้น
8. ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามระบบการอ้างอิงเอกสารและหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในมนุษยสังคมสาร อย่างเคร่งครัด
9. บทความที่ส่งมาตีพิมพ์จะได้รับการกลั่นกรองจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้องจำนวน 3 ท่าน ตามประกาศ ก.พ.อ. เรื่องหลักเกณฑ์และวิธีการพิจารณาแต่งตั้งให้บุคคลดำรงตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ ศาสตราจารย์ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2564

10. ผลการพิจารณาให้ตีพิมพ์บทความในมนุษยสังคมสาร ให้ถือมติของกองบรรณาธิการเป็นที่สุด
11. บทความที่ไม่ผ่านการพิจารณาให้ตีพิมพ์ กองบรรณาธิการจะแจ้งให้ทราบ

ส่วนประกอบของบทความ บทความวิชาการ

ในการเขียนบทความวิชาการ ควรชี้ประเด็นที่ต้องการนำเสนอให้ชัดเจนและมีลำดับเนื้อหาที่เหมาะสม บทความวิชาการควรมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. ชื่อเรื่อง (Title) ใช้คำที่สั้น กระชับ และมีความหมายชัดเจน ให้เขียนเป็นระดับกลุ่มคำไม่ใช่ระดับประโยค และต้องมีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยพิมพ์ชื่อเรื่องเป็นภาษาไทยก่อนและตามด้วยชื่อเรื่องภาษาอังกฤษในบรรทัดต่อมา แต่ให้เขียนชื่อเรื่องเป็นภาษาอังกฤษเท่านั้นในกรณีที่บทความเขียนเป็นภาษาอังกฤษหรือภาษาต่างประเทศอื่น ๆ ความยาวระหว่าง 12-20 คำ

2. บทคัดย่อ (Abstract) สรุปเนื้อหาของบทความให้ได้ใจความชัดเจน ให้เขียนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยเขียนเป็นภาษาไทยก่อน ความยาวไม่เกิน 1 หน้ากระดาษ หรือระหว่าง 200-250 คำ ในกรณีที่บทความเขียนเป็นภาษาอังกฤษให้เขียนบทคัดย่อเป็นภาษาอังกฤษเท่านั้น

3. คำสำคัญ (Keyword) ระบุงคำสำคัญของเนื้อหาที่เหมาะสมสำหรับนำไปใช้เป็นคำสืบค้นในระบบฐานข้อมูลได้บทคัดย่อ ต้องมีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จำนวน 3-5 คำ ในกรณีที่บทความเขียนเป็นภาษาอังกฤษ ให้เขียนคำสำคัญเป็นภาษาอังกฤษเท่านั้น

4. บทนำ (Introduction) นำเสนอข้อมูลเบื้องต้นของเนื้อหา รวมทั้งระบุถึงขอบเขตเนื้อหาของบทความ

5. เนื้อหา (Body of text) ระบุงเนื้อหาหลักของบทความ โดยแบ่งออกเป็นประเด็นย่อย ๆ และมีการจัดเรียงลำดับหัวข้อตามรายละเอียดของเนื้อหา

6. เอกสารอ้างอิง (References) อ้างอิงแบบแทรกในเนื้อหา (In-text citation) โดยใช้ระบบนาม-ปี (Author-Year) ตามรูปแบบ APA (American Psychological Association) ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 7 (7th edition) และเอกสารอ้างอิงทุกรายการที่ปรากฏในบทความต้องมีรายชื่อปรากฏอยู่ในรายการเอกสารอ้างอิงท้ายบทความ (References) ด้วย

บทความวิจัย

ให้นำเสนอผลการวิจัยที่ค้นพบอย่างเป็นระบบ โดยบทความวิจัยมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. **ชื่อเรื่อง (Title)** ใช้คำที่สั้น กระชับ และมีความหมายชัดเจน ให้เขียนเป็นระดับกลุ่มคำไม่ใช่ระดับประโยค และต้องมีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยพิมพ์ชื่อเรื่องเป็นภาษาไทยก่อนและตามด้วยชื่อเรื่องภาษาอังกฤษในบรรทัดต่อมา แต่ให้เขียนชื่อเรื่องเป็นภาษาอังกฤษเท่านั้นในกรณีที่บทความเขียนเป็นภาษาอังกฤษหรือภาษาต่างประเทศอื่น ๆ ความยาวระหว่าง 12-20 คำ
2. **บทคัดย่อ (Abstract)** สรุปสาระสำคัญของงานวิจัยซึ่งประกอบด้วย วัตถุประสงค์การวิจัย ประชากร กลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือวิจัย สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล และผลการวิจัย ต้องมีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ความยาวแต่ละภาษาไม่เกิน 1 หน้า หรือระหว่าง 200-250 คำ ในกรณีที่บทความเขียนเป็นภาษาอังกฤษให้เขียนบทคัดย่อเป็นภาษาอังกฤษเท่านั้น
3. **คำสำคัญ (Keywords)** ระบุงคำสำคัญของเนื้อหาที่เหมาะสมสำหรับนำไปใช้เป็นคำสืบค้นในระบบฐานข้อมูลได้บทคัดย่อ ต้องมีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จำนวน 3-5 คำ ในกรณีที่บทความเขียนเป็นภาษาอังกฤษให้เขียนคำสำคัญเป็นภาษาอังกฤษเท่านั้น
4. **บทนำ (Introduction)** ระบุงถึงความสำคัญของปัญหาที่ศึกษา วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและประโยชน์โดยรวมที่จะเกิดขึ้นจากผลวิจัย
5. **วัตถุประสงค์ของการวิจัย (Objective)** ระบุงวัตถุประสงค์ในการทำให้ชัดเจนและสะท้อนถึงภาพรวมทั้งหมดของงานวิจัย
6. **วิธีดำเนินการวิจัย (Methodology)** ระบุงวิธีวิจัยที่ครอบคลุมถึงประชากร กลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือวิจัย ขั้นตอนการเก็บข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล
7. **ผลการวิจัย (Results)** ระบุงผลการวิจัยที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย
8. **สรุปและอภิปรายผล (Discussion)** นำเสนอผลการวิจัยโดยอ้างอิงถึงทฤษฎีต่างๆ เพื่อสนับสนุนผลการวิจัยที่ค้นพบหรือเห็นแย้งที่สมเหตุสมผล
9. **ข้อเสนอแนะ (Recommendations)** เสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์และเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป
10. **เอกสารอ้างอิง (References)** ใช้การอ้างอิงตามรูปแบบ APA (American Psychological Association) ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 7 (7th edition)

สามารถดูหลักเกณฑ์และรูปแบบการอ้างอิงเอกสารเพิ่มเติมได้ที่เว็บไซต์
<https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jhusoc/index>

Manuscript Preparation Guidelines for the Submission of Academic and Research Articles in Journal of Humanities and Social Sciences (JHUSOC)

1. The full article should be submitted in the Word File as an electronic file using Microsoft Office Word 2010 onwards via the website: <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jhusoc/index>.

2. The article must be relevant to the main subject category i.e. Social Sciences. This category includes the following three subject areas: 1) Arts and Humanities, 2) Economics, Econometrics and Finance, and 3) Social Sciences. Moreover, the manuscript must be under the following five sub-subject areas: 1) General Arts and Humanities, 2) Language and Linguistics, 3) General Economics, Econometrics and Finance, 4) General Social Sciences, and 5) Sociology and Political Sciences.

3. The article must be typed on A4 paper to include figures, tables, references, and author's brief personal data. Moreover, it should be between 12-15 pages in length.

4. Font

4.1 TH SarabunPSK with font size 16 is required. The article must be typed in one column and single spacing. The top-bottom margins of 2.54 cm. and the left-right margins of 2.54 cm. are used.

4.2 Both Thai and English article titles should be in bold face, font size 18 with initial caps of the content words, and be centered. Only English title is required for the article written in English or other languages.

4.3 The author's name (and the advisor's name) must be written in both Thai and English. It must also be typed in bold using font size 16 and centered on the page. For the Thai article, the author's or advisor's name is numbered in order.

4.4 Department(s)/program(s), faculty(s) and affiliation(s) must be written in both Thai and English, and set flush on the left using font size 14 below the author's name. For the Thai article, their Thai information is numbered in order.

5. Either Thai or English article can be submitted. In the case of an English article, it must be verified and signed by an English language expert before being sent to the editor.

6. The article submitted for publication in JHUSOC has not already been published elsewhere or is not under consideration by peer reviewers for publication in other journals.

7. The article must contain both Thai and English abstracts with no more than 1 page of A4, or between 200-250 words. Only English abstract is required for the article written in English or other languages.

8. The author must strictly comply with the reference system and the criteria for the publication of academic or research articles set by the journal.

9. The article will be reviewed by three peer reviews. This goes in line with the Office of Civil Service Commission's announcement relevant to the criteria and procedures for considering the academic appointment of university lecturers (Issue no. 4) B.E. 2564.

10. The Editorial board is responsible for the final decision regarding acceptance or rejection of the article published in the journal.

11. The author will be officially informed if his/her article is not accepted. However, the manuscript will not be sent back to him/her.

Components of Academic Articles

To write an academic article, clear points should be identified and appropriate sequences of the content should be considered. The article should consist of the following parts:

1. Title: The title should possess the short, concise and meaningful words. It should be written in a word level, not a sentence level. The title with 12-20 words must be written in both Thai and English. Moreover, the Thai title is typed first, followed by the English one on the next line. However, only English title is required for the article written in English or other foreign languages.

2. Abstract: The article contents are clearly summarized. Both Thai and English abstracts are required. A one-page Thai abstract with 200-250 words is written first, followed by the English one with the same number of words. It is noted that only English abstract is required for the article written in English.

3. Keyword: The keywords appropriate for retrieving information from the database are identified. Both Thai and English 3-5 keywords are required and must be placed below the abstract. It is noted that only English keywords are required for the article written in English.

4. Introduction: The article background is presented. The article scope is also specified.

5. Body of Text: The main contents and sub-topics of the article are identified. Moreover, the topics are sorted by the contents.

6. References: In-text citation is based on the author-year system of the APA (American Psychological Association) style (7th edition). It is noted that all entries in the text should be listed in the references.

Components of Research Articles

The research results should be presented systematically. The research article should be composed of the following parts:

1. Title: The title should possess the short, concise and meaningful words. It should be written in a word level, not a sentence level. The title with 12-20 words must be written in both Thai and English. Moreover, the Thai title is typed first, followed by the English one on the next line. However, only English title is required for the article written in English or other foreign languages.

2. Abstract: The important research components, including objectives, population, sample group, instruments, statistics for data analysis, and research results. Both Thai and English abstracts must be written. The length of each language is not more than 1 page or between 200-250 words. It is noted that only English abstract is required for the article written in English.

3. Keyword: The keywords appropriate for retrieving information from the database are identified. Both Thai and English 3-5 keywords are required and must be placed below the abstract. It is noted that only English keywords are required for the article written in English.

4. Introduction: The significance of research problems is identified. The relevant literature is reviewed. In addition, the overall benefits obtained from the research results are also presented.

5. Objective: The research objectives are clearly identified to reflect the overall picture of the research.

6. Methodology: The research methods, including population, samples, instruments, steps of data collection, and statistics for data analysis, are clearly indicated.

7. Results: The research results obtained from analyzing the data are clearly interpreted according to the research objectives.

8. Discussion: The research results are discussed with theoretical support so as to check whether the current research results are in line with or against the previous studies.

9. Recommendations: Utilization of the research results, and guidelines for the next research should be recommended.

10. References: The references must be based on APA (American Psychological Association) style (7th edition).

For more details on the citation guidelines and reference format, please visit the journal's website at <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jhusoc/index>